ყოველკვარტალური რეფერირებადი და რეცენზირებადი
საერთაშორისო სამეცნიერო ჟურნალი
Quarterly Refereed and Reviewed International Scientific Journal

მეცნიერება და ინოვაცია
Science and Innovation

2026/3

ჟურნალი გამოდის 2024 წლიდან, წელიწადში ოთხჯერ
The magazine has been published four times a year since 2024

საქართველო, თბილისი 2026
GEORGIA, TBILISI 2026

მეცნიერება და ინოვაცია
Science and Innovation

მთავარი რედაქტორი: ვალერი მოსიაშვილი
სარედაქციო კოლეგიის თავჯდომარე: ნინო სამჭკუაშვილი
მთავარი რედაქტორის მოადგილე: მედეა ჭელიძე
ტექნიკური რედაქტორი: დიმიტრი მასხარაშვილი
ლუკა კიკვიძე

სარედაქციო კოლეგია:

აბრალავა ა. (საქართველო), ალადაშვილი მ. (საქართველო), ანთაძე ლ. (საქართველო), ბერიძე თ. (საქართველო), ბიელსკა ტ. (უკრაინა), ბიენ ტანგ (აშშ), ბურდიაშვილი რ. (საქართველო), გრიგოლაია ნ. (საქართველო), დუდაური თ. (საქართველო), ვჯენჩექ ი. (პოლონეთი), კარვალიო დე მონტე ა. პ. (პორტუგალია), მასხარაშვილი დ. (საქართველო), მიდელსკი ს.ლ. (ყაზახეთი), მოსიაშვილი ვ. (საქართველო), რიაშჩენკო ვ. (ლატვია), რუსაძე ნ. (საქართველო), სამჭკუაშვილი ნ. (საქართველო), სიმანავიჩიენე ჟ. (ლიეტუვა), სუჰაილი მ. (ლიეტუვა), ფარეშიშვილი გ. (საქართველო), ქოქიაური ლ. (საქართველო), ქუთათელაძე რ. (საქართველო), ყურაშვილი გ. (საქართველო), ცაავა გ. (საქართველო), ციმინტია კ. (საქართველო), ყურგაზოვ ზ. (უზბეკეთი), ჭელიძე მ. (საქართველო), ხოხობაშვილი დ. (აშშ).

Editor-in-Chief: Valeri Mosiashvili
Head of the editorial board: Nino Samchkuashvili
Deputy Editor-in-Chief: Medea Chelidze
Technical Editor: Dimitri Maskharashvili
Luka Kikvidze

Editorial Board:

Abralava A. (Georgia), Aladashvili M. (Georgia), Antadze L. (Georgia), Bielska T. (Ukraine), Biyan Tang (USA), Beridze T. (Georgia), Burdiashvili R. (Georgia), Grigolaia N. (Georgia), Dudauri T. (Georgia), Wdzięczak J. (Poland), Carvalho do Monte A. P. (Portugal), Maskharashvili D. (Georgia), Midelski Sergey L. (Kazakhstan), Mosiashvili V. (Georgia), Riashchenko V. (Latvia), Rusadze N. (Georgia), Samchkuashvili N. (Georgia), Simanaviciene Z. (Lietuva), Sohail M. (Lietuva), Pareshishvili G. (Georgia), Qoqiauri L. (Georgia), Kutateladze R. (Georgia), Kurashvili G. (Georgia), Kuryazov Z. (Uzbekistan), Chelidze M. (Georgia), Tsimintia K. (Georgia), Tsaava G. (Georgia), Khokhobashvili D. (USA).

სტატიაში მოყვანილი ფაქტების, მონაცემების სიზუსტესა და პლაგიატზე პასუხისმგებელია ავტორი.
The Author is responsible for plagiarism and for the accuracy of the facts, data given in the article.

https://doi.org/10.52340/scai
https://doi.org/10.52340/sai
ნომრის ინდივიდუალური DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.22141330
E - ISSN –2449-2779
JOMASS ISSN 2348-6317 Impact Factor: .305
UDC (უაკ) 001+001.895
მ-621

© მეცნიერება და ინოვაცია

www.saijournal.ge
გამომცემლობა: „ეკგი“
metsnierebainovacia@gmail.com

სარჩევი

გივი დუჩიძე - თავდაცვის მენეჯმენტის გეოეკონომიკა: ეკონომიკური უსაფრთხოებისა და ინსტიტუციური შესაძლებლობების გაძლიერება გლობალიზაციის პირობებში …… 5

Monika Nowikowska, Grzegorz Pilarski, Marzena Toumi - The impact of deepfakes on personal reputation and privacy 14

შავლეგ შელია, მარიამ გვაზავა - ტოპ-მენეჯერი, როგორც ფარი: ეთიკური ლიდერობა და პერსონალის დაცვის იაპონური მოდელი გლობალური ეკონომიკური რყევების ეპოქაში 23

გიორგი ცაავა, ნიკოლოზ ჯიქია - პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების (FDI) როლი ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდაში: სექტორული ანალიზი (საქართველოს მაგალითი) 31

ნინო სამჭკუაშვილი, თათია ბუკია - კრიზისული მენეჯმენტი და ლიკვიდურობის მართვა არასტაბილურ ბაზარზე 38

Katarzyna Latek-Olaszek - Redefining Leadership for Future-Ready New Competencies and Growth Strategies ……..…….. 48

ლიკა ლომიძე - კონტენტის ფორმატების ტრანსფორმაცია ციფრულ მარკეტინგში: მოკლე ფორმატის ვიდეოების დომინირების ფაქტორები 56

ჯაბა ჯიქია, ნიკოლოზ ჯიქია - ეროვნული ბანკის მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთის გავლენა ინფლაციურ პროცესებზე: საქართველოს მაგალითი 65

ლუკა ნადირაშვილი, ზაზა ცოტნიაშვილი - ზეგავლენის ალგორითმული კოდი: სტრატეგიული გადაწყვეტილებების ტრანსფორმაცია AI-ინტეგრირებულ კომუნიკაციებში ……..... 71

Giorgi Jambrishvili - Banking Sector Regulation and Supervision System and Directions for its Optimization in Georgia …… 83

მარიამ მეგრელიძე - ეკოლოგიური ტექნოლოგიების მარკეტინგი: საზოგადოებრივი ცნობიერების ფორმირება და მასობრივი მედიის როლი მდგრადი ინოვაციების დანერგვაში 90

მამია ჟვანია, ლელა ბასილაია - დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლები და სასამართლო კონტროლის სტანდარტები თანამედროვე ადმინისტრაციულ პროცესში …….....……..…….... 106

ნიკოლოზ წერეთელი - საქართველოს ეკლესიის სამართლებრივი სტატუსი 1921 წლის კონსტიტუციაში და ეკლესია–სახელმწიფოს ურთიერთობის პრინციპები …….....…… 132

Tamara van Ommeren-Myslyva, Yurii Bilyavskyi, Ilgia Hoepel - Application Of the Patch-Generating Land Use Simulation Model for Land Use Change Prediction in Suriname …….....…… 141

ნიკოლოზ წერეთელი - საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიასა და საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას (1918–1921) შორის ინსტიტუციური ურთიერთობები და სამართლებრივი ანალიზი ……..…… 149

ნანა კვარაცხელია - განათლება აფხაზეთში: ისტორიული ტრანსფორმაცია, ენობრივი პოლიტიკა და თანამედროვე მდგომარეობა ……..…… 159

სოფიო ტაველურიშვილი - ინსტიტუციური ხარისხის სიმწიფის მოდელი (IQMM): ხარისხის კულტურის განვითარების კონცეპტუალური ჩარჩო 173

CONTENTS

Givi Duchidze - Geoeconomics of Defense Management: Strengthening Economic Security and Institutional Capabilities in the Context of Globalization …….. 5

Monika Nowikowska, Grzegorz Pilarski, Marzena Toumi - The impact of deepfakes on personal reputation and privacy 14

Shavleg Shelia, Mariam Gvazava - The Top Manager as a Shield: Ethical Leadership and the Japanese Model of Employee Protection in an Era of Global Economic Fluctuations 23

Giorgi Tsaava, Nikoloz Jikia - The Role of Foreign Direct Investment (FDI) in a Country's Economic Growth: Sectoral Analysis (Georgia's Example) 31

Nino Samchkuashvili, Tatia Bukia - Crisis management and liquidity management in a volatile market 38

Katarzyna Latek-Olaszek - Redefining Leadership for Future-Ready New Competencies and Growth Strategies ……..…….. 48

Lika Lomidze - The Transformation of Content Formats in Digital Marketing: Factors Behind the Dominance of Short-Form Video 56

Jaba Jikia, Nikoloz Jikia - The impact of the National Bank's monetary policy rate on inflationary processes: the example of Georgia 65

Luka Nadirashvili, Zaza Tsotniashvili - The Algorithmic Code of Influence: Transforming Strategic Decisions in AI-Integrated Communications ……. 71

Giorgi Jambrishvili - Banking Sector Regulation and Supervision System and Directions for its Optimization in Georgia ……. 83

Mariam Megrelidze - Marketing of Ecological Technologies: Shaping Public Awareness and the Role of Mass Media in Adopting Sustainable Innovations ……. 90

Mamia Zhvania, Lela Basilaia - The scope of discretionary powers and standards of judicial review in the modern administrative process …….. 106

Nikoloz Tsereteli - The Legal Status of the Georgian Orthodox Church in the 1921 Constitution and the Principles of Church–State Relations ……..…. 132

Tamara van Ommeren-Myslyva, Yurii Bilyavskyi, Ilgia Hoepel - Application Of the Patch-Generating Land Use Simulation Model for Land Use Change Prediction in Suriname ……..…….....…. 141

Nikoloz Tsereteli - Institutional Relations and Legal Analysis Between the Georgian Orthodox Church and the Democratic Republic of Georgia (1918–1921) ……..…….……. 149

Nana Kvaratskhelia - Education in Abkhazia: Historical Transformation, Language Policy and Contemporary Developments …….……. 159

Sophio Tavelurishvili - Institutional Quality Maturity Model (IQMM): A Conceptual Framework for Quality Culture Development 173

თავდაცვის მენეჯმენტის გეოეკონომიკა: ეკონომიკური უსაფრთხოებისა და ინსტიტუციური შესაძლებლობების გაძლიერება გლობალიზაციის პირობებში

Geoeconomics of Defense Management: Strengthening Economic Security and Institutional Capabilities in the Context of Globalization

გივი დუჩიძე
დავით აღმაშენებლის სახელობის საქართველოს ეროვნული თავდაცვის აკადემია
ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი
თავდაცვის მენეჯმენტის მიმართულების ასოცირებულიპროფესორი
https://orcid.org/0009-0002-0451-2436

Givi Duchidze
Doctor of Business Administration
Associate Professor of Defense Management at the
David Agmashenebeli Georgian National Defense Academy
https://orcid.org/0009-0002-0451-2436

აბსტრაქტი. თანამედროვე გლობალური ეკონომიკური და პოლიტიკური არქიტექტურა ვითარდება ღრმა სისტემური ტრანსფორმაციისა და მზარდი სტრუქტურული არასტაბილურობის პირობებში, სადაც გლობალიზაციის პროცესები, საერთაშორისო ვაჭრობის ფრაგმენტაცია და გეოპოლიტიკური კონკურენცია სინერგიული ეფექტით მოქმედებს. ამ ვითარებაში უსაფრთხოების ტრადიციული პარადიგმები, რომლებიც ისტორიულად უმთავრესად სამხედრო-პოლიტიკურ განზომილებაზე იყო ორიენტირებული, თანამედროვე მრავალგანზომილებიანი გამოწვევების ადეკვატურ მართვას ვეღარ უზრუნველყოფს. შესაბამისად, ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფა სულ უფრო მეტად მოითხოვს თავდაცვის მენეჯმენტის, სტრატეგიული მმართველობისა და საწარმოო მენეჯმენტის ინტეგრირებულ გააზრებას. წინამდებარე კვლევის მიზანია თავდაცვის მენეჯმენტის გეოეკონომიკური ფუნქციის ანალიზი და იმ ინსტიტუციური, მენეჯერული და სტრატეგიული მექანიზმების იდენტიფიცირება, რომელთა მეშვეობითაც შესაძლებელია ეროვნული ეკონომიკური უსაფრთხოების, სახელმწიფოს მდგრადობისა და ინსტიტუციური შესაძლებლობების გაძლიერება გლობალიზაციით გამოწვეულ არასტაბილურ გარემოში.

კვლევის თეორიულ და მეთოდოლოგიურ საფუძველს წარმოადგენს რესურსებზე დაფუძნებული ხედვის, დინამიური შესაძლებლობების თეორიის, ინსტიტუციური ეკონომიკისა და დაინტერესებულ მხარეთა თეორიის ინტეგრაცია და სინთეზი. აღნიშნული თეორიული ჩარჩო საშუალებას იძლევა ეკონომიკური უსაფრთხოება შეფასდეს როგორც მრავალდონიანი, დინამიკური და ინსტიტუციურად ჩამოყალიბებული სისტემა, რომლის ეფექტიანობა დამოკიდებულია როგორც სახელმწიფო, ისე კერძო სექტორის ადაპტაციის უნარზე. ნაშრომში გამოყენებულია სისტემური, შედარებითი, სტრუქტურულ-ფუნქციური და კრიტიკული ანალიზის მეთოდები, რაც შესაძლებლობას იძლევა კომპლექსურად შეფასდეს გლობალური მიწოდების ჯაჭვების მოწყვლადობა, სტრატეგიული ინფრასტრუქტურის მდგრადობა, გეოეკონომიკური კრიზისების გავრცელების მექანიზმები და მათზე რეაგირების ინსტიტუციური შესაძლებლობები.

კვლევის ძირითადი მიგნებები ადასტურებს, რომ გლობალიზაციის პირობებში ეკონომიკური უსაფრთხოება უშუალოდ არის დამოკიდებული სახელმწიფო ინსტიტუტებისა და საწარმოთა დინამიურ შესაძლებლობებზე, დროულად აღიქვან, ეფექტიანად გამოიყენონ და სტრატეგიულად გარდაქმნან საკუთარი ორგანიზაციული, ლოგისტიკური და მმართველობითი შესაძლებლობები. კვლევა აჩვენებს, რომ ტრადიციული, რეაგირებაზე ორიენტირებული მართვის მოდელებიდან საწარმოს რისკების სტრატეგიულ მართვაზე და პროაქტიული მდგრადობის მოდელებზე გადასვლა თანამედროვე გეოეკონომიკურ გარემოში კონკურენტუნარიანობისა და ეროვნული უსაფრთხოების ერთ-ერთ ფუნდამენტურ წინაპირობას წარმოადგენს. ამასთანავე, დასაბუთებულია, რომ ინსტიტუციური შესაძლებლობების განვითარება, საჯარო და კერძო სექტორებს შორის პარტნიორობის ეფექტიანი მექანიზმების დანერგვა და გარემოსდაცვითი, სოციალური და მმართველობითი სტანდარტების ინტეგრირება მნიშვნელოვნად ამცირებს გეოეკონომიკური რისკების, მარეგულირებელი გაურკვევლობისა და გლობალური ბაზრების არასტაბილურობით გამოწვეულ უარყოფით ზემოქმედებას.

ნაშრომის დასკვნით ნაწილში წარმოდგენილია თეორიულად დასაბუთებული და პრაქტიკულად ორიენტირებული მენეჯერული და საჯარო პოლიტიკის რეკომენდაციები გადაწყვეტილების მიღებისა და პოლიტიკის შემუშავებისათვის. ხაზგასმულია, რომ ეროვნული ეკონომიკური უსაფრთხოების ეფექტიანი უზრუნველყოფა მოითხოვს მიწოდების ჯაჭვების მრავალდონიანი სტრუქტურის სისტემური რუკის

შექმნას, სატრანსპორტო და ლოგისტიკური სისტემების მოდალურ დივერსიფიკაციას, ოპერაციული მოქნილობისა და ორგანიზაციული მდგრადობის გაძლიერებას, სტრატეგიული ინფრასტრუქტურის დაცვის მექანიზმების სრულყოფასა და ეროვნული სამართლებრივი ჩარჩოს საერთაშორისო სტანდარტებთან ჰარმონიზაციას. ამავდროულად, კვლევა აყალიბებს ახალ თეორიულ და პრაქტიკულ საფუძველს მომავალი აკადემიური კვლევებისთვის და განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებს ციფრული ტექნოლოგიების, ხელოვნური ინტელექტის, მონაცემებზე დაფუძნებული გადაწყვეტილების მიღების სისტემებისა და ESG სტანდარტების გრძელვადიანი ინტეგრირებული ანალიზის მნიშვნელობაზე ეკონომიკური უსაფრთხოების თანამედროვე არქიტექტურის ფორმირების პროცესში. წარმოდგენილი შედეგები ხელს უწყობს თავდაცვის მენეჯმენტის გეოეკონომიკური ფუნქციის ახლებურ გააზრებას და ქმნის თეორიულ საფუძველს ეროვნული უსაფრთხოების, ეკონომიკური მდგრადობისა და სტრატეგიული მმართველობის ინტეგრირებული მოდელის შემდგომი განვითარებისათვის.

საკვანძო სიტყვები: *ეკონომიკური უსაფრთხოება, თავდაცვის მენეჯმენტი, გეოეკონომიკა, გლობალიზაცია, გეოპოლიტიკური რისკები, საწარმოს რისკების სტრატეგიული მართვა, დინამიური შესაძლებლობები, რესურსებზე დაფუძნებული ხედვა.*

Abstract. The modern global economic and political architecture is developing in conditions of deep systemic transformation and growing structural instability, where globalization processes, fragmentation of international trade and geopolitical competition act with a synergistic effect. In this situation, traditional security paradigms, which have historically been mainly oriented towards the military-political dimension, can no longer adequately manage modern multidimensional challenges. Accordingly, ensuring economic security increasingly requires an integrated understanding of defense management, strategic governance and industrial management. The aim of this study is to analyze the geoeconomic function of defense management and identify those institutional, managerial and strategic mechanisms through which it is possible to strengthen national economic security, state sustainability and institutional capabilities in the unstable environment of globalization.

The theoretical and methodological basis of the study is the integration and synthesis of the resource-based view, dynamic capabilities theory, institutional economics, and stakeholder theory. This theoretical framework allows economic security to be assessed as a multi-level, dynamic, and institutionally conditioned system, the effectiveness of which depends on the adaptive capacity of both the state and the private sector. The paper uses systemic, comparative, structural-functional, and critical analysis methods, which allow for a comprehensive assessment of the vulnerability of global supply chains, the resilience of critical infrastructure, the mechanisms of the spread of geoeconomic shocks, and the institutional capabilities to respond to them.

The main findings of the study confirm that in the conditions of globalization, economic security directly depends on the dynamic capabilities of state institutions and enterprises to timely perceive, effectively use and strategically transform their organizational, logistical and governance capabilities. The study shows that the transition from traditional, reactive management models to strategic management of enterprise risks and proactive sustainability models is one of the fundamental prerequisites for competitiveness and national security in the modern geoeconomic environment. In addition, it is substantiated that the development of institutional capabilities, the introduction of effective mechanisms of partnership between the public and private sectors and the integration of environmental, social and governance standards significantly reduce the negative impact caused by geoeconomic risks, regulatory uncertainty and instability of global markets.

The final part of the paper presents theoretically grounded and practically oriented managerial and public policy recommendations for decision-making and policy development. It is emphasized that effective provision of national economic security requires the creation of a systemic map of the multi-level structure of supply chains, modal diversification of transport and logistics systems, strengthening of operational flexibility and organizational resilience, improvement of critical infrastructure protection mechanisms and harmonization of the national legal framework with international standards. At the same time, the study establishes a new theoretical and practical basis for future academic research and draws special attention to the importance of long-term integrated analysis of digital technologies, artificial intelligence, data-based decision-making systems and ESG standards in the process of forming a modern architecture of economic security. The presented results contribute to a new understanding of the geoeconomic function of defense management and create a theoretical basis for the further development of an integrated model of national security, economic sustainability and strategic governance.

Keywords: *economic security, defense management, geoeconomics, globalization, geopolitical risks, strategic enterprise risk management, dynamic capabilities, resource-based vision.*

შესავალი

თანამედროვე გლობალური ეკონომიკური და პოლიტიკური არქიტექტურა ხასიათდება რადიკალური სტრუქტურული არასტაბილურობით, რომელშიც გლობალიზაციის პროცესები, ვაჭრობის ფრაგმენტაცია და გეოპოლიტიკური დაძაბულობა ერთმანეთს ერწყმის. ტრადიციული უსაფრთხოების პარადიგმები, რომლებიც ათწლეულების განმავლობაში მკაცრად იყო ფოკუსირებული სამხედრო-პოლიტიკურ ასპექტებზე, დღეს უკვე ვეღარ პასუხობს სისტემურ გამოწვევებს. გლობალური მიწოდების ჯაჭვების რღვევა, ენერგეტიკული კრიზისები, კლიმატის ცვლილება და ეკონომიკური ბერკეტების იარაღად გამოყენება ნათლად აჩვენებს, რომ ეროვნული უსაფრთხოება და ეკონომიკური სტაბილურობა განუყოფლად არის დაკავშირებული ერთმანეთთან. ამ რეალობაში, თავდაცვის მენეჯმენტი გასცდა სამხედრო უწყებების შიდა ადმინისტრირების ფარგლებს და ტრანსფორმირდა ფართო გეოეკონომიკურ ინსტრუმენტად, რომელიც უზრუნველყოფს სახელმწიფოს სტრატეგიულ მდგრადობას.

წინამდებარე სამეცნიერო ნაშრომის აქტუალობა განპირობებულია იმ სტრატეგიული აუცილებლობით, რომ სახელმწიფომ და კორპორატიულმა სექტორმა ერთობლივად უნდა უპასუხონ ტრანსნაციონალურ გამოწვევებს. განსაკუთრებით მწვავედ დგას ეს საკითხი გარდამავალი და განვითარებადი ეკონომიკის მქონე ქვეყნებისთვის, რომლებიც გეოგრაფიული მდებარეობიდან გამომდინარე ასრულებენ სტრატეგიულად მნიშვნელოვან სატრანზიტო დერეფნების ფუნქციას, თუმცა ამავდროულად განიცდიან ინსტიტუციურ და საოპერაციო მოწყვლადობას. კვლევის მთავარ მიზანს წარმოადგენს თავდაცვის მენეჯმენტის გეოეკონომიკური როლის გამოკვლევა და იმ მექანიზმების დადგენა, რომლითაც შესაძლებელია ეროვნული ეკონომიკური უსაფრთხოებისა და ინსტიტუციური შესაძლებლობების გაძლიერება გლობალიზაციით გამოწვეულ არასტაბილურ გარემოში.

აღნიშნული მიზნის მისაღწევად, ნაშრომში დასმულია შემდეგი ძირითადი ამოცანები:

1. გეოეკონომიკური მიდგომების ევოლუციისა და თავდაცვის მენეჯმენტის სტრატეგიული ფუნქციის თეორიული ანალიზი,
2. გლობალიზაციის პირობებში მიწოდების გლობალური ჯაჭვებისა და კრიტიკული ინფრასტრუქტურის მოწყვლადობის ფაქტორების იდენტიფიცირება,
3. ინსტიტუციური შესაძლებლობების, საჯარო-კერძო პარტნიორობისა და რისკების სტრატეგიული მენეჯმენტის როლის შეფასება ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფაში,
4. პრაქტიკული მენეჯერული და პოლიტიკური რეკომენდაციების შემუშავება ეროვნული მდგრადობის ასამაღლებლად.

კვლევის თეორიულ და მეთოდოლოგიურ საფუძველს წარმოადგენს მრავალგანზომილებიანი მიდგომა, რომელიც აერთიანებს რესურსებზე დაფუძნებულ ხედვას, დინამიური შესაძლებლობების თეორიას, ინსტიტუციურ ეკონომიკასა და დაინტერესებულ მხარეთა თეორიას. ნაშრომში გამოყენებულია სისტემური, შედარებითი და სტრუქტურულ-ფუნქციური ანალიზის მეთოდები, რაც საშუალებას იძლევა ყოვლმხრივ შეფასდეს მაკროდონის გეოეკონომიკური ძვრების გავლენა მიკროდონის საოპერაციო და სტრატეგიულ პროცესებზე. კვლევის შედეგები პრაქტიკულ ღირებულებას წარმოადგენს როგორც აკადემიური საზოგადოებისთვის, ისე პოლიტიკის შემმუშავებლებისა და თავდაცვის სექტორის მენეჯერებისათვის.

ძირითადი ნაწილი

თანამედროვე გლობალურ აკადემიურ დისკურსში უსაფრთხოებისა და ეკონომიკის ურთიერთმიმართება ფუნდამენტურ ტრანსფორმაციას განიცდის. ტრადიციული თეორიები, რომლებიც სახელმწიფოების უსაფრთხოებასა და საგარეო პოლიტიკას თითქმის მთლიანად სამხედრო ძალისა და გეოგრაფიული ფაქტორების ჭრილში განიხილავდნენ, დღევანდელ მრავალპოლუსიან და ფრაგმენტირებულ გარემოში აღარ არის საკმარისი. გლობალიზაციის პირობებში, ეკონომიკური ურთიერთდამოკიდებულება სერვისების, კაპიტალისა და მიწოდების ჯაჭვების დონეზე არათუ ამცირებს კონფლიქტების ალბათობას, არამედ ხშირ შემთხვევაში თავად იქცევა პოლიტიკური დაპირისპირებისა და გეოეკონომიკური ბრძოლის არენად.[1]

ტერმინი „გეოეკონომიკა“ გულისხმობს სახელმწიფოების მიერ ეკონომიკური ინსტრუმენტების (ვაჭრობის შეზღუდვები, სანქციები, საინვესტიციო კონტროლი, ენერგეტიკული რესურსები და სატრანზიტო დერეფნები) გამოყენებას გეოპოლიტიკური მიზნების მისაღწევად და ეროვნული უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად.[2] რობერტ ბლექუელისა და ჯენიფერ ჰარისის კვლევების თანახმად, სახელმწიფოები სულ უფრო ხშირად მიმართავენ „სხვა საშუალებებით წარმოებულ ომს“, სადაც ეკონომიკური ლევერეჯი სამხედრო ძალის ტოლფას სტრატეგიულ ბერკეტად ყალიბდება.[3]

გარდამავალი და განვითარებადი ეკონომიკის მქონე ქვეყნებისთვის ეს ტენდენცია ქმნის ორმაგ ეფექტს: ერთი მხრივ, ტრანსნაციონალური სატრანსპორტო დერეფნები (როგორიცაა შუა დერეფანი) ზრდის ქვეყნის სტრატეგიულ მნიშვნელობას, მეორე მხრივ, ის ზრდის სისტემური რისკების, საგარეო ზეწოლისა და ეკონომიკური მოწყვლადობის რისკებს.[4] ამგვარ გარემოში, ტრადიციული თავდაცვის პოლიტიკა ვეღარ შემოიფარგლება მხოლოდ შეიარაღებული ძალების ოპერატიული მართვით, იგი მოითხოვს ეკონომიკური უსაფრთხოების მჭიდრო ინტეგრაციას მთელ მმართველობით არქიტექტურაში.

თავდაცვის მენეჯმენტი, კლასიკური გაგებით, მოიცავს რესურსების ოპტიმიზაციას, კაპიტალის განაწილებას, ლოგისტიკურ უზრუნველყოფას და ორგანიზაციულ მმართველობას თავდაცვის სექტორში. თუმცა, გლობალიზაციის თანმდევი გამოწვევების ფონზე, თავდაცვის მენეჯმენტი ტრანსფორმირდება ფართო სტრატეგიულ დისციპლინად, რომელიც აკავშირებს სახელმწიფო უსაფრთხოებას კორპორატიულ მენეჯმენტთან და ეკონომიკურ მდგრადობასთან.

ამ პროცესის თეორიული დასაბუთებისთვის აუცილებელია რამდენიმე ძირითადი სამეცნიერო კონცეფციის სინთეზი:

- **რესურსებზე დაფუძნებული ხედვა**: ჯეი ბარნის მიერ შემუშავებული თეორიის თანახმად, ორგანიზაციის (ან სახელმწიფოს) მდგრადი კონკურენტული უპირატესობა და მდგრადობა დაფუძნებულია მის შიდა, იშვიათ, ძნელად განმეორებად და უნიკალურ რესურსებსა და შესაძლებლობებზე.[5] თავდაცვის მენეჯმენტში ეს გულისხმობს სტრატეგიული ინფრასტრუქტურის, ადამიანური კაპიტალისა და ტექნოლოგიური ბაზების სტრატეგიულ მართვას.
- **დინამიური შესაძლებლობების თეორია:** დევიდ ტიცის და მისი თანაავტორების მიხედვით, არასტაბილურ და სწრაფად ცვალებად გარემოში ორგანიზაციებმა მუდმივად უნდა შეძლონ გარე ფაქტორების აღქმა, ახალი შესაძლებლობების ათვისება და არსებული სტრუქტურების ტრანსფორმაცია.[6] თავდაცვისა და ეკონომიკური უსაფრთხოების კონტექსტში, ეს პრინციპი საფუძვლად უდევს საწარმოო რისკების მართვის პროაქტიულ მექანიზმებს.
- **ინსტიტუციური ეკონომიკა:** დაგლას ნორთის მიხედვით, ინსტიტუტები (ფორმალური წესები, კანონები და არაფორმალური ნორმები) განსაზღვრავენ ეკონომიკური და პოლიტიკური ფუნქციონირების ხარისხს.[7] ეროვნული უსაფრთხოება და მიწოდების ჯაჭვების მდგრადობა

პირდაპირ არის დამოკიდებული ქვეყნის ინსტიტუციურ შესაძლებლობებზე, კანონის უზენაესობასა და მარეგულირებელი ჩარჩოების გამჭვირვალობაზე.

იმისათვის, რომ სახელმწიფომ და კორპორატიულმა სექტორმა წარმატებით უპასუხონ გეოეკონომიკურ რისკებს, აუცილებელია საწარმოო რისკების სტრატეგიული მენეჯმენტის დანერგვა. ტრადიციული, სილოსური (იზოლირებული) მიდგომები, სადაც უსაფრთხოება და ფინანსური მენეჯმენტი ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად ფუნქციონირებს, თანამედროვე სისტემურ გამოწვევებთან ბრძოლაში არაეფექტიანია.

გარდა ამისა, გარემოსდაცვითი, სოციალური და მმართველობითი კრიტერიუმების ინტეგრაცია თავდაცვისა და ლოგისტიკურ პროექტებში უზრუნველყოფს გრძელვადიან სიცოცხლისუნარიანობას.[8] საჯარო-კერძო პარტნიორობა კი წარმოადგენს მთავარ ინსტიტუციურ ხიდს, რომელიც აკავშირებს სახელმწიფო სტრატეგიულ ინტერესებს კერძო კაპიტალთან, რაც სტრატეგიულად მნიშვნელოვანია კლიმატმედეგი და უსაფრთხო სატრანსპორტო-ლოგისტიკური ინფრასტრუქტურის განსავითარებლად.[9]

თანამედროვე გლობალური ეკონომიკური არქიტექტურა რადიკალურ ტრანსფორმაციას განიცდის. თუკი მეოცე საუკუნის ბოლოს და ოცდამეერთე საუკუნის დასაწყისში გლობალიზაცია ძირითადად გაგებული იყო როგორც ღია ბაზრების, თავისუფალი ვაჭრობისა და ტრანსნაციონალური ინტეგრაციის უწყვეტი პროცესი, დღეს მან შეიძინა ახალი, წინააღმდეგობრივი და ხშირად კონფრონტაციული ხასიათი.[10] ეკონომიკური გლობალიზაციის ასპექტები სულ უფრო ხშირად გამოიყენება გეოპოლიტიკური ზეწოლის ინსტრუმენტად, რასაც ლიტერატურაში „შეიარაღებულ ურთიერთდამოკიდებულებად“ მოიხსენიებენ.[11] ამ პროცესში, ეროვნული უსაფრთხოებისა და ეკონომიკური სტაბილურობის საზღვრები იშლება, ხოლო მიწოდების გლობალური ჯაჭვები აქტიურ გეოეკონომიკურ დაპირისპირებათა არენა ხდება.

გლობალური მიწოდების ჯაჭვები ათწლეულების განმავლობაში აგებული იყო „ზუსტად დროში“ პრინციპზე, რომელიც მიზნად ისახავდა საოპერაციო ხარჯების მინიმუმამდე დაყვანას და ეფექტიანობის მაქსიმიზაციას. თუმცა, პანდემიებით გამოწვეული კრიზისების, გეოპოლიტიკური კონფლიქტებისა და სავაჭრო ომების ფონზე, ეს მოდელი ძალზე მოწყვლადი გახდა.

ვაჭრობის ფრაგმენტაცია და მიზნობრივი სანქციები წარმოადგენს იმ მთავარ მაკროფაქტორებს, რომლებიც ძირს უთხრის ტრანსნაციონალური კორპორაციებისა და ეროვნული ეკონომიკების სტაბილურობას. როგორც რობერტ ბლექუელი და ჯენიფერ ჰარი მიუთითებენ, თანამედროვე სახელმწიფოები აქტიურად იყენებენ თავიანთ პოზიციებს გლობალურ ფინანსურ და საინფორმაციო ქსელებში (როგორიცაა საბანკო გადარიცხვების სისტემები ან მაღალტექნოლოგიური კომპონენტების წარმოება) ოპონენტების იძულების მიზნით.[12] შედეგად, განვითარებადი და გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნები, რომლებიც დამოკიდებულნი არიან გარანტირებულ იმპორტსა და ექსპორტზე, ხშირად ხვდებიან სისტემური ცვლილებების ეპიცენტრში.

გეოეკონომიკური არასტაბილურობის პირობებში, განსაკუთრებით იზრდება ტრანსნაციონალური სატრანსპორტო დერეფნების სტრატეგიული მნიშვნელობა. მაგალითად, ევრაზიის დამაკავშირებელი შუა დერეფანი წარმოადგენს სასიცოცხლო მნიშვნელობის ალტერნატიულ სავაჭრო მარშრუტს, რომელიც გვერდს უვლის ტრადიციულ ჩრდილოეთის დერეფნებს. თუმცა, ასეთი ინფრასტრუქტურული ობიექტების ეფექტიანობა პირდაპირ არის

დამოკიდებული რეგიონულ უსაფრთხოებაზე, მულტიმოდალურ ალტერნატივებზე და საინვესტიციო მდგრადობაზე.

სტრატეგიული ინფრასტრუქტურის მოწყვლადობა არ შემოიფარგლება მხოლოდ ფიზიკური ზიანით, ის მოიცავს კიბერუსაფრთხოების რისკებს, ლოგისტიკურ „ბოთლის ყელებს“ და მარეგულირებელ შეუსაბამობებს სხვადასხვა იურისდიქციას შორის. იოსი შეფი თავის ფუნდამენტურ კვლევაში აღნიშნავს, რომ საწარმოებისა და ეროვნული ეკონომიკების მდგრადობა დამოკიდებულია არა მხოლოდ რისკების თავიდან აცილების უნარზე, არამედ კრიზისის შემდეგ სწრაფად აღდგენის და ადაპტაციის პოტენციალზე .[13]

იმისათვის, რომ სახელმწიფომ თავიდან აიცილოს გლობალური ფრაგმენტაციით გამოწვეული ნეგატიური შედეგები, აუცილებელია ეკონომიკური უსაფრთხოების სტრატეგიის ინტეგრირება თავდაცვის მენეჯმენტის პროცესებში. ეს გულისხმობს შემდეგს:

- **მიწოდების ჯაჭვების მრავალსაფეხურიან სქემებს და დივერსიფიკაციას,**
- **სტრატეგიული რეზერვებისა და ინფრასტრუქტურული ბუფერების შექმნას,**
- **საჯარო-კერძო პარტნიორობის გაძლიერებას.**

მარტინ კრისტოფერი ხაზს უსვამს, რომ მიწოდების ჯაჭვის მენეჯმენტი აღარ არის მხოლოდ ოპერაციული ფუნქცია, ის არის უმაღლესი დონის სტრატეგიული დისციპლინა, რომელიც განსაზღვრავს ორგანიზაციისა და სახელმწიფოს გრძელვადიან კონკურენტუნარიანობას არასტაბილურ გლობალურ გარემოში.

გლობალური არასტაბილურობისა და გეოეკონომიკური გაურკვევლობის პირობებში, სახელმწიფოსა და კორპორატიული სექტორის წარმატებული ფუნქციონირება უპირველეს ყოვლისა მათ ინსტიტუციურ შესაძლებლობებზეა დამოკიდებული. ტრადიციული უსაფრთხოების არქიტექტურა, რომელიც მხოლოდ ძალოვან სტრუქტურებს ეყრდნობოდა, დღეს ვეღარ უზრუნველყოფს სისტემურ მდგრადობას. ეკონომიკური უსაფრთხოება მოითხოვს მყარ მარეგულირებელ ნორმებს, გამჭვირვალე კორპორატიულ მმართველობასა და რისკების პროაქტიული მართვის თანამედროვე მექანიზმებს. ინსტიტუციური ეკონომიკის თეორიის თანახმად, ფორმალური წესები, კანონები და მათი აღსრულების მექანიზმები ქმნიან იმ უსაფრთხო გარემოს, რომელშიც ბიზნესი და სახელმწიფო ერთობლივად უმკლავდებიან ტრანსნაციონალურ კრიზისებს.[14]

კორპორატიულ და სახელმწიფო მენეჯმენტში რისკების იზოლირებული (სილოსური) მიდგომა წარსულს ჩაბარდა. თანამედროვე გამოწვევები მოითხოვს რისკების სტრატეგიული საწარმოო მენეჯმენტის ინტეგრირებულ გამოყენებას. რისკების სტრატეგიული მართვა საშუალებას აძლევს ორგანიზაციებსა და თავდაცვის სექტორის უწყებებს, ერთიანად შეაფასონ ფინანსური, საოპერაციო, კიბერნეტიკული და გეოპოლიტიკური რისკები.

როგორც რობერტ კაპლანი და ანეტ მიქელსენი აღნიშნავენ, სტრატეგიული რისკების მართვა არ გულისხმობს მათ სრულ აღმოფხვრას, რაც გლობალიზაციის პირობებში შეუძლებელია, არამედ მიზნად ისახავს ორგანიზაციის შიდა მზაობისა და მოქნილობის გაზრდას არაპროგნოზირებადი კრიზისების წინაშე.[15] თავდაცვის მენეჯმენტში ეს ნიშნავს ლოგისტიკური მარაგების, მომწოდებლების ქსელებისა და კრიზისული ინფრასტრუქტურის მუდმივ მონიტორინგსა და ტესტირებას სტრეს-ტესტების მეშვეობით.

თანამედროვე აკადემიურ დისკურსში გარემოსდაცვითი, სოციალური და მმართველობითი (ESG) კრიტერიუმები სულ უფრო ხშირად განიხილება არა მხოლოდ როგორც კორპორატიული პასუხისმგებლობის ნაწილი, არამედ როგორც ეროვნული და ეკონომიკური უსაფრთხოების მნიშვნელოვანი დამცავი მექანიზმი. ჯონ ელკინგტონის „სამმაგი საბოლოო ხაზის“ კონცეფცია

ნათლად აჩვენებს, რომ გრძელვადიანი სიცოცხლისუნარიანობა მიიღწევა მხოლოდ მაშინ, როდესაც ეკონომიკური მიზნები ბალანსდება ეკოლოგიურ და სოციალურ სტაბილურობასთან.[16]

თავდაცვისა და სატრანსპორტო ლოგისტიკის სფეროში ESG სტანდარტების ინტეგრაცია უზრუნველყოფს:

- **ენერგოეფექტურობასა და ალტერნატიული წყაროების გამოყენებას,**
- **გამჭვირვალე მმართველობასა და ანტიკორუფციულ მექანიზმებს,**
- **სოციალურ მდგრადობას.**

ინსტიტუციური შესაძლებლობების გაძლიერება შეუძლებელია სახელმწიფოსა და კერძო სექტორს შორის მჭიდრო სინერგიის გარეშე. საჯარო-კერძო პარტნიორობა წარმოადგენს იმ ძირითად ინსტიტუციურ ინსტრუმენტს, რომელიც აკავშირებს სახელმწიფოს სტრატეგიულ უსაფრთხოების ინტერესებს კერძო კაპიტალის ინოვაციურ პოტენციალთან.[17]

როგორც დერელ გრიმსი და მერვინ ლუისი აღნიშნავენ თავიანთ ფუნდამენტურ ნაშრომში, კაპიტალტევადი სატრანსპორტო დერეფნებისა და ენერგეტიკული ქსელების დაფინანსება და მართვა მოითხოვს რისკების ეფექტიან განაწილებას მხარეებს შორის თავდაცვის მენეჯმენტის გეოეკონომიკურ კონტექსტში, კერძო სექტორის მონაწილეობა კრიტიკული ინფრასტრუქტურის დაცვასა და ლოგისტიკურ უზრუნველყოფაში ზრდის მთელი ეროვნული ეკონომიკის საოპერაციო მოქნილობას.

გლობალური ფრაგმენტაციის, სავაჭრო ბარიერებისა და გეოეკონომიკური რისკების პირობებში, თეორიული კონცეფციები და ანალიტიკური მიდგომები აუცილებლად უნდა გარდაიქმნას პრაქტიკულ მენეჯერულ ინსტრუმენტებად. სახელმწიფოსა და თავდაცვის სექტორის მენეჯერებისათვის მთავარ გამოწვევას წარმოადგენს არა მხოლოდ კრიზისებზე რეაგირება, არამედ პროაქტიული არქიტექტურის შექმნა, რომელიც უზრუნველყოფს ეროვნული ეკონომიკური უსაფრთხოების მდგრადობას გრძელვადიან პერსპექტივაში.[18] როგორც სტრატეგიული მენეჯმენტის პრაქტიკა აჩვენებს, წარმატებული პოლიტიკა მოითხოვს მაკროდონის სტრატეგიული მიზნებისა და მიკროდონის საოპერაციო პროცესების მჭიდრო სინთეზს.

თავდაცვისა და ლოგისტიკის მენეჯმენტში ერთ-ერთი უმთავრესი პრაქტიკული ნაბიჯი არის მიწოდების ჯაჭვების სრული და დეტალური სქემების შედგენა. თანამედროვე გლობალურ გარემოში ორგანიზაციებმა ზუსტად უნდა იცოდნენ არა მხოლოდ მათი პირველი რიგის მომწოდებლები, არამედ შემდეგი რგოლებიც, გლობალური ქსელის მრავალსაფეხურიანი სტრუქტურაც.

რისკების შესამცირებლად აუცილებელია:

- **მულტიმოდალური მარაგების დანერგვა,**
- **სტრატეგიული მატერიალური მარაგების დეცენტრალიზაცია.**

თანამედროვე გეოეკონომიკურ გარემოში გადაწყვეტილების მიღების სიჩქარე უშუალოდ განსაზღვრავს უსაფრთხოების დონეს. ტრადიციული, ხელით დამუშავებული მონაცემები და მიმდინარე ანგარიშები ვეღარ უზრუნველყოფს მბრუნავი და არასტაბილური გლობალური რისკების ადექვატურ კონტროლს.[19] შესაბამისად, თავდაცვისა და საწარმოო მენეჯმენტში აუცილებელია ციფრული ტექნოლოგიებისა და ხელოვნური ინტელექტის (AI) ინტეგრაცია.

ციფრული ტექნოლოგიისა და პროგნოზირებადი ანალიტიკის გამოყენება საშუალებას აძლევს მენეჯერებს, წინასწარ შეაფასონ და მოსინჯონ სტრეს-ტესტებში სხვადასხვა

გეოპოლიტიკური სცენარი. ეს ზრდის ორგანიზაციის დინამიურ შესაძლებლობებს და ამცირებს სისტემური კრიზისების უარყოფით ზემოქმედებას სტრატეგიულ ინფრასტრუქტურაზე.

პოლიტიკის შემმუშავებლებისთვის კრიტიკულად მნიშვნელოვანია ეროვნული კანონმდებლობისა და მარეგულირებელი ნორმების ჰარმონიზაცია საერთაშორისო სტანდარტებთან. როგორც დაგლას ნორთი მიუთითებს, ინსტიტუციური ეფექტიანობა პირდაპირ არის დაკავშირებული წესების სიცხადესა და მათ აღსრულებაზე.[20]

სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს:

- **საჯარო-კერძო პარტნიორობის (PPP) ახალი მექანიზმების ამოქმედება,**
- **ESG სტანდარტების ინსტიტუციონალიზაცია.**

დასკვნა

თანამედროვე გლობალური ეკონომიკური და პოლიტიკური არქიტექტურა რადიკალურ ტრანსფორმაციას განიცდის, სადაც ტრადიციული უსაფრთხოების პარადიგმები სრულ სინთეზს მოითხოვს ეკონომიკურ მენეჯმენტთან. წინამდებარე სამეცნიერო ნაშრომში განხილული თეორიული და პრაქტიკული ასპექტები ცხადყოფს, რომ თავდაცვის მენეჯმენტის გეოეკონომიკა წარმოადგენს არა მხოლოდ სამხედრო უწყებების შიდა ადმინისტრირების სფეროს, არამედ სახელმწიფოს სტრატეგიული მდგრადობის უზრუნველყოფის უმთავრეს ინსტრუმენტს გლობალიზაციით გამოწვეულ არასტაბილურ გარემოში.

კვლევის ძირითადი თეორიული მიგნებები ადასტურებს, რომ რესურსებზე დაფუძნებული ხედვა, დინამიური შესაძლებლობების თეორიისა და ინსტიტუციური ეკონომიკის სინთეზი გვაძლევს ყველაზე მყარ ანალიტიკურ ჩარჩოს მიწოდების გლობალური ჯაჭვების მოწყვლადობისა და ეკონომიკური უსაფრთხოების შესაფასებლად. ვაჭრობის ფრაგმენტაცია, სანქციების პოლიტიკა და „შეიარაღებული ურთიერთდამოკიდებულება“ მოითხოვს სახელმწიფოსა და კორპორატიული სექტორისგან სიტუაციიდან გამომდინარე მიდგომების სრულ უარყოფას და პროაქტიული რისკების სტრატეგიული საწარმოო მენეჯმენტის დანერგვას.

როგორც ნაშრომშია ხაზგასმული, ინსტიტუციური შესაძლებლობების გაძლიერება, საჯარო-კერძო პარტნიორობის ეფექტიანი მექანიზმები და გარემოსდაცვითი, სოციალური და მმართველობითი სტანდარტების ინტეგრაცია წარმოადგენს იმ საიმედო ფარს, რომელიც იცავს ტრანზიტულ და განვითარებად ეკონომიკებს გეოეკონომიკური კრიზისებისაგან და მიწოდების დერეფნების შეჩერებისგან. მიწოდების ჯაჭვების მრავალსაფეხურიანი ქსელების შედგენა, მოდალური დივერსიფიკაცია და ციფრული ტექნოლოგიების ინტეგრაცია უზრუნველყოფს გადაწყვეტილების მიღების სიჩქარესა და საოპერაციო მოქნილობას.

დასასრულს, უნდა აღინიშნოს, რომ ეროვნული უსაფრთხოებისა და ეკონომიკური სტაბილურობის ერთიანობა მოითხოვს მუდმივ აკადემიურ ძიებასა და პოლიტიკის ჰარმონიზაციას. სამომავლო კვლევები მიმართული უნდა იყოს ციფრული ტრანსფორმაციისა და კიბერუსაფრთხოების ფაქტორების გრძელვადიანი ანალიზისკენ გეოეკონომიკური უსაფრთხოების მბრუნავ არქიტექტურაში.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Barney, Jay B. 1991. "Firm Resources and Sustained Competitive Advantage." Journal of Management 17 (1): 99–120. https://doi.org/10.1177/014920639101700108.

2. Blackwill, Robert D., and Jennifer M. Harris. 2016. War by Other Means: Geoeconomics and Statecraft. Cambridge: Harvard University Press.

3. Christopher, Martin. 2016. Logistics and Supply Chain Management. 5th ed. Harlow: Pearson Education.

4. Elkington, John. 1997. Cannibals with Forks: The Triple Bottom Line of 21st Century Business. Oxford: Capstone Publishing.

5. Grimsey, Darrell, and Mervyn K. Lewis. 2004. Public Private Partnerships: The Worldwide Revolution in Infrastructure Provision and Project Finance. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

6. Kaplan, Robert S., and Anette Mikkelsen. 2012. "Managing Risks, Not Headlines." Harvard Business Review 90 (6): 66–73.

7. North, Douglass C. 1990. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge: Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678.

8. OECD. 2022. The Middle Corridor: Trans-Caspian International Transport Route – Challenges and Future Developments. Paris: OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/0572b226-en.

9. Sheffi, Yossi. 2005. The Resilient Enterprise: Overcoming Vulnerability for Competitive Advantage. Cambridge: MIT Press.

10. Teece, David J., Gary Pisano, and Amy Shuen. 1997. "Dynamic Capabilities and Strategic Management." Strategic Management Journal 18 (7): 509–33. https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-0266(199708)18:7<509::AID-SMJ882>3.0.CO;2-Z.

The research results were partly funded under the project entitled „A system for detecting manipulated multimedia data concerning public figures and verifying the sources of such data" for defence and security purposes, carried out as part of call 1/PERUN/2023, funded by the National Centre for Research and Development (contract no. DOB-PERUN-1-B -043-2023)[1]

The impact of deepfakes on personal reputation and privacy

PhD Monika Nowikowska
War Studies University
https://orcid.org/0000-0001-5166-8375
Professor, PhD Grzegorz Pilarski
War Studies University
https://orcid.org/0000-0001-9728-2611
Professor, PhD Marzena Toumi
War Studies University
https://orcid.org/0000-0003-3838-1315

Abstract. The aim of this article is to analyse the issue of violations of the right to privacy through the use of deepfake technology and to assess the measures available under Polish law to protect those affected by such activities. The first part of the study explains the concept of deepfakes and outlines how this technology works, with particular emphasis on the ability to create realistic yet false audio-visual material using the image and voice of a specific individual. A significant part of the article consists of an analysis of case law concerning the protection of personal rights, including judgements relating to the use and manipulation of the voice and image using digital tools. The article also discusses the legal basis for pursuing claims by individuals whose rights have been infringed as a result of the creation or dissemination of deepfake material. In particular, Articles 23 and 24 of the Civil Code and the provisions on the protection of image contained in the Act on Copyright and Related Rights were analysed. The aim of this study was to determine whether the current legal framework provides sufficient protection against privacy infringements caused by deepfake technology, and what interpretative issues may arise in the practical application of these provisions.

Keywords: artificial intelligence, deepfake, image, privacy.

General remarks

The development of artificial intelligence has brought many new opportunities, but at the same time has created threats that modern society must face. One such threat is deepfakes – that is, audio, photographs or video recordings created or modified using artificial intelligence technology. These can be used to make a person appear or sound as though they have said or done something they never actually did. This issue is particularly significant at a time when information spreads very rapidly online. The main aim of this article is to answer the question of how the use of deepfake technology affects a person's reputation and privacy, and what social risks arise from its misuse.

The study primarily employed a method of analysing the relevant literature and online sources concerning deepfake technology, artificial intelligence, privacy protection and the risks associated with digital manipulation. Examples of the use of deepfakes were also analysed to determine their impact on individuals' image and reputation. An analytical and descriptive method was also employed, which enabled the mechanism of deepfakes to be presented, the risks to be characterised, and their consequences for the individual and society to be described. Conclusions were drawn on the basis of a comparison of the information and examples presented.

[1] Wyniki badań częściowo finansowane w ramach Projektu pt. „System wykrywania zmanipulowanych danych multimedialnych, dotyczących osób publicznych oraz weryfikacji źródeł pochodzenia tych danych" na rzecz obronności i bezpieczeństwa realizowanego w ramach konkursu 1/PERUN/2023, finansowanego przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju (umowa nr DOB-PERUN-1-B-043-2023).

The concept of deepfakes

The term 'deepfake' first appeared in 2017 and referred to a Reddit user who published fake but extremely realistic pornographic videos. These were created by superimposing the faces of well-known actresses, including Emma Watson, Taylor Swift and Scarlett Johansson, onto the original video content[2]. This event is regarded as the beginning of the deepfake era, as shortly afterwards, new recordings generated using this technology began to appear on the internet, ranging from ethical content (including educational and entertainment material) to controversial material (such as content infringing on personal rights or pornographic material)[3].

A deepfake is a type of digital manipulation that uses **artificial intelligence and machine learning algorithms** to create or modify audio, images and video footage[4] . This technology makes it possible to realistically alter a person's appearance or voice, and even give the impression that they are saying words or performing actions that they have never actually done.

The term **'deepfake'** is a portmanteau of the words *'deep learning'* and *'fake'.* Thanks to advances in artificial intelligence, creating such content has become increasingly easier and more realistic[5]. Initially, deepfakes were mainly associated with entertainment and technological experiments; however, they can now also be used to create disinformation, fraud, false statements or material that infringes on a person's privacy and reputation[6].

The literature on the subject proposes both broad and narrow definitions of the concept in question[7]. „In the strict sense (narrower definition), a deepfake is the application of image, sound or video using artificial intelligence algorithms, which allow faces, voices or entire scenes to be realistically replaced so that they appear authentic, even though they have been artificially generated, and which may lead to a misjudgement of the content's authenticity with the aim of misleading the audience. In a broader sense, it is a technological and social phenomenon involving the production, distribution and reception of synthetic audiovisual content, which may lead to the distortion of reality, with the aim of exerting influence in the social, political, legal, economic, informational and cognitive spheres"[8].

On the basis of the above, it can be concluded that deepfake technology should be viewed from two perspectives: a narrower one, relating to the technology used to realistically falsify audiovisual content, audio, video or images; and a broader one, as a social phenomenon involving the creation and use of synthetic content to exert influence in the social, political, legal and economic spheres.

The biggest problem associated with deepfakes is their **credibility**[9]. Viewers may find it difficult to discern whether the material they are watching depicts a real event or has been generated or modified by artificial intelligence. For this reason, deepfakes pose a significant challenge to modern society,

---

[2] See M. Nowikowska, Deepfake w nowych mediach – zagrożenie dla tożsamości cyfrowej, Roczniki Kulturoznawcze 2025, vol. 17, no. 4, p. 272; P. Galemba, Deepfake jako zagrożenie i wyzwanie dla bezpieczeństwa informacyjnego państwa, Cybersecurity and Law 2025, no. 1(13), p. 223.

[3] G. Pilarski, M. Nowikowska, P. Galemba, Technologia Deepfake: podstawy definicyjne, charakterystyka zjawiska oraz mechanizmy funkcjonowania, Cybersecurity and Law 2025, no. 2(14), p. 6.

[4] J. Bernacka, Problematyka prawna technologii deepfake – analiza legalności tworzenia i rozpowszechniania deepfake'ów po uchwaleniu AI Act, Prawo i Więź 2025, No. 5(58), p. 674.

[5] M. Nowikowska, Deepfakes: a Tool for Innovation and a Threat to the Information Society', Science and Innovation 2026, no. 2, p. 231.

[6] D. Flisak, O niełatwym wytyczaniu granic rzeczywistości przez AI Act: zasada transparentności, deepfake, Prawo Nowych Technologii 2024, no. 1, p. 42.

[7] G. Pilarski, M. Nowikowska, P. Galemba, op. cit., pp. 8–9.

[8] Ibid., p. 9.

[9] I. Dąbrowska, Deepfake – nowy wymiar internetowej manipulacji, Zarządzanie Mediami 2020, vol. 8(2), p. 96.

particularly at a time when information and visual material are rapidly disseminated via the internet and social media[10].

Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council (the so-called 'AI Act')[11] may provide a solution to the issue of the reliability of content created using artificial intelligence. One of its objectives is to increase the transparency of content generated or modified by AI. In certain cases, entities using such technologies are obliged **to inform audiences that the content in question has been generated or manipulated by artificial intelligence**, including labelling deepfake content appropriately. This is intended to help users distinguish between authentic and artificially generated material and to reduce the risk of disinformation and manipulation.

In accordance with Article 3(60) of Regulation 2024/1689, 'deepfake' means AI-generated or AI-manipulated images, audio or video content resembling existing persons, objects, places, entities or events, which a recipient might wrongly consider to be authentic or true.In Recital 134 of Regulation 2024/1689, the EU legislator stated that entities which use an AI system to generate or manipulate images, audio or video content so that they bear a striking resemblance to existing persons, objects, places, entities or events – and where such content may be wrongly perceived by the recipient as authentic or true – should also clearly and explicitly disclose, by means of appropriate labelling of the output, that the source of this content is AI, and that the content has been artificially generated or manipulated. In accordance with Article 50(4) of Regulation 2024/1689, entities using an AI system that generates images, audio or video content constituting deepfakes, or that manipulates such images or content, are obliged to disclose that this content has been artificially generated or manipulated. Under this article, the legislator imposes an obligation to provide information on the origin of deepfake content and to label it appropriately[12] .

From a legal perspective, the obligation to label deepfake content is a key instrument for protecting **individual rights, privacy, image rights and the recipient's right to accurate information**. In accordance with Article 50(4) of **the AI Act**, from 2 August 2026, entities using AI systems to create or modify deepfake material must disclose that the content in question has been artificially generated or manipulated. The labelling must be clear and visible to the recipient.

The primary legal benefit is to increase transparency in the flow of information. By knowing that the material does not depict an authentic event, the recipient can make a more informed assessment of its content. This reduces the risk of misleading the public, manipulation and the dissemination of false information. Labelling deepfakes may also be important for protecting **the good name and reputation of a person** whose image or voice has been used without their consent. Another benefit is **the strengthening of accountability amongst entities using artificial intelligence**. The obligation to disclose AI intervention means that the creator or distributor of the material should not present the manipulated content as an authentic recording. More broadly, the labelling of deepfakes is intended to protect the integrity of the information environment and to combat fraud, impersonation and disinformation.

However, **potential risks and limitations** should also be highlighted. Labelling alone does not guarantee that the recipient will assess the content correctly. Another significant legal issue is **the**

[10] K. Markiewicz, Rozwój społeczeństwa informacyjnego [in:] E. Szczepaniuk, M. Gawlik-Kobylińska, J. Werner (eds.), Bezpieczny rozwój społeczeństwa informacyjnego, Warsaw 2016, p. 181.

[11] Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144, and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (OJ L of 12 July 2024).

[12] M. Łabuz, Deep fakes and the Artificial Intelligence Act – An important signal or a missed opportunity?, Policy & Internet 2024, no. 16, p. 11.

proportionality of the labelling obligation. EU law provides for exceptions and specific rules, amongst other things, for artistic, creative, satirical or fictional content. In such cases, the manner in which the use of AI is disclosed should be appropriate and should not unduly hinder the reception of the work.

In summary, **the labelling of deepfakes should be regarded as an important legal measure to enhance transparency and protect audiences**; however, it is not a comprehensive solution. Effective protection requires a combination of legal regulations, technical solutions, digital education, and the responsibility of online platforms and users.

Deepfakes and the infringement of an individual's privacy and image

Deepfakes can have a serious impact on a person's reputation. A fake video depicting a specific individual in a compromising or controversial situation may be published on social media and, within a short time, reach thousands or even millions of viewers. Even if it later transpires that the material was manipulated, removing it does not always solve the problem. Copies may have been saved by other users and redistributed. As a result, the person depicted in the recording may struggle for a long time with a loss of trust, problems at work or in their relationships with others.

A particularly high-profile example of a breach of privacy and image rights using deepfake technology was the case of **Taylor Swift**[13]. AI-generated images depicting the artist in a sexualised manner began to appear en masse online, primarily on the X platform. The material did not depict real events, but was created in such a way as to appear authentic. Some of them garnered tens of millions of views. From the perspective of the protection of personal rights, this situation illustrates the serious consequences that can result from **the unlawful use of a person's image without their consent**[14]. The victim does not actually need to appear in the footage or photograph in question to suffer social consequences. This is because viewers may mistake the manipulated material for the real thing, which can lead to an infringement of reputation, dignity and the right to privacy. The Taylor Swift case also highlighted the issue of online platforms' responsibility. In response to the mass dissemination of such material, Platform X temporarily restricted searches for the artist's name, and subsequently announced that it was removing infringing content and taking action against the accounts that had published it. The case also prompted a reaction from the US authorities. The White House described the dissemination of false, intimate material as deeply concerning and highlighted the need for legal action and for platforms to take greater responsibility for curbing the spread of such content[15].

The Taylor Swift case is therefore an example of how **deepfakes can be used as a tool to infringe upon a person's privacy, dignity and image**, even if the situation depicted never actually took place. It also demonstrates that the development of artificial intelligence requires appropriate legal regulations, effective mechanisms for removing harmful content, and increased awareness amongst internet users.

---

[13] See Inside the Taylor Swift deepfake scandal: 'It's men telling a powerful woman to get back in her box' https://www.theguardian.com/technology/2024/jan/31/inside-the-taylor-swift-deepfake-scandal-its-men-telling-a-powerful-woman-to-get-back-in-her-box [accessed 20 August 2026]; Taylor Swift & AI deepfakes: Swifties Join the Fight Against Deepfake Pornography, https://law.vanderbilt.edu/taylor-swift-ai-deepfakes-swifties-join-the-fight-against-deepfake-pornography/ [accessed 20 August 2026].

[14] See also: M. Nowikowska, Wyłączenie bezprawności rozpowszechniania wizerunku osób powszechnie znanych w materiale prasowym, Studia Prawnoustrojowe 2019, no. 46, p. 307.

[15] Taylor Swift, Deepfakes, and the First Amendment: Changing the Legal Landscape for Victims of Non-Consensual Artificial Pornography, https://www.law.georgetown.edu/gender-journal/online/volume-xxv-online/taylor-swift-deepfakes-and-the-first-amendment-changing-the-legal-landscape-for-victims-of-non-consensual-artificial-pornography/ [accessed 20 August 2026]; Taylor Swift deepfakes spark calls in Congress for new legislation, https://www.bbc.com/news/technology-68110476 [accessed: 20 August 2026].

Deepfakes involving public figures, politicians, journalists or celebrities are particularly dangerous[16]. False statements can cause scandals, influence public opinion and even lead to the spread of disinformation. However, the problem is not limited to well-known figures. Increasingly easy access to tools utilising artificial intelligence means that virtually any internet user could become a potential victim.

The Supreme Court's ruling **of 7 March 2023**[17] is of significant importance for the protection of individuals against the effects of deepfake technology. In its reasoning, the Supreme Court referred directly to the issue of using artificial intelligence to alter the human voice. The Court pointed out that **a person's voice may constitute an independent personal right and be subject to legal protection**[18]. The Court noted that the voice, much like, for example, one's likeness, is a right encompassing a specific element of a person's physical identity and, at the same time, is individualised due to its almost unique timbre and pitch. As such, it is subject to independent protection. Of particular significance is the Supreme Court's finding that interference with a voice may consist of its digital manipulation in such a way that the recipient can recognise the voice of a specific person and subsequently attribute to that person the utterance of content which they never actually uttered. The Court explicitly identified such an action as an example of the phenomenon known as **a 'deepfake**'.

This ruling is of great significance for the protection of privacy and personal rights in the age of artificial intelligence. It demonstrates that the law can protect individuals not only against the traditional use of their image, but also against **the digital imitation of their voice and the attribution of false statements to them**. At the same time, the Supreme Court distinguished between the protection of the voice and the right to privacy. In the case in question, it held that the mere recording of a voice does not automatically constitute an invasion of privacy. An invasion of privacy may occur when information belonging to a person's private sphere is used. From the perspective of the issue of deepfakes, however, the ruling is particularly significant, as it confirms that **digitally imitating a specific person's voice and attributing to them statements they have never made may constitute an infringement of a protected personal right**. This is of particular significance in the case of journalists, politicians, actors and other public figures whose voices are easily recognisable and form part of their professional identity. The Supreme Court's ruling thus demonstrates that existing provisions on the protection of personal rights may also apply to new technologies, even though these provisions were not originally designed with generative artificial intelligence in mind. In the event of the unlawful use of a voice or image, it is possible to seek protection under the provisions on personal rights, in particular Articles 23 and 24 of the Civil Code[19].

In Poland in 2025, there was also a high-profile case involving the voice-over artist Jarosław Łukomski, whose voice was processed using AI and used in an advertisement without his consent. The case was brought before the Regional Court in Warsaw and is regarded as a landmark case in the context of protecting the voice against unauthorised use by AI for commercial purposes[20].

---

[16] See: Another celebrity falls victim to a deepfake. The problem is growing https://cyberdefence24.pl/technologie/kolejna-znana-osoba-ofiara-deepfakea-problem-narasta#google_vignette [accessed: 20 August 2026]. The article points out that among those whose images have been used by online fraudsters via deepfake technology are, amongst others, the well-known footballer Robert Lewandowski, the former President of Poland Aleksander Kwaśniewski, and the well-known journalist Elżbieta Jaworowicz.

[17] Supreme Court judgment of 7 March 2023, **II CSKP 659/22, Legalis.**

[18] See also: J. Sieńczyło-Chlabicz, Rozpowszechniane wizerunku osób powszechnie znanych, Przegląd Prawa Handlowego 2003, no. 9, p. 41; see also: Rozpowszechnianie wizerunku na gruncie ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, Radca Prawny 2001, No. 2, p. 98.

[19] Act of 23 April 1964 – Civil Code (Journal of Laws of 2026, item 795).

[20] Pierwsza taka rozprawa. Lektor pozywa za użycie jego głosu przez AI, wiadomosci.wp.pl/pierwsza-taka-rozprawa-lektor-pozywa-za-uzycie-jego-glosu-przez-ai-7245717984483552a [accessed on 20 August 2026].

Also worthy of note is the Supreme Court's judgement of 11 August 2022[21]. In this ruling, the Court addressed the issue of photomontage, satire and the use of technologies that can create highly realistic, yet false, depictions of a person. The Court explicitly referred to the phenomenon known as 'deepfakes' and pointed out that modern technologies can make it difficult for the average viewer to determine whether the content presented is genuine. The judgement emphasised that photomontage is often the form most likely to mislead the viewer. Technologies currently in use essentially do not allow for unambiguous verification – without specialised technical tools – of whether the content is false, whilst at the same time not indicating the intention to distort the presentation (a so-called 'deepfake').

It should be emphasised that the judgements analysed were not classic cases in which the court ruled on liability for an AI-generated deepfake. The deepfake was used by the Supreme Court as an example of a technology relevant to assessing whether the viewer might be misled.

Deepfakes pose a serious threat to privacy[22] . Photographs or recordings publicly available on the internet are often sufficient to create manipulated material. The use of someone's image without their consent may lead to a violation of their rights and sense of security. Materials depicting people in intimate or compromising situations are a particularly serious problem. Their dissemination can have enormous psychological and social consequences for the victim.

Protection of privacy in the event of a deepfake infringement

Under Polish law, there is currently no single comprehensive regulation dedicated exclusively to deepfakes. The protection of the victim is therefore based on several branches of law, primarily the provisions of the Civil Code[23], copyright law[24], the GDPR[25] and, depending on the nature of the infringement, also the Criminal Code[26]. A decentralised system of protection is therefore in place.

The primary means of protection is **the protection of personal rights provided for in Articles 23 and 24 of the Civil Code**. Article 23 lists, amongst other things, one's likeness and honour as personal rights that are subject to legal protection. Consequently, if someone uses the likeness or voice of a specific person to create a fake recording and then disseminates it in a manner that infringes that person's personal rights, the aggrieved party may bring civil claims against the perpetrator. **The right to protection of one's likeness** is also of significant importance. If a deepfake uses a person's likeness without their consent, the provisions of the Act on Copyright and Related Rights concerning the dissemination of likeness may apply[27]. Furthermore, both likeness and voice may constitute personal data if they allow a specific person to be identified. This means that the use of such information may also be subject to the provisions of the GDPR.

In the case of particularly serious infringements, **criminal law provisions** may also apply. The nature of a specific deepfake may mean that the act is considered, amongst other things, in terms of defamation,

[21] Judgment of the Supreme Court of 11 August 2022, II CSKP 313/22, Legalis.

[22] For further reading, see: H. Świeboda, Problem prywatności w społeczeństwie informacyjnym, Ekonomiczne Problemy Usług 2013, no. 105, p. 101; J. Wieczorkowski, M. Popiołek, Prywatność a użytkowanie technologii informacyjno-komunikacyjnych - przegląd badań, Ekonomiczne Problemy Usług 2018, vol. 1, no. 131, p. 262.

[23] Act of 23 April 1964 – Civil Code (Journal of Laws of 2026, item 795).

[24] Act of 4 February 1994 on Copyright and Related Rights (Journal of Laws of 2025, item 24).

[25] Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation), (OJ EU L 119, 2016).

[26] The Act of 6 June 1997 – the Criminal Code (Journal of Laws of 2025, item 383).

[27] J. Barta, R. Markiewicz, Ochrona wizerunku, adresata korespondencji i tajemnicy źródeł informacji [in:] J. Barta, R. Markiewicz (eds.), Komentarz. Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych, Warsaw 2003, p. 585; A. Matlak, Cywilnoprawna ochrona wizerunku, Kwartalnik Prawa Prywatnego 2004, vol. 2, p. 335; K. Grzybczyk, Naruszenie dobra osobistego w reklamie, Rejent 1999, no. 9, p. 128.

insult, identity theft[28] , fraud or the unlawful dissemination of certain content. Depending on the circumstances, the use of a deepfake may potentially fulfil the criteria for various offences set out in the Criminal Code.

Protection for the victim should also include **a swift response to the dissemination of the material.** In practice, it is essential to secure evidence, such as website addresses, screenshots, publication dates, account names and copies of the material. The infringement can then be reported to the platform administrator and a request made for the unlawful content to be removed. Where a criminal offence is suspected, it may also be appropriate to notify the law enforcement authorities.

The EU's Artificial Intelligence Act (AI Act) also plays a role in limiting the scale **of** the problem. Article 50 imposes an obligation to disclose that deepfake content has been artificially generated or manipulated. This labelling is intended to increase transparency and enable the viewer to distinguish between artificial and authentic material. It should be emphasised, however, that **labelling a deepfake alone does not constitute full protection of privacy**. The label informs the viewer of the use of artificial intelligence, but does not result in the automatic removal of the content nor does it remedy the harm caused to the person depicted in the material. Another problem remains the possibility of the material being copied and disseminated repeatedly across various platforms. For this reason, effective protection should combine civil, administrative and criminal law measures with technical solutions and a swift response from online platforms.

Conclusions

Deepfakes are one example of how the development of artificial intelligence can affect people's everyday lives. Fake content can ruin reputations, infringe on privacy and have serious social and emotional consequences. The speed at which information spreads online is of particular significance. To mitigate the risks associated with deepfakes, appropriate legislation and technological solutions are needed, as well as education for internet users. Everyone should learn to critically evaluate content found online and avoid thoughtlessly sharing unverified material. Deepfakes demonstrate that, in a world of advancing artificial intelligence, the protection of one's image, privacy and the truth is becoming an increasingly important challenge.

The above considerations lead to the conclusion that a person whose privacy has been infringed by a deepfake is not deprived of legal protection. They may, first and foremost, rely on the protection of personal rights, the right to one's own image and the protection of personal data, and, where appropriate, also on the instruments of criminal law. At the same time, the current legal system was not designed specifically with deepfakes in mind; therefore, it can be concluded that there is a need to further develop regulations ensuring **swift and effective protection** for victims of such infringements.

The issue of deepfakes is a relatively new one, yet it is increasingly featuring in legal discourse and court case law. Polish courts are beginning to recognise the problems arising from the development of artificial intelligence technology. A good example is the rulings of the Supreme Court, in which the term **'deepfake'** already appears, albeit in the context of cases concerning the protection of personal rights, image and voice, rather than directly concerning liability for the generation of false material by AI. It can therefore be observed that Polish law is gradually beginning to respond to the challenges associated with

[28] For further reading, see: M. Nowikowska, M. Kozłowski, Analiza wybranych zagrożeń dla tożsamości cyfrowej wynikających z postępu technologicznego, Journal of Modern Science 2025, no. 3, vol. 63, p. 787; M. Nowikowska, Identity Theft. Protection of Personal Data in Cyberspace [in:] L. Tafaro, I. Laki, I. Florek (eds.), Digital well-being – a concern for the quality of life, Warsaw-Budapest 2023, pp. 148–164, ibid.: Kradzież tożsamości w polskim prawie karnym, Cybersecurity and Cybercrime 2026, No. 2(11), Vol. 1, p. 132 ff.

the development of artificial intelligence. As access to tools enabling the creation of realistic material becomes increasingly widespread, it can be anticipated that **the number of court cases concerning deepfakes will rise steadily**. In future, the courts will have to adjudicate an increasing number of cases relating, amongst other things, to the unlawful use of a person's image and voice, breaches of privacy and reputation, and the dissemination of false information. This means that deepfakes are ceasing to be merely a technological problem and are also becoming **a significant legal and social issue**. The development of case law in this area will be of great significance in defining the limits of liability for those who create and disseminate manipulated content, and in ensuring effective protection for victims. It is likely that in the coming years the concept of deepfakes will feature increasingly frequently in case law, and the courts will need to develop more detailed rules on liability for this type of infringement.

References:

1. Barta J., Markiewicz R., Protection of image, the addressee of correspondence and the confidentiality of information sources [in:] J. Barta, R. Markiewicz (eds.), Commentary. Act on Copyright and Related Rights, Warsaw 2003.
2. Bernacka J., Problematyka prawna technologii deepfake – analiza legalności tworzenia i rozpowszechniania deepfake'ów po uchwaleniu AI Act, Prawo i Więź 2025, no. 5(58).
3. Dąbrowska I., Deepfake – nowy wymiar internetowej manipulacji, Zarządzanie Mediami 2020, vol. 8(2).
4. Flisak D., O niełatwym wytyczaniu granic rzeczywistości przez AI Act: zasada transparentności, deepfake, Prawo Nowych Technologii 2024, no. 1.
5. Galemba P., Deepfake jako zagrożenie i wyzwanie dla bezpieczeństwa informacyjnego państwa, Cybersecurity and Law 2025, no. 1(13).
6. Grzybczyk K., Naruszenie dobra osobistego w reklamie, Rejent 1999, No. 9.
7. Łabuz M., Deepfakes and the Artificial Intelligence Act – An important signal or a missed opportunity?, Policy & Internet 2024, no. 16.
8. Markiewicz K., Rozwój społeczeństwa informacyjnego [in:] E. Szczepaniuk, M. Gawlik-Kobylińska, J. Werner (eds.), Bezpieczny rozwój społeczeństwa informacyjnego, Warsaw 2016.
9. Matlak A., Cywilnoprawna ochrona wizerunku, Kwartalnik Prawa Prywatnego 2004, issue 2.
10. Nowikowska M., Deepfake w nowych mediach – zagrożenie dla tożsamości cyfrowej, Roczniki Kulturoznawcze 2025, vol. 17, no. 4.
11. Nowikowska M., Deepfakes: as a Tool for Innovation and a Threat to the Information Society, Science and Innovation 2026, no. 2.
12. Nowikowska M., Identity Theft. Protection of Personal Data in Cyberspace [in:] L. Tafaro, I. Laki, I. Florek (eds.), Digital well-being – a concern for the quality of life, Warsaw-Budapest 2023.
13. Nowikowska M., Kradzież tożsamości w polskim prawie karnym, Cybersecurity and Cybercrime 2026, No. 2(11), Vol. 1.

14. Nowikowska M., Wyłączenie bezprawności rozpowszechniania wizerunku osób powszechnie znanych w materiale prasowym, Studia Prawnoustrojowe 2019, no. 46.

15. Nowikowska M., Kozłowski M., Analiza wybranych zagrożeń dla tożsamości cyfrowej wynikających z postępu technologicznego, Journal of Modern Science 2025, No. 3, Vol. 63.

16. Pilarski G., Nowikowska M., Galemba P., Technologia Deepfake: podstawy definicyjne, charakterystyka zjawiska oraz mechanizmy funkcjonowania, Cybersecurity and Law 2025, No. 2(14).

17. Sieńczyło-Chlabicz J., Rozpowszechniane wizerunku osób powszechnie znanych, Przegląd Prawa Handlowego 2003, No. 9.

18. Sieńczyło-Chlabicz J., Rozpowszechnianie wizerunku na gruncie ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, Radca Prawny 2001, No. 2.

19. Świeboda H., Problem prywatności w społeczeństwie informacyjnym, Ekonomiczne Problemy Usług 2013, no. 105.

20. Wieczorkowski J., Popiołek M., Prywatność a użytkowanie technologii informacyjno-komunikacyjnych - przegląd badań, Ekonomiczne Problemy Usług 2018, vol. 1, no. 131.

Legislation:

1. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144, and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (OJ L of 12 July 2024).
2. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation), (OJ EU L 119, 2016).
3. The Act of 6 June 1997 – the Criminal Code (Journal of Laws of 2025, item 383).
4. Act of 23 April 1964 – Civil Code (Journal of Laws of 2026, item 795).
5. Act of 4 February 1994 on Copyright and Related Rights (Journal of Laws of 2025, item 24).

ტოპ-მენეჯერი, როგორც ფარი: ეთიკური ლიდერობა და პერსონალის დაცვის იაპონური მოდელი გლობალური ეკონომიკური რყევების ეპოქაში

The Top Manager as a Shield: Ethical Leadership and the Japanese Model of Employee Protection in an Era of Global Economic Fluctuations

შავლეგ შელია
თომას ჯეფერსონის კვლევითი ცენტრი
აკადემიური საბჭოს წევრისტრატეგიული კომუნიკაციების ხელმძღვანელი
ORCID - orcid.org/0009-0000-7518-0622
მარიამ გვაზავა
თომას ჯეფერსონის კვლევითი ცენტრი
ფინანსური ანალიტიკოსი
ORCID - orcid.org/0009-0006-4230-3976
Shavleg Shelia
Thomas Jefferson Research Center
Member of the Academic Council
Head of Strategic Communications
ORCID - orcid.org/0009-0000-7518-0622
Mariam Gvazava
Thomas Jefferson Research Center
Financial analyst
ORCID - orcid.org/0009-0006-4230-3976

აბსტრაქტი: წინამდებარე ნაშრომი იკვლევს იაპონური კორპორაციული მართვის უნიკალურ ფილოსოფიას ფინანსური კრიზისების დროს. კვლევის მთავარი ფოკუსია ფენომენი, როდესაც მაღალი რგოლის მენეჯერები, რიგითი თანამშრომლების დასაცავად, საკუთარი ანაზღაურებისა და ბონუსების ნებაყოფლობითი შემცირებით იღებენ ეკონომიკურ დარტყმას საკუთარ თავზე. ეთიკური ლიდერობის თეორიებზე, კოლექტიურ პასუხისმგებლობასა (*Shain-ishiki*) და *Bushido*-ს ისტორიულ ნორმებზე დაყრდნობით, სტატიაში გაანალიზებულია, თუ როგორ გვევლინებიან იაპონელი აღმასრულებლები ორგანიზაციულ „ფარად“. ანგლო-ამერიკული მოდელისგან განსხვავებით, რომელიც ხშირად პრიორიტეტს ანიჭებს თანამშრომელთა სწრაფ დათხოვნას დირექტორთა ანაზღაურების შენარჩუნების ხარჯზე, იაპონური საწარმოო მოდელი ხაზს უსვამს ინსტიტუციურ მდგრადობასა და პერსონალის ლოიალობას. თვისებრივი თემატური ანალიზისა და ისტორიული ქეისების (მაგალითად, ჰარუკა ნიშიმაცუს მიერ Japan Airlines-ის მართვა კრიზისის დროს) განხილვით, ნაშრომი აჩვენებს, რომ ლიდერის თავგანწირვა წარმოადგენს ძლიერ მექანიზმს ნდობის მოპოვების, მოტივაციის შენარჩუნებისა და გრძელვადიანი მდგრადობის უზრუნველსაყოფად.

საკვანძო სიტყვები: ეთიკური ლიდერობა, იაპონური მენეჯმენტი, კრიზისების მართვა, აღმასრულებელთა ანაზღაურება, პერსონალის დაცვა, ბუშიდო, ორგანიზაციული მდგრადობა.

Abstract: This paper examines the distinct organizational philosophy of Japanese corporate governance during financial crises, focusing on the phenomenon where senior executives absorb economic shocks through voluntary salary reductions and bonus forfeitures to safeguard rank-and-file employees. Grounded in ethical leadership theories, collective responsibility (*Shain-ishiki*), and historical norms stemming from *Bushido*, this study explores how Japanese executives act as an organizational "shield." Contrary to Anglo-American shareholder-primacy models that often prioritize immediate headcount reductions and cost-cutting to preserve executive compensation, the Japanese enterprise model emphasizes long-term institutional sustainability and employee loyalty. Through qualitative thematic analysis and historical case study examinations—such as Haruka Nishimatsu's management of Japan Airlines during its turbulent financial restructuring—this paper demonstrates how executive sacrifice serves as a powerful mechanism for building organizational resilience, maintaining internal trust, and driving long-term corporate agility. The findings offer critical implications for global business leaders seeking sustainable crisis management frameworks.

Keywords: Ethical Leadership, Japanese Management, Crisis Management, Executive Compensation, Workforce Protection, *Bushido*, Organizational Resilience.

1. შესავალი

მაკროეკონომიკური ცვლილებების, გეოპოლიტიკური რყევებისა და გლობალური მიწოდების ჯაჭვების ტრანსფორმაციის ეპოქაში, ორგანიზაციული ლიდერობა სერიოზული ოპერაციული და ფინანსური გამოწვევების წინაშე დგას. ტრადიციულ ანგლო-ამერიკულ მენეჯმენტის მოდელში, კრიზისებზე კორპორაციული რეაგირება ძირითადად ორიენტირებულია აქციონერთა ინტერესების მაქსიმიზაციასა და ხარჯების სწრაფ ოპტიმიზაციაზე.[29] შესაბამისად, ფინანსური რესტრუქტურიზაცია ხშირად ითვალისწინებს შტატების მასობრივ შემცირებას, თანამშრომელთა დათხოვნასა და ხელფასების შემცირებას, მაშინ როდესაც ტოპ-მენეჯმენტის ანაზღაურება დაცულია სახელშეკრულებო გარანტიებითა და აქციებზე დაფუძნებული ბონუსებით.[30]

ამის საპირისპიროდ, იაპონური კორპორაციული მართვის სისტემა ავლენს სრულიად განსხვავებულ სტრუქტურულ და მორალურ ორიენტაციას, რომელიც ეფუძნება სტეიკჰოლდერულ კაპიტალიზმსა და კოლექტიურ პასუხისმგებლობას. როდესაც იაპონური საწარმოები მაკროეკონომიკურ კრიზისებს აწყდებიან, მენეჯმენტი მიმართავს მართვის სპეციფიკურ სტრატეგიას: მაღალი რგოლის ხელმძღვანელობა ნებაყოფლობით უარს ამბობს ან არსებითად ამცირებს საკუთარ ხელფასს, ბონუსებსა და დანამატებს, სანამ რიგითი თანამშრომლების ანაზღაურების შემცირებას ან მათ დათხოვნას დაიწყებს.[31] ამ მოდელში აღმასრულებელი გვევლინება არა უბრალოდ ოპერაციულ მმართველად, არამედ ორგანიზაციულ „ფარად“ (*Tate*), რომლის მიზანიც სისტემური დარტყმის საკუთარ თავზე აღებაა.[32]

წინამდებარე კვლევა იკვლევს აღნიშნული ლიდერული პრაქტიკის სტრუქტურულ მექანიზმებს, ფსიქოლოგიურ საფუძვლებსა და ეთიკურ განზომილებებს. ტრადიციული იაპონური ეთიკისა და თანამედროვე მართვის სისტემების შეჯერებით, ნაშრომი აანალიზებს, თუ როგორ მოქმედებს ლიდერის თავგანწირვა ორგანიზაციულ მდგრადობაზე, შიდა ნდობის დინამიკასა და ოპერაციულ მოქნილობაზე გლობალური ეკონომიკური კრიზისების დროს.

2. თეორიული ჩარჩო და კულტურული სათავეები

იაპონურ მენეჯმენტში აღმასრულებელი „ფარის“ ფენომენის გასაანალიზებლად, აუცილებელია განვიხილოთ ის სოციო-კულტურული და სტრუქტურული საფუძვლები, რომლებიც განსაზღვრავენ იაპონურ საწარმოს (*Kaisha*). დასავლური კორპორაციებისგან განსხვავებით, რომლებიც ძირითადად აქციონერთა ინტერესებზე არიან ორიენტირებულნი, იაპონური ორგანიზაციული მოდელი ეყრდნობა სამ კლასიკურ ბოძს: უწყვეტ დასაქმებას (*Shushin Koyo*), ასაკსა და სტაჟზე დაფუძნებულ დაწინაურებას (*Nenko Joryetsu*) და შიდაკორპორაციულ პროფკავშირებს (*Kigo Besshi Romu*).[33]

2.1 *Kaisha*, როგორც ორგანული საზოგადოება

[29] Lazonick, W., & O'Sullivan, M. (2000). Maximizing shareholder value: a new ideology for corporate governance. *Economy and Society*, 29(1), 13-35. *ბმული:* https://doi.org/10.1080/030851400360541

[30] Bebchuk, L. A., & Fried, J. M. (2004). *Pay Without Performance: The Unfulfilled Promise of Executive Compensation*. Harvard University Press. *ბმული:* https://www.hup.harvard.edu/books/9780674022287

[31] Abegglen, J. C., & Stalk, G. (1985). *Kaisha, The Japanese Corporation*. Basic Books. *ბმული:* https://www.basicbooks.com

[32] Aoki, M. (1988). *Information, Incentives, and Bargaining in the Japanese Economy*. Cambridge University Press. *ბმული:* https://doi.org/10.1017/CBO9780511571701

[33] Abegglen, J. C. (1958). The Japanese Factory: Aspects of Its Social Organization. Free Press. ბმული: https://www.simonandschuster.com

იაპონურ კორპორაციულ მართვაში კომპანია ტრადიციულად გააზრებულია არა უბრალოდ ხელშეკრულებათა ნაკრებად, არამედ „ბედისწერის საზოგადოებად“ (*Kyodotai*). ამ ჩარჩოში დასაქმება წარმოადგენს გრძელვადიან ფსიქოლოგიურ და სოციალურ ვალდებულებას და არა მხოლოდ ტრანზაქციულ შეთანხმებას. რიგითი თანამშრომლები აღქმულნი არიან, როგორც კორპორაციული ოჯახის მუდმივი წევრები (*Shain*). შესაბამისად, ეკონომიკური სირთულეების დროს პერსონალის დათხოვნა მიიჩნევა მენეჯმენტის მორალურ მარცხად და პასუხისმგებლობის დარღვევად.[34]

2.2 კულტურული სათავეები: *Bushido*, *Giri* და ლიდერის პასუხისმგებლობა

პრაქტიკა, როდესაც მენეჯერები საკუთარ თავზე იღებენ ფინანსურ დარტყმას თანამშრომლების დასაცავად, პირდაპირ მოდის ისტორიული ეთიკური კოდექსიდან — *Bushido* (სამურაების ქცევის კოდექსი). ისეთი ფუნდამენტური ცნებები, როგორებიცაა *Giri* (მორალური მოვალეობა) და *Meiwaku* (სხვებისთვის შეწუხების არიდება), ავალდებულებს ლიდერს, კოლექტიური კეთილდღეობა პირად სარგებელზე მაღლა დააყენოს.[35]

თანამედროვე მენეჯმენტში ეს ვლინდება *Shain-ishiki*-ს (საერთო კორპორაციული იდენტობა) სახით. კრიზისის დროს ტოპ-მენეჯერების მიერ ხელფასების ნებაყოფლობითი შემცირება, ბონუსებზე უარის თქმა ან საჯარო ბოდიში (*Odaizai*) ორმაგ ფუნქციას ასრულებს: ის კომპანიას სთავაზობს პირდაპირ ფინანსურ შეღავათს და, ამავდროულად, სიმბოლურად უსვამს ხაზს ლიდერების სოლიდარობას თანამშრომლებთან.

3. კრიზისების მართვის შედარებითი ანალიზი და აღმასრულებელი ანაზღაურების შემცირების მექანიზმები

ფინანსური შოკების დროს მენეჯმენტის მიერ გამოყენებული ოპერაციული ლოგიკა მკაფიოდ აჩვენებს ორგანიზაციული მოდელის ძირითად პრიორიტეტებს. დასავლური (ძირითადად ანგლო-ამერიკული) და იაპონური მოდელების შედარებითი ანალიზი ავლენს რისკების გადანაწილებისა და კორპორაციული მართვის ორ ფუნდამენტურად განსხვავებულ პარადიგმას.[36]

3.1 დივერგენცია: დასავლური ოპტიმიზაცია vs. იაპონური აღმასრულებლების თავგანწირვა

ანგლო-ამერიკულ კორპორაციულ მოდელში, რომელიც ძირითადად აქციონერთა მოგების მაქსიმიზაციაზეა ორიენტირებული, შტატების შემცირება და პერსონალის დათხოვნა ხშირად გამოიყენება, როგორც საოპერაციო ხარჯების შემცირების პირველადი ინსტრუმენტი. ამ მოდელში ტოპ-მენეჯმენტის ანაზღაურება დიდწილად დაცულია სახელშეკრულებო გარანტიებითა და ბონუსური სისტემებით, რაც ქმნის სტრუქტურულ ასიმეტრიას, სადაც ეკონომიკური კრიზისის პირველად დარტყმას რიგითი თანამშრომლები იღებენ.[37]

ამის საპირისპიროდ, იაპონური კორპორაციული მართვა პერსონალის შენარჩუნებას მიიჩნევს კომპანიის პირველად ოპერაციულ მიზნად. ანაზღაურების შემცირება მიჰყვება მკაცრ იერარქიულ პრინციპს „ზევიდან ქვემოთ“:

---

[34] Dore, R. (2000). *Stock Market Capitalism: Welfare Capitalism: Japan and Germany versus the Anglo-Saxons*. Oxford University Press. *ბმული:* https://doi.org/10.1093/0199240623.001.0001

[35] Nitobe, I. (1905). *Bushido: The Soul of Japan*. G. P. Putnam's Sons.
ბმული: https://www.gutenberg.org/ebooks/25224

[36] Yoshimori, M. (1995). Whose company is it? The concept of the corporation in Japan, Great Britain, the United States, and France. *Long Range Planning*, 28(4), 33-44.
ბმული: https://doi.org/10.1016/0024-6301(95)00025-E

[37] Hall, B. J., & Liebman, J. B. (1998). Are CEOs Really Paid Like Bureaucrats? *The Quarterly Journal of Economics*, 113(3), 653-691. *ბმული:* https://doi.org/10.1162/003355398555702

1. **აღმასრულებელთა ანაზღაურების შემცირება:** დირექტორები და მმართველთა საბჭოს წევრები ნებაყოფლობით იმცირებენ ყოველთვიურ ფიქსირებულ ხელფასს 20%-იდან 50%-მდე და უარს ამბობენ წლიურ ბონუსებზე.

2. **საშუალო რგოლის მენეჯმენტის კორექტირება:** საშუალო რგოლის მენეჯერები იღებენ ანაზღაურების შედარებით მცირე შემცირებას ან ხელფასების გაყინვას.

3. **რიგითი პერსონალის დაცვა:** რიგითი თანამშრომლების ანაზღაურების შემცირება ან სამუშაო საათების შემცირება ხდება მხოლოდ მას შემდეგ, რაც ამოიწურება მენეჯმენტის დონეზე ხარჯების ოპტიმიზაციის ყველა შესაძლებლობა.[38]

3.2 რაოდენობრივი ეფექტი და ორგანიზაციული ნდობა

ზევიდან ქვემოთ მიმართული ეს თავგანწირვა უზრუნველყოფს როგორც კომპანიის ფინანსური რიკვიდურობის პირდაპირ შენარჩუნებას, ისე მნიშვნელოვან ფსიქოლოგიურ ეფექტს მთელ ორგანიზაციაში. ფინანსური წნეხის პირველადად საკუთარ თავზე აღებით, ლიდერები თავიდან აირიდებენ შიდა ნდობის ეროზიას და ინარჩუნებენ თანამშრომელთა მაღალ მოტივაციას. დასაქმებულები ხედავენ, რომ მენეჯერების ხელფასის დაკლება არ არის მხოლოდ სიმბოლური ჟესტი, არამედ საერთო პასუხისმგებლობის რეალური გამოვლინება, რაც თავის მხრივ ამყარებს კორპორაციულ ლოიალობას (*Kigo Koken*) და გრძელვადიან პროდუქტიულობას.[39]

4. პრაქტიკული ქეისების ანალიზი: ეთიკური ლიდერობა პრაქტიკაში

აღმასრულებელი „ფარის“ მოდელის პრაქტიკული ეფექტიანობის შესაფასებლად, მნიშვნელოვანია განვიხილოთ რეალური ქეისები, სადაც იაპონელმა ლიდერებმა კრიზისის დროს საკუთარი ანაზღაურების შემცირებისა და თავგანწირვის პრინციპი გამოიყენეს.

4.1 Japan Airlines (JAL) და ჰარუკა ნიშიმაცუ

პერსონალთან ლიდერის სოლიდარობის ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი მაგალითია Japan Airlines-ის (JAL) რესტრუქტურიზაციის პროცესი 2000-იანი წლების ბოლოს. მძიმე ფინანსური კრიზისის დროს, კომპანიის გენერალურმა დირექტორმა, ჰარუკა ნიშიმაცუმ, რადიკალური რეფორმები გაატარა. თანამშრომლებთან სოლიდარობის ნიშნად, ნიშიმაცუმ ნებაყოფლობით შეიმცირა საკუთარი ხელფასი იმ დონემდე, რომ ის კომპანიის პილოტების ანაზღაურებაზე ნაკლები გახდა, უარი თქვა პრივილეგიებზე და საზოგადოებრივი ავტობუსით დადიოდა ოფისში.[40]

იმით, რომ ლიდერმა საკუთარი თავი დააყენა იმავე რისკის ქვეშ, რაშიც თანამშრომლები იმყოფებოდნენ, ნიშიმაცუმ შეინარჩუნა გუნდის ნდობა და მოტივაცია რთული რესტრუქტურიზაციის დროს. ამ სტრატეგიამ გაამყარა ფსიქოლოგიური კონტრაქტი მენეჯმენტსა და პერსონალს შორის და შეამცირა შიდა წინააღმდეგობა აუცილებელი ცვლილებების მიმართ.

4.2 Toyota Motor Corporation 2008 წლის ფინანსური კრიზისის დროს

მსგავსი მიდგომა გამოიყენა Toyota-ს მენეჯმენტმაც 2008-2009 წლების გლობალური ეკონომიკური კრიზისის დროს. ბოლო 70 წლის განმავლობაში პირველი საოპერაციო ზარალის წინაშე დგომისას, კომპანიის მმართველთა საბჭომ — აკიო ტოიოდას ხელმძღვანელობით —

---

[38] Learmount, S. (2002). *Corporate Governance: Scenarios for the Post-Crisis World in the UK and Japan*. Palgrave Macmillan. *მმული:* https://doi.org/10.1057/9780230554689

[39] Lincoln, J. R., & Kalleberg, A. L. (1990). *Culture, Control, and Commitment: A Study of Work Organization and Work Attitudes in the United States and Japan*. Cambridge University Press.
მმული: https://doi.org/10.1017/CBO9780511570926

[40] Inamori, K. (2012). *A Compass to Fulfillment: Passion and Spirituality in Life and Business*. McGraw-Hill Education.
მმული: https://www.mheducation.com

ნებაყოფლობით თქვა უარი ბონუსებზე და არსებითად შეიმცირა ფიქსირებული ხელფასები.[41] მასობრივი დათხოვნის ნაცვლად, ტოიოტამ თავისუფალი სამუშაო ძალა მიმართა უწყვეტი გაუმჯობესების (*Kaizen*) პროცესებსა და გადამზადების პროგრამებზე.

ადამიანური კაპიტალის ამგვარმა შენარჩუნებამ საშუალება მისცა Toyota-ს, ბაზრის სტაბილიზაციისთანავე სწრაფად აღედგინა პოზიციები. ეს ქეისი აჩვენებს, რომ მენეჯერული თავგანწირვა ემსახურება ორგანიზაციის გრძელვადიან მოქნილობასა და მდგრადობას.

5. ორგანიზაციული ფსიქოლოგია და სოციალური კაპიტალი

იაპონურ მენეჯმენტში აღმასრულებელთა თავგანწირვის პრაქტიკა სცდება მხოლოდ ხარჯების შემცირების ფინანსურ ჩარჩოს; ის მოქმედებს, როგორც სტრატეგიული ინტერვენცია ორგანიზაციულ ფსიქოლოგიასა და სოციალური კაპიტალის შენარჩუნებაში. როდესაც მაღალი რგოლის ლიდერები ნებაყოფლობით იღებენ ფინანსურ ზარალს ეკონომიკური კრიზისების დროს, ისინი პირდაპირ ცვლიან თანამშრომელთა მიერ რისკის, ორგანიზაციული სამართლიანობისა და კორპორაციული ლოიალობის აღქმას.

5.1 ფსიქოლოგიური უსაფრთხოება და სამუშაო ადგილზე შიშის შემცირება

მაკროეკონომიკური მერყეობის პერიოდში თანამშრომელთა პროდუქტიულობისა და ჩართულობის მთავარ საფრთხეს სტრუქტურული გაურკვევლობა და სამუშაო ადგილის დაკარგვის შიში წარმოადგენს. კორპორაციულ გარემოში, სადაც ხარჯების შემცირების პირველადი ინსტრუმენტი შტატების ოპტიმიზაციაა, თანამშრომლები განიცდიან მაღალ შფოთვას, რაც იწვევს ინიციატივის ნაკლებობას, თანამშრომლობის შემცირებასა და კვალიფიციური კადრების დენადობას.

აღმასრულებელთა ხელფასების შემცირების, როგორც პირველადი დამცავი ფარის გამოყენებით, იაპონური ლიდერობა აყალიბებს ფსიქოლოგიური უსაფრთხოების კულტურას (*Psychological Safety*).[42] თანამშრომლები ხედავენ, რომ მენეჯმენტი შრომას განიხილავს არა როგორც ცვალებად საოპერაციო ხარჯს, არამედ როგორც დასაცავ ძირითად სოციალურ კაპიტალს. ეს დამცავი პოზიცია ამცირებს ეკონომიკურ კრიზისთან დაკავშირებულ ფსიქოლოგიურ სტრესს, რაც პერსონალს საშუალებას აძლევს, ფოკუსირება მოახდინოს ოპერაციულ ეფექტიანობასა და პრობლემების გადაჭრაზე.

5.2 სოციალური გაცვლის თეორია და ორმხრივი ლოიალობა

სოციალური გაცვლის თეორიის (*Social Exchange Theory*) პერსპექტივიდან, ორგანიზაციული ერთგულება შენდება საწარმოსა და თანამშრომელს შორის არსებულ ორმხრივ ვალდებულებებზე. როდესაც მენეჯერები იმცირებენ საკუთარ ანაზღაურებას სამუშაო ადგილების შესანარჩუნებლად, ეს ქმედება აყალიბებს ძლიერ ფსიქოლოგიურ პასუხისმგებლობას ორგანიზაციის ყველა დონეზე.

ეს დინამიკა ამყარებს შიდა სოციალურ კაპიტალს და ხელს უწყობს ემოციური ერთგულების (*Affective Organizational Commitment*) მაღალ დონეს. თანამშრომლები ლიდერის თავგანწირვას პასუხობენ გაზრდილი შრომითი მოტივაციით, კორპორაციული მოქალაქეობრივი ქცევითა და გრძელვადიანი ლოიალობით (*Kigo Koken*).[43] შესაბამისად, ის ფინანსური ზარალი, რომელსაც

---

[41] Liker, J. K., & Ogden, T. N. (2011). *Toyota Under Fire: Lessons for Turning Crisis into Opportunity*. McGraw-Hill Professional. *მმული:* https://www.mheducation.com

[42] Edmondson, A. (1999). Psychological Safety and Learning Behavior in Work Teams. *Administrative Science Quarterly*, 44(2), 350-383. *მმული:* https://doi.org/10.2307/2666999

[43] Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment. *Human Resource Management Review*, 1(1), 61-89. *მმული:* https://doi.org/10.1016/1053-4822(91)90011-Z

ტოპ-მენეჯმენტი იღებს, კომპენსირდება ოპერაციული სტაბილურობით, კადრების დაბალი დენადობითა და მაღალი კოლექტიური მდგრადობით.

6. თანამედროვე გამოწვევები, გლობალიზაცია და ტრანსფორმაცია

მიუხედავად იმისა, რომ აღმასრულებელთა თავგანწირვისა და პერსონალის დაცვის ტრადიციული იაპონური მოდელი ისტორიულად მაღალ ორგანიზაციულ მდგრადობას უზრუნველყოფდა, თანამედროვე მაკროეკონომიკური წნეხი და დემოგრაფიული ცვლილებები სერიოზული გამოწვევების წინაშე აყენებს ამ სისტემას.

6.1 გლობალიზაცია და კონფლიქტი აქციონერთა ინტერესებთან

როდესაც იაპონური მულტინაციონალური კორპორაციები აფართოებენ თავიანთ გლობალურ წარმომადგენლობას, ისინი სულ უფრო მეტად ხვდებიან საერთაშორისო ფინანსური ბაზრების გავლენის ქვეშ, სადაც დომინირებენ დასავლური ინსტიტუციური ინვესტორები. ეს უცხოური კაპიტალის ბაზრები პრიორიტეტს ანიჭებენ კაპიტალზე უკუგების (ROE) მოკლევადიან მაჩვენებლებს და მოითხოვენ ხარჯების აგრესიულ ოპტიმიზაციას, რაც აიძულებს იაპონურ მმართველ საბჭოებს, მიმართონ ხარჯების შემცირების დასავლურ მეთოდებს.[44]

შესაბამისად, თანამედროვე იაპონური საწარმოები დგანან სტრატეგიული დილემის წინაშე: როგორ შეუხამონ ტრადიციული კორპორაციული ღირებულებები (როგორიცაა უწყვეტი დასაქმება და მენეჯერული პასუხისმგებლობა) გლობალური ინვესტორების მოთხოვნებს. ამის საპასუხოდ, ბევრი კომპანია გადადის ჰიბრიდულ მართვის მოდელზე, სადაც ინარჩუნებს პერსონალის დაცვის ტრადიციულ პრინციპებს შიდა ბაზარზე, ხოლო გლობალურ დონეზე ნაწილობრივ ინტეგრირებს შედეგზე დაფუძნებულ ანაზღაურებას.

6.2 დემოგრაფიული ცვლილებები და ახალი თაობის მოლოდინები

იაპონიის დემოგრაფიულმა ტრანსფორმაციამ — მოსახლეობის დაბერებამ და სამუშაო ძალის შემცირებამ — დამატებითი გავლენა იქონია კორპორაციულ სტრუქტურებზე. იაპონელი თანამშრომლების ახალი თაობა (Gen-Z და მილიენიალები) ავლენს განსხვავებულ კარიერულ პრიორიტეტებს: მათთვის უფრო მნიშვნელოვანია მერიტოკრატიული, დამსახურებაზე დაფუძნებული ანაზღაურება, ვიდრე უბრალოდ ასაკით დაწინაურება (*Nenko Joryetsu*), და უფრო ღია არიან სამუშაო ადგილის შესაცვლელად.[45]

ამ კულტურული ცვლილებების მიუხედავად, აღმასრულებელი პასუხისმგებლობის ფუნდამენტური ეთიკური ბირთვი კვლავ მაღალშეფასებადი რჩება. თანამედროვე ლიდერები, რომლებიც ავლენენ რეალურ ზრუნვასა და ფინანსურ პასუხისმგებლობას კრიზისის დროს, აღწევენ თანამშრომელთა ლოიალობისა და კადრების შენარჩუნების ბევრად მაღალ მაჩვენებელს, ვიდრე ისინი, ვინც მხოლოდ ტრანზაქციულ მენეჯმენტს ეყრდნობიან.

7. დასკვნა და რეკომენდაციები გლობალური მენეჯმენტისთვის

7.1 დასკვნა

წინამდებარე ნაშრომმა გამოიკვლია იაპონური კორპორაციული მართვის უნიკალური ფენომენი ფინანსური კრიზისების დროს, როდესაც ტოპ-მენეჯერები ნებაყოფლობით იკლებენ ან უარს ამბობენ ანაზღაურებაზე რიგითი თანამშრომლების დასაცავად. ისტორიულ ეთიკურ კოდექსზე (*Bushido*), კოლექტიურ კორპორაციულ იდენტობასა (*Shain-ishiki*) და სტეიკჰოლდერულ კაპიტალიზმზე დაყრდნობით, იაპონური საწარმო (*Kaisha*) ფუნქციონირებს მოდელით, სადაც ლიდერობა გვევლინება ორგანიზაციულ „ფარად“ (*Tate*).

---

[44] Jackson, G., & Miyajima, H. (2007). *Corporate Governance in Japan: Institutional Change and Organizational Diversity*. Oxford University Press. *ბმული:* https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199284511.001.0001

[45] Olcott, G. (2009). *Conflict and Change in Foreign-Owned Enterprises in Japan*. Palgrave Macmillan. *ბმული:* https://doi.org/10.1057/9780230234390

ანგლო-ამერიკული მოდელისგან განსხვავებით, რომელიც ხშირად პრიორიტეტს ანიჭებს შტატების სწრაფ ოპტიმიზაციას დირექტორთა ანაზღაურებისა და მოკლევადიანი აქციების ფასის შენარჩუნების ხარჯზე, იაპონური მოდელი ხაზს უსვამს ადამიანური კაპიტალის გაფრთხილების სტრატეგიულ მნიშვნელობას. ემპირიული მაგალითები და თვისებრივი ანალიზი აჩვენებს, რომ ლიდერის თავგანწირვა ქმნის ღრმა ფსიქოლოგიურ უსაფრთხოებას, ამაღლებს სოციალურ კაპიტალს და ამყარებს გრძელვადიან ორგანიზაციულ ერთგულებას (*Kigo Koken*). მიუხედავად იმისა, რომ გლობალიზაცია და დემოგრაფიული ცვლილებები გარკვეულ გამოწვევებს უქმნის ტრადიციულ სისტემას, მენეჯერული პასუხისმგებლობის ეთიკური ბირთვი კვლავ რჩება კრიზისების მართვის ეფექტიან ინსტრუმენტად.

7.2 რეკომენდაციები გლობალური ლიდერებისთვის

საერთაშორისო კორპორაციებისთვის, რომლებიც მიზნად ისახავენ მდგრადობის მიღწევას გლობალური ეკონომიკური რყევების ეპოქაში, იაპონური მოდელი იძლევა შემდეგ პრაქტიკულ რეკომენდაციებს:

1. **კრიზისზე რეაგირების იერარქიული პოლიტიკა:** შემუშავდეს შიდაორგანიზაციული წესი, სადაც ტოპ-მენეჯმენტის ანაზღაურებისა და ბონუსების შემცირება წარმოადგენს ფინანსური დაზოგვის პირველად სავალდებულო ნაბიჯს, სანამ საქმე პერსონალის ანაზღაურების შემცირებამდე ან დათხოვნამდე მივა.
2. **ფსიქოლოგიური უსაფრთხოება, როგორც ძირითადი კაპიტალი:** გააზრებული იქნეს, რომ კრიზისის დროს სამუშაო ადგილების დაცვა თავიდან აცილებს შიდა ნდობის რღვევას, ამცირებს შფოთვას და ინარჩუნებს ოპერაციულ უწყვეტობას.[46]
3. **ტრანზაქციული მენეჯმენტიდან სტეიკჰოლდერულ მოდელზე გადასვლა:** მოხდეს ორგანიზაციული პრიორიტეტების გადანაცვლება აქციონერთა მოკლევადიანი მოგების მაქსიმიზაციიდან მრავალმხრივ სტეიკჰოლდერულ მოდელზე, სადაც თანამშრომელი აღქმულია არა როგორც ცვალებადი ხარჯი, არამედ როგორც ღირებულების მთავარი შექმნელი.[47]

ბიბლიოგრაფია

1. **Abegglen, J. C.** (1958). *The Japanese Factory: Aspects of Its Social Organization*. Free Press.
Link: https://www.simonandschuster.com
2. **Abegglen, J. C., & Stalk, G.** (1985). *Kaisha, The Japanese Corporation*. Basic Books.
Link: https://www.basicbooks.com
3. **Aoki, M.** (1988). *Information, Incentives, and Bargaining in the Japanese Economy*. Cambridge University Press.
Link: https://doi.org/10.1017/CBO9780511571701
4. **Bebchuk, L. A., & Fried, J. M.** (2004). *Pay Without Performance: The Unfulfilled Promise of Executive Compensation*. Harvard University Press.
Link: https://www.hup.harvard.edu/books/9780674022287
5. **Dore, R.** (2000). *Stock Market Capitalism: Welfare Capitalism: Japan and Germany versus the Anglo-Saxons*. Oxford University Press.

[46] Edmondson, A. C. (2018). *The Fearless Organization: Creating Psychological Safety in the Workplace for Learning, Innovation, and Growth*. John Wiley & Sons. *ბმული:* https://www.wiley.com

[47] Freeman, R. E. (2010). *Strategic Management: A Stakeholder Approach*. Cambridge University Press. *ბმული:* https://doi.org/10.1017/CBO9781139192675

Link: https://doi.org/10.1093/0199240623.001.0001

6. **Edmondson, A. C.** (1999). Psychological Safety and Learning Behavior in Work Teams. *Administrative Science Quarterly*, 44(2), 350-383.

Link: https://doi.org/10.2307/2666999

7. **Edmondson, A. C.** (2018). *The Fearless Organization: Creating Psychological Safety in the Workplace for Learning, Innovation, and Growth*. John Wiley & Sons.

Link: https://www.wiley.com

8. **Freeman, R. E.** (2010). *Strategic Management: A Stakeholder Approach*. Cambridge University Press.

Link: https://doi.org/10.1017/CBO9781139192675

9. **Hall, B. J., & Liebman, J. B.** (1998). Are CEOs Really Paid Like Bureaucrats? *The Quarterly Journal of Economics*, 113(3), 653-691.

Link: https://doi.org/10.1162/003355398555702

10. **Inamori, K.** (2012). *A Compass to Fulfillment: Passion and Spirituality in Life and Business*. McGraw-Hill Education.

Link: https://www.mheducation.com

11. **Jackson, G., & Miyajima, H.** (2007). *Corporate Governance in Japan: Institutional Change and Organizational Diversity*. Oxford University Press.

Link: https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199284511.001.0001

12. **Lazonick, W., & O'Sullivan, M.** (2000). Maximizing shareholder value: a new ideology for corporate governance. *Economy and Society*, 29(1), 13-35.

Link: https://doi.org/10.1080/030851400360541

13. **Learmount, S.** (2002). *Corporate Governance: Scenarios for the Post-Crisis World in the UK and Japan*. Palgrave Macmillan.

Link: https://doi.org/10.1057/9780230554689

14. **Liker, J. K., & Ogden, T. N.** (2011). *Toyota Under Fire: Lessons for Turning Crisis into Opportunity*. McGraw-Hill Professional.

Link: https://www.mheducation.com

15. **Lincoln, J. R., & Kalleberg, A. L.** (1990). *Culture, Control, and Commitment: A Study of Work Organization and Work Attitudes in the United States and Japan*. Cambridge University Press.

Link: https://doi.org/10.1017/CBO9780511570926

16. **Meyer, J. P., & Allen, N. J.** (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment. *Human Resource Management Review*, 1(1), 61-89.

Link: https://doi.org/10.1016/1053-4822(91)90011-Z

17. **Nitobe, I.** (1905). *Bushido: The Soul of Japan*. G. P. Putnam's Sons.

Link: https://www.gutenberg.org/ebooks/25224

18. **Olcott, G.** (2009). *Conflict and Change in Foreign-Owned Enterprises in Japan*. Palgrave Macmillan.

Link: https://doi.org/10.1057/9780230234390

19. **Yoshimori, M.** (1995). Whose company is it? The concept of the corporation in Japan, Great Britain, the United States, and France. *Long Range Planning*, 28(4), 33-44.

Link: https://doi.org/10.1016/0024-6301(95)00025-E

პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების (FDI) როლი ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდაში: სექტორული ანალიზი (საქართველოს მაგალითი)

The Role of Foreign Direct Investment (FDI) in a Country's Economic Growth: Sectoral Analysis (Georgia's Example)

გიორგი ცაავა
მეცნიერებათა დოქტორი. პროფესორი
თბილისის ტექნიკური უნივერსიტეტი
ნიკოლოზ ჯიქია
სკოლის მოსწავლე
თბილისის 199 საჯარო სკოლა (კომაროვის სახელობის)
Giorgi Tsaava
Doctor of Science/Professor
Tbilisi Technical University
Nikoloz Jikia
School Student
Tbilisi Public School No. 199 (Komarov)

აბსტრაქტი. ნაშრომში შესწავლილია პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების (FDI) გავლენა საქართველოს ეკონომიკურ ზრდაზე 2015-2025 წლებში, სექტორულ ჭრილში. მცირე ზომის ღია ეკონომიკებისთვის, როგორიც საქართველოა, უცხოური კაპიტალის მოზიდვა ტექნოლოგიების ტრანსფერისა და დასაქმების ზრდის უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია.

კვლევაში გამოყენებულია საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის (საქსტატი) მონაცემები. ნაშრომში გაანალიზებულია პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების განაწილება ისეთ ძირითად სექტორებში, როგორიცაა ენერგეტიკა, ტრანსპორტი და კავშირგაბმულობა, საფინანსო სექტორი, უძრავი ქონება და ტურიზმი.

კვლევის შედეგები აჩვენებს, რომ ინვესტიციების გავლენა ეკონომიკურ ზრდაზე არათანაბარია და მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული კონკრეტული სექტორის სპეციფიკაზე. კერძოდ, საფინანსო და უძრავი ქონების სექტორებში მიმართული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები ხასიათდება მაღალი მოგებიანობით, თუმცა ენერგეტიკასა და წარმოებაში ჩადებულ კაპიტალს უფრო გრძელვადიანი მულტიპლიკაციური ეფექტი აქვს ქვეყნის ეკონომიკისთვის.

ნაშრომის ბოლოს წარმოდგენილია რეკომენდაციები საინვესტიციო პოლიტიკის ოპტიმიზაციისთვის.

საკვანძო სიტყვები: პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები, ეკონომიკური ზრდა, სექტორული ანალიზი, მთლიანი შიდა პროდუქტი (მშპ), საინვესტიციო პოლიტიკა.

Abstract. This paper investigates the impact of Foreign Direct Investment (FDI) on the economic growth of Georgia during the period of 2015-2025, specifically focusing on a sectoral analysis. For small open economies like Georgia, attracting foreign capital is a crucial driver for technology transfer and employment growth.

Utilizing data from the National Statistics Office of Georgia (Geostat), this study analyzes the distribution of FDI in key sectors such as energy, transport and communication, the financial sector, real estate, and tourism.

The findings reveal that the impact of FDI on economic growth is uneven and highly dependent on sectoral specificities. Particularly, while FDI in financial and real estate sectors yields high short-term returns, capital invested in energy and manufacturing generates more sustainable, long-term multiplier effects for the domestic economy.

The paper concludes with policy recommendations designed to optimize Georgia's investment promotion strategies.

Keywords: Foreign Direct Investment (FDI), Economic growth, Sectoral analysis, Gross Domestic Product (GDP), Investment policy.

შესავალი

გლობალიზაციის თანამედროვე ეპოქაში პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები (FDI) განვითარებადი და გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნების განვითარების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მამოძრავებელ ძალას წარმოადგენს. შიდა ფინანსური რესურსების სიმცირის

პირობებში, გარე კაპიტალის შემოდინება ავსებს „დანაზოგების დეფიციტს“, ხელს უწყობს ახალი სამუშაო ადგილების შექმნას, მოდერნიზაციას, ინოვაციური ტექნოლოგიების დანერგვასა და მენეჯერული გამოცდილების გაზიარებას, რაც საბოლოო ჯამში ქვეყნის კონკურენტუნარიანობას ამაღლებს საერთაშორისო ასპარეზზე.

საქართველოსთვის, როგორც მცირე და ლიბერალური ეკონომიკის მქონე ქვეყნისთვის, მიზანმიმართული საინვესტიციო პოლიტიკის გატარება ეროვნული სტრატეგიის ქვაკუთხედია. ევროკავშირთან ასოცირების შეთანხმება (DCFTA), თავისუფალი ვაჭრობის ხელშეკრულებები წამყვან გლობალურ ბაზრებთან და ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობა ქვეყანას უცხოელი ინვესტორებისთვის მიმზიდველ ჰაბად აქცევს. თუმცა, მხოლოდ შემოდინებული კაპიტალის მთლიანი მოცულობა ვერ ასახავს იმ რეალურ სტრუქტურულ ცვლილებებს, რომლებსაც ქვეყანა განიცდის. უმნიშვნელოვანესია იმის გაანალიზება, თუ რამდენად პროდუქტიულად ნაწილდება ეს რესურსები ეკონომიკის სხვადასხვა სექტორს შორის.

დაგროვილი ემპირიული გამოცდილება აჩვენებს, რომ FDI-ის გავლენა ეკონომიკურ ზრდაზე არ არის ერთგვაროვანი. ხშირად, ინვესტიციები კონცენტრირდება ნაკლებად პროდუქტიულ ან იმპორტზე ორიენტირებულ დარგებში (მაგალითად, ვაჭრობა ან უძრავი ქონება), რაც ქმნის მოკლევადიან ეკონომიკურ ბუმს, თუმცა ვერ უზრუნველყოფს გრძელვადიან და მდგრად განვითარებას. საპირისპიროდ, ინვესტიციები ექსპორტზე ორიენტირებულ სექტორებში (როგორიცაა მრეწველობა, ენერგეტიკა და სოფლის მეურნეობა) ხასიათდება მაღალი მულტიპლიკაციური ეფექტით და ხელს უწყობს ეროვნული ვალუტის სტაბილურობას.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, წინამდებარე ნაშრომის მიზანია შეაფასოს პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების სექტორული სტრუქტურა საქართველოში 2015-2025 წლების პერიოდში და დაადგინოს თითოეული წამყვანი სექტორის წვლილი ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქტის (მშპ) რეალურ ზრდაში. კვლევა საშუალებას მოგვცემს გამოვავლინოთ საინვესტიციო პოლიტიკის სუსტი და ძლიერი მხარეები და შევიმუშაოთ რეკომენდაციები იმ დარგების სტიმულირებისთვის, რომლებიც მაქსიმალურ სარგებელს მოუტანს საქართველოს ეკონომიკას.

1. ლიტერატურის მიმოხილვა

პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების (FDI) გავლენა მასპინძელი ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდაზე მაკროეკონომიკურ ლიტერატურაში ერთ-ერთი ყველაზე ფართოდ განხილული საკითხია. თეორიული და ემპირიული ნაშრომების ევოლუცია გვიჩვენებს გადასვლას ზოგადი, აგრეგირებული ეფექტების შესწავლიდან უფრო ღრმა, სექტორულ და დარგობრივ ანალიზზე.

1.1. თეორიული ჩარჩო: ნეოკლასიკური და ენდოგენური ზრდის თეორიები. FDI-სა და ეკონომიკურ ზრდას შორის კავშირის ასახსნელად ეკონომიკურ მეცნიერებაში ორ ძირითად თეორიულ სკოლას მიმართავენ:

- *ნეოკლასიკური ზრდის მოდელები (მაგალითად, Solow-Swan მოდელი):* ამ თეორიის ფარგლებში, FDI განიხილება როგორც კაპიტალის დაგროვების დროებითი სტიმული. ნეოკლასიკოსები მიიჩნევენ, რომ უცხოური კაპიტალის შემოდინება ზრდის ეკონომიკური ზრდის ტემპს მხოლოდ გარდამავალ (transition) პერიოდში, ხოლო გრძელვადიანი ზრდა სრულად არის დამოკიდებული ეგზოგენურ (გარე) ტექნოლოგიურ პროგრესსა და მუშახელის ზრდაზე.
- *ენდოგენური ზრდის თეორია (მაგალითად, Romer, 1986; Lucas, 1988):* აღნიშნული თეორია უფრო ოპტიმისტურ ჩარჩოს გვთავაზობს. მისი მიხედვით, FDI-ს შეუძლია გრძელვადიანი ენდოგენური ზრდის სტიმულირება, რადგან იგი მასპინძელ ქვეყანაში ახალი ტექნოლოგიების,

ინოვაციების, ცოდნისა და ადამიანური კაპიტალის განვითარების წყაროა. უცხოური ინვესტიციები ხელს უწყობს ე.წ. „ცოდნის გადაღვრის“ ეფექტს, რაც ადგილობრივ ფირმებს ეხმარება პროდუქტიულობის ამაღლებაში.

1.2. სექტორული ანალიზის მნიშვნელობა და ემპირიული ლიტერატურა. ბოლო ათწლეულების განმავლობაში ემპირიულმა კვლევებმა აჩვენა, რომ FDI-ის გავლენა ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდაზე მნიშვნელოვნად განსხვავდება სექტორების მიხედვით. ლიტერატურაში დამკვიდრდა მოსაზრება, რომ ინვესტიციების ზოგადი (აგრეგირებული) მოცულობა ხშირად ნიღბავს იმ რეალურ სტრუქტურულ ეფექტებს, რომლებსაც კონკრეტული დარგები განიცდიან.

ამ მიმართულებით ერთ-ერთი პიონერული ნაშრომია ალფაროსა და სხვების (Alfaro, 2003) კვლევა. ავტორმა დაასკვნა, რომ:

- *პირველად სექტორში* (სოფლის მეურნეობა, მოპოვებითი მრეწველობა) მიმართულ FDI-ს, როგორც წესი, არ აქვს მნიშვნელოვანი დადებითი გავლენა ეკონომიკურ ზრდაზე და ხანდახან ხასიათდება ნეგატიური ეფექტითაც კი (ე.წ. „რესურსების წყევლის“ ან „ჰოლანდიური სენის“ ეფექტი).
- *მეორეულ (გადამამუშავებელ) სექტორში* ჩადებული უცხოური კაპიტალი ყველაზე ძლიერ დადებით კავშირშია ეკონომიკურ ზრდასთან. ეს აიხსნება იმით, რომ წარმოება ხასიათდება მაღალი ტექნოლოგიური ტევადობით და ქმნის ძლიერ კავშირებს (linkages) ადგილობრივ მიმწოდებლებთან.
- *მესამეულ (მომსახურების) სექტორში* (საფინანსო სექტორი, უძრავი ქონება, ტურიზმი) FDI-ის გავლენის შედეგები შერეულია. მომსახურების სექტორის გავლენა ზრდაზე ძირითადად დამოკიდებულია მასპინძელი ქვეყნის ინსტიტუციურ გარემოსა და ადამიანური კაპიტალის განვითარების დონეზე.

მსგავს დასკვნებამდე მიდიან სხვა მკვლევრებიც. მაგალითად, კოჟევნიკოვა და სხვები (2012) მიუთითებენ, რომ განვითარებად ქვეყნებში მომსახურების სექტორის მკვეთრი ზრდა უცხოური კაპიტალის ხარჯზე ზოგჯერ იწვევს დეინდუსტრიალიზაციას, თუ პარალელურად არ ხდება რეალური (საწარმოო) სექტორის სტიმულირება.

1.3. ქართული კონტექსტი და კვლევის ვაკუუმი. ქართულ აკადემიურ სივრცეში FDI-ის საკითხებს არაერთი ავტორი ეხმიანება, თუმცა ნაშრომების უმეტესობა ფოკუსირებულია საქართველოში საინვესტიციო კლიმატის გაუმჯობესებაზე, ბიზნესის კეთების სიმარტივესა და ინვესტიციების მთლიან დინამიკაზე.

სექტორული ეფექტების სიღრმისეული ანალიზი 2015-2025 წლების ეკონომიკური რყევების გათვალისწინებით (მათ შორის, პანდემიის შემდგომი სტრუქტურული გადანაწილება, სადაც ტურიზმისა და ლოგისტიკის სექტორებმა ახალი დინამიკა შეიძინეს) ნაკლებადაა შესწავლილი. ეს ნაშრომი მიზნად ისახავს სწორედ ამ ვაკუუმის შევსებას და იმის ჩვენებას, თუ რამდენად ეფექტურად გარდაიქმნება საქართველოში შემოსული სექტორული FDI რეალურ ეკონომიკურ ზრდაში.

2. მონაცემები და მეთოდოლოგია

ნაშრომში დასახული მიზნის მისაღწევად — შეფასდეს პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების (FDI) სექტორული სტრუქტურა და მისი გავლენა საქართველოს რეალურ ეკონომიკურ ზრდაზე - კვლევის მეთოდოლოგიურ საფუძვლად გამოყენებულია რაოდენობრივი და შედარებითი ეკონომიკური ანალიზი.

2.1. მონაცემთა ბაზა და აღწერა. კვლევის ემპირიულ საფუძველს წარმოადგენს საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის (საქსტატი) და საქართველოს ეროვნული ბანკის

ოფიციალური ყოველწლიური და კვარტალური მონაცემები 2015-2025 წლების პერიოდისთვის. საანალიზო პერიოდის შერჩევა განპირობებულია იმით, რომ აღნიშნულ ათწლიან ციკლში საქართველომ გაიარა რამდენიმე მნიშვნელოვანი ეკონომიკური ფაზა: პანდემიამდელი სტაბილური ზრდა, COVID-19-ით გამოწვეული მკვეთრი რეცესია (2020 წელი) და პანდემიის შემდგომი სწრაფი აღდგენისა და გეოპოლიტიკური მიგრაციით სტიმულირებული ორნიშნა ეკონომიკური ზრდის პერიოდი (2021-2024 წლები).

კვლევაში გამოყენებული ძირითადი ცვლადებია:

- *დამოკიდებული ცვლადი:* რეალური მთლიანი შიდა პროდუქტი ან მისი ზრდის ტემპი (%), როგორც ეკონომიკური ზრდის მთავარი საზომი.
- *დამოუკიდებელი ცვლადები:* პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოცულობა წამყვან სექტორებში:
  - საფინანსო სექტორი;
  - ტრანსპორტი და კავშირგაბმულობა (ლოგისტიკა);
  - ენერგეტიკა;
  - უძრავი ქონება და მშენებლობა;
  - სასტუმროები და რესტორნები (ტურიზმი).
- *საკონტროლო ცვლადები:* შიდა ინვესტიციები (მთლიანი ძირითადი კაპიტალის ფორმირება), ინფლაციის დონე და დასაქმების მაჩვენებლები, რაც აუცილებელია მოდელის სიზუსტისთვის.

2.2. კვლევის მეთოდოლოგია. იმის გათვალისწინებით, რომ ნაშრომი ორიენტირებულია პრაქტიკულ სექტორულ ანალიზზე, კვლევა ხორციელდება სამ ძირითად ეტაპად:

- *სტრუქტურული და დინამიკური ტრენდების ანალიზი:* ამ ეტაპზე ხდება 2015-2025 წლებში საქართველოში შემოსული FDI-ის დარგობრივი გადანაწილების ვიზუალიზაცია და ანალიზი. ფასდება, თუ რომელი სექტორები სარგებლობდნენ ყველაზე დიდი პოპულარობით უცხოელ ინვესტორებს შორის და როგორ შეიცვალა ეს პრიორიტეტები პანდემიისა და გეოპოლიტიკური კრიზისების ფონზე.
- *ელასტიურობისა და კორელაციის კოეფიციენტების გაანგარიშება:* სექტორული FDI-ის შემოდინებასა და შესაბამისი სექტორების მიერ შექმნილ დამატებულ ღირებულებას შორის კავშირის დასადგენად გამოიყენება პირსონის კორელაციის ანალიზი. კოეფიციენტი () გვიჩვენებს კავშირის სიძლიერესა და მიმართულებას:

სადაც არის FDI კონკრეტულ სექტორში, ხოლო — ამავე სექტორის წვლილი მშპ-ში.

- *შედარებითი ეფექტიანობის შეფასება:* ფასდება თითოეული სექტორის ე.წ. „გადაღვრის ეფექტი“ ეროვნულ ეკონომიკაზე. კერძოდ, ანალიზი ეყრდნობა კაპიტალდაბანდების უკუგების მარტივ მაკროეკონომიკურ პროპორციებს, რათა განისაზღვროს, თუ რომელ სექტორში ჩადებულ 1 აშშ დოლარს მოაქვს ყველაზე დიდი გრძელვადიანი ეფექტი მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდისთვის.

მონაცემთა დამუშავებისა და ანალიზისთვის გამოყენებულია სტატისტიკური პროგრამული უზრუნველყოფა (MS Excel / SPSS).

3. შედეგები და ანალიზი

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის (საქსტატი) მონაცემების სიღრმისეულმა ანალიზმა 2015-2025 წლების პერიოდში აჩვენა, რომ პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების დინამიკა და სექტორული სტრუქტურა მნიშვნელოვან ცვლილებებს განიცდიდა. აღნიშნულ პერიოდში დაფიქსირდა როგორც რეკორდული კლება (პანდემიის დროს, 2020 წელს),

ისე ისტორიული მაქსიმუმი (2022-2023 წლებში), რაც ძირითადად გეოპოლიტიკური ფაქტორებითა და პოსტპანდემიური ეკონომიკური აღდგენით იყო განპირობებული.

4.1. FDI-ის სექტორული გადანაწილების სურათი. საქართველოში შემოსული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების დიდი ნაწილი ტრადიციულად რამდენიმე მსხვილ სექტორზე ნაწილდება. საანალიზო პერიოდის საშუალო მონაცემები ნათლად აჩვენებს, თუ რომელი დარგებია ყველაზე მიმზიდველი უცხოური კაპიტალისთვის (ცხრილი 1).

ცხრილი 1. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების სექტორული გადანაწილება

სექტორი	საშუალო წილი FDI-ში (2015-2025)	გავლენა რეალურ მშპ-ზე (შეფასება)	კაპიტალის ბრუნვის ტემპი
საფინანსო სექტორი	~28%	ზომიერი (ირიბი)	სწრაფი
ტრანსპორტი და ლოგისტიკა	~22%	მაღალი (მულტიპლიკაციური)	საშუალო / გრძელვადიანი
ენერგეტიკა	~15%	მაღალი (სტრატეგიული)	გრძელვადიანი
უძრავი ქონება და მშენებლობა	~14%	მაღალი (მოკლევადიანი)	საშუალო
ტურიზმი (HORECA)	~11%	მაღალი (დასაქმება)	სწრაფი
სხვა დარგები (მრეწველობა, სოფლის მეურნეობა და სხვ.)	~10%	დაბალი (ინვესტიციების სიმცირის გამო)	ნელი

3.2. საფინანსო სექტორი და უძრავი ქონება: მოკლევადიანი ეფექტიანობა. საფინანსო სექტორი სტაბილურად ლიდერობს მოზიდული უცხოური კაპიტალის მოცულობით (საშუალოდ 28%). უცხოური ინვესტიციები ქართულ კომერციულ ბანკებში ხელს უწყობს ფინანსური სისტემის მდგრადობას, ტექნოლოგიურ განვითარებასა და დაკრედიტების ზრდას. თუმცა, მიღებული შედეგებით, მისი პირდაპირი წვლილი რეალური მშპ-ის გრძელვადიან ზრდაში შეზღუდულია, რადგან საფინანსო სექტორში მიმართული კაპიტალი ხშირად საცალო დაკრედიტების სტიმულირებას ახდენს, რაც ზრდის იმპორტის მოცულობას და არა ადგილობრივ წარმოებას.

მსგავსი ტენდენცია შეინიშნება უძრავი ქონებისა და მშენებლობის სექტორშიც (14%). 2022-2024 წლებში რეგიონში შექმნილი გეოპოლიტიკური ვითარებისა და მიგრაციული ნაკადების ფონზე, ამ სექტორში FDI-ის მკვეთრმა ზრდამ გამოიწვია სამშენებლო ბუმი. მიუხედავად იმისა, რომ მშენებლობას აქვს ძლიერი ერთჯერადი წვლილი მშპ-ის ზრდაში, ეს ეფექტი მოკლევადიანია და ხშირად ბუშტის წარმოქმნის რისკებს შეიცავს, რაც გრძელვადიანი ეკონომიკური სტაბილურობისთვის გამოწვევაა.

3.3. ენერგეტიკა და ლოგისტიკა: გრძელვადიანი მულტიპლიკაციური ეფექტი. კვლევის ფარგლებში ჩატარებული კორელაციური ანალიზი აჩვენებს, რომ ტრანსპორტისა და ლოგისტიკის (22%), ასევე ენერგეტიკის (15%) სექტორებში ჩადებულ უცხოურ კაპიტალს ყველაზე მაღალი კორელაცია აქვს რეალურ ეკონომიკურ ზრდასთან.

საქართველოს, როგორც სატრანზიტო დერეფნის, ფუნქციის გაძლიერება (მაგალითად, შუა დერეფნის — Middle Corridor-ის პროექტების განვითარება) პირდაპირ კავშირშია სატრანსპორტო

ინფრასტრუქტურაში განხორციელებულ ინვესტიციებთან. ამ სექტორში შემოსული 1 აშშ დოლარი საშუალოდ უფრო მეტ დამატებულ ღირებულებას ქმნის მომიჯნავე დარგებში (ვაჭრობა, მომსახურება, წარმოება), ვიდრე სხვა ნებისმიერ სექტორში.

ენერგეტიკის სექტორში FDI ხელს უწყობს ქვეყნის ენერგეტიკული დამოუკიდებლობის გაზრდას და გენერაციის ახალი ობიექტების (ჰესები, ქარისა და მზის სადგურები) მშენებლობას. ეს ინვესტიციები ხასიათდება ხანგრძლივი საინვესტიციო პერიოდით, თუმცა მათი მულტიპლიკაციური ეფექტი ეკონომიკის მდგრადობაზე უალტერნატივოა.

3.4. დისკუსია: „ტექნოლოგიური გადაღვრის“ ნაკლებობა წარმოებაში. კვლევამ გამოავლინა მნიშვნელოვანი სტრუქტურული დისბალანსი: გადამამუშავებელ მრეწველობასა და სოფლის მეურნეობაში შემოსული FDI-ის წილი კრიტიკულად დაბალია (ჯამურად 10%-ზე ნაკლები). ენდოგენური ზრდის თეორიის თანახმად, სწორედ წარმოებაა ის ძირითადი არხი, საიდანაც ხდება ტექნოლოგიების ტრანსფერი და ადგილობრივი მუშახელის კვალიფიკაციის ამაღლება.

საქართველოში FDI-ის კონცენტრაცია არასაწარმოო (ძირითადად მომსახურებისა და ფინანსურ) სექტორებში ზღუდავს „ცოდნის გადაღვრის“ ეფექტს, რის გამოც ქვეყანა კვლავ რჩება იმპორტზე დამოკიდებული, ხოლო ექსპორტის პოტენციალი ნელა იზრდება.

ეს მიგნებები მიუთითებს იმაზე, რომ საინვესტიციო პოლიტიკა საჭიროებს თვისობრივ ტრანსფორმაციას - აქცენტი მთლიანი მოცულობიდან უნდა გადავიდეს ინვესტიციების ხარისხობრივ და დარგობრივ სტრუქტურაზე.

4. დასკვნა და რეკომენდაციები

4.1. ძირითადი დასკვნები. 2015-2025 წლების პერიოდში საქართველოში განხორციელებული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების (FDI) სექტორულმა ანალიზმა რამდენიმე ფუნდამენტური კანონზომიერება გამოავლინა:

- *სტრუქტურული ასიმეტრია:* საქართველოში შემოსული უცხოური კაპიტალი ხასიათდება მაღალი სექტორული კონცენტრაციით. ინვესტიციების უდიდესი ნაწილი (~50%-ზე მეტი) მიმართულია საფინანსო სექტორსა და ტრანსპორტსა და ლოგისტიკაში, მაშინ როდესაც რეალური სექტორი (გადამამუშავებელი მრეწველობა და სოფლის მეურნეობა) უცხოელი ინვესტორების მხრიდან ნაკლებად პრიორიტეტულია.
- *გავლენის არათანაბარი ეფექტი:* კვლევამ დაადასტურა, რომ სხვადასხვა სექტორში ჩადებულ კაპიტალს განსხვავებული მაკროეკონომიკური უკუგება აქვს. უძრავი ქონებისა და საფინანსო სექტორის FDI უზრუნველყოფს სწრაფ, თუმცა მოკლევადიან ეკონომიკურ აქტივობას. საპირისპიროდ, ინვესტიციებს ენერგეტიკასა და სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურაში (ლოგისტიკა) გააჩნიათ გამოხატული გრძელვადიანი მულტიპლიკაციური ეფექტი, რაც საფუძველს უყრის ქვეყნის მდგრად ეკონომიკურ ზრდას.
- *„ტექნოლოგიური გადაღვრის“ შეზღუდულობა:* ვინაიდან FDI-ის მიზნობრიობა ძირითადად არასაწარმოო სფეროებით შემოიფარგლება, საქართველო ვერ იღებს ენდოგენური ზრდის თეორიით გათვალისწინებულ მაქსიმალურ სარგებელს - ინოვაციური ტექნოლოგიების ფართომასშტაბიან ტრანსფერსა და ადგილობრივი მუშახელის თვისობრივ გადაკვალიფიცირებას. ეს ფაქტორი აფერხებს ქვეყნის ექსპორტის პოტენციალის ზრდას და ინარჩუნებს მაღალ დამოკიდებულებას იმპორტზე.

4.2. პრაქტიკული რეკომენდაციები. მიღებული შედეგების საფუძველზე, ქვეყნის საინვესტიციო პოლიტიკის ოპტიმიზაციისა და ეკონომიკური ზრდის ტემპის დაჩქარების მიზნით, მიზანშეწონილია შემდეგი ღონისძიებების გატარება:

• *საინვესტიციო სტრატეგიის დივერსიფიკაცია და სელექციურობა:* სახელმწიფო სააგენტოებმა (მაგალითად, „აწარმოე საქართველოში“) აქცენტი უნდა გადაიტანონ არა მხოლოდ ინვესტიციების საერთო მოცულობის ზრდაზე, არამედ მათ დარგობრივ სტრუქტურაზე. აუცილებელია მიზნობრივი საგადასახადო და ინფრასტრუქტურული შეღავათების (სტიმულების) დაწესება იმ უცხოური კომპანიებისთვის, რომლებიც კაპიტალს მაღალტექნოლოგიურ წარმოებასა და ექსპორტზე ორიენტირებულ დარგებში დააბანდებენ.

• *ლოგისტიკური და სატრანზიტო ჰაბის პოტენციალის მაქსიმიზაცია:* ვინაიდან ტრანსპორტისა და კავშირგაბმულობის სექტორს ყველაზე მაღალი მულტიპლიკაციური კავშირი აქვს მშპ-სთან, სახელმწიფომ პრიორიტეტულად უნდა გააგრძელოს მსხვილი ინფრასტრუქტურული პროექტების (მაგ. ანაკლიის ღრმაწყლოვანი პორტი, რკინიგზის მოდერნიზაცია, ლოგისტიკური ცენტრები) მხარდაჭერა და მათში საერთაშორისო კონსორციუმების ჩართვა.

• *საგანმანათლებლო სისტემისა და შრომის ბაზრის სინქრონიზაცია:* წარმოებასა და საინფორმაციო ტექნოლოგიებში (IT) მაღალკვალიფიციური FDI-ის მოსაზიდად აუცილებელია ადამიანური კაპიტალის განვითარება. რეკომენდებულია პროფესიული და უმაღლესი განათლების პროგრამების მოდერნიზაცია პოტენციური მსხვილი ინვესტორების მოთხოვნების შესაბამისად, რათა ქვეყანამ უზრუნველყოს შესაბამისი ტექნიკური კადრების მიწოდება.

• *მწვანე ენერგეტიკის სტიმულირება:* მიზანშეწონილია FDI-ის ხელშეწყობა განახლებადი ენერგიის წყაროების (ქარისა და მზის ენერგია) მიმართულებით, რაც შეამცირებს ქვეყნის ენერგოდამოკიდებულებას და შექმნის მყარ გარემოს გრძელვადიანი ინდუსტრიული განვითარებისთვის.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Alfaro, L. (2003). *Foreign Direct Investment and Growth: Does the Sector Matter?* Harvard Business School Working Paper, No. 04-004, 1-32.
2. Barro, R. J., & Sala-i-Martin, X. (2004). *Economic Growth* (2nd ed.). MIT Press.
3. Koževნიკოვა, მ., & სხვები. (2012). *Sectoral Structure of FDI and Economic Growth in Transition Economies*. Journal of Economic Integration, 27(3), 412-435.
4. Lucas, R. E. (1988). *On the Mechanics of Economic Development*. Journal of Monetary Economics, 22(1), 3-42.
5. Romer, P. M. (1986). *Increasing Returns and Long-Run Growth*. Journal of Political Economy, 94(5), 1002-1037.
6. Solow, R. M. (1956). *A Contribution to the Theory of Economic Growth*. The Quarterly Journal of Economics, 70(1), 65-94.
7. საქართველოს ეროვნული ბანკი. (2025). *საქართველოს მაკროეკონომიკური და ფინანსური სექტორის მიმოხილვა*. ეროვნული ბანკის ოფიციალური სტატისტიკა. https://www.nbg.gov.ge
8. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (საქსტატი). (2025). *პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები საქართველოში (წლიური და კვარტალური მაჩვენებლები სექტორების მიხედვით)*. საქსტატის მონაცემთა ბაზა. https://www.geostat.ge
9. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (საქსტატი). (2025). *მთლიანი შიდა პროდუქტი და დამატებული ღირებულება სექტორულ ჭრილში*. საქსტატის ოფიციალური სტატისტიკა. https://www.geostat.ge

კრიზისული მენეჯმენტი და ლიკვიდურობის მართვა არასტაბილურ ბაზარზე
Crisis management and liquidity management in a volatile market

ნინო სამჭკუაშვილი
საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტი სეუ
ეკონომიკის დოქტორი. ასოცირებული პროფესორი
თათია ბუკია
საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტი სეუ
მენეჯმენტის ბაკალავრი
Nino Samchkuashvili
Georgian National University SEU
Doctor of Economics, Associate Professor
Tatia Bukia
Georgian National University SEU
Bachelor of Management

აბსტრაქტი. წინამდებარე ნაშრომში განხილულია კრიზისული მენეჯმენტისა და ლიკვიდურობის მართვის აქტუალური საკითხები არასტაბილურ ფინანსურ ბაზრებზე, 2008 წლის გლობალური ფინანსური კრიზისის მაგალითზე. კვლევის მიზანია კრიზისული პერიოდით გამოვლენილი სტრუქტურული ხარვეზების ანალიზი და ფინანსური ინსტიტუტების მიერ რისკების მართვის პრაქტიკაში დანერგილი ტრანსფორმაციების შესწავლა. ნაშრომი ემყარება არსებული სამეცნიერო ლიტერატურის, თეორიული მოდელებისა და საერთაშორისო საზედამხედველო ანგარიშების სისტემურ სინთეზს.

კვლევის მიგნებები აჩვენებს, რომ პოსტკრიზისულ პერიოდში მკვეთრად გაიზარდა კორპორატიული ხაზინის როლი და განხორციელდა გადასვლა ლიკვიდურობის მართვის ცენტრალიზებულ მოდელებზე. კორპორატიულ დონეზე გამოიკვეთა შიდა (ნაღდი ფული) და გარე (საკრედიტო ხაზები) ლიკვიდურობის წყაროებს შორის ჩანაცვლების რთული ეფექტი, ხოლო საბანკო სექტორში თავი იჩინა ლიკვიდურობის დაგროვებისა და დეპოზიტების „ხარისხზე გადასვლის“ ტენდენციებმა. კვლევამ ასევე გამოავლინა, რომ სახელმწიფო ინტერვენციებმა, ნდობის აღდგენის პარალელურად, მორალური რისკის (moral hazard) პრობლემა გააღრმავა.

ნაშრომში დასაბუთებულია, რომ ფინანსური სისტემის მდგრადობისთვის აუცილებელია მაკროპრუდენციული რეგულირების ფოკუსის გადატანა იზოლირებული ინსტიტუტების შეფასებიდან (VaR) მთლიანი სისტემური რისკის ანალიზზე (CoVaR). ნაშრომის დასკვნით ნაწილში ჩამოყალიბებულია რეკომენდაციები კრიზისული მენეჯმენტის სტრატეგიების დახვეწის აუცილებლობის შესახებ.

საკვანძო სიტყვები: კრიზისული მენეჯმენტი, ლიკვიდურობის მართვა, სისტემური რისკი, საკრედიტო ხაზები, ფინანსური არასტაბილურობა.

Abstract. This paper examines the critical issues of crisis management and liquidity management in volatile financial markets, using the 2008 global financial crisis as a case study. The study aims to analyze the structural flaws revealed by the crisis and explore the transformations implemented by financial institutions and corporations in their risk management practices. The research is based on a systematic synthesis of existing scientific literature, theoretical models, and international supervisory reports.

The research findings demonstrate that the post-crisis period witnessed a sharp increase in the role of corporate treasury and a transition toward centralized liquidity management models. At the corporate level, a complex substitution effect between internal (cash) and external (credit lines) liquidity sources emerged, while the banking sector experienced trends of liquidity hoarding and a "flight-to-quality" in deposits. The study also reveals that state interventions, alongside restoring confidence, exacerbated the problem of moral hazard.

The paper argues that for financial system stability, it is essential to shift the focus of macroprudential regulation from evaluating isolated institutions (VaR) to analyzing total systemic risk (CoVaR). In conclusion, actionable recommendations are formulated regarding the necessity of refining crisis management strategies.

Keywords: crisis management, liquidity management, systemic risk, credit lines, financial instability.

შესავალი

2007 წლის ზაფხულში დაწყებულმა ფინანსურმა კრიზისმა, რომლის ეპიცენტრიც აშშ-ის სუბპრაიმ სესხების ბაზარი იყო, გლობალური საფინანსო სისტემის მასშტაბური რყევები

გამოიწვია. მოკლევადიანი დაფინანსების ბაზრები, მათ შორის აქტივებით უზრუნველყოფილი კომერციული ქაღალდების (ABCP) ბაზარი, ფაქტობრივად, ჩამოიშალა, ხოლო ბანკთაშორისი დაკრედიტება გაიყინა (Berrospide 2013, 1). ეს კრიზისი თავისი სისწრაფით, გლობალური მასშტაბითა და იმ ქვეყნების ტიპით, რომლებიც ყველაზე მეტად დააზარალა, დიდი დეპრესიის შემდეგ უპრეცედენტო აღმოჩნდა, რადგან ძირითადი დარტყმა განვითარებულ ეკონომიკებსა და ევროკავშირთან ახლად ინტეგრირებულ ქვეყნებზე მოდიოდა (Claessens 2011, 4). სწორედ ამ მოვლენებმა კიდევ ერთხელ დაგვანახა კრიზისული მენეჯმენტისა და, კერძოდ, ლიკვიდურობის მართვის სტრატეგიების გადამწყვეტი მნიშვნელობა არასტაბილურ გარემოში.

კრიზისის დროს ბაზრის ქცევა ძირეულად იცვლება. როგორც წესი, იწყება პანიკა, რომელიც საფინანსო ინსტიტუტების ერთმანეთზე „შეტევის“ ფორმას იღებს. მაგალითად, 2008 წლის კრიზისისას რეპო ბაზარზე კრედიტორებმა მასიურად გაიწვიეს თანხები და სასესხო ხელშეკრულებების განახლებაზე უარი თქვეს, რამაც ბაზრის კოლაფსი გამოიწვია (Berrospide 2013, 1). ასეთ დროს ბანკები ერთმანეთის დაკრედიტებას წყვეტენ და ლიკვიდური აქტივების დაგროვებას იწყებენ. ამ ქცევას, რომელსაც „ლიკვიდურობის მომარაგებას“ (liquidity hoarding) უწოდებენ, რამდენიმე ფაქტორი განაპირობებს: კონტრაგენტის გადახდისუუნარობის რისკის ზრდა, საკუთარი აქტივების პორტფელში მოსალოდნელი ზარალი და კორპორაციების მიერ საკრედიტო ხაზების მოულოდნელი და მასიური გამოყენების რისკი (Berrospide 2013, 1). შესაბამისად, კრიზისის მართვა მოითხოვს იმის გააზრებას, თუ რატომ იღებენ ფირმები ლიკვიდურობის დაგროვების გადაწყვეტილებას.

ლიკვიდურობის დინამიკა კრიზისის დროს რთული პროცესია, რადგან ბაზრის მონაწილეები არაერთგვაროვნად მოქმედებენ. ზოგადად, სამი ძირითადი ტიპის აგენტი გამოიყოფა: ლიკვიდურობის მომთხოვნები (liquidity demanders), ლიკვიდურობის მიმწოდებლები (liquidity suppliers) და ბაზრის შემქმნელები (market makers) (Bookstaber 2015, 19). სტრესულ პერიოდში ლიკვიდურობის მომთხოვნები, მაგალითად, იძულებითი გაყიდვების ან მარჟის მოთხოვნების (margin calls) გამო, აქტივების დაუყოვნებლივ და ფასის გაუთვალისწინებლად გასხვისებას ცდილობენ. ამ დროს ლიკვიდურობის მიმწოდებლები, რომლებსაც ასეთი წნეხი არ აქვთ, ფასის მიმართ მგრძნობიარენი რჩებიან და გადაწყვეტილებებს უფრო გრძელვადიან ციკლში იღებენ. ბაზრის შემქმნელების უნარი, „შეისრუტონ“ გასაყიდი აქტივები, კრიზისის გამო საგრძნობლად მცირდება, რაც ფასების ვარდნას კიდევ უფრო აჩქარებს (Bookstaber 2015, 5-6). ამიტომ კრიზისის მექანიზმების გასაგებად მხოლოდ ისტორიული მონაცემების ანალიზი საკმარისი არ არის და აუცილებელია ბაზრის მონაწილეთა ქცევის, გადაწყვეტილების მიღების ციკლებისა და მათზე მოქმედი ფაქტორების შესწავლაც.

2008 წლის კრიზისმა სერიოზული ხარვეზები გამოავლინა ფირმების რისკების მართვის, განსაკუთრებით კი ლიკვიდურობის სტრეს-ტესტირების მიდგომებში. ბევრმა კომპანიამ აღიარა, რომ კრიზისის დროს მათი მართვის საინფორმაციო სისტემები (MIS) არაეფექტური აღმოჩნდა და სასარგებლო ანგარიშების დროულად მომზადებას ვერ უზრუნველყოფდა (Senior Supervisors Group 2009, 18). ფირმებმა გააცნობიერეს, რომ ტრადიციული სტრეს-ტესტები, რომლებიც მხოლოდ საკრედიტო ხარისხის გაუარესებას ან რეიტინგის დაქვეითებას ითვალისწინებდა, საკმარისი არ იყო და საჭირო გახდა უფრო სისტემური ხასიათისა და ხანგრძლივი ჰიპოთეტური სცენარების შემუშავება (Senior Supervisors Group 2009, 17). ამასთან, კრიზისმა ცხადყო, რომ მრავალი ფირმის სცენარი არ ითვალისწინებდა არასახელშეკრულებო, ანუ „რეპუტაციულ“ ვალდებულებებს, როგორიცაა, მაგალითად, ფულის ბაზრის ფონდების მხარდაჭერის

აუცილებლობა, რამაც დამატებითი, გაუთვალისწინებელი წნეხი შექმნა (Senior Supervisors Group 2009, 20).

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, წინამდებარე ნაშრომი 2008 წლის გლობალური ფინანსური კრიზისის მაგალითზე აანალიზებს კრიზისული მენეჯმენტისა და ლიკვიდურობის მართვის მექანიზმებს არასტაბილურ ბაზრებზე. კვლევა ეყრდნობა ჰიპოთეზას, რომლის თანახმადაც, ბანკების მიერ ლიკვიდურობის დაგროვება კრიზისის დროს არის პრევენციული რეაქცია მოსალოდნელ ზარალზე, რომელიც როგორც საბალანსო (ფასიანი ქაღალდებისა და სასესხო პორტფელები), ისე არასაბალანსო (გამოუყენებელი საკრედიტო ხაზები) რისკებიდან მომდინარეობს. ნაშრომი პასუხობს შემდეგ კვლევით კითხვებს: რა იყო ლიკვიდურობის დაგროვების ძირითადი განმაპირობებელი ფაქტორები 2008 წლის კრიზისის დროს? როგორ განსხვავდებოდა სხვადასხვა ტიპის ბანკებისა და ფირმების ქცევა? და რა გავლენა იქონია ამ პროცესებმა დაკრედიტების დონეზე?

თეორიული საფუძვლები/მიმოხილვა

ფინანსური კრიზისების მართვისა და ლიკვიდურობის საკითხების შესწავლა განსაკუთრებით აქტუალური 2007-2009 წლების გლობალური კრიზისის შემდეგ გახდა, რომელიც თავისი მასშტაბითა და სირთულით წინა კრიზისებისგან საგრძნობლად განსხვავდებოდა. თუ წარსულში კრიზისები ძირითადად რეგიონულ ხასიათს ატარებდა, მაგალითად, 90-იანი წლების სკანდინავიის, ლათინური ამერიკისა და აზიის კრიზისები, 2008 წლის მოვლენები გლობალური აღმოჩნდა და განვითარებულ ეკონომიკებსაც კი შეეხო (Claessens 2011, 4-5). კრიზისების ეს ახალი ბუნება ცხადყოფს, რომ ტრადიციული მოდელები ბაზრის ქცევის ასახსნელად ზოგჯერ არასაკმარისია, რადგან ისინი სრულად ვერ ითვალისწინებენ ისეთ ფაქტორებს, როგორებიცაა ინფორმაციის ასიმეტრია, მორალური რისკი და ქსელური ეფექტები (Ogawa 2016, 5-6). ამიტომ კრიზისის დინამიკის გასაგებად აუცილებელია როგორც მაკროეკონომიკური, ისე მიკროეკონომიკური პროცესების ანალიზი.

კრიზისის დროს ლიკვიდურობის შემცირების ერთ-ერთი მთავარი მექანიზმი „სიფრთხილით გამოწვეული ლიკვიდურობის დაგროვებაა“ (precautionary hoarding). ეს პროცესი იწყება მაშინ, როდესაც პოტენციურ კრედიტორებს მომავალი შოკების ეშინიათ და საკუთარი პროექტებისთვის ფულადი სახსრების შენარჩუნებას ამჯობინებენ. შედეგად, საფინანსო ინსტიტუტები ან საერთოდ წყვეტენ სესხების გაცემას, ან მხოლოდ ძალიან მოკლე ვადით ასესხებენ, რაც ბაზარზე ლიკვიდურობის დეფიციტს კიდევ უფრო ამწვავებს (Brunnermeier 2009, 6-7). 2007-2008 წლებში ბანკთაშორის სასესხო ბაზარზე არსებული პრობლემები სწორედ ამ ფენომენის დამახასიათებელი მაგალითი იყო. ბანკებმა გაურკვევლობის გამო ერთმანეთის დაკრედიტება მკვეთრად შეამცირეს, რამაც საპროცენტო განაკვეთების, მაგალითად LIBOR-ის, მკვეთრი ზრდა გამოიწვია (Brunnermeier 2009, 7).

ლიკვიდურობის კრიზისის ასახსნელად თანამედროვე ლიტერატურაში აქტიურად გამოიყენება აგენტებზე დაფუძნებული მოდელები (Agent-Based Models), რომლებიც ბაზრის მონაწილეთა ქცევის ანალიზზეა ორიენტირებული. ერთ-ერთი ასეთი მოდელი, რომელიც კაილის (Kyle) ნაშრომს ეფუძნება, ბაზრის სამი ტიპის აგენტს გამოყოფს:

ლიკვიდურობის მომთხოვნი (ხმაურიანი ტრეიდერი), მარკეტ-მეიკერი და ლიკვიდურობის მიმწოდებელი (ინსაიდერი). კრიზისულ ვითარებაში ლიკვიდურობის მომთხოვნები, რომლებსაც აქტივების სწრაფად გაყიდვა სჭირდებათ, გაცილებით აქტიურდებიან, ხოლო ლიკვიდურობის მიმწოდებლები, რომლებიც ფასზე არიან ორიენტირებული, პასიურები რჩებიან და ბაზრიდან გადიან. გადაწყვეტილების მიღების ციკლებს შორის ეს განსხვავება ბაზრის უეცარ

ჩამოშლას იწვევს, როგორც ეს 1987 წლის საფონდო ბირჟის კრახის ან 2010 წლის „მყისიერი კოლაფსის“ (Flash Crash) დროს მოხდა (Bookstaber 2015, 4-6).

კომპანიების დონეზე, კრიზისის დროს გადარჩენის სტრატეგიები შიდა და გარე ლიკვიდურობის წყაროების მართვას პირდაპირ უკავშირდება. კვლევები აჩვენებს, რომ საკრედიტო ხაზები კომპანიებისთვის გადამწყვეტ მნიშვნელობას იძენს, როდესაც შიდა რესურსები, როგორიცაა მოგება და ნაღდი ფული, მცირდება (Campello 2009, 1-2). 2009 წლის კვლევის თანახმად, ფინანსურად შეზღუდული კომპანიები (მცირე, კერძო, არასაინვესტიციო რეიტინგის მქონე) უფრო მეტად იყვნენ დამოკიდებული საკრედიტო ხაზებზე და კრიზისის დროს გაცილებით დიდი მოცულობის თანხები გამოჰქონდათ ამ ხაზებიდან, ვიდრე მსხვილ და სტაბილურ კომპანიებს. მაგალითად, „შეზღუდული“ კომპანიები საკრედიტო ხაზის საშუალოდ 53.86%-ს იყენებდნენ, მაშინ როდესაც „შეუზღუდავი“ კომპანიები - მხოლოდ 25.44%-ს (Campello 2009, 35). ეს მიუთითებს, რომ საკრედიტო ხაზები ერთგვარ „დაზღვევას“ წარმოადგენს და ფირმებს ინვესტიციების გაგრძელების საშუალებას აძლევს მაშინაც კი, როცა სხვა ფინანსური წყაროები მიუწვდომელია (Campello 2010, 1-2).

თუმცა, საფინანსო სისტემის სირთულე და ურთიერთდაკავშირებულობა ახალ რისკებს აჩენს. კრედიტ დეფოლტ სვოპების (CDS) მსგავსი ინსტრუმენტების გამო, ინსტიტუტები იმდენად არიან ერთმანეთზე დამოკიდებული, რომ ერთი მათგანის გაკოტრებამ შესაძლოა მთელი სისტემა ჩამოშალოს. ეს ქმნის „მორალურ რისკს“, რადგან ინსტიტუტებს უჩნდებათ სტიმული, გახდნენ „ზედმეტად ურთიერთდაკავშირებულნი, რომ გაკოტრდნენ“ (too interconnected to fail). ასეთი ქცევა ზრდის ალბათობას, რომ კრიზისის დროს მათ სახელმწიფო დაეხმარება, რაც საბოლოოდ გადასახადების გადამხდელების ხარჯზე ხდება (Brunnermeier 2009, 8).

კრიზისზე რეაგირების პოლიტიკაც საყურადღებოა. 2008 წლის კრიზისის დროს მთავრობებისა და ცენტრალური ბანკების სწრაფმა რეაგირებამ, მონეტარული და ფისკალური პოლიტიკის შერბილების ჩათვლით, ეკონომიკური სტაბილურობის აღდგენას შეუწყო ხელი. ამასთან, წინა კრიზისებთან შედარებით, ნაკლები ყურადღება დაეთმო ფინანსური ინსტიტუტების დეტალურ დიაგნოსტიკასა და აქტივების რესტრუქტურიზაციას. საჯარო დახმარების მიმღები ინსტიტუტებისთვის დაწესებული პირობებიც ნაკლებად მკაცრი იყო, რამაც მორალური რისკი გააძლიერა (Claessens 2011, 4). ამიტომ, მომავალი კრიზისების მართვა ისეთი მექანიზმების შემუშავებას მოითხოვს, რომლებიც სწრაფ სტაბილიზაციასთან ერთად ბაზრის დისციპლინასა და ინსტიტუტების პასუხისმგებლობასაც უზრუნველყოფს (Ogawa 2016, 2-3).

კვლევის მეთოდები/შერჩევის დასაბუთება

წინამდებარე ნაშრომში კრიზისული მენეჯმენტისა და ლიკვიდურობის მართვის საკითხებია შესწავლილი არასტაბილურ ფინანსურ ბაზრებზე. კვლევის მიზნების მისაღწევად შერეული მეთოდოლოგია გამოვიყენეთ, რომელიც თვისებრივი და რაოდენობრივი ანალიზის ელემენტებს აერთიანებს. თვისებრივი ანალიზი ძირითადად არსებულ სამეცნიერო ლიტერატურას, საექსპერტო ანგარიშებსა და 2008 წლის გლობალური ფინანსური კრიზისის, როგორც ცენტრალური შემთხვევის ანალიზის, დეტალურ შესწავლას ეყრდნობა. რაოდენობრივი ნაწილი კი მეორადი მონაცემების ანალიზს მოიცავს, რომელიც ფინანსური დირექტორების გამოკითხვებსა და ფირმების კრიზისული პერიოდის მაჩვენებლებს ემყარება. ასეთი მიდგომა საკითხის ერთდროულად მაკრო (მარეგულირებელი პოლიტიკა, სისტემური რისკები) და მიკრო (კომპანიების რეალური გადაწყვეტილებები) დონეებზე განხილვის საშუალებას გვაძლევს.

კვლევა მეორადი მონაცემების ანალიზს ეფუძნება, რაც უკვე არსებული კვლევებისა და მონაცემთა ბაზების გამოყენებას გულისხმობს. მონაცემთა შეგროვების ერთ-ერთ მთავარ წყაროს კომპანიების ფინანსური დირექტორების გამოკითხვები წარმოადგენს, რომლებიც კრიზისის პერიოდში ჩატარდა. მაგალითად, 2009 წლის დასაწყისში აშშ-ის, ევროპისა და აზიის ფირმების ფინანსურ დირექტორებს შორის ჩატარებული გამოკითხვა ფასეულ ინფორმაციას გვაწვდის კომპანიების დაგეგმილი საინვესტიციო პოლიტიკის, დასაქმების გეგმებისა და ლიკვიდურობის მართვის ინსტრუმენტების შესახებ (Campello 2009, 9). ამ ტიპის მონაცემების უპირატესობა ისაა, რომ ისინი მენეჯერების ex-ante (წინასწარ) დაგეგმილ პოლიტიკას ასახავს და არა მხოლოდ ex-post (შემდგომ) შედეგებს, რაც საკრედიტო შოკებსა და კორპორაციულ გადაწყვეტილებებს შორის მიზეზ-შედეგობრივი კავშირების დადგენაში გვეხმარება (Campello 2010, 1). ამასთან, კვლევაში გამოყენებულია ისეთი საერთაშორისო ორგანიზაციების ანგარიშები, როგორიცაა უფროსი ზედამხედველების ჯგუფის (Senior Supervisors Group) მიერ გამოქვეყნებული დოკუმენტები, რომლებიც კრიზისიდან მიღებულ გაკვეთილებს აჯამებს (Senior Supervisors Group 2009).

თვისებრივი ანალიზისას კვლევის მთავარ მეთოდად 2008 წლის გლობალური ფინანსური კრიზისის შემთხვევის ანალიზი (ქეის-სტადი) შევარჩიეთ. ეს კრიზისი თავისი მასშტაბით, გლობალური ბუნებითა და მასზე პოლიტიკური რეაგირების მრავალფეროვნებით კრიზისული მენეჯმენტის სტრატეგიების შესწავლის საუკეთესო შესაძლებლობას გვაძლევს (Claessens et al. 2011, 4). კვლევაში განხილულია, თუ როგორ განსხვავდებოდა კრიზისზე რეაგირება წინა კრიზისებისგან, სადაც ნაკლები ყურადღება ეთმობოდა ფინანსური ინსტიტუტების დეტალურ დიაგნოსტიკასა და აქტივების ადრეულ რესტრუქტურიზაციას (Claessens et al. 2011, 1). აგრეთვე, გაანალიზებულია სხვადასხვა ქვეყნისა და რეგიონის მიდგომები, მაგალითად, აშშ-ის ფედერალური სარეზერვო სისტემის (FRB) როლი საერთაშორისო სავალუტო ფონდთან (IMF) შედარებით დოლარის ლიკვიდურობის კრიზისის დროს და აღმოსავლეთ აზიის ფინანსური თანამშრომლობის სისტემის (CMIM) განვითარება (Ogawa 2016, 18-19). ეს შედარებითი ანალიზი გვიჩვენებს, თუ როგორ მოქმედებს სხვადასხვა მარეგულირებელი ჩარჩო და ინსტიტუციური გარემო კრიზისის მართვის ეფექტიანობაზე.

რაოდენობრივი ანალიზი ძირითადად აღწერილობით სტატისტიკას ეყრდნობა, რომელიც გვიჩვენებს, თუ როგორ მართავდნენ კომპანიები ლიკვიდურობას კრიზისის დროს. ანალიზი ყურადღებას ამახვილებს ფირმების მიერ საკრედიტო ხაზებისა და ნაღდი ფულის მარაგების გამოყენების დინამიკაზე. ერთ-ერთი კვლევის თანახმად, აშშ-ის ფირმებისთვის საკრედიტო ხაზები აქტივების საშუალოდ 24%-ს შეადგენდა, მაშინ როცა ნაღდი ფულის მარაგი 12%-ს უდრიდა, რაც საკრედიტო ხაზების, როგორც ლიკვიდურობის გადამწყვეტი წყაროს, მნიშვნელობაზე მიუთითებს (Campello 2009, 10). გარდა ამისა, კვლევაში განხილულია ლიკვიდურობის დამგროვებელი (liquidity hoarders) და სხვა ბანკების ქცევის შედარებითი ანალიზი, რომლის მიხედვითაც, ლიკვიდურობის დამგროვებლებმა კრიზისის დროს სესხების გაცემა საგრძნობლად შეამცირეს (Berrospide 2013, 11). მართალია, ეს ნაშრომი თავად არ იყენებს ეკონომეტრიკულ მოდელირებას ან აგენტებზე დაფუძნებულ მოდელებს, მაგრამ საგულისხმოა, რომ თანამედროვე კვლევები აქტიურად იყენებენ ასეთ მეთოდებს ლიკვიდურობის დინამიკის შესასწავლად.

ეს კი კრიზისის დროს ბაზრის მონაწილეთა რთული და არაწრფივი ურთიერთქმედების უკეთ გაგების საშუალებას იძლევა (Bookstaber 2015, 1).

მიუხედავად არჩეული მეთოდოლოგიის სიძლიერისა, კვლევის შესაძლო შეზღუდვებიც გასათვალისწინებელია. გამოკითხვებზე დაფუძნებული კვლევების ერთ-ერთი მთავარი

შეზღუდვა ისაა, რომ მონაცემები, როგორც წესი, მხოლოდ ერთ კონკრეტულ პერიოდს (cross-section) მოიცავს. ეს კი ფირმების დროში უცვლელი, მაგრამ შეუმჩნეველი მახასიათებლების (unobserved time-invariant firm heterogeneity) გაკონტროლებას შეუძლებელს ხდის, რისთვისაც პანელური მონაცემები და ფიქსირებული ეფექტების მოდელებია საჭირო (Campello 2009, 9). კიდევ ერთი შეზღუდვა თავად გამოკითხვის მეთოდს უკავშირდება: ყოველთვის არსებობს ალბათობა, რომ რესპონდენტებმა კითხვები ბოლომდე სწორად ვერ გაიგეს, ან მათი პასუხები სრულად არ ასახავს რეალურ ვითარებას, რაც მონაცემებში გარკვეულ „ხმაურს“ ქმნის (Campello 2009, 9). და ბოლოს, რადგან კვლევა ძირითადად 2008 წლის კრიზისს ეყრდნობა, მისი შედეგების სხვა ტიპის კრიზისებზე განზოგადება სიფრთხილეს მოითხოვს, რადგან ყოველ კრიზისს თავისი სპეციფიკური მახასიათებლები აქვს.

ანალიზი

2008-2009 წლების კრიზისის დროს კომპანიებმა რეალურ ეკონომიკაში დაგეგმილი ხარჯების შემცირება დაიწყეს. კერძოდ, აშშ-ის ფირმების ფინანსური დირექტორების გამოკითხვის მიხედვით, კომპანიები მომდევნო 12 თვის განმავლობაში კაპიტალური ინვესტიციების საშუალოდ 15%-ით, ხოლო ტექნოლოგიური დანახარჯებისა და დასაქმების კი დაახლოებით 6%-ით შემცირებას გეგმავდნენ (Campello 2010, 8-10). ასეთ ვითარებაში, როცა შიდა რესურსები, მოგების ჩათვლით, ილევა, ლიკვიდურობის მართვა და გარე დაფინანსების წყაროები კომპანიებისთვის გადარჩენის მთავარ ინსტრუმენტად იქცევა. კვლევებით დასტურდება, რომ კრიზისის პერიოდში საკრედიტო ხაზები ლიკვიდურობის გადამწყვეტ წყაროს წარმოადგენდა და საშუალოდ კომპანიის მთლიანი აქტივების 24%-ს შეადგენდა, მაშინ როდესაც ფულადი სახსრების წილი მხოლოდ 12% იყო (Campello 2009, 9-12).

თუმცა, საკრედიტო ხაზებზე წვდომა ყველა კომპანიისთვის ერთნაირად მარტივი არ იყო, რაც კრიზისის მენეჯმენტში წარმატებულ და წარუმატებელ სტრატეგიებს შორის მკვეთრ ზღვარს ავლებს. კომპანიები, რომლებიც პირობითად „სტანდარტულ მსესხებლებად“ ითვლებიან, მაგალითად, მსხვილი, საჯარო, საინვესტიციო რეიტინგის მქონე ფირმები, ბევრად უკეთეს მდგომარეობაში იყვნენ. გამოკითხვების თანახმად, მსხვილი კომპანიების 92%-ს ჰქონდა საკრედიტო ხაზი, მაშინ როცა მცირე კომპანიებში ეს მაჩვენებელი მხოლოდ 75%-ს აღწევდა (Campello 2010, 8-10). გარდა ამისა, კრიზისის დროს საკრედიტო ხაზის გახსნის ან განახლების პრობლემა კერძო კომპანიების 23%-ს შეექმნა, საჯარო კომპანიებში კი ეს მაჩვენებელი მხოლოდ 14% იყო (Campello 2010, 8-10). ეს მონაცემები ცხადყოფს, რომ ფინანსურად ნაკლებად ძლიერ, „შეზღუდულ“ კომპანიებს კრიზისის დროს ლიკვიდურობის შენარჩუნება ბევრად უფრო უჭირდათ, რაც მათ საოპერაციო საქმიანობას პირდაპირ საფრთხეს უქმნიდა.

სწორედ ფინანსურად შეზღუდული კომპანიები იყენებდნენ საკრედიტო ხაზებს ყველაზე აქტიურად, რაც მათი მხრიდან კრიზისზე იძულებით რეაგირებას უფრო წარმოადგენდა, ვიდრე გააზრებულ სტრატეგიას.

„არასტანდარტული მსესხებლები“, მაგალითად, არამომგებიანი ან რეიტინგის არმქონე კომპანიები, კრიზისის დროს არაპროპორციულად ხშირად მიმართავდნენ საკრედიტო ხაზებიდან თანხების გამოტანას და თითქმის ორჯერ მეტ თანხას ითვისებდნენ, ვიდრე მათი სტაბილური ანალოგები (Campello 2010, 8-10). კორპორაციების ეს ქცევა ბანკებიდან ერთგვარ „გაქცევად“ ფასდებოდა, რადგან კომპანიები ბანკების შესაძლო კრახისა და ლიკვიდურობის სრული ამოწურვის მოლოდინში მოქმედებდნენ. ეს ფინანსური ანგარიშგების ანალიზითაც დასტურდებოდა, მაგალითად, ბანკების ბალანსებზე ფასიანი ქაღალდებიდან ზარალის ზრდით (Berrospide 2013, 20-23). ამ ფენომენის ტიპურ მაგალითებად ითვლება Bear Stearns-ის შემთხვევა

2008 წლის მარტში, როდესაც ჰეჯ-ფონდებმა, როგორც მისმა კლიენტებმა, მასიურად გაიტანეს ლიკვიდური სახსრები, და AIG-ის „მარჟის კრიზისი“, როდესაც კონტრაჰენტებმა ერთდროულად მოითხოვეს დამატებითი უზრუნველყოფა (Brunnermeier 2009, 7).

კორპორაციების მხრიდან დაწყებული „გაქცევა“ ბანკებში „სიფრთხილის გამო მარაგების დაგროვების“ (precautionary hoarding) მექანიზმს ამუშავებდა. ბანკები, საკუთარი მომავალი დაფინანსების საჭიროებების გაურკვევლობის გამო, თავს იკავებდნენ სესხების გაცემისგან ან მხოლოდ ძალიან მოკლე ვადით გასცემდნენ თანხებს (Brunnermeier 2009, 6-7). 2007-2008 წლებში ბანკთაშორის დაკრედიტების ბაზარზე არსებული პრობლემები ამის ტიპური მაგალითია. ამას ემატებოდა ქსელური ეფექტიც: თანამედროვე ფინანსური სისტემა ურთიერთდაკავშირებული ვალდებულებების ქსელს წარმოადგენს, სადაც თითოეულმა ინსტიტუტმა იცის მხოლოდ საკუთარი ვალდებულებები, მაგრამ არ აქვს ზუსტი წარმოდგენა თავისი კონტრაჰენტების და, მით უმეტეს, კონტრაჰენტების კონტრაჰენტების ვალდებულებებზე (Brunnermeier 2009, 7-8). ამგვარი გაურკვევლობა ზრდის სისტემურ რისკს და ქმნის პარადოქსულ სტიმულს, რომ თითოეული ინსტიტუტი გახდეს „ჩავარდნისთვის ზედმეტად ურთიერთდაკავშირებული“ (too interconnected to fail), რადგან ასეთ დროს მთავრობისგან დახმარების მიღების ალბათობა იზრდება (Brunnermeier 2009, 8).

კრიზისმა გამოავლინა, რომ არა მხოლოდ კომპანიების ლიკვიდურობის სტრეს-ტესტები იყო არაადეკვატური, არამედ მათი შიდა ფინანსური ანგარიშგების სისტემებიც. ბევრმა ფირმამ აღიარა, რომ მათი მენეჯერული საინფორმაციო სისტემები (MIS) და ლიკვიდურობის ანგარიშგება ვერ ასახავდა რისკებს სრულყოფილად, განსაკუთრებით ისეთ სფეროებში, როგორიცაა უზრუნველყოფილი სესხები, დერივატივებით გამოწვეული გირაოს გადინება და ბალანსგარეშე დაფინანსების ინსტრუმენტები (Senior Supervisors Group 2009, 17-18). ამის საპასუხოდ, ფირმებმა დაიწყეს ისეთი სცენარების გათვალისწინება, როგორიცაა გარკვეული კლასის აქტივებით უზრუნველყოფილი დაფინანსების დაკარგვა, კონტრაჰენტის გაკოტრება ან სავალუტო სვოპების ბაზრის კოლაფსი (Senior Supervisors Group 2009, 18-20). კომპანიებმა ისიც გააცნობიერეს, რომ საჭირო იყო სახაზინო ფუნქციის ცენტრალიზება და ანგარიშგების გაუმჯობესება, რათა ინფორმაცია დროულად მისულიყო უმაღლეს მენეჯმენტამდე, რადგან კრიზისის პიკზე ინფორმაციის მოპოვების სისწრაფემ გადარჩენისთვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა შეიძინა (Senior Supervisors Group 2009, 17-18). შესაბამისად, წარუმატებელი სტრატეგიები, რომლებიც ეფუძნებოდა მოძველებულ რისკ-მოდელებსა და არასრულყოფილ ანგარიშგებას, უფრო დინამიკური მიდგომებით ჩანაცვლდა.

განხილვა/რეკომენდაციები

2008 წლის კრიზისის ანალიზი ცხადყოფს, რომ კომპანიების მარცხი ხშირად არა იმდენად თავად კრიზისის სიმწვავით, რამდენადაც შიდა მართვის სტრუქტურების სისუსტით იყო განპირობებული. ბევრი ფირმის მართვის საინფორმაციო სისტემები (MIS) და რისკების შეფასების მოდელები არაადეკვატური აღმოჩნდა (Senior Supervisors Group 2009, 18). აქედან გამომდინარე, პირველი და მთავარი რეკომენდაცია ლიკვიდურობის რისკის მართვის ინფრასტრუქტურის სრულყოფას გულისხმობს. კომპანიებმა უნდა შეიმუშაონ და რეგულარულად განაახლონ სტრეს-სცენარები, რომლებიც საკრედიტო რეიტინგის დაცემასთან ერთად უფრო ექსტრემალურ, მაგრამ რეალისტურ მოვლენებსაც ითვალისწინებს, როგორიცაა ბაზრის სრული გაყინვა, კონტრაჰენტის გაკოტრება ან დაფინანსების კონკრეტულ წყაროზე წვდომის დაკარგვა (Senior Supervisors Group 2009, 17). ასევე, გადამწყვეტია სახაზინო ფუნქციის გაძლიერება და მისი ცენტრალიზება, რათა უმაღლეს მენეჯმენტს დროული და სრულყოფილი

ინფორმაცია ჰქონდეს გლობალური ლიკვიდურობის პოზიციების შესახებ (Senior Supervisors Group 2009, 17).

ლიკვიდურობის გაუმჯობესების მეორე არსებითი სტრატეგია გარე დაფინანსების წყაროების, განსაკუთრებით საკრედიტო ხაზების, პროაქტიულ მართვას ეხება. კრიზისის დროს საკრედიტო ხაზები კომპანიებისთვის გადარჩენის მთავარ ინსტრუმენტად იქცა, განსაკუთრებით იმ ფირმებისთვის, რომლებსაც ფინანსური შეზღუდვები ჰქონდათ (Campello 2010, 1-2). ამიტომ, კომპანიებმა კრიზისის დადგომამდე უნდა უზრუნველყონ საკმარისი მოცულობისა და დივერსიფიცირებული საკრედიტო ხაზები რამდენიმე სანდო ბანკისგან. ამასთან, კომპანიებმა უნდა გაითვალისწინონ, რომ კრიზისის დროს საკრედიტო ხაზები საგრძნობლად ძვირდება, მაგალითად, 2008 წელს აშშ-ში ვალდებულების საკომისიო თითქმის გაორმაგდა (Campello 2010, 4). შესაბამისად, წინასწარ შეთანხმებული და დაფიქსირებული პირობები კომპანიას გაუთვალისწინებელი ხარჯებისგან დაიცავს.

აგრეთვე, კომპანიებმა ფრთხილად უნდა შეარჩიონ საბანკო პარტნიორები და თავი აარიდონ იმ ინსტიტუტებს, რომლებიც „ლიკვიდურობის დაგროვებისკენ“ არიან მიდრეკილნი და კრიზისის პირველივე ნიშნებზე სესხების გაცემას წყვეტენ (Berrospide 2013, 20).

კომპანიის დონეზე რისკების მართვა საკმარისი არ არის, თუ სისტემური რისკის განზომილებაც არ იქნება გათვალისწინებული. ფინანსური ინსტიტუტების გადაჭარბებულმა ურთიერთდაკავშირებულობამ „too interconnected to fail“ ფენომენი შექმნა, რამაც ერთი ინსტიტუტის პრობლემა მთელი სისტემის კრიზისად აქცია (Brunnermeier 2009, 8). აქედან გამომდინარე, მსხვილმა ფინანსურმა ინსტიტუტებმა უნდა შეაფასონ როგორც საკუთარი იზოლირებული რისკი (როგორც ამას VaR აკეთებს), ისე თავიანთი წვლილი მთლიან სისტემურ რისკში. ამისთვის შესაძლებელია ისეთი ინდიკატორების გამოყენება, როგორიცაა CoVaR, რომელიც ზომავს, თუ როგორ იცვლება მთელი სისტემის რისკი (VaR) კონკრეტული ინსტიტუტის კრიზისში მოხვედრისას (Brunnermeier 2009, 10). ასეთი მიდგომა ქსელური ეფექტებიდან მომდინარე ფარული რისკების იდენტიფიცირებას შეუწყობს ხელს. ამასთან, მთავრობებისა და მარეგულირებლების სწრაფმა რეაგირებამ, მართალია, სისტემა კოლაფსისგან იხსნა, მაგრამ გააძლიერა მორალური რისკი და ბაზრის დამოკიდებულება სახელმწიფო დახმარებაზე (Claessens et al. 2011, 1). ამიტომ, კომპანიებმა უნდა გააცნობიერონ, რომ მომავალში მარეგულირებელი ჩარჩო, სავარაუდოდ, უფრო მეტად იქნება ორიენტირებული სისტემურ სტაბილურობაზე, რაც მათგან მეტ გამჭვირვალობასა და პასუხისმგებლობას მოითხოვს.

2008 წლის კრიზისის გაკვეთილები ცხადყოფს, რომ კრიზისული მენეჯმენტი რეაქციული ქმედებების ერთობლიობა კი არ არის, არამედ პროაქტიული და მუდმივი პროცესია. მართალია, ფინანსური არასტაბილურობა კაპიტალისტური სისტემის თანმდევი, ენდოგენური ნაწილია (Kregel 2007, 2), მაგრამ კომპანიებს შეუძლიათ შეამცირონ მისი დამანგრეველი ეფექტი. საუკეთესო პრაქტიკა დინამიკური სტრეს-ტესტირების დანერგვას, ლიკვიდურობის წყაროების დივერსიფიკაციასა და მართვის იმგვარი სისტემის შექმნას გულისხმობს, რომელიც ცვალებად გარემოზე სწრაფად რეაგირებს.

გარდა ამისა, რეგიონული ფინანსური თანამშრომლობის მექანიზმების გაძლიერება, როგორიცაა აღმოსავლეთ აზიის მაგალითზე შექმნილი ჩიანგ მაის ინიციატივა (CMIM), გლობალური შოკების დროს დამატებითი სტაბილურობის ბუფერის შექმნის პოტენციალს აჩენს (Ogawa 2016, 18-19). შესაბამისად, კომპანიებმა, განსაკუთრებით საერთაშორისო ოპერაციების მქონე ფირმებმა, ყურადღებით უნდა ადევნონ თვალი ამგვარი რეგიონული ინსტიტუტების

განვითარებას, რადგან ისინი მომავალში, შესაძლოა, კრიზისული დაფინანსების საკვანძო წყაროდ იქცნენ.

დასკვნა/შემდეგი კვლევის მნიშვნელობა

წინამდებარე ნაშრომმა 2008 წლის გლობალური ფინანსური კრიზისის მაგალითზე კრიზისული მენეჯმენტისა და ლიკვიდურობის მართვის საკითხები შეისწავლა. კვლევამ დაადასტურა, რომ კრიზისის დროს კომპანიების გადარჩენის უნარი პირდაპირ იყო დამოკიდებული ლიკვიდურობის შიდა და გარე წყაროების ეფექტიან მართვაზე. კვლევის შედეგად პასუხი გაეცა შესავალში დასმულ ძირითად კითხვებს. უპირველესად, დადგინდა, რომ ბანკების მიერ ლიკვიდურობის დაგროვების (precautionary hoarding) მთავარი განმაპირობებელი ფაქტორი იყო ორმხრივი შიში, რომელიც გამოწვეული იყო როგორც საკუთარ საბალანსო აქტივებში მოსალოდნელი ზარალით, ასევე კორპორაციული კლიენტების მიერ საკრედიტო ხაზების მასიური და მოულოდნელი გამოყენების რისკით. სწორედ ეს უკანასკნელი იქცა კრიზისის გამამძლიერებელ მთავარ მექანიზმად, როდესაც კომპანიები, ბანკების შესაძლო კრახის მოლოდინში, პრევენციულად ითვისებდნენ ხელმისაწვდომ საკრედიტო რესურსებს, რითაც თავად აჩქარებდნენ ამ კრახს.

კვლევამ სხვადასხვა ტიპის ფირმების ქცევის მკვეთრი განსხვავებაც აჩვენა. ფინანსურად „შეზღუდული“ კომპანიები, როგორებიცაა მცირე, კერძო და არასაინვესტიციო რეიტინგის მქონე ფირმები, გაცილებით აგრესიულად იყენებდნენ საკრედიტო ხაზებს და თითქმის ორჯერ მეტ თანხას იღებდნენ, ვიდრე მათი სტაბილური ანალოგები. ეს აჩვენებს, რომ საკრედიტო ხაზები მათთვის გადარჩენის უკანასკნელი საშუალება იყო და არა სტრატეგიული ინსტრუმენტი. ამ პროცესებმა უარყოფითი გავლენა იქონია დაკრედიტებაზე, რადგან ბანკები, კორპორაციების მხრიდან „გაქცევის“ საპასუხოდ, კიდევ უფრო ამცირებდნენ სესხების გაცემას და ბანკთაშორის ბაზარზეც კი წყვეტდნენ ერთმანეთის დაფინანსებას, რამაც საბოლოოდ საკრედიტო ბაზრის სრული გაყინვა გამოიწვია.

ნაშრომის თეორიული წვლილი იმაში მდგომარეობს, რომ მან დაადასტურა ფინანსური არასტაბილურობის ენდოგენური ბუნება და აჩვენა, თუ როგორ შეიძლება მიკროდონეზე რაციონალურმა გადაწყვეტილებებმა (მაგალითად, კომპანიის მიერ საკრედიტო ხაზის გამოყენება) მაკროდონეზე სისტემური კოლაფსი გამოიწვიოს.

კვლევამ ხაზი გაუსვა ტრადიციული რისკის საზომების, როგორიცაა VaR, შეზღუდულობას, რადგან ისინი ფირმას იზოლირებულად განიხილავენ და ვერ ითვალისწინებენ ქსელურ ეფექტებს. ამის საპირისპიროდ, გამოიკვეთა სისტემური რისკის საზომების (მაგალითად, CoVaR) უპირატესობა, რომლებიც აფასებენ კონკრეტული ინსტიტუტის წვლილს მთლიანი სისტემის რისკიანობაში. კვლევამ ასევე გამოკვეთა „too interconnected to fail“ ფენომენის პარადოქსული ბუნება, როდესაც ინსტიტუტებს უჩნდებათ სტიმული, გახდნენ ზედმეტად ურთიერთდაკავშირებულნი, რათა კრიზისის დროს სახელმწიფოსგან დახმარების მიღების გარანტია ჰქონდეთ.

ნაშრომის პრაქტიკული მნიშვნელობა კი ფინანსური ინსტიტუტებისა და კომპანიებისთვის კრიზისის მართვის კონკრეტული სისუსტეების იდენტიფიცირებაშია. კვლევის თანახმად, ბევრი კომპანიის მარცხი შიდა მართვის არაადეკვატურმა სისტემებმა უფრო მეტად განაპირობა, ვიდრე თავად კრიზისის სიმწვავემ. კერძოდ, გამოვლინდა, რომ ლიკვიდურობის სტრეს-ტესტები არარეალისტური იყო და არ ითვალისწინებდა ისეთ ექსტრემალურ სცენარებს, როგორიცაა ბაზრის სრული გაყინვა, ხოლო მართვის საინფორმაციო სისტემები (MIS) ვერ უზრუნველყოფდა უმაღლესი მენეჯმენტის დროულ ინფორმირებას. შესაბამისად, ნაშრომის შედეგები კომპანიებს

უბიძგებს, გადახედონ საკუთარ რისკ-მენეჯმენტის პრაქტიკას, გააძლიერონ სახაზინო ფუნქციის ცენტრალიზაცია და შეიმუშაონ უფრო დინამიკური და რეალისტური სტრეს-სცენარები.

სამომავლო კვლევის მიმართულებები ამ ნაშრომის შეზღუდვებიდან და მიგნებებიდან გამომდინარეობს. ვინაიდან წინამდებარე კვლევა ძირითადად ეყრდნობოდა კრიზისის პერიოდის ერთჯერად (cross-sectional) მონაცემებს, მომავალში საინტერესო იქნება პანელური მონაცემების ანალიზი უფრო ხანგრძლივ დროით პერიოდზე. ასეთი კვლევა საშუალებას მოგვცემს, უკეთ გავაკონტროლოთ ფირმების ინდივიდუალური, დროში უცვლელი მახასიათებლები და უფრო ზუსტად დავადგინოთ მიზეზ-შედეგობრივი კავშირები ლიკვიდურობის შოკებსა და კორპორაციულ გადაწყვეტილებებს შორის. ეს განსაკუთრებით საყურადღებოა იმის გასარკვევად, თუ რამდენად მდგრადი აღმოჩნდა კრიზისის შემდეგ კომპანიების მიერ დანერგილი ცვლილებები რისკების მართვის პრაქტიკაში.

შემდეგი კვლევის კიდევ ერთი პერსპექტიული მიმართულებაა მთავრობების მიერ განხორციელებული ანტიკრიზისული პოლიტიკის გრძელვადიანი შედეგების შეფასება. მართალია, სწრაფმა ინტერვენციებმა ფინანსური სისტემა სრული კოლაფსისგან იხსნა, მაგრამ ამავდროულად გააძლიერა მორალური რისკი და ბაზრის დამოკიდებულება სახელმწიფო დახმარებაზე. საინტერესო იქნება იმის შესწავლა, თუ როგორ იმოქმედა ამან ფინანსური ინსტიტუტების ქცევაზე პოსტკრიზისულ პერიოდში და ხომ არ შეუწყო ხელი ახალი, ფარული რისკების დაგროვებას. და ბოლოს, კვლევაში აღინიშნა რეგიონული ფინანსური თანამშრომლობის მექანიზმების გაძლიერების საჭიროებაც. მომავალმა კვლევებმა შეიძლება შეისწავლონ, რამდენად ეფექტიანი შეიძლება აღმოჩნდეს ეს რეგიონული „უსაფრთხოების ბალიშები“ მომავალი გლობალური შოკების დროს და შეუძლიათ თუ არა მათ საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მსგავსი გლობალური ინსტიტუტების სრულფასოვნად ჩანაცვლება ან შევსება.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Berrospide, Jose. 2013. "Bank Liquidity Hoarding and the Financial Crisis: An Empirical Evaluation." *Finance and Economics Discussion Series* 2013-03. Washington, D.C.: Federal Reserve Board. https://www.federalreserve.gov/pubs/feds/2013/201303/201303pap.pdf (ბოლო განახლება: 16.06.2026).

2. Bookstaber, Richard, and Mark Paddrik. 2015. "An Agent-based Model for Crisis Liquidity Dynamics." *Office of Financial Research Working Paper* 15-18. Office of Financial Research. https://www.financialresearch.gov/working-papers/files/OFRwp-2015-18_Agent-based-Model-for-Crisis-Liquidity-Dynamics.pdf (ბოლო განახლება: 16.06.2026).

3. Brunnermeier, Markus K. 2009. "Financial Crises: Mechanisms, Prevention, and Management." DRAFT 1.0. Princeton University. https://www.princeton.edu/~markus/research/papers/G20_UK_Treasury_Brunnermeier.pdf (ბოლო განახლება: 16.06.2026).

4. Campello, Murillo, Erasmo Giambona, John R. Graham, and Campbell R. Harvey. 2009. "Liquidity Management and Corporate Investment During a Financial Crisis." https://www.eief.it/files/2009/11/giambona.pdf (ბოლო განახლება: 16.06.2026).

5. Campello, Murillo, Erasmo Giambona, John R. Graham, and Campbell R. Harvey. 2010. "LIQUIDITY MANAGEMENT AND CORPORATE INVESTMENT DURING A FINANCIAL CRISIS." *NBER WORKING PAPER SERIES* 16309. NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w16309/w16309.pdf (ბოლო განახლება: 16.06.2026).

6. Claessens, Stijn, Ceyla Pazarbasioglu, Luc Laeven, Marc Dobler, Fabian Valencia, Oana Nedelescu, and Katharine Seal. 2011. "Crisis Management and Resolution: Early Lessons from the Financial Crisis." *IMF Staff Discussion Note* SDN/11/05. International Monetary Fund. https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2011/sdn1105.pdf (ბოლო განახლება: 16.06.2026).

7. Kregel, Jan. 2007. "Minsky Moments and Minsky Proposals for Regulation of an Unstable Financial System." https://www.levyinstitute.org/pubs/conf_april10/19th_Minsky_Kregel_drt.pdf (ბოლო განახლება: 16.06.2026).

8. Ogawa, Eiji. 2016. "Financial Risk and Crisis Management after the Global Financial Crisis." *The Japan Economic Research Institute Monthly Report* 9. The Japan Economic Research Institute. https://jeri.or.jp/en/activities/pdf/Jun2016No9.pdf (ბოლო განახლება: 16.06.2026).

9. Senior Supervisors Group. 2009. *Risk Management Lessons from the Global Banking Crisis of 2008*. Senior Supervisors Group. https://www.sec.gov/news/press/2009/report102109.pdf (ბოლო განახლება: 16.06.2026).

Redefining Leadership for Future-Ready New Competencies and Growth Strategies

Katarzyna Latek-Olaszek
PhD. Assistant Professor at UTH in Warsaw

Abstract. Leadership in times of polycrisis requires not only a shift in leaders' attitudes and a redefinition of leadership competencies, but also a new understanding of professional roles. This article presents a theoretical perspective on leadership concepts: authentic leadership, resilience leadership, refractive leadership, and co-leadership of subordinates in a changing and turbulent environment. Effective leadership concepts, practical leadership competencies, and challenging growth strategies for leaders are key topics of the article. An ultra-changing reality requires not only a redefinition of leadership competencies but also the incorporation of growth strategies that foster internal change in the leader.

Keywords: co- leadership, growth strategies, leadership competencies, co-leadership subordinates, polycrisis.

Introduction

The VUCA reality, which required leaders to be flexible and initiative-taking in seeking innovative solutions, gave companies the opportunity to antifragility[48] resilient attitude. The ultra-changing reality that characterizes times of polycrisis introduces organizations and leaders to a world of radical uncertainty,

[48] Taleb, N,N. (2017), Antykruchość, Warszawa, Kurhaus Publishing.

redefining roles, and competencies. Never have technologies and their developments had such a powerful and systemic impact on professional life, organizational change, and people's personal lives[49]. The commonness of remote work, the decomposition of needs and expectations in the workplace, the boundaries between spheres of life, and the speed of change are forcing a redefinition of leadership roles and chosen strategies. Times of polycrisis[50] not only require a broader perspective on the leader's role, but also how competencies evolve along with the role and what growth strategies can support the development of companies and colleagues.

Changes combined with the dynamism of social and organizational processes, and the overlapping crisis processes demonstrate that healthy relationships in the workplace, the dignity of building psychological contracts, and new leader competencies and leadership styles require practical actions and habits.

Kieszkowska-Grudny, Kminikowska, et al., in their recommendations for leaders, identify 10 directions of leader development, in the reality also referred to as BANI, will enable effective operation in an ultra-changing reality.

1. Courage and the ability to make decisions quickly.
2. Practicing and developing mental resilience within oneself and within the team.
3. Communication is characterized by empathy, adaptability to the situation, but also transparency and simplicity of communication.
4. Openness to development, knowledge sharing, acquiring external knowledge, and the use of technology.
5. Achieving goals characterized by flexibility and agility in action.
6. Demonstrating an attitude of trust in others, respect, and credibility.
7. Improving the skills of caring and empathy towards loved ones and towards collaboration, which will enable the implementation of work-life integration processes.
8. Demonstrating sincerity and caring for authenticity.
9. Ensuring good cooperation within teams, coalitions, and understanding of joint activities.
10. Proactivity and proactivity in acting[51]

Managing in a technology-dominated environment leads the leader to ensure some kind of harmony between technology and human potential (ang. tech-life harmony). Gracel[52], like other researchers, point out that the space created within an organization is intended to support people's development using of technology, not replace them. Therefore, the development of new competencies connects the digital emotional area (emotional intelligence), change management and agility, as well as the flexibility to respond and dynamically transition to new strategies.

The aim of this article is to outline changes in leadership and the directions of competency development that leaders are currently facing or will soon face. The increasing hybridization of leadership

[49] Kieszkowska – Grudny, A, Kminikowska, A, Radaczyńska, A, Wiśniewska, K, *Lider w ultrazmiennym świecie*: Kieszkowska-Grudny, A, Szymczak, E, Formuła wygrywania, (2025), Wydawnictwo Studio Emka, Warszawa, s.56.

[50], Polycrisis is the contemporary time of various crises overlapping simultaneously: pandemic, war, especially in Ukraine (but not only), the problem of dealing with the issue of refugees, the economic crisis, the climate crisis, crises related to social exclusion and various personal crises occurring in the life of every person źródło: https://naukawpolsce.pl/aktualnosci/news%2C103792%2Cnaukowcy-sprawdza-czy-w-polsce-rozwija-sie-pokolenie-polikryzysu.html, 28.04.2026

[51] Kieszkowska- Grudny, A, i in., op. cit., s. 63-64

[52] Gracel, J. (2016). Czwarta rewolucja przemysłowa: automatyzacja i życie w świecie technologii, źródło: https://www.ican.pl/b/czwarta-rewolucja-przemyslowa-automatyzacja-i-zycie-w-swiecie-technologii-2/2/XNHp6tJb, 27.04.2026

attitudes and their corresponding competencies and growth strategies, both in literature and practice, provides a direction for critical challenges for leaders.

Leadership Concepts in an Ultra-Changing Reality

Among the numerous leadership concepts resonating with a changing and turbulent reality, it is worth highlighting those that address audience needs and fulfill a role related to achieving business effectiveness. We will explore the concepts of authentic leadership, resilient leadership, refractive leadership, and co-leadership for subordinates.

These concepts show directions for new competencies and challenges for the leader - the leader's work with himself and others, allowing him to adapt to difficult leadership conditions and be ready to change his reaction to turbulent circumstances.

As noted, Mazurek[53] an unpredictable future requires new, intuitive solutions that sometimes require different interactions with people. One such solution is to abandon the old role of leader and embrace a new role as a leader who is a team member.

Authentic leadership

Authentic leadership, identified as an attractive concept for audiences, encompasses four major areas in developing this concept.

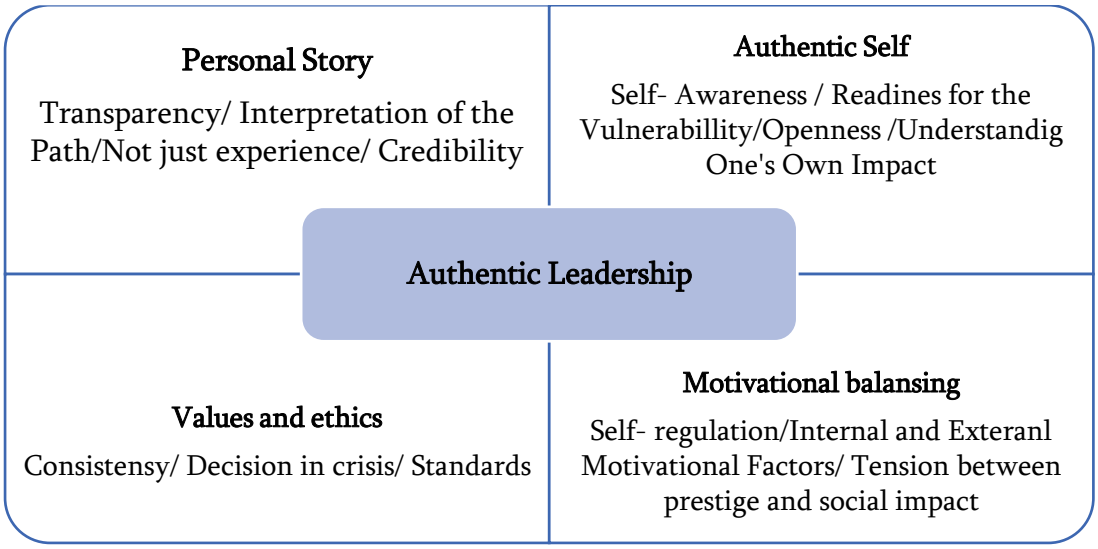

Graphics nr 1. Elements of the concept of authentic leadership prepared based on: Avolio and Gardner (2005), Walumbwa and in., (2008), Bill and in., (2007), Korzyński (2025).

Recommended four areas require a leader to learn and know themselves through the development of self-awareness to build a team that will lead others. A team is built based on the leader's values, which are essential for remaining authentic. This bond maintains relationships with integrity, which is particularly valuable in an uncertain environment.

By maintaining relationships within a team based on trust, a leader strives to integrate motivations so that both professional and personal areas are in a state of relative balance and connection. This ensures that a leader's authenticity is not hidden behind the role they fulfill in the workplace, but also outside of work. A leader is the same person regardless of their location, which is the responsibility of self-regulation and self-awareness. The effectiveness of an authentic leader is based not only on values and work ethics but also on a willingness to be sensitive to both them and their colleagues.

[53] Ferazzi, K, Hill, P. (2025). *Nigdy nie zarządzaj sam*, MT Biznes Sp. z o .o, Warszawa.

Resilience leadership

Resilience leadership is an example of a concept that arose from the needs of the times, during the COVID-19 pandemic. A key premise of the concept is based on building and developing resilience and then adapting to changing conditions. Through resilience, leaders can build team resilience, function in challenging environments, and develop resources even under these conditions.

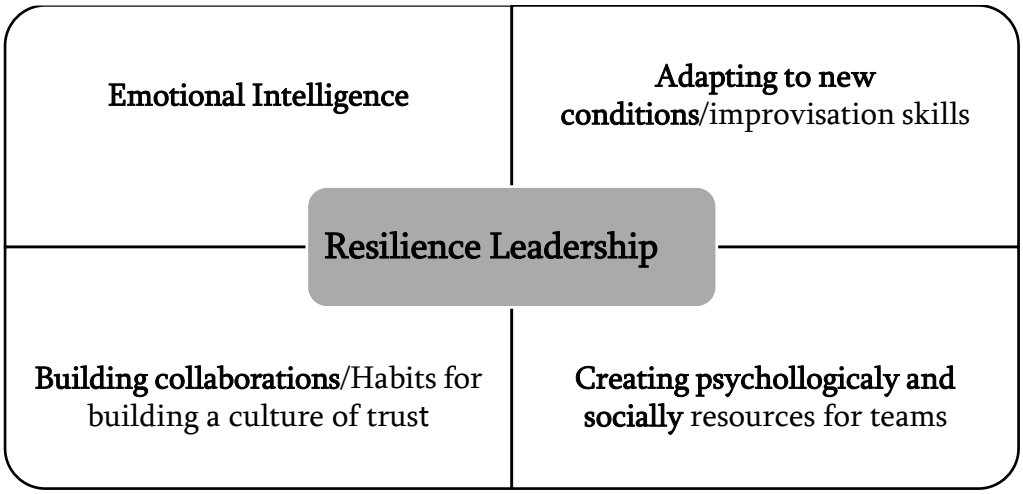

Graphics nr 2. Elements of the concept of resilience leadership prepared based on: Singh, and in (2023), Giustiniano, L and in, (2020).

A resilient leader is a leader with mental toughness who builds resilient leadership within an organization. Resilient leadership is characterized by combining opposing elements such as readiness and openness to action – improvisation, setting direction – flexibility and fresh solutions. Integrating opposites into resilient leadership is a key leader skill. Bridging contradictions while building trust in the possibilities and achievement of goals in such conditions.

Refractory leadership

Refractory leadership is a concept that refers to shared leadership, draws from Gronn's theory, and has been deepened by research Korzyńskiego[54]. This concept is characterized by a hybrid leadership configuration, and refractoriness refers to leaders' ability to flexibly shift roles in response to changing external conditions.

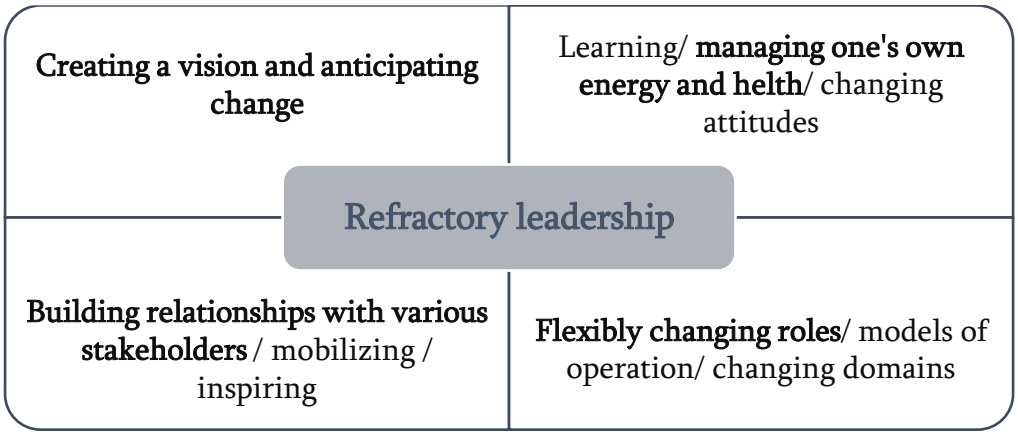

Graphics nr 3. Elements of the concept of refractory leadership prepared based on: Korzyński (2025).

[54] Korzyński, P (2025). *Przywództwo w warunkach niepewności,* Poltext, Warszawa.

The refractive leader uses the metaphor of refraction. Refraction refers to the refraction and dispersion of a light wave as it passes through various media. In practice, refractive leadership, as used by leaders operating in start-ups, focuses on an approach to change depending on the context. These changes don't have to be fundamental; they are often daily. Both the leader and the team systematically implement them. As he points out Korzyński: *Startup leaders must be willing to constantly adapt to new challenges and situations, which is crucial to survival and success in a dynamic business environment*[55].

Co- leadership of subordinates

Co-leadership of subordinates builds relationships between the subordinate and the leader, creating it through dialogical communication characterized by assorted styles and three types of interactions defined as difficult[56]

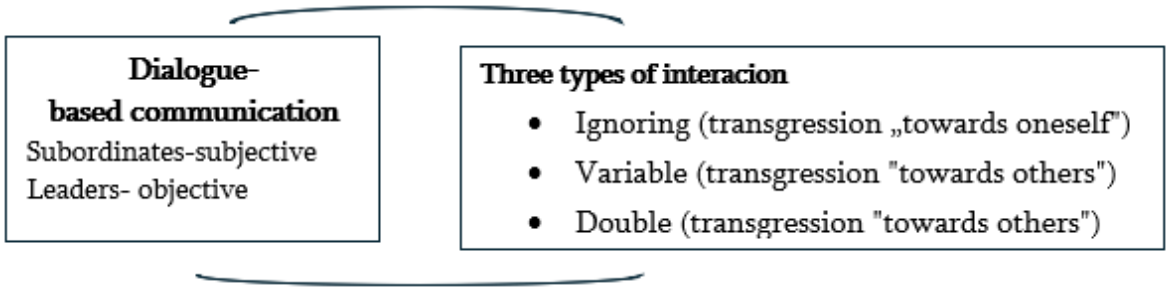

Grafhics nr 4. Elements of the concept co-leadership of subordinates prepared based on: Latek-Olaszek (2024).

A leader who understands the active influence of subordinates, both in dialogic communication and in building relationships encompassing diverse types, is open to emotional and subjective exchange. They understand that leadership becomes an interdependent process in which the dyadic relationship (subordinate-leader) allows each party to contribute their own influence.

Directions for new leadership competencies and growth strategies

New directions of competences in the four leadership concepts discussed are indicated in Table 1.

Concepts leadership	Competencies
Authentic leadership	Psychological (self, self-awareness) Motivation (inspiration, talents, connecting, balansing) Values (ethics, consistency)
Resilience leadership	Psychological (emotional intelligence) Social (relationships, trust) Adaptive (change, improvisation)

[55] Ibidem, s. 250.

[56] Latek-Olaszek, K. Współprzywództwo podwładnych w organizacji, rozprawa doktorska 2024.

Refractory leadership	Strategic (vision, change) Interpersonal (stakeholder relationships) Personal (energy management, health)
Co- leadership of subordinates	Social (relationships, interdependence) Communicative (dialogue, communication channels) Growth (mental models)

Table 1. Directions of new competencies in four leadership concepts, prepared by: Korzyński (2025), Latek-Olaszek (2024), Giustiniano, L and in, (2020). Avolio and Gardner (2005), Walumbwa and in., (2008), Bill and in., (2007).

The new competency orientations outlined below are a requirement for leaders to develop growth strategies. The post-crisis and ultra-changing reality require leaders not only to be competent but also to actively engage in their own growth. Following Murphy[57], the author points out:

Evaluative situations (nervousness /discomfort combined with readiness to learn and expose)

High effort situations (engagement, curiosity, tasks are like puzzles)

Critical feedback (focus and openness to what can be improved/changed)

Success of others (curiosity and drawing inspiration from the successes of others), and in the area of changes in the axis of psychological contracts, important in generational diversity, following Rogozińska and Sitarska- Piwko[58], indicates the understanding of changes on the axes, change from contract: transaction - relationship in direction contract: collaboration – trust.

The development of leadership competencies seems to be moving toward a conscious and deeper understanding of oneself, caring for one's own mental and physical well-being, and developing competencies appropriate to an ever-changing reality. The resistance of leaders who refuse to include psychological aspects in their competencies and the need to address internal processes such as emotional intelligence, self-regulation, and energy management signals a fear of the changes they will have to undertake.

Leadership in a polycrisis environment, with shifting psychological contracts (diverse generations in the labor market, new needs, different career models), and due to the fourth technological revolution and the active practice of digital competencies, requires the parallel development of new leadership competencies and new growth strategies.

Summary

Published in 2009, the book "Leadership in Organizations"[59] highlighted the growing popularity of organic leadership. Among the characteristics of this leadership, the author highlighted adaptability, which will be effective in environments of great complexity, where power is shared rather than concentrated in a single leader. In this type of leadership, the relationships between the parties, their dynamics, and interdependencies will become crucial. This was not the first book to point out that the role of a leader will be subject to change and that a redefinition of power in an organization is inevitable.

[57] Murphy, M, C (2024). Culture of growth,

[58] Rogozińska -Pawelczyk, A., Sitarska-Piwko, A. (2024). *Zarządzanie w zgodzie człowiekiem. O roli kontraktu psychologicznego w budowaniu nowoczesnych organizacji*, Difin, Warszawa.

[59] Avery, G.C.(2009), *Przywództwo w organizacjach. Paradygmaty i studia przypadków*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.

A few years later, in 2013, the book "Limited Leadership"[60] pointed out that leaders do not have as much power as they think they do. The seven identified constraints, such as political, cultural, formal, and legal, informational and knowledge resources, ethical, emotional, and motivational, did not evoke much reaction from leaders, who were focused on their roles and surprised that their roles were subject to numerous limitations.

We are currently in 2026, a year characterized by a polycrisis, a turbulent reality, and complex, non-linear change processes. Leaders must educate themselves, unlearn competencies, develop resilience, self-awareness, and utilize knowledge through reverse mentoring. Leadership must be useful and effective, and it must also have a growth dimension.

Current leaders can no longer focus solely on developing and evolving leadership competencies, but also on developing their own mental, emotional, and spiritual growth. In a world where it is difficult to predict the directions of change and key challenges, where economic and theoretical models are lacking, and where flexibility and agility are combined with knowledge cross-fertilization, the role of the leader is evolving before our eyes.

We can only carefully observe and examine the direction of this evolutionary leadership shift, what leaders will need, and how the environment for leaders and organizations will change along with this change.

What direction will the directions of leader development take? Will psychological competencies be adopted by leaders, or will they be difficult due to the burden they place on them? Will the focus on growth and conscious management of one's own energy and health be taken seriously? Or will it remain the domain of development and growth primarily for conscious leaders interested in these topics?

What psychological contracts will be formed in the workplace? Will the organization's assertion of a transactional contract and relational expectations (commitment, loyalty) evolve toward a contract of cooperation and trust? To what extent will the hybridization of leadership styles develop, and what will be the effects? What goals will leaders pursue, understanding not only the organization and the market, but also their own needs?

These questions constitute potential directions for further research and theoretical analyses. Leadership requires an increasingly interdisciplinary approach and agile changes in leaders' competencies and personal growth. Awareness, resilience, adaptation, and interdependence are areas that leaders must grapple with in this turbulent reality.

Bibliography

1. Avery G.C. (2009), *Przywództwo w organizacjach. Paradygmaty i studia przypadków*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
2. Avolio, B., Gardner, W.L (2005). Authentic leadership development: Getting to the root of positive forms of leadership. *Leadership Quarterly*, 16, p. 315-338.
3. Ferazzi, K, Hill, P. (2025). *Nigdy nie zarządzaj, sam*, MT Biznes Sp. z o .o, Warszawa

[60] Koźmiński, A, K. (2013), *Ograniczone przywództwo*, Poltext, Warszawa.

4. Giles, S., (2016). The Most Important Leadership Competencies, According to Leaders Around the World, *Harvard Business Review*, March 15.

5. George B, Sims, P. McLean, Mayer, N (2007), Discovering Your Authentic Leadership, *Harvard Business Review*, 85 (2), 129.

6. Giustiniano, L., e Cunha, M. P., Simpson, A. V., Rego, A., Clegg S. (2020). Resilient Leadership as Paradox Work: Notes from COVID-19, *Management and Organization Review*, 16(5), p. 971–975.

7. Hanson, R., Hanson., F. (2020). *Rezyliencja. Jak ukształtować fundament spokoju, siły i szczęścia.* Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.

8. Kieszkowska – Grudny, A, Kminikowska, A, Radaczyńska, A, Wiśniewska, K, *Lider w ultrazmiennym świecie*: Kieszkowska- Grudny, A, Szymczak, E, Formuła wygrywania, (2025), Wydawnictwo Studio Emka, Warszawa, s.56

9. Korzyński, P (2025). *Przywództwo w warunkach niepewności,* Poltext, Warszawa.

10. Koźmiński, A, K. (2013), *Ograniczone przywództwo*, Poltext, Warszawa.

11. Latek-Olaszek, K. (2024). Współprzywództwo podwładnych w przedsiębiorstwie, nieopublikowana rozprawa doktorska.

12. Latek -Olaszek, K. (2019), Co-leadership – exit to a new paradigm of leadership. The perspective of small and medium-sized businesses, *Academy of Management*, 3(3), p. 6-18

13. Murphy, M, C. (2024). Culture of growth, Simon & Schuster Ltd.

14. Rogozińska -Pawelczyk, A., Sitarska-Piwko, A. (2024). *Zarządzanie w zgodzie człowiekiem. O roli kontraktu psychologicznego w budowaniu nowoczesnych organizacji*, Difin, Warszawa.

15. Singh, R, Sihag, P, Dhoopar, A (2023)-Role of resilient leadership and psychological capital in employee engagement with special reference to COVID- 19, *International Journal of organizational Analysis*, 31 (1) p. 232-252.

16. Taleb, N,N. (2017), *Antykruchość,* Warszawa, Kurhaus Publishing.

17. Walumbwa, F., Avolio, B., Gardner, W., Wernsing, S, Peterson, S (2008). Authentic Leadership Development and Validation of the Theory -Based Measure. *Journal of Management*, 34(1), 89-126.

Graphics

Graphics nr 1. Elements of the concept of authentic leadership.

Graphics nr 2. Elements of the concept of resilience leadership

Graphics nr 3. Elements of the concept of refractory leadership

Table

Table 1. Directions of new competencies in four leadership concepts

კონტენტის ფორმატების ტრანსფორმაცია ციფრულ მარკეტინგში: მოკლე ფორმატის ვიდეოების დომინირების ფაქტორები

The Transformation of Content Formats in Digital Marketing: Factors Behind the Dominance of Short-Form Video

ლიკა ლომიძე
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
დოქტორანტი
Lika Lomidze
Sokhumi State University
PhD student

აბსტრაქტი. წინამდებარე ნაშრომში განხილულია ციფრულ მარკეტინგში კონტენტის ფორმატების ტრანსფორმაცია და, კერძოდ, ის ფაქტორები, რომლებიც განაპირობებს მოკლე ფორმატის ვიდეოს (TikTok, Instagram Reels, YouTube Shorts) დომინირებას თანამედროვე ბრენდ-კომუნიკაციაში. კვლევა მიზნად ისახავს იმის ანალიზს, თუ როგორ ცვლის მოკლემეტრაჟიანი ვიდეო ტრადიციულ სარეკლამო ფორმატებს და რა ფსიქოლოგიური, ტექნოლოგიური და ალგორითმული მექანიზმებია ამ ცვლილების საფუძველში. ნაშრომი ეფუძნება არსებული აკადემიური ლიტერატურის სისტემურ მიმოხილვასა და მრავალჯერადი ქეისის ანალიზს, სადაც გამოყენებულია თვისებრივი მეთოდოლოგიური სინთეზი.

კვლევის ძირითადი მიგნებების თანახმად, მოკლე ფორმატის ვიდეო ტრადიციულ კონტენტს აღემატება ჩართულობის, ნდობისა და კონვერსიის მაჩვენებლებში, რასაც განაპირობებს ალგორითმული პერსონალიზაცია, გართობის ღირებულება და აღქმული ავთენტურობა. თუმცა, ეს იგივე მექანიზმები წარმოშობს ისეთ გამოწვევებს, როგორებიცაა კონტენტის ჰომოგენიზაცია, „საინფორმაციო კოკონირება“ (ფილტრის ბუშტის ანალოგი), ყურადღების ფრაგმენტაცია და ალგორითმული მანიპულაციის რისკი.

ნაშრომი ხაზს უსვამს, რომ მოკლე ფორმატის ვიდეოს დომინირება არ არის მხოლოდ სტილისტური ცვლილება, არამედ ასახავს ციფრული ეკონომიკის ღრმა რესტრუქტურიზაციას ყურადღების რესურსის გარშემო. დასკვნის სახით ჩამოყალიბებულია რეკომენდაციები ბიზნესებისთვის, პლატფორმებისა და პოლიტიკის შემქმნელებისთვის, ასევე მომხმარებლებისთვის ალგორითმული წიგნიერების გაძლიერების მიზნით.

საკვანძო სიტყვები: მოკლე ფორმატის ვიდეო, ციფრული მარკეტინგი, ალგორითმული პერსონალიზაცია, მომხმარებლის ჩართულობა, ყურადღების ეკონომიკა.

Abstract. This paper examines the transformation of content formats in digital marketing, focusing on the factors driving the dominance of short-form video (TikTok, Instagram Reels, YouTube Shorts) in contemporary brand communication. The study analyzes how short-duration video is displacing traditional advertising formats and identifies the psychological, technological, and algorithmic mechanisms underlying this shift. The paper is based on a systematic review of existing academic literature and a multiple-case analysis, employing qualitative methodological synthesis.

The core findings indicate that short-form video outperforms traditional content in engagement, trust, and conversion metrics, driven by algorithmic personalization, entertainment value, and perceived authenticity. However, these same mechanisms give rise to challenges such as content homogenization, "information cocooning" (a filter-bubble analogue), attention fragmentation, and the risk of algorithmic manipulation.

The paper underscores that the dominance of short-form video is not merely a stylistic shift but reflects a deep restructuring of the digital economy around the resource of attention. In conclusion, recommendations are formulated for businesses, platforms, policymakers, and consumers aimed at strengthening algorithmic literacy.

Keywords: Short-Form Video, Digital Marketing, Algorithmic Personalization, Consumer Engagement, Attention Economy.

შესავალი

ბოლო ხუთი წლის განმავლობაში ციფრული მარკეტინგის კონტენტ-სტრატეგია მკვეთრად შეიცვალა: სტატიკური ბანერებისა და გრძელი ტექსტური რეკლამებისგან აქცენტი გადავიდა მოკლემეტრაჟიან, 15-დან 60 წამამდე ხანგრძლივობის ვიდეოებზე, რომლებსაც ავრცელებენ ისეთი პლატფორმები, როგორებიცაა TikTok, Instagram Reels და YouTube Shorts. ეს ფორმატი

ბრენდებს აძლევს შესაძლებლობას, მოკლე დროში, თანამედროვე ინტერნეტმომხმარებლის სწრაფი მოხმარების პრივილეგირებულ ჩვევებთან ადაპტირებით, გადასცენ ღირებულებითი შეტყობინება (Mistri, 2025, p. 1).

გლობალურ მასშტაბს ცხადყოფს სტატისტიკური მონაცემები: 2024 წლის იანვრის მდგომარეობით, სოციალურ მედიაში აქტიური მომხმარებელი ანგარიშების რაოდენობამ 5.04 მილიარდს მიაღწია, ხოლო საშუალო მომხმარებელი დღეში 6 საათსა და 40 წუთს ატარებს ონლაინ აქტივობებში (Luo et al., 2025). ჩინეთის ინტერნეტ ქსელის საინფორმაციო ცენტრის (CNNIC) მონაცემებით, 2024 წლის ივნისისთვის ჩინეთში ონლაინ ვიდეოს მომხმარებელთა რაოდენობამ 1.068 მილიარდს მიაღწია, საიდანაც 1.05 მილიარდი, ანუ მთლიანი ონლაინ მოსახლეობის 95.5%, სწორედ მოკლე ვიდეოს მომხმარებელია (Luo et al., 2025). ეს მაჩვენებლები ცხადყოფს, რომ მოკლე ფორმატის ვიდეო აღარ არის ნიშური ტრენდი, არამედ ციფრული კომუნიკაციის დომინანტური ფორმა.

მომხმარებლის ქცევაც შესაბამისად შეიცვალა. კვლევები აჩვენებს, რომ სამიზნე აუდიტორიის დიდი ნაწილი, განსაკუთრებით თაობა Z, მოკლე ვიდეოს დღეში საათზე მეტხანს მოიხმარს (Parisi, 2025, p. 23). ეს ცვლილება ნაწილობრივ განპირობებულია იმით, რომ მოკლემეტრაჟიანი ვიდეო უკეთ ესადაგება მომხმარებელთა შემცირებულ ყურადღების რესურსს და მყისიერი დაკმაყოფილების მოთხოვნას (Mistri, 2025, p. 2). შედეგად, ტრადიციული სარეკლამო მოდელები, რომლებიც დაფუძნებული იყო გრძელვადიან, პასიურ მოხმარებაზე, თანდათან იცვლება ინტერაქტიული, ალგორითმულად კურირებული ფორმატებით.

ამ ტრანსფორმაციის ცენტრში დგას ალგორითმული პერსონალიზაცია. პლატფორმები, როგორიცაა TikTok, იყენებენ რეკომენდაციის სისტემებს, რომლებიც სრულყოფილად აანალიზებენ მომხმარებლის ქცევით მონაცემებს (ყურების ხანგრძლივობა, ჩართულობის სიხშირე, ინტერაქციები) და ქმნიან უაღრესად პერსონალიზებულ, თითქმის განუწყვეტელ ვიდეო-ნაკადს (Ghosh & Bagai, 2023). ეს მექანიზმი იმდენად ეფექტურია, რომ TikTok-მა ჩართულობის მაჩვენებლებში გადააჭარბა ამერიკულ ტექნოლოგიურ გიგანტებს (Ghosh & Bagai, 2023).

აღნიშნული პროცესები წარმოშობს დაძაბულობას ეფექტიანობასა და ეთიკურ საკითხებს შორის, რაც წინამდებარე ნაშრომის მთავარ კვლევით საკითხს აყალიბებს: რა ფაქტორები განაპირობებს მოკლე ფორმატის ვიდეოს დომინირებას ციფრულ მარკეტინგში და რა ფსიქოლოგიური თუ ალგორითმული მექანიზმებით მიმდინარეობს ეს ტრანსფორმაცია? ამ კითხვაზე პასუხის გაცემას აქვს როგორც თეორიული, ისე პრაქტიკული მნიშვნელობა: თეორიული თვალსაზრისით, აუცილებელია არსებული მოდელების ინტეგრირება ალგორითმულად კურირებულ გარემოსთან (Khulwa et al., 2025, p. 401); პრაქტიკული კუთხით კი, ბიზნესებს სჭირდებათ საკუთარი მარკეტინგული სტრატეგიების ადაპტირება ახალ ფორმატთან.

ნაშრომის მიზანია: (ა) მოკლე ფორმატის ვიდეოს დომინირების ტექნოლოგიური და ალგორითმული მექანიზმების იდენტიფიცირება; (ბ) ფსიქოლოგიური ფაქტორების - გართობის, ავთენტურობის, ნდობის - გავლენის ანალიზი მომხმარებლის ჩართულობაზე; (გ) ბიზნესის თვალსაზრისით მოკლე ვიდეოს ეფექტიანობის შეფასება; (დ) ამ ფორმატის დომინირებასთან დაკავშირებული ეთიკური და ფსიქოლოგიური რისკების - ყურადღების ფრაგმენტაცია, კონტენტის ჰომოგენიზაცია, ალგორითმული მანიპულაცია - განხილვა.

კვლევის აქტუალობას აძლიერებს ის ფაქტი, რომ მარკეტოლოგების აბსოლუტური უმრავლესობა უკვე აღიარებს მოკლე ფორმატის ვიდეოს გავლენას: გამოკითხულთა 85% უფრო მეტად არის მიდრეკილი ჩაერთოს მოკლე ვიდეო-კონტენტში, ვიდრე გრძელ ფორმატში (Mistri,

2025, p. 5), ხოლო ჩართული მომხმარებლების 70% აღნიშნავს ბრენდთან უფრო ძლიერ კავშირს (Mistri, 2025, p. 5). ამავე დროს, ალგორითმული წიგნიერების ზრდასთან ერთად, მომხმარებლები სულ უფრო კრიტიკულად აფასებენ ამ პროცესებს (Khulwa et al., 2025, p. 400), რაც აჩენს კითხვას გრძელვადიანი ეფექტიანობის შესახებ.

თეორიული საფუძვლები/მიმოხილვა

მოკლე ფორმატის ვიდეოს, როგორც დომინანტური მარკეტინგული ინსტრუმენტის, გაგებისთვის საჭიროა რამდენიმე თეორიული ჩარჩოს განხილვა. პირველი მათგანია სტიმულ-ორგანიზმ-რეაქციის (Stimulus-Organism-Response, SOR) მოდელი, რომელიც თავდაპირველად მეჰრაბიანმა და რასელმა შემოგვთავაზეს და შემდგომში ფართოდ იქნა გამოყენებული ციფრული კომერციისა და ონლაინ მარკეტინგის კვლევებში (Luo et al., 2025). ამ მოდელის მიხედვით, მოკლე ვიდეო-კონტენტის სამი ძირითადი მახასიათებელი - სარგებლიანობა, გამოყენების სიმარტივე და გართობითი ღირებულება - წარმოადგენს გარეგან სტიმულს (S), რომელიც გავლენას ახდენს მომხმარებლის შინაგან მდგომარეობაზე, კერძოდ, ნდობაზე (O), რაც საბოლოოდ განაპირობებს ქცევით რეაქციას (R) - შეძენის განზრახვას (Luo et al., 2025). ამ მოდელის ემპირიულმა ტესტირებამ 372 ჩინელი მომხმარებლის მონაცემებზე დაყრდნობით აჩვენა, რომ გართობითი ღირებულება ყველაზე ძლიერი პრედიქტორია როგორც ნდობის ფორმირებისთვის (სტანდარტიზებული კოეფიციენტი 0.340), ისე პირდაპირ შეძენის განზრახვისთვის (0.197) (Luo et al., 2025).

მეორე მნიშვნელოვანი თეორიული ჩარჩოა გამოყენებისა და კმაყოფილების თეორია (Uses and Gratifications Theory, UGT), რომელიც მომხმარებელს განიხილავს არა როგორც პასიურ მიმღებს, არამედ როგორც აქტიურ აგენტს, რომელიც მედიას მიზანმიმართულად იყენებს კონკრეტული ფსიქოლოგიური მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად (Khulwa et al., 2025, p. 401). ალგორითმულად კურირებულ პლატფორმებზე, როგორიცაა TikTok, ეს მოთხოვნილებები მოიცავს გართობას, ინფორმაციის ძიებას, სოციალურ ინტერაქციას, თვითგამოხატვას და ტრენდებში მონაწილეობას (Khulwa et al., 2025, p. 401). ამავე კვლევამ, რომელიც ჩატარდა თაობა Z-ის 423 წარმომადგენელზე ინდონეზიაში, აჩვენა, რომ მოტივაცია დადებითად და მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს ჩართულობის ქცევას ($\beta = 0.122$, $p = 0.011$) (Khulwa et al., 2025, p. 416).

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ალგორითმული ცნობიერების (algorithmic awareness) კონცეფცია, რომელიც აღწერს, თუ რამდენად ესმით მომხმარებლებს, როგორ ფილტრავს და ანიჭებს პრიორიტეტს ალგორითმი კონტენტს (Khulwa et al., 2025, p. 407). საინტერესოა, რომ ალგორითმული ცნობიერების პირდაპირი გავლენა ჩართულობაზე სტატისტიკურად არამნიშვნელოვანია ($\beta = 0.088$, $p = 0.090$), თუმცა მან უარყოფითად დაამოდერირა მოტივაციასა და ჩართულობას შორის კავშირი ($\beta = –0.198$, $p < 0.001$) (Khulwa et al., 2025, p. 417).

სხვაგვარად რომ ვთქვათ, რაც უფრო მეტად ესმით მომხმარებლებს ალგორითმის მუშაობის პრინციპი, მით უფრო კრიტიკულად და შერჩევითად ერთვებიან კონტენტში, მაშინაც კი, როცა მოტივაცია მაღალია (Khulwa et al., 2025, p. 417). ეს მიგნება მნიშვნელოვან თეორიულ წვლილს წარმოადგენს: ალგორითმული წიგნიერება მოქმედებს არა როგორც ქცევის პირდაპირი განმაპირობებელი, არამედ როგორც კოგნიტური ფილტრი, რომელიც არეგულირებს მოტივაციის ტრანსფორმაციას ქცევაში (Khulwa et al., 2025, p. 417).

ალგორითმული პერსონალიზაციის ტექნიკური მხარე კარგადაა აღწერილი ჰარვარდის ბიზნეს სკოლის ქეის-კვლევაში, სადაც TikTok-ის რეკომენდაციის სისტემა დახასიათებულია, როგორც დახვეწილი მექანიზმი მომხმარებლის ყურადღების მოსაპოვებლად და

შესანარჩუნებლად, რომელმაც პლატფორმას საშუალება მისცა ჩართულობის მაჩვენებლებში გადაესწრო დამკვიდრებული ამერიკული ტექნოლოგიური კომპანიებისთვის (Ghosh & Bagai, 2023). ეს მაგალითი ცხადყოფს, რომ მოკლე ფორმატის ვიდეოს წარმატება არა მხოლოდ ფორმატის თვისებებზეა დამოკიდებული, არამედ იმ ალგორითმულ ინფრასტრუქტურაზეც, რომელიც განაპირობებს კონტენტის დისტრიბუციას.

კონტენტის დონეზე, ლიტერატურა გამოყოფს რამდენიმე ძირითად ფაქტორს, რომელიც განაპირობებს მოკლე ვიდეოს ეფექტიანობას. მისტრის (2025, გვ. 2-3) მიხედვით, მოკლე ვიდეო-კონტენტი ეფექტურია მისი ინტერაქტიული ბუნებისა და ემოციური კავშირის შექმნის უნარის გამო; გავლენიანი პირების (influencer) ჩართულობა კიდევ უფრო აძლიერებს ამ ეფექტს ნდობისა და ავთენტურობის გაძლიერებით. პარიზის (2025, გვ. 21) კვლევა თაობა Z-ზე გვიჩვენებს, რომ მოკლე ვიდეო განსაკუთრებით ეფექტურია ამ ასაკობრივი ჯგუფისთვის სწორედ იმის გამო, რომ ის ესადაგება მათ შემცირებულ ყურადღების რესურსსა და სწრაფი, ჩართული კონტენტისადმი მიდრეკილებას.

პარიზის (2025) კვლევის რაოდენობრივმა ნაწილმა (N=300, თაობა Z, ასაკი 18-24) აჩვენა, რომ რესპონდენტთა 68% დღეში საათზე მეტ დროს ხარჯავს მოკლე ვიდეოს ყურებაზე, ხოლო 22% - 30 წუთიდან საათამდე (Parisi, 2025, p. 23). ავთენტურობის აღქმულმა დონემ მიაღწია საშუალო მაჩვენებელს M=4.12 (SD=0.58), ხოლო გართობის ღირებულებამ - M=4.35 (SD=0.52) ხუთბალიან სკალაზე (Parisi, 2025, p. 23). იერარქიულმა რეგრესიის ანალიზმა აჩვენა, რომ ავთენტურობა (β=0.34), გართობითი ღირებულება (β=0.29), გავლენიანი პირის მიმართ სიმპათია (β=0.21) და ნდობა (β=0.38) სტატისტიკურად მნიშვნელოვნად წინასწარმეტყველებენ შეძენის განზრახვას, ერთობლივად ხსნიან ვარიაციის 62%-ს (R^2=0.62) (Parisi, 2025, p. 23).

ნდობა გამოვლინდა ყველაზე ძლიერ პრედიქტორად, რაც ხაზს უსვამს მის გადამწყვეტ როლს ჩართულობის შეძენის განზრახვად ტრანსფორმაციაში (Parisi, 2025, p. 24). პარიზის (2025, p. 24) თვისებრივმა ანალიზმა 60 ვირუსული მოკლე ვიდეოსი გამოავლინა ოთხი დომინანტური თემა: ავთენტურობა არაფორმალურობის მეშვეობით (კულისებში გადაღებული, სპონტანური კონტენტი), ჩართული თხრობა (იუმორითა და გაუთვალისწინებელი ელემენტებით), ახლობელი გავლენიანი პირები (მიკრო-გავლენიანები, რომლებიც უფრო ძლიერ პირად კავშირს ქმნიან) და ინტერაქტიული პრომოციული ტექნიკები (გამოწვევები, მომხმარებლის მიერ შექმნილი კონტენტის მოწვევები). ეს თემები ცხადყოფს, რომ მოკლე ვიდეოს ეფექტიანობა არ არის შემთხვევითი მოვლენა, არამედ ეფუძნება განმეორებად, იდენტიფიცირებად სტრუქტურულ ელემენტებს.

ბიზნესის პერსპექტივიდან, აპასრავიროტესა და თანაავტორების (2022) კვლევამ, რომელიც ჩატარდა 146 ტაილანდელი მცირე და საშუალო ბიზნესის მფლობელისა და მენეჯერის მონაცემებზე, აჩვენა დადებითი კავშირი მარკეტინგული შესაძლებლობების, მოკლე ვიდეო-კონტენტისა და გავლენიან პირებთან თანამშრომლობის ჩართულობასა და ბრენდის ჩართულობის ეფექტიანობას შორის (Apasrawirote et al., 2022, p. 221). ავტორები დასძენენ, რომ ბრენდის მიერ გამოქვეყნებული მოკლე ვიდეო-კონტენტი განსაკუთრებით ეფექტურია, როცა ის ერთდროულად გართობითი და ინტერაქციული ხასიათისაა (Apasrawirote et al., 2022, p. 226).

თუმცა, ეს იგივე მექანიზმები, რომლებიც განაპირობებენ ჩართულობის ზრდას, ბადებენ სერიოზულ გამოწვევებს. ლუო და თანაავტორები (2025) აღწერენ „საინფორმაციო კოკონირების“ (information cocooning) ფენომენს - ალგორითმული ვერტიკალიზაციის შედეგად წარმოქმნილ პრობლემას, როდესაც მომხმარებელი თანდათან იზოლირდება მისთვის ნაცნობი კონტენტის ვიწრო სპექტრში. გარდა ამისა, კონტენტის ჰომოგენიზაცია იწვევს ესთეტიკურ დაღლილობას და

ართულებს ორიგინალური კონტენტის შექმნას (Luo et al., 2025). ხულვასა და თანაავტორების (2025, p. 417) კვლევა კი გვიჩვენებს, რომ ალგორითმული ცნობიერების ზრდასთან ერთად, მომხმარებლები ვითარდებიან უფრო კრიტიკულ, თვითრეგულირებად მომხმარებლებად, რაც გრძელვადიან პერსპექტივაში შესაძლოა შეამციროს სპონტანური ჩართულობა, თუნდაც მოტივაცია მაღალი დარჩეს.

არსებული კვლევების ანალიზი რამდენიმე მნიშვნელოვან ხარვეზს გამოკვეთს. პირველი, კვლევების უმეტესობა გეოგრაფიულად კონცენტრირებულია ჩინეთში, სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიასა და დასავლურ ბაზრებში, ხოლო მცირე ან განვითარებადი ბაზრები, მათ შორის კავკასიის რეგიონი, პრაქტიკულად შეუსწავლელია (Khulwa et al., 2025, p. 402). მეორე, კვლევების უმეტესობა კვეთის ტიპისაა და ვერ იძლევა გრძელვადიანი ფსიქოლოგიური ეფექტების შეფასების საშუალებას (Parisi, 2025, p. 25). მესამე, არსებობს პუბლიკაციის მიკერძოების რისკი, რადგან კვლევების დიდი ნაწილი ორიენტირებულია წარმატებულ პლატფორმებსა და ბრენდებზე, ხოლო წარუმატებელი მცდელობები ნაკლებადაა შესწავლილი.

კვლევის მეთოდები/შერჩევის დასაბუთება

წინამდებარე ნაშრომი იყენებს თვისებრივი კვლევის მიდგომას, რომელიც ეფუძნება მეორადი მონაცემების სისტემურ ანალიზსა და სინთეზს - აკადემიური ჟურნალების, პეერ-რევიუირებული სტატიებისა და ინდუსტრიული ქეისების მიმოხილვას. მეთოდოლოგიური არჩევანი განპირობებულია კვლევის საკითხის ბუნებით: ნაშრომი პასუხობს „რატომ“ და „როგორ“ ტიპის კითხვებს (რატომ დომინირებს მოკლე ფორმატის ვიდეო და როგორ ხდება ამ დომინირების ალგორითმული და ფსიქოლოგიური მექანიზმების რეალიზაცია), რაც განსაკუთრებით შესაფერისია სისტემური ლიტერატურის მიმოხილვისა და მრავალჯერადი ქეისის ანალიზისთვის.

კვლევის მონაცემთა წყაროები მოიცავს რაოდენობრივი და თვისებრივი დიზაინის მქონე ემპირიულ სტატიებს (მაგალითად, სტრუქტურული განტოლებების მოდელირებაზე დაფუძნებული კვლევები (Luo et al., 2025; Khulwa et al., 2025) და გამოკითხვაზე დაფუძნებული კვლევები (Mistri, 2025; Parisi, 2025)), ასევე ბიზნეს-სკოლის ქეის-კვლევებს (Ghosh & Bagai, 2023). ასეთი მრავალფეროვანი წყაროების გამოყენება საშუალებას იძლევა, მოხდეს მეთოდოლოგიური ტრიანგულაცია და სხვადასხვა კონტექსტში (ჩინეთი, ინდონეზია, ტაილანდი, ევროპა, ჩრდილოეთ ამერიკა) მიღებული შედეგების შეჯერება.

ანალიზის პროცესში გამოყენებულია თემატური ანალიზის მეთოდი, რომელიც გულისხმობს გამოკვლეულ წყაროებში განმეორებადი პატერნების, თემებისა და მექანიზმების იდენტიფიცირებას. კონკრეტულად, ანალიზი ორგანიზებულია სამი ძირითადი თემატური ღერძის გარშემო: (1) ალგორითმული და ტექნოლოგიური ფაქტორები (პერსონალიზაცია, რეკომენდაციის სისტემები);

(2) ფსიქოლოგიური ფაქტორები (გართობა, ავთენტურობა, ნდობა, გამოყენებისა და კმაყოფილების მოტივები); (3) ბიზნეს-შედეგები და ეთიკური რისკები (ჩართულობა, კონვერსია, ჰომოგენიზაცია, ალგორითმული ცნობიერება).

აღსანიშნავია კვლევის შეზღუდვები. პირველ რიგში, ნაშრომი ეფუძნება მხოლოდ მეორად წყაროებს, რაც გამორიცხავს პირველად მონაცემებზე წვდომას ან დამატებითი კონტექსტუალური კითხვების დასმას. მეორე, ანალიზირებული კვლევების უმეტესობა კონცენტრირებულია სპეციფიკურ გეოგრაფიულ არეალებში (ჩინეთი, სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზია), რაც ზღუდავს მიგნებების პირდაპირ განზოგადებას სხვა ბაზრებზე, მათ შორის

საქართველოზე. მესამე, პლატფორმების ალგორითმების „შავი ყუთის“ ბუნება ართულებს ზუსტი მიზეზობრივი კავშირების დადგენას ტექნიკურ დონეზე.

ანალიზი

ჩატარებული ანალიზი გამოკვეთს ხუთ ურთიერთდაკავშირებულ ფაქტორს, რომლებიც ერთობლივად განაპირობებენ მოკლე ფორმატის ვიდეოს დომინირებას თანამედროვე ციფრულ მარკეტინგში.

პირველი - ალგორითმული პერსონალიზაცია და რეკომენდაციის მექანიზმი. TikTok-ის „ჩემთვის“ (For You) გვერდი წარმოადგენს ამ მექანიზმის ყველაზე თვალსაჩინო მაგალითს: ალგორითმი აანალიზებს მომხმარებლის ინტერაქციებს (ყურების ხანგრძლივობა, ხელახლა ყურება, გაზიარება) და ქმნის უწყვეტ, უაღრესად პერსონალიზებულ ვიდეო-ნაკადს, რომელიც პლატფორმას საშუალებას აძლევს, ჩართულობის მაჩვენებლებში გადააჭარბოს კონკურენტ ტექნოლოგიურ კომპანიებს (Ghosh & Bagai, 2023). ეს მექანიზმი გასცდა უბრალო კონტენტის დისტრიბუციის ფუნქციას და თავად გახდა ბიზნეს მოდელის ცენტრალური ელემენტი.

მეორე - გართობითი ღირებულება, როგორც უპირველესი დრაივერი. სტრუქტურული განტოლების მოდელირებით ჩატარებულმა კვლევამ აჩვენა, რომ გართობა არის ყველაზე ძლიერი პრედიქტორი როგორც მომხმარებლის ნდობის ფორმირებაში (სტანდარტიზებული კოეფიციენტი 0.340), ისე პირდაპირ შეძენის განზრახვაზე ზეგავლენაში (0.197), აღემატება რა სარგებლიანობისა და გამოყენების სიმარტივის მაჩვენებლებს (Luo et al., 2025). ანალოგიურად, თაობა Z-ის კვლევაში გართობის აღქმულმა ღირებულებამ მიაღწია ყველაზე მაღალ საშუალო მაჩვენებელს (M=4.35) ხუთბალიან სკალაზე შესწავლილ ცვლადებს შორის (Parisi, 2025, p. 23).

ეს მონაცემები ცხადყოფს, რომ მოკლე ვიდეოს წარმატება პირველ რიგში ემოციური და არა მხოლოდ ინფორმაციული ღირებულებით აიხსნება.

მესამე - ავთენტურობა და ნდობა, როგორც კონვერსიის მედიატორები. თაობა Z-ის კვლევაში ნდობა გამოვლინდა შეძენის განზრახვის ყველაზე ძლიერ პრედიქტორად (β=0.38), წინ უსწრებდა რა ავთენტურობასაც (β=0.34) და გავლენიანი პირის მიმართ სიმპათიასაც (β=0.21) (Parisi, 2025, p. 23). თვისებრივმა ანალიზმა დაადასტურა, რომ ყველაზე ეფექტური მოკლე ვიდეოები იყენებენ არაფორმალურ, კულისებში გადაღებულ სტილს, რომელიც ავთენტურობის შთაბეჭდილებას ქმნის (Parisi, 2025, p. 24). აღსანიშნავია, რომ ეს პატერნი დასტურდება სხვადასხვა კულტურულ კონტექსტში: ჩინურ ბაზარზე ჩატარებულმა კვლევამაც აჩვენა ნდობის მედიატორული როლი მოკლე ვიდეო-კონტენტსა და შეძენის ქცევას შორის კავშირში (Luo et al., 2025).

მეოთხე - მკვეთრად გაზრდილი ჩართულობისა და ბიზნეს-ეფექტიანობის მაჩვენებლები. გამოკითხულ მომხმარებელთა 85% უფრო მეტად არის მიდრეკილი, ჩაერთოს მოკლე ვიდეო-კონტენტში, ვიდრე ტრადიციულ გრძელ ფორმატში, ხოლო მათგან 60% ურთიერთქმედებს კონტენტთან მოწონების, კომენტარისა თუ გაზიარების გზით (Mistri, 2025, p. 5). ჩართული მომხმარებლების 70% აღნიშნავს უფრო ძლიერ კავშირს ბრენდთან, ხოლო 55% - შეძენის მეტ ალბათობას (Mistri, 2025, p. 5). პერსონალიზებული კონტენტის მიმართ უპირატესობას ანიჭებს რესპონდენტთა 72% (Mistri, 2025, p. 5). ბიზნესის მხრიდან, ტაილანდში ჩატარებულმა კვლევამ დაადასტურა, რომ მოკლე ვიდეო-კონტენტის გამოყენება დადებითად უკავშირდება ბრენდის ჩართულობის ეფექტიანობასა და გავლენიან პირებთან თანამშრომლობით მიღებულ კმაყოფილებას მცირე და საშუალო ბიზნესის სექტორში (Apasrawirote et al., 2022, p. 221).

მეხუთე - ალგორითმული ცნობიერების ორმაგი ეფექტი. ერთი მხრივ, მოტივაცია - გართობის, თვითგამოხატვისა და სოციალური ინტერაქციის მოთხოვნილება - მნიშვნელოვნად და დადებითად განსაზღვრავს ჩართულობის ქცევას (β=0.122, p=0.011) (Khulwa et al., 2025, p. 416).

მეორე მხრივ, ალგორითმის მუშაობის პრინციპების გაცნობიერების ზრდა უარყოფითად ამოდერირებს ამ კავშირს (β=–0.198, $p<0.001$), რაც ნიშნავს, რომ მაღალი ცნობიერების მქონე მომხმარებლები უფრო კრიტიკულად და შერჩევითად ერთვებიან კონტენტში, მაშინაც კი, თუ მოტივაცია მაღალია (Khulwa et al., 2025, p. 417). ეს მიგნება მიუთითებს, რომ მოკლე ვიდეოს დომინირება არ არის სტატიკური მოვლენა - მომხმარებელთა ალგორითმული წიგნიერების ზრდასთან ერთად, შესაძლოა შეიცვალოს ჩართულობის ხასიათი, თუნდაც არა მისი მოცულობა.

ამავე დროს, ანალიზი ცხადყოფს მოკლე ვიდეოს დომინირების ბნელ მხარეს. ალგორითმული ვერტიკალიზაცია და კონტენტის მაღალი ჰომოგენურობა წარმოშობს „საინფორმაციო კოკონირების“ ეფექტს, რომელიც ზღუდავს მომხმარებლის ექსპოზიციას ალტერნატიულ პერსპექტივებთან (Luo et al., 2025). გარდა ამისა, კონტენტის ჰომოგენიზაცია ართულებს ორიგინალობის შენარჩუნებას და იწვევს ესთეტიკურ დაღლილობას შემქმნელებში (Luo et al., 2025). ეს ტენდენციები აჩენს ეთიკურ კითხვებს იმის შესახებ, თუ რამდენად სამართლიანია სისტემა, რომელიც აღრმავებს ჩართულობას მომხმარებლის ავტონომიის ხარჯზე.

განხილვა/რეკომენდაციები

ჩატარებული ანალიზი აჩვენებს, რომ მოკლე ფორმატის ვიდეოს დომინირება ორმხრივი მოვლენაა. ერთი მხრივ, ეს ფორმატი მნიშვნელოვნად ზრდის ჩართულობასა და კონვერსიას, აძლიერებს ბრენდისადმი ნდობასა და ლოიალობას, და აძლევს მცირე ბიზნესებსაც კი შესაძლებლობას, მინიმალური რესურსებით მიაღწიონ დიდ აუდიტორიას (Apasrawirote et al., 2022; Mistri, 2025). მეორე მხრივ, ეს იგივე მექანიზმები აჩენს გამოწვევებს, რომლებიც უკავშირდება კონტენტის ხარისხის ვარდნას, ალგორითმულ მანიპულაციასა და მომხმარებლის ყურადღების რესურსის გადამეტებულ ექსპლუატაციას (Luo et al., 2025; Khulwa et al., 2025). ამიტომ, მოკლე ვიდეოს პოტენციალის ეთიკურად და მდგრადად გამოსაყენებლად აუცილებელია ბიზნესების, პლატფორმებისა და მომხმარებლების კოორდინირებული მოქმედება.

ბიზნესებისთვის რეკომენდებულია, პრიორიტეტი მიანიჭონ ავთენტურ, არაფორმალურ სტორითელინგს გადაჭარბებულად გაპრიალებული, აშკარად სარეკლამო კონტენტის ნაცვლად (Parisi, 2025, p. 25). ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, ვინაიდან ავთენტურობა და ნდობა კონვერსიის ყველაზე ძლიერი პრედიქტორები აღმოჩნდა (Parisi, 2025, p. 23). ასევე, ეფექტურია მიკრო- და ნანო-გავლენიან პირებთან თანამშრომლობა, რომლებიც, ჩვეულებრივ, უფრო მაღალ ნდობასა და ახლობლობას ქმნიან აუდიტორიასთან, ვიდრე მაკრო-გავლენიანები (Parisi, 2025, p. 25). ბრენდებმა ასევე უნდა გაითვალისწინონ, რომ გართობითი ელემენტები არ უნდა ჩრდილავდნენ პროდუქტის შესახებ არსებით ინფორმაციას - ბალანსი ინფორმაციულობასა და გართობას შორის განაპირობებს გრძელვადიან ეფექტიანობას (Luo et al., 2025).

პლატფორმებისა და პოლიტიკის შემქმნელებისთვის მთავარი გამოწვევა ალგორითმული გამჭვირვალობის უზრუნველყოფაა. კვლევები აჩვენებს, რომ მომხმარებელთა ალგორითმული ცნობიერების ზრდა ხელს უწყობს უფრო კრიტიკულ და თვითრეგულირებად ჩართულობას (Khulwa et al., 2025, p. 417). შესაბამისად, საგანმანათლებლო ინიციატივები ალგორითმული წიგნიერების შესახებ, ისევე როგორც პლატფორმების მხრიდან რეკომენდაციის სისტემების უფრო გამჭვირვალე ახსნა, დაეხმარება მომხმარებელს გააცნობიეროს, თუ როგორ ყალიბდება მისი ვიდეო-ნაკადი. ამავე დროს, პლატფორმებმა უნდა შეიმუშაონ მექანიზმები, რომლებიც შეამცირებენ „საინფორმაციო კოკონირებისა“ და კონტენტის ჰომოგენიზაციის რისკებს, მაგალითად, პერიოდული ალტერნატიული პერსპექტივების ინტეგრირებით ვიდეო-ნაკადში (Luo et al., 2025).

მომხმარებლებისთვის მთავარი რეკომენდაცია გულისხმობს საკუთარი ალგორითმული წიგნიერების გაძლიერებას. კვლევის მიხედვით, ალგორითმის მუშაობის პრინციპების გააზრება მომხმარებელს საშუალებას აძლევს, უფრო შერჩევითად და გააზრებულად მიუდგეს კონტენტის მოხმარებას, რაც ამცირებს იმპულსური, არარეფლექსური ჩართულობის რისკს (Khulwa et al., 2025, p. 417). ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია იმის გათვალისწინებით, რომ მოკლე ვიდეოს ჭარბმა მოხმარებამ შესაძლოა გამოიწვიოს ყურადღების ფრაგმენტაცია და ინფორმაციული გარემოს ვიწროვება.

ზოგადად, მოკლე ფორმატის ვიდეოს ეპოქაში კონტენტის მართვა მრავალმხრივ მიდგომას საჭიროებს. ბიზნესებმა უნდა შეითვისონ ახალი ფორმატის ენა ეთიკური პრინციპების დაცვით, პლატფორმებმა უნდა უზრუნველყონ გამჭვირვალობა და მდგრადი ალგორითმული დიზაინი, ხოლო მომხმარებლებმა უნდა განივითარონ კრიტიკული ციფრული წიგნიერება. მხოლოდ ამ სამი მხარის თანამშრომლობით შესაძლებელია ისეთი ციფრული გარემოს ჩამოყალიბება, სადაც ფორმატის ინოვაცია ემსახურება როგორც ბიზნესის, ისე მომხმარებლის ინტერესებს.

დასკვნა/შემდეგი კვლევის მნიშვნელობა

წინამდებარე ნაშრომში გაანალიზებულია ის ფაქტორები, რომლებიც განაპირობებენ მოკლე ფორმატის ვიდეოს დომინირებას თანამედროვე ციფრულ მარკეტინგში. კვლევამ აჩვენა, რომ ეს დომინირება ეფუძნება ოთხი ურთიერთდაკავშირებული ელემენტის კონვერგენციას: ალგორითმულ პერსონალიზაციას, რომელიც ოპტიმიზირებულია ყურადღების მაქსიმალური მოპოვებისთვის; გართობით ღირებულებას, რომელიც ჩნდება ყველაზე ძლიერ ფსიქოლოგიურ დრაივერად; ავთენტურობასა და ნდობას, რომლებიც აკავშირებენ ჩართულობას რეალურ ბიზნეს-შედეგებთან; და ბიზნეს-მოდელებს, რომლებიც მთლიანად ორიენტირებულია მოკლემეტრაჟიან ვიდეო-ფორმატზე.

კვლევის შედეგები ცხადყოფს, რომ კონტენტის ფორმატის ეს ტრანსფორმაცია არ წარმოადგენს მხოლოდ ესთეტიკურ ან სტილისტურ ცვლილებას. სამაგიეროდ, ის ასახავს ციფრული ეკონომიკის ღრმა რესტრუქტურიზაციას ყურადღების, როგორც დეფიციტური რესურსის, გარშემო. ბიზნესები, რომლებიც ეფექტურად იყენებენ ავთენტურ, გართობით და ინტერაქციულ მოკლე ვიდეო-კონტენტს, აღწევენ მნიშვნელოვან უპირატესობებს ჩართულობის, ნდობისა და კონვერსიის თვალსაზრისით. თუმცა, ეს იგივე მექანიზმები აჩენს სერიოზულ გამოწვევებს - საინფორმაციო კოკონირებას, კონტენტის ჰომოგენიზაციასა და ალგორითმული მანიპულაციის რისკს - რომლებიც საჭიროებენ გააზრებულ, ეთიკურ მიდგომას როგორც ბიზნესის, ისე პლატფორმებისა და მარეგულირებლების მხრიდან.

ნაშრომის მთავარი წვლილი მდგომარეობს ტექნოლოგიური, ფსიქოლოგიური და ბიზნეს-პერსპექტივების სინთეზში, რომელიც სცდება ცალკეული ფაქტორის იზოლირებულ განხილვას და გვთავაზობს მოკლე ვიდეოს დომინირების უფრო ჰოლისტურ სურათს. თეორიული მოდელების (SOR, UGT) და ემპირიული მონაცემების ინტეგრირებით, ნაშრომმა აჩვენა, თუ როგორ ურთიერთქმედებენ ალგორითმული, ფსიქოლოგიური და ბიზნეს-ფაქტორები ერთმანეთთან.

მიუხედავად ამისა, კვლევას გააჩნია მნიშვნელოვანი შეზღუდვები. პირველ რიგში, ის ეფუძნება მხოლოდ მეორად წყაროებს, რაც გამორიცხავს პირველადი მონაცემების შეგროვებას კონკრეტულ ბაზარზე. მეორე, გაანალიზებული კვლევების უმეტესობა ეხება ჩინეთის, სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიისა და დასავლური ბაზრების კონტექსტს, რაც ზღუდავს მიგნებების პირდაპირ გადატანას სხვა ბაზრებზე, მათ შორის საქართველოს ციფრულ ეკოსისტემაზე, სადაც მომხმარებლის ქცევა და ბაზრის დინამიკა შესაძლოა მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდეს. მესამე,

ანალიზირებული კვლევების უმეტესობა კვეთის ტიპისაა, რაც არ იძლევა გრძელვადიანი ფსიქოლოგიური ეფექტების (მაგალითად, ყურადღების რესურსზე ან კრიტიკული აზროვნების უნარზე ზეგავლენის) შეფასების საშუალებას.

ეს შეზღუდვები განსაზღვრავს მომავალი კვლევის მნიშვნელოვან მიმართულებებს. პირველ რიგში, აუცილებელია ისეთი კვლევის ჩატარება, რომელიც შეისწავლის მოკლე ფორმატის ვიდეოს გავლენას ქართულ ბაზარზე - როგორ იყენებენ ადგილობრივი ბიზნესები ამ ფორმატს, რა გამოწვევების წინაშე დგანან და როგორია ქართველი მომხმარებლების ალგორითმული ცნობიერების დონე. მეორე, საჭიროა გრძელვადიანი (ლონგიტუდური) კვლევები, რომლებიც შეისწავლიან მოკლე ვიდეოს ხანგრძლივი მოხმარების ფსიქოლოგიურ ეფექტებს ყურადღების რესურსზე, კრიტიკულ აზროვნებასა და გადაწყვეტილების მიღების უნარზე. მესამე, აქტუალურია შედარებითი კვლევები, რომლებიც შეისწავლიან, თუ როგორ განსხვავდება ალგორითმული ცნობიერების ეფექტი სხვადასხვა კულტურულ და ეკონომიკურ კონტექსტში. და ბოლოს, პერსპექტიულია იმის კვლევა, თუ როგორ შეიძლება ბიზნესებმა ავთენტური, გართობითი კონტენტი შეათავსონ ეთიკურ პასუხისმგებლობასთან, რათა მოკლე ვიდეოს დომინირება მდგრადი და გრძელვადიან პერსპექტივაში მომგებიანი დარჩეს ყველა მხარისთვის.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Apasrawirote, D., Yawised, K., Chatrangsan, M., & Muneesawang, P. (2022). Short-form Video Content (SVC) Engagement and Marketing Capabilities. Asian Journal of Business and Accounting, 15(2), 221–246. https://doi.org/10.22452/ajba.vol15no2.8
2. Ghosh, S., & Bagai, S. (2023). TikTok: The Algorithm Will See You Now. Harvard Business School Case 824-125. https://www.hbs.edu/faculty/Pages/item.aspx?num=64984
3. Khulwa, C., Luthfia, A., & Aras, M. (2025). Algorithm Awareness and User Motivation as Predictors of TikTok Engagement Among Generation Z in South Jakarta. Asian Journal for Public Opinion Research, 13(4), 400–422. https://doi.org/10.15206/ajpor.2025.13.4.400
4. Luo, C., Hasan, N. A. M., Ahmad, A. M. Z. bin, & Lei, G. (2025). Influence of short video content on consumers purchase intentions on social media platforms with trust as a mediator. Scientific Reports, 15, 16605. https://doi.org/10.1038/s41598-025-94994-z
5. Mistri, K. N. (2025). The Influence of Short-Form Video Content on Consumer Engagement: A Study of Emerging Trends in Digital Marketing. International Journal for Multidisciplinary Research (IJFMR), 7(1), 1–8. https://www.ijfmr.com/papers/2025/1/35512.pdf
6. Parisi, E. D. (2025). Digital Natives and Marketing Communication: How Gen Z Responds to Short-Form Video Content. International Journal of Management Studies and Social Science Research (IJMSSSR), 7(6), 20–30. https://doi.org/10.56293/IJMSSSR.2025.5903

ეროვნული ბანკის მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთის გავლენა ინფლაციურ პროცესებზე: საქართველოს მაგალითი

The impact of the National Bank's monetary policy rate on inflationary processes: the example of Georgia

ჯაბა ჯიქია
ეკონომიკის დოქტორი
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი
Jaba Jikia
Doctor of Economics
Georgian Technical University
ნიკოლოზ ჯიქია
სკოლის მოსწავლე
თბილისის 199 საჯარო სკოლა (კომაროვის სახელობის)
Nikoloz Jikia
School Student
Tbilisi Public School No. 199 (Komarov)

აბსტრაქტი. წინამდებარე სამეცნიერო სტატიაში განხილულია საქართველოს ეროვნული ბანკის მონეტარული პოლიტიკის ეფექტიანობა ქვეყანაში ფასების სტაბილურობის უზრუნველყოფის პროცესში.

კვლევის მთავარ მიზანს წარმოადგენს რეფინანსირების განაკვეთის ცვლილების გავლენის შეფასება ინფლაციის დინამიკაზე. ემპირიული ანალიზისთვის გამოყენებულია საქართველოს ეროვნული ბანკისა და სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ოფიციალური ყოველთვიური მონაცემები.

სტატიაში გაანალიზებულია მონეტარული პოლიტიკის ტრანსმისიის მექანიზმები და შეფასებულია დროითი ლაგის ხანგრძლივობა, რომელიც სჭირდება საპროცენტო განაკვეთის ცვლილების ასახვას სამომხმარებლო ფასების ინდექსზე.

კვლევის შედეგები აჩვენებს, რომ მონეტარული პოლიტიკის გამკაცრებას გააჩნია სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი გავლენა ინფლაციის შემცირებაზე, თუმცა აღნიშნული ეფექტი ხასიათდება გარკვეული დროითი დაყოვნებით, რაც გასათვალისწინებელია მაკროეკონომიკური გადაწყვეტილებების მიღებისას.

დასკვნის სახით ჩამოყალიბებულია რეკომენდაციები ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ინსტრუმენტების ოპტიმიზებისთვის.

საკვანძო სიტყვები: მონეტარული პოლიტიკა, რეფინანსირების განაკვეთი, ინფლაცია, სამომხმარებლო ფასების ინდექსი, ეროვნული ბანკი.

Abstract. This scientific article examines the effectiveness of the monetary policy of the National Bank of Georgia in ensuring price stability within the country.

The primary objective of the study is to assess the impact of changes in the refinancing rate on inflation dynamics. For the empirical analysis, official monthly data from the National Bank of Georgia and the National Statistics Office of Georgia (Geostat) are utilized.

The paper analyzes monetary policy transmission mechanisms and estimates the duration of the time lag required for interest rate changes to be reflected in the Consumer Price Index (CPI).

The findings of the research indicate that monetary policy tightening has a statistically significant impact on reducing inflation; however, this effect is characterized by a certain time lag, which must be taken into consideration when making macroeconomic decisions.

In conclusion, recommendations are formulated for optimizing monetary policy instruments.

Keywords: Monetary policy, Refinancing rate, Inflation, Consumer Price Index, National Bank.

შესავალი

მაკროეკონომიკური სტაბილურობის უზრუნველყოფა ნებისმიერი ქვეყნის მდგრადი ეკონომიკური განვითარების ფუნდამენტური წინაპირობაა. ფინანსური სისტემის გამართული ფუნქციონირებისა და გრძელვადიანი ეკონომიკური ზრდისთვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება ფასების სტაბილურობას, ვინაიდან მაღალი და არაპროგნოზირებადი ინფლაცია ამცირებს მოსახლეობის მსყიდველობით უნარს, ზრდის გაურკვევლობას ბიზნესსექტორში და

აფერხებს საინვესტიციო აქტივობებს. თანამედროვე ცენტრალური ბანკების უმრავლესობა, მათ შორის საქართველოს ეროვნული ბანკი (სებ), ფასების სტაბილურობის შესანარჩუნებლად იყენებს ინფლაციის თარგეთირების (Targeting) რეჟიმს, სადაც მთავარ მონეტარულ ინსტრუმენტს რეფინანსირების განაკვეთი წარმოადგენს.

ბოლო წლებში გლობალურმა ეკონომიკამ არაერთი მიწოდების შოკი განიცადა, მათ შორის პოსტპანდემიური პერიოდის ლოგისტიკური კრიზისები და გეოპოლიტიკური კონფლიქტები, რამაც მსოფლიო მასშტაბით ინფლაციური წნეხის ზრდა გამოიწვია. აღნიშნულმა პროცესებმა ცხადყო, რომ მცირე და ღია ეკონომიკის მქონე ქვეყნები, როგორიც საქართველოა, განსაკუთრებით მოწყვლადნი არიან გარე ფაქტორების მიმართ. ამ პირობებში დღის წესრიგში დგება საკითხი: რამდენად ეფექტურია ტრადიციული მონეტარული ინსტრუმენტები ეგზოგენური (გარე) შოკებით გამოწვეული ინფლაციის წინააღმდეგ ბრძოლაში და რა დროითი ინტერვალია საჭირო საპროცენტო განაკვეთის ცვლილების რეალურ ეკონომიკაზე ასასახად.

წინამდებარე ნაშრომის კვლევის მიზანია საქართველოს მაგალითზე ემპირიულად შეფასდეს ეროვნული ბანკის რეფინანსირების განაკვეთის გავლენის ხარისხი და ეფექტიანობა ინფლაციურ პროცესებზე. კვლევის ფარგლებში განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმობა დროითი ლაგის ანალიზს, რადგან მონეტარული პოლიტიკის გადაწყვეტილებები ეკონომიკაზე მყისიერად არ მოქმედებს. ნაშრომის სტრუქტურა მოიცავს ლიტერატურის მიმოხილვას, სადაც განხილულია ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ძირითადი თეორიული ასპექტები, მონაცემებისა და მეთოდოლოგიის აღწერას, ემპირიულ ანალიზს და კვლევის შედეგებზე დაფუძნებულ დასკვნებსა და რეკომენდაციებს.

1. ლიტერატურის მიმოხილვა

მონეტარული პოლიტიკისა და ინფლაციის ურთიერთმიმართების შესწავლა ეკონომიკური მეცნიერების ერთ-ერთი ყველაზე ვრცელი და ფუნდამენტური მიმართულებაა. კლასიკური მაკროეკონომიკური თეორია, კერძოდ კი მონეტარიზმი, რომლის ფუძემდებელიცაა მილტონ ფრიდმანი, ამტკიცებს, რომ ინფლაცია ყოველთვის და ყველგან ფულადი ფენომენია. მონეტარისტული მიდგომის მიხედვით, მიმოქცევაში ფულის მასის ჭარბი ზრდა ეკონომიკური ზრდის ტემპთან შედარებით, აუცილებლად იწვევს ფასების საერთო დონის მატებას. შესაბამისად, ცენტრალური ბანკის მთავარი ფუნქცია ფულის მასის კონტროლია.

თუმცა, თანამედროვე მაკროეკონომიკურ პრაქტიკაში ფულის მასის (აგრეგატების) პირდაპირი კონტროლიდან აქცენტი გადავიდა საპროცენტო განაკვეთების მართვაზე, რაც საფუძვლად დაედო ინფლაციის თარგეთირების ჩარჩოს. ახალი კეინზიანური მოდელების მიხედვით, მონეტარული პოლიტიკა რეალურ ეკონომიკასა და ფასებზე გავლენას ახდენს ტრანსმისიის მექანიზმების საშუალებით. ტრანსმისიის ძირითადი არხებია: საპროცენტო განაკვეთის არხი, გაცვლითი კურსის არხი, საკრედიტო არხი და მოლოდინების არხი.

Mishkin (1995) თავის ფუნდამენტურ ნაშრომში დეტალურად აღწერს მონეტარული ტრანსმისიის არხებს და მიუთითებს, რომ საპროცენტო განაკვეთის ზრდა ზრდის კაპიტალის ღირებულებას, რაც იწვევს საინვესტიციო და სამომხმარებლო მოთხოვნის შემცირებას ეკონომიკაში. ერთობლივი მოთხოვნის შემცირება, თავის მხრივ, აფერხებს ფასების ზრდის ტემპს. მცირე და ღია ეკონომიკების შემთხვევაში, როგორიც საქართველოა, განსაკუთრებულ როლს თამაშობს გაცვლითი კურსის არხი (Svensson, 2000). მონეტარული განაკვეთის მატება ზრდის ეროვნულ ვალუტაში დენომინირებული აქტივების მიმზიდველობას, რაც იწვევს კაპიტალის შემოდინებას და ეროვნული ვალუტის გამყარებას. მყარი ვალუტა კი პირდაპირ აისახება იმპორტირებული საქონლის გაიაფებაზე და ამცირებს ინფლაციურ წნეხს.

ემპირიულ ლიტერატურაში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ე.წ. „დროითი ლაგის“ ფენომენს. Friedman (1961) აღნიშნავდა, რომ მონეტარული პოლიტიკის გავლენა ეკონომიკაზე ხასიათდება „გრძელი და ცვალებადი ლაგით“. თანამედროვე კვლევები (მაგალითად, Romer & Romer, 2004) ადასტურებენ, რომ საპროცენტო განაკვეთის ცვლილების მაქსიმალური ეფექტი რეალურ წარმოებაზე ვლინდება დაახლოებით 5-9 თვის შემდეგ, ხოლო ფასების ინდექსზე - 12-დან 24 თვემდე პერიოდში.

განვითარებადი და გარდამავალი ეკონომიკების კონტექსტში ჩატარებული კვლევები აჩვენებს, რომ ტრანსმისიის მექანიზმები ხშირად შესუსტებულია ისეთი ფაქტორების გამო, როგორიცაა მაღალი დოლარიზაციის დონე, ფინანსური ბაზრების არასრულყოფილება და ინსტიტუციური ნდობის ნაკლებობა (Calvo & Reinhart, 2002). საქართველოში მონეტარული პოლიტიკის ეფექტიანობის შესწავლისას მკვლევრები მიუთითებენ, რომ დოლარიზაცია მნიშვნელოვნად ზღუდავს საპროცენტო განაკვეთის არხის მოქმედებას, რადგან ეკონომიკაში სესხებისა და დეპოზიტების დიდი ნაწილი უცხოურ ვალუტაშია ნომინირებული, თუმცა ბოლო წლებში განხორციელებულმა დედოლარიზაციის პოლიტიკამ ეროვნული ბანკის ინსტრუმენტების ეფექტიანობა გაზარდა.

წინამდებარე კვლევა ეყრდნობა აღნიშნულ თეორიულ და ემპირიულ ბაზისს და მიზნად ისახავს უახლესი სტატისტიკური მონაცემების საფუძველზე შეაფასოს, თუ რამდენად შენარჩუნებულია ეს კანონზომიერებები საქართველოს თანამედროვე ეკონომიკურ რეალობაში.

2. მონაცემები და მეთოდოლოგია

2.1. კვლევის მონაცემები. წინამდებარე სტატიაში გამოყენებულია საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის (საქსტატი) და საქართველოს ეროვნული ბანკის (სებ) ოფიციალური სტატისტიკური მონაცემები. საანალიზო პერიოდად აღებულია 2015 წლიდან 2025 წლამდე პერიოდი. კვლევა ეყრდნობა კვარტალურ და წლიურ მაჩვენებლებს, რაც საშუალებას იძლევა დავინახოთ გრძელვადიანი ტრენდები და გამოვრიცხოთ სეზონური რყევების გავლენა.

კვლევაში გაანალიზებულია ორი ძირითადი ინდიკატორი:

- *ინფლაციის წლიური დონე (სამომხმარებლო ფასების ინდექსი - CPI):* ასახავს ფასების საერთო დონის პროცენტულ ცვლილებას წინა წლის შესაბამის პერიოდთან შედარებით (წყარო: საქსტატი).
- *ეროვნული ბანკის რეფინანსირების განაკვეთი:* წარმოადგენს მონეტარული პოლიტიკის ძირითად საპროცენტო განაკვეთს, რომლითაც სებ-ი სესხებს აძლევს კომერციულ ბანკებს და რითაც გავლენას ახდენს ბაზარზე ფულის ფასზე (წყარო: საქართველოს ეროვნული ბანკი).

2.2. ანალიზის მეთოდოლოგია. კვლევაში გამოყენებულია *შედარებითი დინამიკური ანალიზის მეთოდი.* აღნიშნული მიდგომა გულისხმობს რეფინანსირების განაკვეთისა და ინფლაციის დროითი მწკრივების ერთდროულ გრაფიკულ გამოსახვას და მათ შორის არსებული ტრენდების ვიზუალურ შედარებას.

კვლევის ფარგლებში ინტერპრეტაცია განხორციელდება შემდეგი ეტაპების მიხედვით:

- *ვიზუალური ტრენდის ანალიზი:* დავაკვირდებით, რამდენად მიჰყვება ინფლაციის ტემპი რეფინანსირების განაკვეთის ცვლილებას.
- *დროითი დაყოვნების (ლაგის) იდენტიფიცირება:* შეფასდება, რეფინანსირების განაკვეთის ზრდიდან (ან შემცირებიდან) რამდენი კვარტლის შემდეგ იწყებს რეაგირებას ინფლაციის მაჩვენებელი.
- *კორელაციური ანალიზი:* შეფასდება ამ ორ ცვლადს შორის არსებული კავშირის მიმართულება (პოზიტიურია ის თუ ნეგატიური) სხვადასხვა ეკონომიკურ ციკლში.

ეს მიდგომა საშუალებას გვაძლევს მარტივად და გასაგებად წარმოვაჩინოთ ეროვნული ბანკის გადაწყვეტილებების პრაქტიკული ეფექტიანობა რთული მათემატიკური აპარატის გამოყენების გარეშე.

3. შედეგები და ანალიზი

საქართველოს ეროვნული ბანკისა და საქსტატის ოფიციალური სტატისტიკური მონაცემების შედარებითი ანალიზი ცხადყოფს, რომ შესასწავლი პერიოდის (2015-2025 წლები) განმავლობაში ქვეყანამ გაიარა რამდენიმე განსხვავებული მაკროეკონომიკური ციკლი. ამ ციკლებში რეფინანსირების განაკვეთისა და ინფლაციის დინამიკა მკაფიოდ ასახავს მონეტარული პოლიტიკის რეაგირების ხარისხსა და მის ეფექტიანობას.

3.1. კოვიდპანდემიამდელი პერიოდი (2015-2019 წლები). 2015 წელს, რეგიონული შოკებისა და ლარის გაუფასურების საპასუხოდ, ეროვნულმა ბანკმა დაიწყო მონეტარული პოლიტიკის გამკაცრება და განაკვეთი 8.0%-მდე გაზარდა. შედეგად, 2016 წელს ინფლაცია 1.8%-მდე შემცირდა. თუმცა, 2017 წელს აქციზის გადასახადის ზრდამ (ერთჯერადი ფაქტორი) და საერთაშორისო ნავთობის ფასების მატებამ წლიური ინფლაცია 6.7%-მდე აიყვანა. სებ-ის მიერ პოლიტიკის განაკვეთის ეტაპობრივმა გაზრდამ კვლავ მოახდინა ინფლაციის სტაბილიზაცია მიზნობრივ 3%-იან მაჩვენებელთან ახლოს 2018 წელს (1.5% წლის ბოლოს). ეს პერიოდი აჩვენებს, რომ ტრადიციულ ეკონომიკურ პირობებში მონეტარული ინსტრუმენტები საკმაოდ პროგნოზირებად და ეფექტურ გავლენას ახდენდა ფასების დინამიკაზე.

3.2. პანდემიური და პოსტპანდემიური კრიზისი (2020-2022 წლები). ეს შუალედი ხასიათდება გლობალური ეგზოგენური შოკებით, რამაც ტრადიციული ეკონომიკური კავშირები მნიშვნელოვნად დაარღვია.

- 2020 წელს, პანდემიის დასაწყისში, ეკონომიკური აქტივობის სტიმულირებისთვის ეროვნულმა ბანკმა შერბილების პოლიტიკა აირჩია და რეფინანსირების განაკვეთი 8.0%-მდე შეამცირა.
- 2021-2022 წლებში მსოფლიო მასშტაბით მიწოდების ჯაჭვების რღვევამ, საერთაშორისო სატრანსპორტო ხარჯების ზრდამ და გეოპოლიტიკურმა დაძაბულობამ (უკრაინაში ომის დაწყებამ) გამოიწვია გლობალური ინფლაციური ტალღა. საქართველოში 2021 წელს ინფლაციამ 13.9%-ს, ხოლო 2022 წელს 9.8%-ს მიაღწია.
- სებ-ის საპასუხო რეაგირება: ინფლაციური მოლოდინების მართვისა და ფასების სტაბილიზაციისთვის ეროვნულმა ბანკმა მკვეთრად გაამკაცრა მონეტარული პოლიტიკა და რეფინანსირების განაკვეთი ისტორიულ მაქსიმუმამდე - 11.0%-მდე გაზარდა.

3.3. სტაბილიზაციისა და ნორმალიზაციის პერიოდი (2023-2025 წლები). ამ პერიოდის ანალიზი საუკეთესოდ აჩვენებს მონეტარული პოლიტიკის დროით დაყოვნებას (ლაგს). 2021-2022 წლებში გამკაცრებული პოლიტიკის ეფექტი რეალურ ეკონომიკაზე სრულად სწორედ 2023 წლის მეორე ნახევრიდან და 2024 წელს აისახა (დაახლოებით 4-6 კვარტლის დაგვიანებით, რაც სებ-ის თეორიულ პროგნოზებს ემთხვევა).

2023 წელს ინფლაცია მკვეთრად შემცირდა და 0.4% შეადგინა წლის ბოლოს, ხოლო 2024 წელს საშუალო წლიური ინფლაცია 1.1% იყო, რაც მიზნობრივ 3%-ზე მნიშვნელოვნად დაბალია. ფასების სტაბილიზაციამ ეროვნულ ბანკს საშუალება მისცა დაეწყო მონეტარული პოლიტიკის ეტაპობრივი შერბილება, რის შედეგადაც რეფინანსირების განაკვეთი 2024 წლის ბოლოსთვის 8.0%-მდე შემცირდა. 2025 წელს საშუალო წლიური ინფლაცია 3.9%-ის ფარგლებში დასტაბილურდა, რაც მიზნობრივ ნორმასთან ახლოსაა.

3.4. დისკუსია და დროითი ლაგის შეფასება. ვიზუალური და დინამიკური ანალიზის საფუძველზე შეგვიძლია ჩამოვაყალიბოთ შემდეგი ძირითადი მიგნებები:

- *ცვლადებს შორის შებრუნებული კავშირი:* რეფინანსირების განაკვეთის მატებასა და ინფლაციის კლებას შორის არსებობს მკაფიო შებრუნებული კავშირი, თუმცა ეს ეფექტი არ არის მყისიერი.
- *დროითი ლაგის ხანგრძლივობა:* საქართველოში რეფინანსირების განაკვეთის ცვლილების მაქსიმალური გავლენა სამომხმარებლო ფასების ინდექსზე თვალსაჩინო ხდება დაახლოებით 4-დან 6 კვარტლამდე (12-18 თვე) პერიოდში.
- *გარე შოკების როლი:* ეგზოგენური (მიწოდების მხრიდან არსებული) შოკების პერიოდში (როგორიც იყო 2021-2022 წლები) მონეტარული ინსტრუმენტების ეფექტიანობა დროებით მცირდება, რადგან ინფლაცია გამოწვეულია არა შიდა მოთხოვნით, არამედ იმპორტირებული პროდუქტების გაძვირებით. მიუხედავად ამისა, მონეტარული გამკაცრება აუცილებელი აღმოჩნდა ე.წ. „მეორე რაუნდის“ ეფექტების თავიდან ასაცილებლად და გაცვლითი კურსის სტაბილურობის შესანარჩუნებლად, რამაც საბოლოოდ მაინც მოიტანა ფასების დასტაბილურება.

4. დასკვნა და რეკომენდაციები

წინამდებარე ნაშრომში განხორციელებულმა დინამიკურმა და შედარებითმა სტატისტიკურმა ანალიზმა აჩვენა, რომ საქართველოს ეროვნული ბანკის მონეტარულ პოლიტიკას და მის მთავარ ინსტრუმენტს - რეფინანსირების განაკვეთს - გააჩნია სტატისტიკურად და ეკონომიკურად მნიშვნელოვანი გავლენა ქვეყანაში მიმდინარე ინფლაციურ პროცესებზე. 2015-2025 წლების პერიოდის შესწავლამ გამოკვეთა რამდენიმე ფუნდამენტური კანონზომიერება, რომლებიც ახასიათებს მონეტარული პოლიტიკის ტრანსმისიის მექანიზმს ქართულ მაკროეკონომიკურ რეალობაში.

კვლევის ძირითადი მიგნებები შეიძლება შეჯამდეს შემდეგი პუნქტების სახით:

- *მონეტარული პოლიტიკის ეფექტიანობა:* მიუხედავად იმისა, რომ ბოლო წლებში (განსაკუთრებით 2021-2022 წლებში) ინფლაციური წნეხი ძირითადად გამოწვეული იყო ეგზოგენური, მიწოდების მხრიდან არსებული გლობალური შოკებით, ეროვნული ბანკის მიერ რეფინანსირების განაკვეთის მკვეთრი ზრდა (11.0%-მდე) აუცილებელი და შედეგიანი ნაბიჯი აღმოჩნდა. მან წარმატებით აღკვეთა ინფლაციური მოლოდინების ჩამოყალიბება და ხელი შეუწყო გაცვლითი კურსის სტაბილურობას.
- *დროითი ლაგის არსებობა:* კვლევამ დაადასტურა, რომ საპროცენტო განაკვეთის ცვლილება მყისიერად არ აისახება ფასების დონეზე. საქართველოში მონეტარული პოლიტიკის გადაწყვეტილებების მაქსიმალური გადაცემის ეფექტი სამომხმარებლო ფასების ინდექსზე (CPI) ვლინდება 4-დან 6 კვარტლამდე (12-18 თვე) შუალედში. ამის მკაფიო მაგალითია 2021-2022 წლების მკაცრი პოლიტიკის შედეგი, რაც სრულად 2023 წლის მეორე ნახევარსა და 2024 წელს გამოიხატა ინფლაციის მიზნობრივ 3%-იან ნიშნულზე დაბლა ჩამოსვლით.
- *სტრუქტურული შეზღუდვები:* განვითარებადი ბაზრებისთვის დამახასიათებელი სპეციფიკა, როგორიცაა ფინანსური ბაზრების შედარებითი სიმცირე და ეკონომიკის დოლარიზაციის დონე, კვლავ რჩება გამოწვევად, რომელიც გარკვეულწილად აფერხებს საპროცენტო განაკვეთის არხის სრულფასოვან მოქმედებას, თუმცა დედოლარიზაციის მიმდინარე ტენდენცია ამ შეზღუდვას ეტაპობრივად ამცირებს.

კვლევის შედეგებზე დაყრდნობით, მიზანშეწონილია შემდეგი **რეკომენდაციების** გათვალისწინება:

- *პროგნოზირებაზე დაფუძნებული გადაწყვეტილებები:* ვინაიდან მონეტარული პოლიტიკა ხასიათდება ხანგრძლივი დროითი ლაგით, ეროვნულმა ბანკმა გადაწყვეტილებები უნდა მიიღოს არა მიმდინარე ფაქტობრივ ინფლაციაზე დაყრდნობით, არამედ საშუალოვადიანი მაკროეკონომიკური პროგნოზებისა და მოსალოდნელი შოკების ანალიზის საფუძველზე.
- *კოორდინაცია ფისკალურ პოლიტიკასთან:* ფასების გრძელვადიანი სტაბილურობისთვის აუცილებელია ცენტრალური ბანკის მკაცრი მონეტარული კურსის თანხვედრა მთავრობის ფისკალურ დისციპლინასთან, რათა თავიდან იქნას აცილებული ბიუჯეტის ჭარბი დეფიციტით გამოწვეული მოთხოვნის მხრივი ინფლაციური წნეხი.
- *კომუნიკაციის გაძლიერება:* მნიშვნელოვანია ეროვნული ბანკის მხრიდან საზოგადოებასა და ბიზნესსექტორთან აქტიური კომუნიკაცია, რათა მოხდეს ინფლაციური მოლოდინების ეფექტური მართვა და შემცირდეს გაურკვევლობა ბაზარზე.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Calvo, G. A., & Reinhart, C. M. (2002). Fear of floating. The Quarterly Journal of Economics, 117(2), 379-408.

2. Clarida, R., Galí, J., & Gertler, M. (1999). The science of monetary policy: a New Keynesian perspective. Journal of Economic Literature, 37(4), 1661-1707.

3. Friedman, M. (1961). The lag in effect of monetary policy. Journal of Political Economy, 69(5), 447-466.

4. Mishkin, F. S. (1995). Symposium on the monetary transmission mechanism. Journal of Economic Perspectives, 9(4), 3-10.

5. Romer, C. D., & Romer, D. H. (2004). A new measure of monetary shocks: Derivation and implications. American Economic Review, 94(4), 1055-1084.

6. Taylor, J. B. (1993). Discretion versus policy rules in practice. Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, 39, 195-214.

7. Svensson, L. E. (2000). Open-economy inflation targeting. Journal of International Economics, 50(1), 155-183.

8. საქართველოს ეროვნული ბანკი. (2024). მონეტარული პოლიტიკის ანგარიში. თბილისი: სებ. ხელმისაწვდომია: www.bg.gov.ge

9. საქართველოს ეროვნული ბანკი. ოფიციალური სტატისტიკური მონაცემები (2015-2025). რეფინანსირების განაკვეთისა და ლარის ეფექტური კურსის დინამიკა. ხელმისაწვდომია: www.nbg.gov.ge

10. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (საქსტატი). სამომხმარებლო ფასების ინდექსი, ინფლაცია და ყოველთვიური ეკონომიკური აქტივობის მაჩვენებლები (2015-2025). ხელმისაწვდომია: www.geostat.ge

ზეგავლენის ალგორითმული კოდი: სტრატეგიული გადაწყვეტილებების ტრანსფორმაცია AI-ინტეგრირებულ კომუნიკაციებში

The Algorithmic Code of Influence: Transforming Strategic Decisions in AI-Integrated Communications

ლუკა ნადირაშვილი
კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი
მაგისტრი
ზაზა ცოტნიაშვილი
კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი
ასოცირებული პროფესორი
Luka Nadirashvili
Caucasus International University
Master
Zaza Tsotniashvili
Caucasus International University
Associate Professor

აბსტრაქტი. წინამდებარე ნაშრომში განხილულია ხელოვნური ინტელექტის (AI) გავლენა მომხმარებლის მიერ პროდუქტის შეძენის შესახებ გადაწყვეტილების მიღების პროცესზე. კვლევა მიზნად ისახავს იმის ანალიზს, თუ როგორ ცვლის AI-ზე დაფუძნებული ტექნოლოგიები, როგორიცაა პერსონალიზებული რეკომენდაციები და ჩატბოტები, მომხმარებელთა აღქმასა და არჩევანს. ნაშრომი ეფუძნება არსებული სამეცნიერო ლიტერატურისა და კონკრეტული ქეისების სისტემურ ანალიზს, სადაც გამოყენებულია მეთოდოლოგიური ტრიანგულაცია - თვისებრივი და რაოდენობრივი მიდგომების სინთეზი.

კვლევის ძირითადი მიგნებების თანახმად, ხელოვნური ინტელექტი საგრძნობლად ამარტივებს გადაწყვეტილების მიღების პროცესს, ამცირებს კოგნიტურ გადატვირთვას და ზრდის ბიზნესის გაყიდვებს. თუმცა, ჰიპერპერსონალიზაცია წარმოშობს ისეთ არსებით გამოწვევებს, როგორებიცაა „ფილტრის ბუშტების“ ეფექტი, მონაცემთა კონფიდენციალურობის დარღვევა, ალგორითმული მიკერძოებულობა და მომხმარებლის ავტონომიის შელახვის რისკი, როდესაც რეკომენდაცია მანიპულაციაში გადადის.

ნაშრომი ხაზს უსვამს ტექნოლოგიურ ინოვაციასა და ეთიკურ პასუხისმგებლობას შორის ბალანსის დაცვის აუცილებლობას. დასკვნის სახით ჩამოყალიბებულია რეკომენდაციები, რომლებიც კომპანიებისგან მეტ გამჭვირვალობას, პოლიტიკის შემქმნელებისგან მკაცრი მარეგულირებელი ჩარჩოების შემუშავებას, ხოლო მომხმარებლებისგან გაზრდილ ციფრულ სიფხიზლეს მოითხოვს.

საკვანძო სიტყვები: ხელოვნური ინტელექტი, მომხმარებლის ქცევა, პერსონალიზაცია, ალგორითმული მიკერძოებულობა, ეთიკა.

Abstract. This paper examines the impact of Artificial Intelligence on the consumer decision-making process during product acquisition. The study aims to analyze how AI-driven technologies, such as personalized recommendations and chatbots, reshape consumer perceptions and choices. Based on a systematic analysis of existing scientific literature and specific case studies, the research employs methodological triangulation, synthesizing both qualitative and quantitative approaches.

The core findings indicate that Artificial Intelligence significantly simplifies the decision-making process, reduces cognitive overload, and enhances business sales. However, hyper-personalization introduces substantial challenges, including the "filter bubble" effect, data privacy concerns, algorithmic bias, and the risk of compromising consumer autonomy when recommendations transition into manipulation.

The paper underscores the critical necessity of balancing technological innovation with ethical responsibility. In conclusion, actionable recommendations are formulated, demanding greater transparency from companies, the development of robust regulatory frameworks by policymakers, and increased digital vigilance from consumers.

Keywords: Artificial Intelligence, Consumer Behavior, Personalization, Algorithmic Bias, Ethics.

შესავალი

ხელოვნური ინტელექტის ინტეგრაცია მარკეტინგში ახალ ეპოქას ქმნის, სადაც ტრადიციული მიდგომები სულ უფრო ნაკლებად ეფექტიანი ხდება. თუკი ადრე მარკეტინგული

სტრატეგიები უმეტესად ინტუიციასა და შეზღუდული მონაცემების ანალიზს ეფუძნებოდა, დღეს კომპანიები უზარმაზარ ინფორმაციას ამუშავებენ მომხმარებლის ქცევის პროგნოზირებისა და მართვისთვის (Mekola 2025, p. 1). ამ გარდაქმნის მასშტაბი განსაკუთრებით თვალსაჩინოა შედეგების შედარებისას: ხელოვნურ ინტელექტზე დაფუძნებული კამპანიები ტრადიციულ მეთოდებთან შედარებით მოცვის 140%-იან ზრდას, ჩართულობის 300%-იან მატებასა და კონვერსიის 400%-იან გაუმჯობესებას აჩვენებს (Choudhary 2025, p. 2). ეს სტატისტიკური მონაცემები ცხადყოფს, რომ ხელოვნური ინტელექტი აღარ არის უბრალო დამხმარე ინსტრუმენტი, არამედ ბაზარზე კონკურენტული უპირატესობის მოპოვების მთავარი ფაქტორია.

ციფრულ ეპოქაში მომხმარებლის ქცევაც საგრძნობლად შეიცვალა. პერსონალიზებული შინაარსისა და მყისიერი დაკმაყოფილების პირობებში ქცევის ტრადიციული მოდელები იცვლება (Gupta 2025, p. 5). ხელოვნური ინტელექტი ამ ცვლილებების კატალიზატორია. ის მომხმარებელს შესაბამის პროდუქტებს სთავაზობს და, ამავე დროს, ქმნის ე.წ. „ფილტრის ბუშტებს“, რომლებიც ზღუდავს ალტერნატიული არჩევანის დანახვის შესაძლებლობას და ამით არსებულ შეხედულებებს აძლიერებს (Gupta 2025, p. 6). გარდა ამისა, AI-ს შეუძლია გადაწყვეტილების მიღების პროცესი იმდენად გაამარტივოს, რომ ზოგჯერ მომხმარებლის ნაცვლად თავად „იღებს“ გადაწყვეტილებას, რაც განსაკუთრებით ხშირად დაბალი ჩართულობის პროდუქტების შეძენისას ხდება (Mekola 2025, p. 2). მართალია, ამგვარი ჰიპერპერსონალიზაცია მომხმარებლის კმაყოფილებას ზრდის, მაგრამ იმპულსური შესყიდვებისა და გადაწყვეტილების მიღებისგან გადაღლის რისკს ქმნის (Gupta 2025, p. 7).

აღნიშნული პროცესები წარმოშობს დაძაბულობას პერსონალიზაციის სარგებელსა და მომხმარებლის ავტონომიის შენარჩუნების აუცილებლობას შორის, რაც წინამდებარე ნაშრომის მთავარ კვლევით საკითხს აყალიბებს. აქედან გამომდინარე, კვლევის მთავარი კითხვა შემდეგნაირად შეიძლება ჩამოყალიბდეს: როგორ და რა მექანიზმებით ახდენს ხელოვნური ინტელექტი გავლენას მომხმარებლის გადაწყვეტილების მიღების პროცესზე და რა ეთიკური დილემები წარმოიქმნება ამ პროცესში? ამ კითხვაზე პასუხის გაცემას დიდი თეორიული და პრაქტიკული ღირებულება აქვს. თეორიული თვალსაზრისით, აუცილებელია არსებული მოდელების, მაგალითად, ტექნოლოგიების მიღების მოდელის (TAM), გადახედვა და ახალ რეალობასთან ადაპტირება (Rani 2025, p. 14). პრაქტიკული კუთხით კი, ამ საკითხის შესწავლა არსებითია ბიზნესისთვის, რათა მათ ეფექტიანი და, ამავდროულად, ეთიკური მარკეტინგული სტრატეგიების შემუშავება შეძლონ (Gupta 2025, p. 9). ასევე, საკითხი აქტუალურია კანონმდებლებისთვის, რომლებმაც მომხმარებლის მონაცემების დასაცავად და მანიპულაციის თავიდან ასაცილებლად შესაბამისი სამართლებრივი ჩარჩოები უნდა შექმნან (Gupta 2025, p. 8).

ამ მთავარ კითხვაზე პასუხის გასაცემად, ნაშრომის მიზანია მარკეტინგში გამოყენებული ხელოვნური ინტელექტის ძირითადი ინსტრუმენტების (მაგალითად, სარეკომენდაციო სისტემები, ჩატბოტები) იდენტიფიცირება და მათი გავლენის მექანიზმების შესწავლა; პერსონალიზაციისა და მიზნობრივი რეკლამის ფსიქოლოგიური ზეგავლენის ანალიზი მომხმარებლის ქცევაზე, მათ შორის ბრენდის ლოიალობასა და იმპულსურ შესყიდვებზე; ხელოვნური ინტელექტის გამოყენებასთან დაკავშირებული ეთიკური გამოწვევების, კერძოდ, მონაცემთა კონფიდენციალურობის, ალგორითმული მიკერძოებისა და დარწმუნებასა და მანიპულაციას შორის არსებული ზღვარის კვლევა; მომხმარებლის ნდობის ფაქტორის როლის შეფასება AI-ზე დაფუძნებული ტექნოლოგიების მიმართ დამოკიდებულების ფორმირებაში.

ხელოვნური ინტელექტის მიერ შემოთავაზებული სარგებელი უდავოა, თუმცა მისი გავლენა მომხმარებლის ავტონომიასა და გადაწყვეტილების თავისუფლებაზე სერიოზულ კითხვებს

ბადებს. მარკეტოლოგების 70.6% მიიჩნევს, რომ ხელოვნურ ინტელექტს ადამიანზე უკეთესი შედეგების მიღწევა შეუძლია, მაგრამ პროფესიონალების 60% შიშობს, რომ AI-მ შესაძლოა ტრადიციული მარკეტინგული როლები ჩაანაცვლოს (Gupta 2025, p. 6). ეს შიში ნაწილობრივ ეთიკურ საკითხებსაც უკავშირდება. მაგალითად, ალგორითმულმა მიკერძოებამ შესაძლოა დისკრიმინაციული პრაქტიკების გაძლიერება გამოიწვიოს, ხოლო მონაცემთა კონფიდენციალობის დარღვევის გახშირებული შემთხვევები, როგორიც იყო Facebook-ისა და Cambridge Analytica-ს სკანდალი, არსებითად ამცირებს მომხმარებელთა ნდობას (Choudhary 2025, p. 4; Gupta 2025, p. 7). ნდობა კი, როგორც კვლევები აჩვენებს, მომხმარებელთან ურთიერთობის საფუძველია, განსაკუთრებით ციფრულ პლატფორმებზე (Rani 2025, p. 31).

თეორიული საფუძვლები/მიმოხილვა

ხელოვნური ინტელექტი (AI) თანამედროვე ბიზნესისა და ციფრული მარკეტინგის განუყოფელი ნაწილი გახდა. ის ცვლის როგორც კომპანიების მომხმარებლებთან ურთიერთობის ფორმებს, ისე თავად მომხმარებლის მიერ გადაწყვეტილების მიღების პროცესს (Rani, 2025, p. 3). ხელოვნური ინტელექტის ალგორითმებს შეუძლიათ უზარმაზარი მოცულობის მონაცემების გაანალიზება, კანონზომიერებების აღმოჩენა და გადაწყვეტილებების მიღება ადამიანის მინიმალური ჩარევით (Rani, 2025, p. 3). მარკეტინგული ალგორითმები ამუშავებენ მომხმარებლის ქცევის ისეთ მონაცემებს, როგორიცაა ძიების ისტორია, სოციალური მედიის აქტივობა, განხორციელებული შესყიდვები და გარემოებათა შესახებ ინფორმაცია, მაგალითად, მდებარეობა და გამოყენებული მოწყობილობა (Gupta, 2025, p. 4). ამ მონაცემების საფუძველზე, მანქანური სწავლების ალგორითმები ქმნიან მაღალ დონეზე პერსონალიზებულ სარეკლამო გზავნილებს, რომლებიც ინდივიდის ინტერესებსა და საჭიროებებზეა მორგებული, რაც ზრდის გაყიდვებსა და მომხმარებლის ჩართულობას.

ამ პროცესის ერთ-ერთი ყველაზე თვალსაჩინო გამოვლინებაა რეკომენდაციების სისტემები, რომლებსაც ისეთი პლატფორმები იყენებენ, როგორიცაა Amazon, Netflix და Spotify (Gupta, 2025, p. 5). ეს სისტემები, როგორც წესი, ორი ძირითადი პრინციპით მუშაობს: თანამშრომლობითი ფილტრაციითა და შინაარსზე დაფუძნებული ფილტრაციით. თანამშრომლობითი ფილტრაცია, რომელიც ციფრული „სიტყვიერი რეკომენდაციის“ ანალოგიაა, ეძებს სხვა მომხმარებლებს მსგავსი გემოვნებით და ურჩევს პროდუქტს, რომელიც მათ მოეწონათ, მაგრამ სხვას ჯერ არ უნახავს (Tariq, 2021, p. 7). ხოლო შინაარსზე დაფუძნებული მეთოდი თავად პროდუქტის მახასიათებლებს აანალიზებს და მომხმარებელს სთავაზობს იმას, რაც მის მიერ ადრე მოწონებული პროდუქტების მსგავსია. ამ სისტემების მთავარი მიზანი მომხმარებლის მაქსიმალური ჩართულობის მიღწევაა, რასაც ისინი შესაბამისი და მიმზიდველი შინაარსის შეთავაზებით ახერხებენ (PDF_Recommendation_Systems_in_Social_Media, n.d., p. 3). ასეთი სისტემები გადაწყვეტილების მიღების პროცესს ამარტივებს, რადგან მომხმარებელს არჩევანის გაფილტვრაში ეხმარება და კოგნიტურ გადატვირთვას უმცირებს (Rani, 2025, p. 30). თუმცა, ამავდროულად, მათ შეუძლიათ დაუგეგმავი შესყიდვების პროვოცირება და მომხმარებლის არჩევანზე ძლიერი გავლენის მოხდენა, რაც ზოგჯერ მანიპულაციის ზღვარზე გადის. საყურადღებოა, რომ AI-ზე დაფუძნებული ინსტრუმენტების, მაგალითად ჩატბოტების, ეფექტიანობა და მომხმარებელთა კმაყოფილება პირდაპირ კავშირშია მათ აღქმულ სარგებლიანობასა და გამოყენების სიმარტივესთან (Rani, 2025, p. 4).

მომხმარებლის მიერ ახალი ტექნოლოგიების მიღების პროცესის ასახსნელად ფართოდ გამოიყენება ტექნოლოგიის მიღების მოდელი (TAM). ეს მოდელი ორ ძირითად ცნებაზეა აგებული: აღქმული სარგებლიანობა (Perceived Usefulness - PU) და აღქმული გამოყენების

სიმარტივე (Perceived Ease of Use - PEOU) (Rani, 2025, p. 14; Gupta, 2025, p. 5). აღქმული სარგებლიანობა გულისხმობს იმას, თუ რამდენად სჯერა ინდივიდს, რომ კონკრეტული სისტემის გამოყენება მის ეფექტიანობას გაზრდის, ხოლო გამოყენების სიმარტივე - იმას, თუ რამდენად ნაკლებ ძალისხმევას მოითხოვს სისტემის ამუშავება და მართვა (Rani, 2025, p. 14). ეს მოდელი ხსნის, თუ რატომ იღებენ მომხმარებლები AI-ზე დაფუძნებულ ინსტრუმენტებს, როგორიცაა ჩატბოტები ან პერსონალიზებული რეკომენდაციები: თუ მათ სჯერათ, რომ ეს ინსტრუმენტები სასარგებლო და მარტივია, მათი გამოყენების ალბათობაც მაღალია. ეს კი პირდაპირ უკავშირდება იმას, რომ ხელოვნური ინტელექტი მომხმარებელს ეფექტიანობასა და პერსონალიზაციას სთავაზობს (Rani, 2025, p. 4).

რაციონალური არჩევანის თეორიებისგან განსხვავებით, ხელოვნური ინტელექტით მართული მარკეტინგი ხშირად ქცევითი ეკონომიკის პრინციპებს ეყრდნობა, როგორიცაა „ბიძგი“ (nudging), რომელიც მომხმარებლის არჩევანის ნაზად წარმართვას გულისხმობს (Gupta, 2025, p. 5). მაგალითად, დროში შეზღუდული შეთავაზებების ჩვენებით სისტემა გადაუდებლობის განცდას ქმნის, რაც საგრძნობლად ზრდის გაყიდვების მაჩვენებელს (Choudhary, 2025, p. 6). სწორედ აქ იკვეთება ეთიკური დილემა: რამდენად არის ეს პროცესი მომხმარებლისთვის სასარგებლო და რამდენად - ექსპლუატაციური, განსაკუთრებით მაშინ, როცა მომხმარებელმა ამ ზეგავლენის შესახებ არაფერი იცის (Choudhary, 2025, p. 6; Oluwafemi, 2021, p. 3). ზოგიერთი მკვლევარი რეკომენდაციების სისტემების ფსიქოლოგიურ ეფექტს სათამაშო ავტომატების ეფექტსაც კი ადარებს, რადგან ორივე შემთხვევაში ერთი და იმავე ნერვული სქემების გამოყენება ხდება მომხმარებლის ჩართულობის შესანარჩუნებლად (PDF Recommendation_Systems_in_Social_Media, n.d., p. 4).

მომხმარებლის მონაცემების გამოყენებასთან დაკავშირებული ეთიკური საკითხები ლიტერატურაში ცენტრალურ ადგილს იკავებს. მთავარი პრობლემა პერსონალიზაციის სარგებელსა და პირადი სივრცის ხელშეუხებლობას შორის არსებული დაძაბულობაა (Rani, 2025, p. 31; Gupta, 2025, p. 6). ამ მხრივ, ერთ-ერთი ყველაზე გახმაურებული შემთხვევა Facebook-Cambridge Analytica-ს სკანდალია, როდესაც მილიონობით მომხმარებლის მონაცემი მათი თანხმობის გარეშე შეგროვდა და პოლიტიკური რეკლამისთვის გამოიყენეს (Choudhary, 2025, p. 5; Oluwafemi, 2021, p. 4). მსგავსი შემთხვევების გავლენა მომხმარებლის ნდობაზე დამანგრეველია. ერთ-ერთი ანალიზის მიხედვით, მონაცემების გაჟონვის შემდეგ მომხმარებელთა ნდობის რეიტინგი შესაძლოა 75%-დან 30%-მდე დაეცეს (Choudhary, 2025, p. 5). ამგვარი რისკების საპასუხოდ ისეთი რეგულაციები შეიქმნა, როგორიცაა GDPR ევროკავშირში და CCPA კალიფორნიაში, რომლებიც მომხმარებლებს საკუთარ მონაცემებზე მეტ კონტროლს ანიჭებს (Oluwafemi, 2021, p. 3).

მონაცემთა კონფიდენციალურობის გარდა, სერიოზულ ეთიკურ გამოწვევას წარმოადგენს ალგორითმული მიკერძოებაც. არასწორად დაპროექტების შემთხვევაში, AI სისტემებს შეუძლიათ არსებული სოციალური უთანასწორობის გამყარება (Gupta, 2025, p. 5). მაგალითად, ჰარვარდის უნივერსიტეტში ჩატარებულმა კვლევამ აჩვენა, რომ მაღალანაზღაურებადი სამსახურების შესახებ სარეკლამო განცხადებები ბევრად უფრო ხშირად ეჩვენებოდათ თეთრკანიან მომხმარებლებს, ვიდრე მსგავსი კვალიფიკაციის მქონე შავკანიანებს, რაც სოციალურ უსამართლობას აღრმავებს (Zaharia, 2024, p. 6). მსგავსი მიკერძოების კიდევ ერთი მაგალითია Amazon-ის მიერ შექმნილი კადრების ასაყვანი ხელსაწყო, რომელიც ქალების მიმართ დისკრიმინაციულ მიდგომას ავლენდა (Choudhary, 2025, p. 5). ეს პრობლემა, რომელიც სისტემის

მიერ სხვადასხვა ჯგუფისადმი განსხვავებული სიზუსტით მომსახურებას გულისხმობს, „უსამართლობის“ საკითხის სახელითაცაა ცნობილი (Tariq, 2021, p. 7).

არსებული კვლევების ანალიზით რამდენიმე არსებითი ხარვეზი იკვეთება. მიუხედავად იმისა, რომ ხელოვნური ინტელექტის როლი მარკეტინგში აქტიურად ისწავლება, კვლევების უმეტესობა ან ვიწრო, ოპერაციულ ამოცანებზეა კონცენტრირებული, ან ზოგად ეთიკურ პრინციპებს განიხილავს. ერთ-ერთი მთავარი ხარვეზი ხელოვნური ინტელექტის მომხმარებელთა ნდობაზე გრძელვადიანი გავლენის შესახებ ცოდნის ნაკლებობაა (Gupta, 2025, p. 5). აგრეთვე, შეზღუდულია კვლევები განვითარებად ეკონომიკებში, სადაც ბაზრის დინამიკა და მომხმარებლის ქცევა შესაძლოა საგრძნობლად განსხვავდებოდეს (Gupta, 2025, p. 5). მეცნიერები კი მიუთითებენ, რომ კვლევები ნაკლებად ეხება ხელოვნური ინტელექტის გამოყენებას სტრატეგიული მარკეტინგული გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში, მაშინ როცა ოპერაციული დონე უკვე კარგად არის შესწავლილი (Mekola, 2025, p. 2). და ბოლოს, არ არსებობს ერთიანი ჩარჩო, რომელიც დაარეგულირებდა ეთიკური დილემების შეფასებასა და სამართლიანობის უზრუნველყოფას სხვადასხვა პლატფორმაზე (PDF_Recommendation_Systems_in_Social_Media, n.d., p. 5; Tariq, 2021, p. 7). სწორედ ამ ხარვეზების ნაწილობრივ აღმოფხვრის მიზნით, წინამდებარე კვლევაში განხორციელდება ტექნოლოგიური, ფსიქოლოგიური და ეთიკური ასპექტების სინთეზი, რათა მომხმარებლის ქცევაზე ხელოვნური ინტელექტის გავლენის უფრო სრული სურათი შეიქმნას.

კვლევის მეთოდები/შერჩევის დასაბუთება

წინამდებარე ნაშრომი ხელოვნური ინტელექტის ტექნოლოგიების მომხმარებლის გადაწყვეტილებებზე გავლენას იკვლევს, რისთვისაც თვისებრივი კვლევის მიდგომაა შერჩეული. ეს მეთოდი მომხმარებელთა ქცევის, დამოკიდებულებებისა და აღქმების სიღრმისეული ანალიზის საშუალებას იძლევა, რაც საყურადღებოა ისეთი ახალი ფენომენის შესწავლისას, როგორიცაა ხელოვნური ინტელექტის მეშვეობით მართული პერსონალიზაცია (Rani, 2025, p. 17). კვლევა ეფუძნება მეორადი მონაცემების ანალიზს - აკადემიური ჟურნალების, ინდუსტრიული ანგარიშებისა და გამოქვეყნებული ქეისების სისტემურ მიმოხილვასა და სინთეზს. ასევე, კვლევის ერთ-ერთ მთავარ ინსტრუმენტად ქეისების შესწავლის მეთოდი გამოიყენება, რომელიც თანამედროვე ფენომენის მის რეალურ კონტექსტში გამოკვლევის შესაძლებლობას ქმნის, განსაკუთრებით მაშინ, როცა ფენომენსა და კონტექსტს შორის საზღვრები ბუნდოვანია (Yin, n.d., p. 58; Kebritchi, 2014, p. 1).

თვისებრივი კვლევისა და მეორადი მონაცემების ანალიზის შერჩევა კვლევის კითხვების ბუნებითაა განპირობებული. ნაშრომი პასუხობს „როგორ“ და „რატომ“ ტიპის კითხვებს, მაგალითად: „როგორ ცვლის ხელოვნური ინტელექტი მომხმარებლის გადაწყვეტილების მიღების პროცესს?“ ან „რატომ იწვევს AI-ზე დაფუძნებული პერსონალიზაცია მონაცემთა კონფიდენციალურობასთან დაკავშირებულ წუხილებს?“. სწორედ ასეთი კითხვების კვლევისთვისაა ქეისების შესწავლის მეთოდი ყველაზე შესაფერისი (Yin, n.d., p. 61; Kebritchi, 2014, p. 6). მეორადი წყაროების გამოყენება მყარ თეორიულ საფუძველს ქმნის და სხვადასხვა კვლევის შედეგების შეჯერების შესაძლებლობას იძლევა (Rani, 2025, p. 19). მონაცემთა წყაროები მოიცავს რეცენზირებად სამეცნიერო სტატიებს, ინდუსტრიულ ანგარიშებს (მაგალითად, McKinsey, Gartner) და ისეთი კომპანიების ქეისებს, როგორებიცაა Amazon, Google და Netflix, რაც სხვა კვლევებშიც აპრობირებული მიდგომაა (Gupta, 2025, p. 5).

კვლევის დიზაინის ხარისხი ინის მიერ შემოთავაზებულ ხუთ ძირითად კომპონენტს ეფუძნება: კვლევის კითხვები, კვლევის წინადადებები (propositions), შესასწავლი „ქეისი“,

მონაცემებისა და წინადადებების დამაკავშირებელი ლოგიკა და მიგნებების ინტერპრეტაციის კრიტერიუმები (Yin, n.d., p. 60). ამ ნაშრომში „ქეისი“ განისაზღვრება როგორც კონკრეტული, რეალურ სამყაროში არსებული ფენომენი და არა როგორც უბრალო აბსტრაქცია (Yin, n.d., p. 66). შესაბამისად, შესწავლის ობიექტია არა ზოგადად ხელოვნური ინტელექტი, არამედ მისი გამოყენების კონკრეტული მაგალითები ისეთი კომპანიების მიერ, როგორიცაა Amazon-ის რეკომენდაციების სისტემა ან Netflix-ის პერსონალიზაციის სტრატეგიები (Gupta, 2025, p. 7). თითოეული ასეთი მაგალითი წარმოადგენს „შემოსაზღვრულ სისტემას“ (bounded system), რომლის სიღრმისეული ანალიზიც კვლევის მიზანია (Kebritchi, 2014, p. 1). ეს მიდგომა ანალიტიკური და არა სტატისტიკური განზოგადებების გაკეთების საშუალებას იძლევა, რაც თვისებრივი კვლევის სპეციფიკას შეესაბამება (Yin, n.d., p. 58).

კვლევის დიზაინი ჰოლისტურ მრავალჯერადი ქეისის კვლევას (holistic multiple-case study) წარმოადგენს. ის „მრავალჯერადია“, რადგან ერთდროულად რამდენიმე კომპანიის მაგალითს იკვლევს, რაც კვლევის შედეგებს უფრო მყარს ხდის (Yin, n.d., p. 59). რამდენიმე ქეისის გამოყენება რეპლიკაციის და არა შერჩევის ლოგიკას ეფუძნება, რაც ნიშნავს, რომ თუ სხვადასხვა ქეისი მსგავს შედეგებს აჩვენებს, ეს მიგნებების სანდოობას ზრდის. ამავდროულად, დიზაინი „ჰოლისტურია“, რადგან თითოეული კომპანიის ხელოვნური ინტელექტის სტრატეგია ერთიან, მთლიან ანალიზის ერთეულად განიხილება (Kebritchi, 2014, p. 20). მიუხედავად იმისა, რომ ერთეული ქეისის კვლევაც შეიძლება ღირებული იყოს, რამდენიმე ქეისის ანალიზი, თუნდაც „ორქეისიანი“ დიზაინი, როგორც წესი, უფრო დამაჯერებელ შედეგებს იძლევა (Yin, n.d., p. 59).

მონაცემები თემატური ანალიზის მეთოდით გაანალიზდა, რომელიც ტექსტური მონაცემებიდან პატერნების, თემებისა და მნიშვნელობების იდენტიფიცირებას გულისხმობს (Rani, 2025, p. 20). ეს მეთოდი მოქნილია და ისეთი რთული საკითხების შესწავლის შესაძლებლობას იძლევა, როგორებიცაა პერსონალიზაციის ეფექტები, მომხმარებლის ნდობა და კონფიდენციალურობის პრობლემები. ანალიზის პროცესი მოიცავდა აკადემიური და ინდუსტრიული წყაროებიდან ისეთი ძირითადი თემების გამოყოფას, როგორიცაა: AI-ზე დაფუძნებული რეკომენდაციების აღქმა, მონაცემთა გამოყენებასთან დაკავშირებული წუხილი და მომხმარებლის ავტონომიურობის საკითხი. მიგნებების ინტერპრეტაციის მთავარ კრიტერიუმად სტატისტიკური მნიშვნელოვნობისგან განსხვავებით, კონკურენტი ან ალტერნატიული ახსნების განხილვა და უარყოფა გამოიყენებოდა. რაც უფრო მეტი ასეთი ალტერნატივა განიხილება, მით უფრო მყარია კვლევის მიგნებები (Yin, n.d., p. 68).

მიუხედავად შერჩეული მეთოდოლოგიის სიძლიერისა, გასათვალისწინებელია კვლევის შესაძლო შეზღუდვები. პირველ რიგში, რადგან კვლევა მეორად მონაცემებს ეფუძნება, შეუძლებელი იყო მონაცემებზე პირდაპირი წვდომა, დამატებითი კითხვების დასმა ან ქცევაზე დაკვირვება, რაც პირველადი მონაცემების (მაგალითად, ინტერვიუების) შეგროვებისას იქნებოდა შესაძლებელი (Rani, 2025, p. 17). მეორე, არსებობს პუბლიკაციის მიკერძოების რისკი: ხშირად წარმატებული კომპანიების (Amazon, Netflix) ქეისები ქვეყნდება, რაც შესაძლოა სრულად არ ასახავდეს ხელოვნური ინტელექტის დანერგვის რეალურ სურათს, რომელიც წარუმატებლობებსაც მოიცავს. დაბოლოს, თავად ხელოვნური ინტელექტის ალგორითმების „შავი ყუთის“ ბუნება ზღუდავს ანალიზის სიღრმეს (Gupta, 2025, p. 2). ზოგჯერ გამოქვეყნებული კვლევებიც კი სრულად ვერ ხსნის, თუ როგორ იღებს ალგორითმი კონკრეტულ გადაწყვეტილებას, რაც ამ პროცესების სრულფასოვნად გააზრებას ართულებს. აღნიშნული შეზღუდვები, აგრეთვე, მიუთითებს მომავალი კვლევის მიმართულებებზე, მათ შორის, ხელოვნური ინტელექტის გავლენის შესწავლაზე განვითარებად ეკონომიკებში, სადაც

მომხმარებლის ქცევა და ბაზრის დინამიკა შეიძლება საგრძნობლად განსხვავდებოდეს (Gupta, 2025, p. 5).

ანალიზი

ხელოვნური ინტელექტის (AI) მარკეტინგული კამპანიები თავისი ეფექტიანობით ტრადიციულ მეთოდებს მნიშვნელოვნად აღემატება, რაც კონკრეტული მონაცემებითაც დასტურდება. მაგალითად, AI-ზე დაფუძნებულ კამპანიებს შეუძლიათ, 140%-ით გაზარდონ მოცვა, 300%-ით - მომხმარებლის ჩართულობა და 400%-ით - კონვერსიის მაჩვენებელი (Choudhary, 2025, p. 4). ამ ტექნოლოგიების წარმატების საფუძველი პერსონალიზაციის ალგორითმებია, რომელთა დახმარებითაც კომპანიები მომხმარებლის ქცევის, ინტერესებისა და უპირატესობების დეტალურ ანალიზს ახდენენ. სწორედ ამ პრინციპზეა აგებული ისეთი გიგანტების ბიზნეს მოდელები, როგორებიცაა Amazon და Netflix, რომლებიც AI-ს მომხმარებლის გადაწყვეტილებებზე ზეგავლენის მოსახდენად აქტიურად იყენებენ. ამგვარი სისტემების მთავარი მიზანი მომხმარებლის კმაყოფილების ზრდა და პლატფორმის გამოყენების გახანგრძლივებაა (PDF_Recommendation_Systems_in_Social_Media, n.d., p. 3).

Amazon-ის რეკომენდაციების სისტემა ამის საუკეთესო მაგალითია, რომელიც კომპანიის გაყიდვების არსებით ნაწილს უზრუნველყოფს. ალგორითმი მომხმარებლის ქცევას, კერძოდ, ნივთების დათვალიერების ისტორიასა და წინა შენაძენებს აანალიზებს, რის საფუძველზეც პერსონალიზებულ პროდუქტებს სთავაზობს (Gupta, 2025, p. 7). ეს სტრატეგია მომხმარებელს უქმნის განცდას, რომ პლატფორმა მის საჭიროებებს ითვალისწინებს და, ამავე დროს, ხშირად დაუგეგმავი შენაძენისკენაც უბიძგებს (Rani, 2025, p. 28). გამოკითხული მომხმარებლები ადასტურებენ, რომ სანდო პლატფორმების რეკომენდაციებს უფრო ენდობიან, რადგან დროთა განმავლობაში რწმუნდებიან მათ სიზუსტეში (Rani, 2025, p. 25).

მსგავს სტრატეგიას იყენებენ ისეთი სტრიმინგ-პლატფორმები, როგორებიცაა Netflix და Spotify. ისინი მანქანური სწავლების ალგორითმებით მომხმარებლისთვის ქმნიან პერსონალიზებულ დასაკრავ სიებსა და ფილმების კოლექციებს, რაც საგრძნობლად ზრდის მათ ჩართულობასა და კმაყოფილებას (Gupta, 2025, p. 7). Spotify-ის პრაქტიკა, როდესაც მომხმარებლის მოსმენის ისტორიაზე დაყრდნობით პლეილისტებს ქმნის, ბრენდისადმი ლოიალობის გაღრმავების წარმატებულ მაგალითად მიიჩნევა, რადგან მომხმარებელი გრძნობს, რომ სერვისი მის გემოვნებას აფასებს (Choudhary, 2025, p. 5). ასეთი მიდგომა მომხმარებელს პლატფორმაზე უფრო დიდხანს აჩერებს და ამცირებს ალბათობას, რომ ის კონკურენტ სერვისზე გადაერთვება.

პერსონალიზაციის გარდა, AI-ს აქტიურად იყენებენ მიზნობრივ რეკლამასა და დინამიურ ფასწარმოქმნაში. მაგალითად, თეთრეულის ბრენდმა Cosabella-მ AI-ზე დაფუძნებული მარკეტინგული ავტომატიზაციის მეშვეობით რეკლამაზე დანახარჯების უკუგება 50%-ით გაზარდა, ხოლო სარეკლამო ხარჯები 12%-ით შეამცირა (Gupta, 2025, p. 6). თუმცა, AI-ის გამოყენება ფასწარმოქმნაში ხშირად ეთიკურ დილემებს აჩენს. ამის ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი შემთხვევაა Uber-ის „მოზღვავების ფასწარმოქმნის“ (surge pricing) მოდელი, რომელიც პიკის საათებში, გაზრდილი მოთხოვნის პირობებში, ფასებს ავტომატურად ზრდის. ეს სტრატეგია მომხმარებლის მოთხოვნის ექსპლუატაციის გამო არაერთხელ გამხდარა კრიტიკის ობიექტი (Gupta, 2025, p. 7).

აქ უკვე იკვეთება ზღვარი დარწმუნებასა და მანიპულაციას შორის, რაც AI მარკეტინგის ერთ-ერთი მთავარი ეთიკური გამოწვევაა. დარწმუნება მომხმარებლის ქცევაზე გავლენის მოხდენას გულისხმობს გულწრფელად და გამჭვირვალედ, ხოლო მანიპულაცია ხშირად ფსიქოლოგიური სისუსტეების გამოყენებით აიძულებს მომხმარებელს ისეთი გადაწყვეტილების მიღებას,

რომელსაც სხვაგვარად არ მიიღებდა (Choudhary, 2025, p. 5). ამის მაგალითია „ციფრული ბიძგის“ (digital nudging) ტექნიკა, როდესაც ონლაინ მაღაზია მომხმარებელს უჩვენებს დროში შეზღუდულ შეთავაზებებს იმ პროდუქტებზე, რომლებიც მან დაათვალიერა, მაგრამ არ უყიდია. ეს სტრატეგია გადაუდებლობის განცდას ქმნის და შესამჩნევად ზრდის კონვერსიას, თუმცა, ამავე დროს, ჩნდება კითხვები მომხმარებლის არჩევანზე ფარული გავლენის შესახებ (Choudhary, 2025, p. 6). ზოგიერთი კვლევა რეკომენდაციების სისტემებს სათამაშო ავტომატებსაც კი ადარებს, რომლებიც იმავე ფსიქოლოგიურ მექანიზმებს იყენებენ მომხმარებლის „ჩასათრევად“ (PDF_Recommendation_Systems_in_Social_Media, n.d., p. 3).

კიდევ ერთი სერიოზული ეთიკური პრობლემა ალგორითმული მიკერძოებაა. თუ ხელოვნური ინტელექტის სისტემა ისტორიულად მიკერძოებულ მონაცემებზეა გაწვრთნილი, მას შეუძლია ამ პრობლემების გამეორება და გაღრმავებაც კი (Choudhary, 2025, p. 5). მაგალითად, ერთ-ერთმა კვლევამ აჩვენა, რომ Facebook-ის სარეკლამო პლატფორმა მაღალანაზღაურებადი სამსახურების შესახებ განცხადებებს უფრო ხშირად უჩვენებდა თეთრკანიან მომხმარებლებს, ვიდრე მსგავსი კვალიფიკაციის მქონე შავკანიანებს (Zaharia, 2024, p. 6). ასევე, Amazon-მა შეწყვიტა კადრების ასაყვანი საიდუმლო AI ხელსაწყოს გამოყენება მას შემდეგ, რაც აღმოჩნდა, რომ ის ქალი კანდიდატების მიმართ მიკერძოებული იყო (Choudhary, 2025, p. 5). ეს პრობლემა მით უფრო მწვავეა, რადგან შავკანიანი და ლათინოამერიკელი თინეიჯერები სოციალურ მედიას უფრო ხშირად მოიხმარენ, ვიდრე მათი თეთრკანიანი თანატოლები, რის გამოც ალგორითმების ნებისმიერი უარყოფითი გავლენა მათზე არაპროპორციულად მოქმედებს (PDF_Recommendation_Systems_in_Social_Media, n.d., p. 7).

მომხმარებლის მონაცემების დაცვისა და ნდობის საკითხი AI მარკეტინგის კონტექსტში ასევე ერთ-ერთ მთავარ გამოწვევას წარმოადგენს. Cambridge Analytica-ს სკანდალი, როდესაც 87 მილიონზე მეტი Facebook მომხმარებლის მონაცემები მათი თანხმობის გარეშე შეგროვდა პოლიტიკური რეკლამისთვის, ამის ყველაზე თვალსაჩინო მაგალითია (Oluwafemi, 2021, p. 4). ამ სკანდალის შემდეგ, მომხმარებელთა ნდობა Facebook-ის მიმართ 75%-დან 30%-მდე დაეცა, რაც ნათლად აჩვენებს, თუ რაოდენ დიდი ზიანის მოტანა შეუძლია ბრენდის რეპუტაციისთვის მონაცემთა ბოროტად გამოყენებას (Choudhary, 2025, p. 5). მომხმარებლები ხშირად თავს არაკომფორტულად გრძნობენ, როცა პერსონალიზაცია ზედმეტად აგრესიული ხდება და მათ უჩნდებათ განცდა, რომ AI მათზე „ძალიან ბევრს იგებს“, რაც მათთვის „შემაშფოთებელია“ (Rani, 2025, p. 26). გამჭვირვალობის არარსებობა და გაუგებრობა იმის შესახებ, თუ როგორ გამოიყენება მათი მონაცემები, მომხმარებლებში უნდობლობას კიდევ უფრო აღრმავებს (Rani, 2025, p. 27).

განხილვა/რეკომენდაციები

ჩატარებული ანალიზის თანახმად, ხელოვნური ინტელექტი მომხმარებლის ქცევას ორმხრივად ცვლის. პერსონალიზებული რეკომენდაციები და ავტომატიზებული სერვისები, მართალია, ამარტივებს და აუმჯობესებს ყიდვის პროცესს, მაგრამ სერიოზულ ეთიკურ კითხვებს აჩენს მონაცემთა კონფიდენციალურობის, ალგორითმული მიკერძოებისა და მომხმარებლის ავტონომიის შესახებ (Gupta, 2025, p. 6; Rani, 2025, p. 4). კომპანიები სულ უფრო აქტიურად იყენებენ ხელოვნურ ინტელექტს მომხმარებლებთან ურთიერთობისთვის, თუმცა, ამავდროულად, იზრდება მომხმარებელთა შეშფოთება მათი პირადი მონაცემების გამოყენების გამო, რაც ნდობის, თანხმობისა და ალგორითმული სამართლიანობის საკითხებს წინა პლანზე წევს (Rani, 2025, p. 6). ამიტომ ხელოვნური ინტელექტის პოტენციალის სრულად და ეთიკურად გამოსაყენებლად აუცილებელია პოლიტიკის შემქმნელების, ბიზნესებისა და თავად მომხმარებლების კოორდინირებული მოქმედება.

ხელოვნური ინტელექტის მზარდი გავლენის ფონზე პოლიტიკის შემქმნელების როლი გადამწყვეტ მნიშვნელობას იძენს. აუცილებელია ისეთი მკაფიო სამართლებრივი ჩარჩოების შექმნა, რომლებიც ხელოვნური ინტელექტის გამოყენებისას სამართლიანობას, გამჭვირვალობასა და ანგარიშვალდებულებას უზრუნველყოფს (Gupta, 2025, p. 8). უკვე არსებული რეგულაციები, როგორიცაა ევროკავშირის ზოგადი მონაცემთა დაცვის რეგულაცია (GDPR) და კალიფორნიის მომხმარებელთა კონფიდენციალურობის აქტი (CCPA), კარგი მაგალითია, თუმცა მათი დაცვის უზრუნველყოფა კვლავ გამოწვევად რჩება (Oluwafemi, 2021, p. 3; Gupta, 2025, p. 5). აგრეთვე, საყურადღებოა „შავი ყუთის“ ალგორითმების საკითხი, რომელთა გადაწყვეტილების მიღების პროცესი გაუმჭვირვალეა, რაც მიკერძოების აღმოჩენასა და პასუხისმგებლობის დადგენას ართულებს (Oluwafemi, 2021, p. 4). აქედან გამომდინარე, რეგულაციებმა ახსნადი ხელოვნური ინტელექტის (XAI) მოდელების შემუშავება უნდა წაახალისოს, რათა მომხმარებლისა და მარეგულირებლისთვის გასაგები გახდეს კონკრეტული გადაწყვეტილების მიღების პროცესი (Khrais, 2020).

ბიზნესებისთვის რეკომენდებულია, ხელოვნური ინტელექტის დანერგვისას, ეფექტიანობის ზრდასთან ერთად, პრიორიტეტი ეთიკურ პრინციპებსაც მიანიჭონ (Gupta, 2025, p. 7). გამჭვირვალობა მომხმარებელთან ნდობის ჩამოყალიბების საფუძველია. კომპანიებმა ღიად უნდა განაცხადონ, თუ როგორ იყენებენ ხელოვნურ ინტელექტს და რა მონაცემებს აგროვებენ, რადგან მომხმარებელთა 77%-ისთვის გამჭვირვალობა ხელოვნური ინტელექტის გამოყენებისას ერთ-ერთი მთავარი ფაქტორია (Choudhary, 2025, p. 5). მონაცემთა ბოროტად გამოყენების სკანდალები, როგორიც Facebook-ისა და Cambridge Analytica-ს შემთხვევა იყო, აჩვენებს, თუ რა სწრაფად შეიძლება მომხმარებლის ნდობა დაინგრეს, რაც ხანგრძლივ ზიანს აყენებს ბრენდის რეპუტაციას (Choudhary, 2025, p. 5; Oluwafemi, 2021, p. 3). შესაბამისად, ეთიკური პრაქტიკის დანერგვა, მაგალითად, ხელოვნური ინტელექტის ეთიკის კომიტეტის შექმნა ან მარკეტინგული სტრატეგიების ზედამხედველობისთვის ეთიკის საბჭოს ჩამოყალიბება, გრძელვადიან პერსპექტივაში ბევრად მომგებიანია, ვიდრე მანიპულაციური ტექნიკებით მიღწეული მოკლევადიანი წარმატება (Choudhary, 2025, p. 6).

კორპორაციული პასუხისმგებლობა ალგორითმული მიკერძოების წინააღმდეგ ბრძოლასაც გულისხმობს. კომპანიებმა რეგულარულად უნდა შეამოწმონ თავიანთი სისტემები დისკრიმინაციის რასობრივი, გენდერული თუ სხვა ნიშნით თავიდან ასაცილებლად (AI Ethics and Guidance Policy for Marketing Departments, n.d., p. 1). Amazon-ის შემთხვევა, როდესაც კომპანიის მიერ შემუშავებულმა ხელოვნურმა ინტელექტმა კადრების შერჩევისას ქალების მიმართ მიკერძოება გამოავლინა, ცხადყოფს, რა ზიანის მოტანა შეუძლია არასწორად გაწვრთნილ ალგორითმს (Choudhary, 2025, p. 5). ამის თავიდან ასაცილებლად აუცილებელია მოდელების ტრენინგისთვის ფართო სპექტრის მონაცემების გამოყენება და ავტომატიზაციასა და ადამიანურ ჩართულობას შორის ბალანსის დაცვა, რათა ზედმეტმა ავტომატიზაციამ მომსახურების ხარისხი არ შეამციროს (Gupta, 2025, p. 7; AI Ethics and Guidance Policy for Marketing Departments, n.d., p. 2). აგრეთვე, ჩატ-ბოტების გამოყენებისას მომხმარებელს მკაფიოდ უნდა ეცნობოს, რომ ის რობოტს ესაუბრება (AI Ethics and Guidance Policy for Marketing Departments, n.d., p. 2).

მომხმარებლებიც არ უნდა დარჩნენ პასიურ მდგომარეობაში. მათთვის მთავარი რეკომენდაციაა, იყვნენ ინფორმირებულები ხელოვნური ინტელექტის მარკეტინგული ტაქტიკების შესახებ და აქტიურად მართონ საკუთარი კონფიდენციალურობის პარამეტრები (Gupta, 2025, p. 8). აღსანიშნავია, რომ ჰიპერპერსონალიზაცია, მოსახერხებელ მხარესთან ერთად, რისკებსაც შეიცავს, როგორიცაა „გადაწყვეტილების მიღების დაღლილობა“ მუდმივი

შეთავაზებების გამო ან იმპულსური ყიდვის წახალისება (Gupta, 2025, p. 6). მომხმარებლები ფრთხილად უნდა მოეკიდონ რეკომენდაციებს, რომლებიც ზედმეტად პერსონალიზებულად ეჩვენებათ, რადგან ამან შესაძლოა დისკომფორტი და პირადი სივრცის დარღვევის შეგრძნება გამოიწვიოს (Tucker, 2022).

მომხმარებელთა უფლებების დასაცავად მათ უნდა იცოდნენ, რომ GDPR-ის მსგავს რეგულაციებზე დაყრდნობით, საკუთარ მონაცემებზე წვდომის, მათი გასწორების ან წაშლის მოთხოვნის უფლება აქვთ (Oluwafemi, 2021, p. 3). ეს უფლებები მომხმარებელს საშუალებას აძლევს, გააკონტროლოს, თუ როგორ იყენებენ კომპანიები მის პირად ინფორმაციას. ამასთან, ხელოვნური ინტელექტის მანიპულაციური ტექნიკების, მაგალითად, „ბიძგების“ (nudging) შესახებ ცნობიერების ამაღლება მომხმარებლებს ეხმარება, უფრო კრიტიკულად შეაფასონ შეთავაზებები და გააზრებული გადაწყვეტილებები მიიღონ (Choudhary, 2025, p. 6).

ხელოვნური ინტელექტის ეპოქაში მომხმარებლის ქცევის მართვის ეთიკური გამოწვევები მრავალმხრივ მიდგომას საჭიროებს. პოლიტიკის შემქმნელებმა უნდა დააწესონ მკაცრი, მაგრამ მოქნილი რეგულაციები, ბიზნესებმა საკუთარ თავზე უნდა აიღონ კორპორაციული პასუხისმგებლობა და დანერგონ გამჭვირვალე და სამართლიანი პრაქტიკა, ხოლო მომხმარებლებმა აქტიური როლი უნდა შეასრულონ საკუთარი მონაცემებისა და ავტონომიის დაცვაში. მხოლოდ ამ სამი ჯგუფის თანამშრომლობითაა შესაძლებელი ისეთი ციფრული გარემოს შექმნა, სადაც ინოვაცია ეთიკურ პრინციპებს ემყარება და ტექნოლოგია საზოგადოების ყველა წევრის სასიკეთოდ გამოიყენება.

დასკვნა/შემდეგი კვლევის მნიშვნელობა

ნაშრომში განხილულია მექანიზმები, რომლებითაც ხელოვნური ინტელექტი მომხმარებლის მიერ პროდუქტის შეძენის გადაწყვეტილების მიღებაზე ახდენს გავლენას და ამ პროცესში წარმოქმნილი ეთიკური დილემები. კვლევამ აჩვენა, რომ ხელოვნური ინტელექტი ორლესური მახვილია. მართალია, ის პერსონალიზაციის, სარეკომენდაციო სისტემებისა და „ციფრული ბიძგების“ მეშვეობით საგრძნობლად უმარტივებს მომხმარებელს არჩევანის გაკეთებას, ამცირებს კოგნიტურ დატვირთვას და ქმნის ინდივიდუალურ საჭიროებებზე მორგებულ გამოცდილებას, მაგრამ სწორედ ეს მექანიზმები წარმოშობს მწვავე ეთიკურ გამოწვევებს, რომლებიც მომხმარებლის ავტონომიის შელახვას, პირადი მონაცემების უსაფრთხოებასა და ალგორითმულ სამართლიანობას ეხება.

კვლევის შედეგად გამოიკვეთა, რომ ხელოვნურ ინტელექტზე დაფუძნებული მარკეტინგი ტრადიციულ მეთოდებთან შედარებით ბევრად ეფექტიანია, რაც კონკრეტული კომპანიების წარმატების მაგალითებითაც დასტურდება. ისეთი პლატფორმები, როგორებიცაა Amazon და Netflix, პერსონალიზაციის გზით ქმნიან მომხმარებლის ლოიალობას და ზრდიან გაყიდვებს. ეს სისტემები მომხმარებელს სთავაზობს იმას, რაც მას, სავარაუდოდ, მოეწონება, რითაც უზოგავს დროს და ეხმარება ინფორმაციულ ხმაურში ნავიგაციაში. ამასთან, ამავე პროცესს ბნელი მხარეც აქვს. ჰიპერპერსონალიზაცია ხშირად ქმნის „ფილტრის ბუშტებს“, რომლებშიც მომხმარებელი იზოლირებულია ალტერნატიული პროდუქტებისა და შეხედულებებისგან, რაც მის არჩევანს ხელოვნურად ზღუდავს. უფრო მეტიც, ისეთი ტექნიკები, როგორიცაა დროში შეზღუდული შეთავაზებები, მომხმარებელს დაუგეგმავი, იმპულსური შესყიდვებისკენ უბიძგებს.

ნაშრომში გაანალიზებული ეთიკური პრობლემებიდან სამი ძირითადი საკითხი გამოიკვეთა. პირველი - ბუნდოვანი ზღვარი დარწმუნებასა და მანიპულაციას შორის. როდესაც კომპანია იყენებს მომხმარებლის ფსიქოლოგიურ სისუსტეებს და ფარულად უბიძგებს ისეთი გადაწყვეტილებისკენ, რომელსაც ის თავისუფალი ნების პირობებში არ მიიღებდა, ეს ქმედება

მანიპულაციურია. მეორე არსებითი პრობლემა ალგორითმული მიკერძოებაა. კვლევამ აჩვენა, თუ როგორ შეიძლება არასწორად გაწვრთნილმა სისტემებმა გაამყაროს და გააღრმავოს არსებული სოციალური უთანასწორობა, იქნება ეს რასობრივი თუ გენდერული ნიშნით დისკრიმინაცია. მესამე და, ალბათ, ყველაზე აქტუალური გამოწვევა მომხმარებლის ნდობის საკითხია. პირადი მონაცემების შეგროვებასა და გამოყენებასთან დაკავშირებული გახმაურებული სკანდალები, ასევე, ალგორითმების „შავი ყუთის“ ბუნება, მომხმარებლებში შიშსა და უნდობლობას იწვევს, რაც სამომავლოდ თავად კომპანიებისთვისაც საზიანოა.

წინამდებარე ნაშრომის მთავარი წვლილი ტექნოლოგიური, ფსიქოლოგიური და ეთიკური ასპექტების სინთეზშია. ტექნიკური აღწერის გარდა, კვლევა შეეცადა ეჩვენებინა, თუ როგორ ითარგმნება ეს ტექნოლოგიები მომხმარებლის ქცევის კონკრეტულ ცვლილებებში და რა ეთიკური დილემები წარმოიქმნება ამ პროცესში. თეორიული მოდელებისა და რეალური კომპანიების მაგალითების ანალიზით, ნაშრომმა ხელოვნური ინტელექტის გავლენის უფრო სრული სურათი შექმნა.

მიუხედავად ამისა, კვლევას გარკვეული შეზღუდვებიც ჰქონდა. პირველ რიგში, ის მეორადი წყაროების, კერძოდ, არსებული კვლევებისა და პუბლიკაციების ანალიზს ეფუძნებოდა, რაც გამორიცხავდა უშუალოდ მომხმარებლებთან ინტერვიუებისა თუ დაკვირვებების ჩატარებას მათი რეალური ემოციებისა და გამოცდილების გასაგებად. მეორეც, შესწავლილი შემთხვევების უმეტესობა მსხვილ, დასავლურ კომპანიებს ეხებოდა, რადგან მათ შესახებ მეტი საჯარო ინფორმაცია არსებობს. ეს ზღუდავს მიგნებების განზოგადების შესაძლებლობას სხვა, მათ შორის, ქართულ რეალობაზე, სადაც ბაზრის დინამიკა და მომხმარებლის ქცევა შეიძლება განსხვავებული იყოს. და ბოლოს, თავად ალგორითმების „შავი ყუთის“ ბუნება მათი მუშაობის მექანიზმების ბოლომდე გაგებას ართულებს, რაც ანალიზის სიღრმეზეც აისახება.

სწორედ ეს შეზღუდვები გვიჩვენებს მომავალი კვლევების საჭიროებასა და მიმართულებებს. უპირველეს ყოვლისა, აუცილებელია ისეთი კვლევის ჩატარება, რომელიც ხელოვნური ინტელექტის გამოყენების სპეციფიკას ქართულ ბაზარზე შეისწავლის. საინტერესო იქნება იმის გარკვევა, თუ როგორ იყენებენ ადგილობრივი კომპანიები ამ ტექნოლოგიებს, რა გამოწვევების წინაშე დგანან და როგორია ქართველი მომხმარებლების დამოკიდებულება პერსონალიზაციისა და მონაცემთა შეგროვების მიმართ. ასეთი კვლევა დაგვეხმარება, შევიმუშაოთ ადგილობრივ რეალობაზე მორგებული რეკომენდაციები.

მომავალი კვლევებისთვის პერსპექტიულია რამდენიმე სხვა მიმართულებაც. პირველ რიგში, საჭიროა გრძელვადიანი (ლონგიტუდური) კვლევები, რომლებიც შეისწავლიან ჰიპერპერსონალიზაციის ხანგრძლივ ფსიქოლოგიურ გავლენას მომხმარებლის ავტონომიაზე, კრიტიკულ აზროვნებასა და გადაწყვეტილების მიღების უნარზე. მეორე, საყურადღებოა თვისებრივი კვლევები, მაგალითად, სიღრმისეული ინტერვიუები, რომლებიც მოგვცემს საშუალებას, ჩავწვდეთ მომხმარებელთა პირად გამოცდილებას, შიშებსა და იმ ფარულ მოტივებს, რომლებიც მათ ქცევას ხელოვნურ ინტელექტთან ურთიერთობისას განსაზღვრავს. და ბოლოს, აქტუალურია ახსნადი ხელოვნური ინტელექტის (XAI) მოდელების მარკეტინგში დანერგვის შესაძლებლობების კვლევა, რათა გაიზარდოს პროცესების გამჭვირვალობა და აღდგეს მომხმარებლის ნდობა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. AI ethics and guidance policy for marketing departments. (n.d.). https://enfection.com/aimarketingblueprint/assets/document/ai-ethics-and-guidance-policy.pdf (ბოლო განახლება: 16.06.2026)

2. Arora, J., Shekhawat, R. S., & Gautam, A. (2023). Investigating the influence of AI-generated marketing content on consumer perceptions and decision-making in E-commerce. Gateway International Journal of Innovative Research, 2(4), 103–129. https://gijir.gateway.edu.in/wp-content/uploads/2024/03/Paper-6-The-Influence-Of-AI-Generated-Marketing-Content-On-Consumer-Perceptions-And-Decision-Making-In-E-Commerce-Jahnavi-Arora-Dr.-Rahul-Singh-Shekhawat-Dr.-Akansha-Gautam-pp-103-129.pdf (ბოლო განახლება: 16.06.2026)

3. Choudhary, M. (2025). The algorithmic persuader: Ethical challenges in AI-powered behavioral manipulation in digital marketing. RAIS Conference Proceedings, 13–16. https://doi.org/10.5281/zenodo.15474169

4. Gupta, S. (2025). Digital transformation and consumer behavior: The AI influence. International Journal for Multidisciplinary Research (IJFMR), 7(1). https://www.ijfmr.com/papers/2025/1/37219.pdf (ბოლო განახლება: 16.06.2026)

5. Kebritchi, M. (2014). Case study design essentials: Definition, research questions, propositions. https://www.phoenix.edu/content/dam/edu/research/doc/2023/case-study-design.pdf (ბოლო განახლება: 16.06.2026)

6. Mekola, N., Chauhan, R., & Sharma, R. C. (2025). Role of AI in marketing and consumer decision making process. International Journal of Innovative Research in Technology, 11(10), 729–732. https://ijirt.org/publishedpaper/IJIRT173549_PAPER.pdf (ბოლო განახლება: 16.06.2026)

7. Oluwafemi, I. O., Clement, T., Adanigbo, O. S., Gbenle, T. P., & Adekunle, B. I. (2021). A review of ethical considerations in AI-driven marketing analytics: Privacy, transparency, and consumer trust. International Journal of Multidisciplinary Research and Growth Evaluation, 2(2), 428–435. https://doi.org/10.54660/.IJMRGE.2021.2.2.428-435

8. PDF recommendation systems in social media. (n.d.). https://www.commonsensemedia.org/sites/default/files/featured-content/files/csm-ai-risk-assessment-recommendation-systems-in-social-media-01132026.pdf (ბოლო განახლება: 16.06.2026)

9. Rani, S., & Singh, V. (2025). The influence of AI technologies on consumers buying decisions. JAMK University of Applied Sciences. https://www.theseus.fi/bitstream/10024/894430/2/Rani_Singh.pdf (ბოლო განახლება: 16.06.2026)

10. Tariq, S. (2021). The hidden side effects of recommendation systems. KTH Royal Institute of Technology. https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1634235/FULLTEXT01.pdf (ბოლო განახლება: 16.06.2026)

11. Yin, R. K. (n.d.). Case study research and applications: Design and methods (6th ed.). COSMOS Corporation. https://opac.atmaluhur.ac.id/uploaded_files/temporary/DigitalCollection/YTE3NDlmYTY0ZjE2MDA5ODE4NGI1Y2FhMjdkMjRmYWNkMDA2MTVhOQ==.pdf (ბოლო განახლება: 16.06.2026)

12. Zaharia, G.-E., Apostol, I. G., Savin, P. S., & Tanase, I. (2024). Digital frontiers: Assessing the influence and ethical challenges of AI in online marketing. Proceedings of the International Conference on Business Excellence, 18(1), 3699–3710. https://doi.org/10.2478/picbe-2024-0300

Banking Sector Regulation and Supervision System and Directions for its Optimization in Georgia

Giorgi Jambrishvili
Advanced Audit Specialist, LLC "EY"
Master of Science in Banking
https://orcid.org/0009-0001-9105-6688

Abstract. This article examines the system of banking sector regulation and supervision in Georgia through the lens of modern international standards, with a particular focus on the framework developed by the Basel Committee on Banking Supervision (BCBS). It traces the evolution of the Basel standards (Basel I, II, III) and analyzes the significance of the three-pillar framework — minimum capital requirements, the supervisory review process, and market discipline — for crisis prevention and banking sector resilience. The study evaluates the supervisory policy and prudential regulatory instruments applied by the National Bank of Georgia (NBG), together with the national experience of implementing Basel standards, and incorporates findings from a qualitative expert survey of banking and financial sector professionals. The results indicate that a risk-oriented supervisory system harmonized with international standards plays a critical role in strengthening banking sector stability, financial security, and economic development. The article concludes with recommendations for the further improvement of Georgia's banking regulatory and supervisory framework.

Keywords*:* banking regulation, supervisory system, Basel standards, financial stability, National Bank of Georgia, capital adequacy.

Introduction - The banking sector is one of the most important components of a modern economy, as it ensures the efficient allocation of financial resources, supports economic activity, and helps maintain financial stability. The activities of banking institutions have a direct impact on both the development of the business environment and the financial wellbeing of the population, which increases the significance of their regulation and supervision. International experience makes clear that problems arising in the banking sector affect not only individual financial institutions but the economic system as a whole — a fact that became especially evident after the 2008 global financial crisis, when the need for stricter supervisory standards and effective risk-management systems became apparent.

In international practice, the Basel standards occupy a particularly important place in banking regulation, resting on the principles of capital adequacy, risk management, liquidity, and transparency. Georgia's banking sector has undergone significant transformation in recent years and has become one of the most developed systems in the region, a process in which the National Bank of Georgia played a decisive role by progressively introducing supervisory practices based on international standards. Despite this, the sector continues to face challenges such as global economic instability, cyber risks, market concentration, and the rapid development of financial technologies.

The purpose of this article is to analyze Georgia's banking sector regulation and supervision system, to assess its compliance with international Basel standards (Basel I, II, III), and to identify directions that would contribute to optimizing the system. To achieve this goal, the article addresses the following tasks: analyzing the theoretical foundations of banking regulation; examining the evolution of the Basel standards and the three-pillar model; assessing the supervisory practice of the National Bank of Georgia; integrating the findings of an industry expert survey with the theoretical material; and developing recommendations based on the challenges facing the existing system.

The research is based on both secondary and primary data. Secondary sources include international and local academic literature, documents of the Basel Committee, and reports by the IMF, the World Bank, and the National Bank of Georgia. Primary data were obtained through a qualitative survey of specialists employed in the banking and financial sector who have professional experience in risk

management, regulation, compliance, and audit. To protect respondents' anonymity, no additional personal information about them is presented.

Main Body - The theoretical foundation of banking regulation is deeply rooted in financial economics. The need for regulation is driven by several factors: information asymmetry between banks and customers, the existence of systemic risk, moral hazard, and the specific nature of banking activity. Systemic risk means that the problems of one bank can spread through a chain reaction to the entire banking system, leading to a financial crisis — a dynamic that became especially evident during the 2008 global financial crisis. Accordingly, the main goals of banking regulation are to maintain financial stability, protect consumer interests, ensure the efficiency of banking activity, and raise the competitiveness of the sector. Contemporary approaches emphasize risk-based supervision, which directs resources toward institutions carrying comparatively higher risk.

The Basel Committee and the Three-Pillar Framework — The Basel Committee on Banking Supervision (BCBS) is an international body that sets global standards for banking regulation. Although its standards are not legally binding, they are in practice implemented in both member and non-member countries that are integrated into international financial markets — Georgia among them. The evolution from Basel I to Basel III reflects the experience accumulated by the financial sector through successive crises: while Basel I was oriented primarily toward a uniform, credit-risk-based capital requirement, Basel II introduced a more sophisticated, risk-sensitive approach and established the modern three-pillar supervisory model: (1) minimum capital requirements, (2) the supervisory review process, and (3) market discipline, grounded in transparency and disclosure of information.

The global financial crisis of 2007–2008 exposed fundamental weaknesses in the existing framework — insufficient capital quality, excessive leverage, shortcomings in liquidity management, and inadequate regulation of systemically important institutions. Building on this experience, Basel III was developed, significantly tightening the requirements for the quality and volume of capital (including a strengthened role for Common Equity Tier 1 capital), establishing new liquidity standards — the Liquidity Coverage Ratio (LCR) and the Net Stable Funding Ratio (NSFR) — and introducing the leverage ratio as an additional mechanism to the risk-based capital requirements. In addition, requirements toward systemically important financial institutions were strengthened, and countercyclical capital buffers were introduced, aimed at restraining excessive credit-cycle growth.

Taken together, these mechanisms increase the ability of the banking sector to absorb shocks arising from financial and economic stress and reduce the risk of negative spillover effects from the financial sector into the real economy. New requirements regarding counterparty credit risk and credit valuation adjustment (CVA) were also introduced under Basel III, reflecting a problem the crisis had brought to light — the incomplete reflection of risks in derivatives and off-balance-sheet operations within banks' balance sheets.

Legal Framework and the Institutional Role of the National Bank — In Georgia, regulation of the banking sector is carried out on the basis of the "Organic Law of Georgia on the National Bank of Georgia" and the "Law of Georgia on the Activities of Commercial Banks," which have been progressively updated to bring them into line with European and international standards. The National Bank of Georgia is the sole regulator and supervisor of banking activity in the country and performs such functions as licensing, establishing regulations, conducting supervision, applying sanctions, and monitoring financial stability. The National Bank uses both off-site supervision (based on the analysis of financial reporting and the monitoring of ratios) and on-site supervision (direct inspection of banks), with the intensity of supervision

tailored to each bank's individual risk profile — an approach consistent with the recommendations of the Basel Committee.

Capital and Liquidity Requirements — The minimum capital adequacy ratio currently in force in Georgia is 12%, which exceeds the 8% minimum set by Basel III and reflects the specific risks of the local market. In terms of liquidity, the National Bank applies the Basel III–based Liquidity Coverage Ratio (LCR) and the Net Stable Funding Ratio (NSFR), which require banks to maintain sufficient liquid assets and stable sources of funding. Together, these indicators form a conservative prudential framework harmonized with international standards.

Structural Characteristics of the Sector — Georgia's banking sector is characterized by a high level of concentration — the dominant share of the market is held by a small number of large banks, producing an oligopolistic structure and increasing systemic risk. In addition, the sector is characterized by high dollarization: a significant share of loans and deposits is denominated in foreign currency, which creates additional currency risk and adds complexity to the supervisory task. These structural characteristics shape the National Bank's supervisory priorities and give particular importance to the management of concentration and currency risk.

Challenges and Directions for Optimization — The main challenges facing Georgia's banking regulatory system are: the complexity of regulations and the high administrative costs of implementing them, particularly for small banks; limited resources within the supervisory body — including qualified personnel and technological infrastructure; technological and cybersecurity risks driven by the rapid development of fintech and digital banking; and obligations undertaken under the EU Association Agreement, in particular the need for the phased implementation of European regulations (CRD IV, CRR, BRRD).

In response to these challenges, the main directions for optimizing the system are: (1) introducing proportional regulation, which would align the complexity of regulations with a bank's size and risk profile and reduce the excessive burden on small banks; (2) applying technological innovations — including artificial intelligence and machine learning — in supervisory processes (RegTech/SupTech solutions), which would increase the speed and accuracy of analysis; (3) developing a specialized cybersecurity supervision framework that includes regular audits and incident-response plans; (4) strengthening the human and technological resources of the supervisory body, through raising staff qualifications and reinforcing the independence of the supervisory authority; and (5) strengthening consumer-protection mechanisms and financial education, which would help raise market discipline (the third pillar of Basel III).

International Experience - The European Union's banking supervision model — the Single Supervisory Mechanism (SSM), which brings together the European Central Bank and national supervisory authorities — ensures a high degree of harmonization and efficiency; however, its direct transfer to Georgia is limited by scale and resource constraints, so it is more appropriate to adapt selected elements rather than the model as a whole. The experience of Eastern European countries — including Poland and the Czech Republic — shows that successful convergence of national regulations with European standards is achievable, though the process requires considerable time and resources. Recent assessments carried out under the IMF's Financial Sector Assessment Program (FSAP) have confirmed the strengths of Georgia's banking sector — high capitalization and liquidity — while identifying strengthening supervisory resources and refining the macroprudential policy framework as areas for improvement.

Conclusion - The research has shown that the resilience of the banking sector is directly linked to effective regulation, capital adequacy requirements, and risk-based supervision. The implementation of the Basel standards (Basel I, II, III) has significantly strengthened the stability of the global banking system, while the National Bank of Georgia is actively carrying out the phased implementation of these standards — Basel III requirements in particular — within a risk-based supervisory model. At the same time, the expert survey confirmed that effectiveness depends not only on the formal existence of regulations but on their practical enforcement and continuous adaptation to a changing financial environment.

Despite the progress achieved, Georgia's banking regulatory system continues to face challenges — the complexity of regulations, limited supervisory resources, technological risks, and obligations related to international integration. Addressing these challenges could be aided by introducing proportional regulation, applying technological innovations (RegTech/SupTech), establishing a specialized cybersecurity supervision framework, strengthening the human and technical resources of the supervisory body, and improving consumer-protection mechanisms.

In conclusion, it can be said that Georgia's future success will depend on how effectively the National Bank is able to balance the requirements of financial stability, economic growth, and compliance with international standards. By drawing on the adapted experience of the European Union and the Eastern European countries and by consistently implementing the optimization directions outlined above, Georgia's banking sector has the capacity to further strengthen its position in the region as one of the most stable and internationally harmonized financial systems.

Bibliography

1. National Bank of Georgia, Banking Supervision Strategy, Tbilisi: National Bank of Georgia. Available at: https://nbg.gov.ge/page/sabanko-zedamkhedveloba [Last accessed: 22/06/2026]

2. National Bank of Georgia, Main Directions of Financial Sector Supervision and Regulation. Available at: https://nbg.gov.ge/page/sapinanso-sektoris-zedamkhedvelobisa-da-regulirebis-dziritadi-mimartulebebi [Last accessed: 22/06/2026]

3. National Bank of Georgia, Supervisory Reforms of the National Bank. Available at: https://nbg.gov.ge/page/erovnuli-bankis-sazedamkhedvelo-reformebi-2017-2021-tsts [Last accessed: 22/06/2026]

4. Organic Law of Georgia on the National Bank of Georgia. Available at: https://matsne.gov.ge/ka/document/view/101044?publication=66 [Last accessed: 22/06/2026]

5. Law of Georgia on the Activities of Commercial Banks. Available at: https://matsne.gov.ge/ka/document/view/32962?publication=53 [Last accessed: 22/06/2026]

6. National Bank of Georgia, Supervisory Reforms of the National Bank 2017–2021, Tbilisi, 2021. Available at: https://nbg.gov.ge/page/erovnuli-bankis-sazedamkhedvelo-reformebi-2017-2021-tsts [Last accessed: 22/06/2026]

7. National Bank of Georgia, Main Directions of Financial Sector Supervision and Regulation, Tbilisi. Available at: https://nbg.gov.ge/page/sapinanso-sektoris-zedamkhedvelobisa-da-regulirebis-dziritadi-mimartulebebi [Last accessed: 22/06/2026]

8. National Bank of Georgia, Financial Stability Report, Tbilisi. Available at: https://nbg.gov.ge/publications/financial-stability-reports [Last accessed: 22/06/2026]

9. National Bank of Georgia, Financial Stability Report 2025, Tbilisi, 2025. ISSN 2667-9183. Available at: https://nbg.gov.ge/fm/publications/reports/financial-stability-report/2025/web-publish-finstability-2025-geo.pdf [Last accessed: 22/06/2026]

10. Bank for International Settlements (2014) Basel III: The Net Stable Funding Ratio. Basel: Bank for International Settlements. Available at: https://www.bis.org/bcbs/publ/d295.pdf [Last accessed: 22/06/2026]

11. Bank for International Settlements (2017) Basel III: Finalising post-crisis reforms. Basel: Bank for International Settlements. Available at: https://www.bis.org/bcbs/publ/d424.pdf [Last accessed: 22/06/2026]

12. Barth, J.R., Caprio, G. and Levine, R. (2012) Guardians of Finance: Making Regulators Work for Us. Cambridge, MA: MIT Press.

13. European Banking Authority (2023) Report on Proportionality. Paris: European Banking Authority. Available at: https://www.eba.europa.eu/sites/default/files/2024-06/8c81c0af-cda8-4c4a-8cd9-a1ee8a191df9/EBA%202023%20Annual%20Report.pdf [Last accessed: 22/06/2026]

14. European Commission (2023) Banking Union: Progress and Challenges. Brussels: European Commission. Available at: https://commission.europa.eu/system/files/2023-05/COM_2023_600_1_EN.pdf [Last accessed: 22/06/2026]

15. Freixas, X. and Rochet, J.C. (2008) Microeconomics of Banking. 2nd edn. Cambridge, MA: MIT Press.

16. Nier, E., et al. (2014) 'Towards Effective Macroprudential Policy Frameworks: An Assessment of Stylized Institutional Models', Journal of Financial Stability, 15, pp. 19–38.

17. Reinhart, C.M. and Rogoff, K.S. (2009) This Time Is Different: Eight Centuries of Financial Folly. Princeton, NJ: Princeton University Press.

18. World Bank (2022) Global Financial Development Report 2022: Finance and Climate Change. Washington, DC: World Bank. Available at: https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/71ec90e9-08f3-52be-b0be-63f136719243 [Last accessed: 22/06/2026]

19. Basel Committee on Banking Supervision (2024) Core Principles for Effective Banking Supervision. Available at: https://www.bis.org/bcbs/publ/d573.htm [Last accessed: 22/06/2026]

20. Basel Committee on Banking Supervision, Basel III: Finalising Post-Crisis Reforms. Available at: https://www.bis.org/bcbs/basel3.htm [Last accessed: 22/06/2026]

21. Basel Committee on Banking Supervision, International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. Available at: https://www.bis.org/publ/bcbs128.pdf [Last accessed: 22/06/2026]

22. International Monetary Fund, Implementation of the Basel Core Principles for Effective Banking Supervision — Experience with Assessments and Implications for Future Work. Available at: https://www.imf.org/en/publications/policy-papers/issues/2016/12/31/implementation-of-the-basel-core-principles-for-effective-banking-supervision-experience-pp4279 [Last accessed: 22/06/2026]

23. International Monetary Fund, Global Financial Stability Report (GFSR). Available at: https://www.imf.org/en/publications/gfsr [Last accessed: 22/06/2026]

24. World Bank, Financial Stability. Available at: https://www.worldbank.org/en/topic/financialstability [Last accessed: 22/06/2026]

25. Mishkin, F. S. (2022) The Economics of Money, Banking and Financial Markets.

26. Saunders, A. and Cornett, M. (2023) Financial Institutions Management: A Risk Management Approach.

27. Goodhart, C. (2011) The Basel Committee on Banking Supervision: A History of the Early Years.

28. Hotori, E., Wendschlag, M. and Giddey, T. (2022) Formalization of Banking Supervision: 19th–20th Centuries. Singapore: Palgrave Macmillan. Available at: https://library.oapen.org/bitstream/id/dc25218a-2009-4458-9f53-c50c012fcb77/978-981-16-6783-1.pdf [Last accessed: 22/06/2026]

29. Prudential Regulation Authority (2023) The Prudential Regulation Authority's Approach to Banking Supervision. London: Bank of England. Available at: https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/prudential-regulation/approach/banking-approach-2023.pdf [Last accessed: 22/06/2026]

30. Basel Committee on Banking Supervision (2023) The Basel Framework. Basel: Bank for International Settlements. Available at: https://www.bis.org/baselframework/BaselFramework.pdf [Last accessed: 22/06/2026]

31. International Monetary Fund (2016) 'Basel Capital and Liquidity Standards for Deposit Takers', in Financial Soundness Indicators: Compilation Guide. Washington, DC: International Monetary Fund, pp. 45–78. Available at: https://www.elibrary.imf.org/downloadpdf/display/book/9781484396209/ch03.pdf [Last accessed: 22/06/2026]

32. Bank for International Settlements (BIS), "History of the Basel Committee," Basel Committee on Banking Supervision (BCBS), 2026. Available at: https://www.bis.org/bcbs/history.htm [Last accessed: 22/06/2026]

33. Committee on Banking Regulations and Supervisory Practices, Report to the Governors on the Supervision of Banks' Foreign Establishments (Basel Concordat), Bank for International Settlements (BIS), Basel, 1975. Available at: https://www.bis.org/publ/bcbs00a.pdf [Last accessed: 22/06/2026]

34. Basel Committee on Banking Supervision (BCBS), Principles for the Supervision of Banks' Foreign Establishments (Basel Concordat — Revised), Bank for International Settlements (BIS), Basel, May 1983. Available at: https://www.bis.org/publ/bcbsc312.pdf [Last accessed: 22/06/2026]

35. Basel Committee on Banking Supervision (BCBS), International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards (Basel Capital Accord — Basel I), Bank for International Settlements (BIS), Basel, July 1988. Available at: https://www.bis.org/publ/bcbs04a.pdf [Last accessed: 22/06/2026]

36. Basel Committee on Banking Supervision (BCBS), Amendment to the Capital Accord to Incorporate Market Risks (Market Risk Amendment), Bank for International Settlements (BIS), Basel, updated November 2005. Available at: https://www.bis.org/publ/bcbs119.pdf [Last accessed: 22/06/2026]

37. Basel Committee on Banking Supervision (BCBS), International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: A Revised Framework (Comprehensive Version) (Basel II),

Bank for International Settlements (BIS), Basel, June 2006. Available at: https://www.bis.org/publ/bcbs128.pdf [Last accessed: 22/06/2026]

38. Basel Committee on Banking Supervision (BCBS), Basel III: A Global Regulatory Framework for More Resilient Banks and Banking Systems (Revised Version), Bank for International Settlements (BIS), Basel, June 2011. Available at: https://www.bis.org/publ/bcbs189.htm [Last accessed: 22/06/2026]

39. Basel Committee on Banking Supervision (BCBS), Basel III: A Global Regulatory Framework for More Resilient Banks and Banking Systems, Bank for International Settlements (BIS), Basel, December 2010 (updated June 2011). Available at: https://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf [Last accessed: 22/06/2026]

40. Investopedia, "Understanding Over-the-Counter (OTC) Derivatives: Contracts and Examples," 2015. Available at: https://www.investopedia.com/ask/answers/052815/what-overthecounter-derivative.asp [Last accessed: 22/06/2026]

41. Investopedia, "Understanding Tier 1 Capital: Key Components and Banking Impact," 2026. Available at: https://www.investopedia.com/terms/t/tier1capital.asp [Last accessed: 22/06/2026]

42. Investopedia, "Understanding Tier 2 Capital: Key Components and Financial Impact," 2026. Available at: https://www.investopedia.com/terms/t/tier2capital.asp [Last accessed: 22/06/2026]

43. Office of the Superintendent of Financial Institutions (OSFI), "OSFI Completes Basel III Reforms, Releases Final Capital and Liquidity Rules to Protect Canadians," Government of Canada, 2022. Available at: https://www.osfi-bsif.gc.ca/en/news/osfi-completes-basel-iii-reforms-releases-final-capital-liquidity-rules-protect-canadians [Last accessed: 22/06/2026]

44. World Bank (2020) Global Financial Development Report 2019/2020: Bank Regulation and Supervision a Decade after the Global Financial Crisis, Washington, DC: World Bank. Available at: https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/71ec90e9-08f3-52be-b0be-63f136719243 [Last accessed: 22/06/2026]

45. Basel Committee on Banking Supervision (BCBS), Regulatory Consistency Assessment Programme (RCAP): Assessment of Basel III Regulations — Canada, Bank for International Settlements (BIS), Basel, June 2014. ISBN 978-92-9131-543-7 (print); ISBN 978-92-9131-544-4 (online). Available at: https://www.bis.org/bcbs/implementation/l2_ca.pdf [Last accessed: 22/06/2026]

46. "Basel III Capital Buffer Requirements and Credit Union Prudential Regulation: Canadian Evidence," Journal of Financial Stability, Vol. 33, 2017, pp. 168–189. DOI: 10.1016/j.jfs.2017.06.001.

47. Allen, J., "Basel III FRTB: Data Pooling Innovation to Lower Capital Charges," Financial Innovation, Vol. 7, No. 52, 2021. DOI: 10.1186/s40854-021-00252-2.

48. Investopedia, "Understanding Bail-Ins: Financial Crisis Solution and Impacts," 2026. Available at: https://www.investopedia.com/terms/b/bailin.asp [Last accessed: 22/06/2026]

49. Investopedia, "Volatility: Meaning in Finance and How It Works With Stocks," 2026. Available at: https://www.investopedia.com/terms/v/volatility.asp [Last accessed: 22/06/2026]

50. Investopedia, "Understanding Procyclic Trends and Examples in Economics," 2026. Available at: https://www.investopedia.com/terms/p/procyclical.asp [Last accessed: 22/06/2026].

ეკოლოგიური ტექნოლოგიების მარკეტინგი: საზოგადოებრივი ცნობიერების ფორმირება და მასობრივი მედიის როლი მდგრადი ინოვაციების დანერგვაში

Marketing of Ecological Technologies: Shaping Public Awareness and the Role of Mass Media in Adopting Sustainable Innovations

მარიამ მეგრელიძე
კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი
სოციალურ და ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ბაკალავრი ჟურნალისტიკაში
საერთაშორისო მარკეტინგის მაგისტრი

Mariam Megrelidze
Caucasus International University
Bachelor of Social Sciences and Humanities in Journalism
Master of International Marketing

აბსტრაქტი. გარემოსდაცვითი პრობლემების მზარდი აქტუალობის ფონზე, ეკოლოგიური ტექნოლოგიები და მდგრადი ინოვაციები საზოგადოებისა და ბიზნესსექტორის ყურადღებას სულ უფრო მეტად იქცევს. თუმცა, მიუხედავად იმისა, რომ კომპანიები სულ უფრო მეტ „მწვანე“ პროდუქტს ქმნიან, მათი ფართოდ დანერგვა და მომხმარებლის ქცევის ცვლილება კვლავ სერიოზულ გამოწვევად რჩება. ამ პროცესში მთავარი ბარიერი ხშირად ინფორმაციის ნაკლებობა და საზოგადოებრივი ცნობიერების დაბალი დონეა. წინამდებარე ნაშრომი იკვლევს ეკოლოგიური ტექნოლოგიების მარკეტინგის სტრატეგიებს, კერძოდ, მასობრივი მედიისა და საკომუნიკაციო არხების როლს მომხმარებელთა ცნობიერების ამაღლებასა და მდგრადი ინოვაციების დანერგვის ხელშეწყობაში. კვლევა ეფუძნება არსებული სამეცნიერო ლიტერატურის სინთეზურ ანალიზს, რომელიც ერთმანეთთან აკავშირებს ინოვაციების დიფუზიის კლასიკურ თეორიებს, მედიის დღის წესრიგის ფორმირების პრინციპებსა და მწვანე მარკეტინგის სფეროში ჩატარებული თანამედროვე ემპირიული კვლევების შედეგებს. ნაშრომში გაანალიზებულია, თუ როგორ შეუძლია მარკეტინგული კომუნიკაციის სწორად დაგეგმვამ დაძლიოს ისეთი ბარიერები, როგორებიცაა მომხმარებლის სკეპტიციზმი, მაღალი ფასი და ინფორმაციული ვაკუუმი, და ამით ხელი შეუწყოს ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქტების ბაზარზე დამკვიდრებას.

საკვანძო სიტყვები: ეკოლოგიური ტექნოლოგიები, მწვანე მარკეტინგი, მასობრივი მედია,საზოგადოებრივი ცნობიერება, მდგრადი ინოვაციები, ინოვაციების დიფუზია, მომხმარებლის ქცევა.

Abstract. Against the backdrop of the growing urgency of environmental issues, ecological technologies and sustainable innovations are increasingly attracting the attention of both society and the business sector. However, despite companies creating more "green" products, their widespread adoption and shifts in consumer behavior remain a serious challenge. The main barrier in this process is often a lack of information and a low level of public awareness. This paper examines the marketing strategies of ecological technologies, specifically focusing on the role of mass media and communication channels in raising consumer awareness and promoting the adoption of sustainable innovations. The study is based on a synthetic analysis of existing scientific literature, which interlinks classical theories of the diffusion of innovations, the principles of media agenda-setting, and the results of contemporary empirical research in the field of green marketing. The paper analyzes how properly planned marketing communication can overcome barriers such as consumer skepticism, high prices, and information vacuums, thereby facilitating the establishment of eco-friendly products in the market.

Keywords: Ecological technologies, green marketing, mass media, public awareness, sustainable innovations, diffusion of innovations, consumer behavior.

შესავალი

მზარდი ეკოლოგიური კრიზისი საფრთხეს უქმნის როგორც ბუნებრივ გარემოს, ისე მომავალი თაობების კეთილდღეობას. ისეთი პრობლემები, როგორიცაა კლიმატის ცვლილება, რესურსების სწრაფი გამოლევა, გარემოს დაბინძურება და სოციალური უთანასწორობა, სულ უფრო მწვავე ხდება და კაცობრიობისგან გადაუდებელ რეაგირებას მოითხოვს (Durmaz & Öcal, 2025, p. 2). ამ გამოწვევების საპასუხოდ, მდგრადი განვითარების კონცეფცია სულ უფრო აქტუალური ხდება. მისი მთავარი პრინციპი დღევანდელი თაობის საჭიროებების ისე

დაკმაყოფილებაა, რომ საფრთხე არ შეექმნას მომავალი თაობების შესაძლებლობას, თავიანთი საჭიროებები დაიკმაყოფილონ (Durmaz & Öcal, 2025, p. 2). ეს პრინციპები გლობალურ დონეზე ფორმალიზებულია გაეროს მდგრადი განვითარების მიზნებში (SDGs), რომლებიც კაცობრიობის კეთილდღეობისკენ მიმართულ ჩარჩოს ქმნის და განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებს ისეთ საკითხებზე, როგორიცაა პასუხისმგებლიანი მოხმარება და წარმოება (მიზანი 12) (Laasri, 2023, p. 18). შესაბამისად, მდგრადობა გულისხმობს ბუნებრივი რესურსების შეგნებულ გამოყენებას, ნარჩენების შემცირებასა და გარემოსთვის საზიანო საქმიანობის მინიმიზაციას, რაც საზოგადოების საჭიროებების დაკმაყოფილებასთან ერთად ბუნებრივი გარემოს დაცვასაც უზრუნველყოფს (Durmaz & Öcal, 2025, p. 2). მდგრადობის საკითხი გვაფიქრებინებს იმაზე, შევძლებთ თუ არა, მომავალ თაობებს დავუტოვოთ იმაზე მეტი ან იგივე რაოდენობის რესურსი, ვიდრე ახლა გვაქვს (Laasri, 2023, p. 14).

მიუხედავად იმისა, რომ ეკოლოგიური პრობლემების არსებობა ობიექტური რეალობაა, ნებისმიერი „მდგომარეობა“ ავტომატურად არ იქცევა „პრობლემად“, რომელიც საზოგადოებისა და მთავრობისგან ქმედებას მოითხოვს (Guber, 2012, p. 12). ბევრი ეკოლოგიური საკითხი, განსაკუთრებით კი კლიმატის ცვლილება, „შეუმჩნეველ“ ანუ „არათვალსაჩინო“ პრობლემად ითვლება, რადგან ადამიანების უმრავლესობა მის შედეგებს პირდაპირ და მყისიერად ვერ გრძნობს (Wonneberger & Vliegenthart, 2021, p. 6).

ასეთი საკითხები აბსტრაქტული, რთული და გრძელვადიანია, ამიტომ ინფორმაციის მისაღებად საზოგადოება და პოლიტიკოსებიც მეტწილად მედიაზე არიან დამოკიდებული (Wonneberger & Vliegenthart, 2021, p. 6). ამიტომ მსგავსი თემებისთვის საზოგადოებრივი დღის წესრიგში ადგილის შენარჩუნება ძალიან რთულია. ენტონი დაუნსის „ყურადღების მიპყრობის ციკლის“ თეორიის თანახმად, საზოგადოების ინტერესი კონკრეტული პრობლემისადმი მკვეთრად იზრდება რაიმე „განგაშის გამომწვევი აღმოჩენის“ შემდეგ, თუმცა დროთა განმავლობაში, როდესაც პრობლემის გადაჭრის რეალური სირთულეები და ფასი ცხადი ხდება, ინტერესი კლებულობს და საზოგადოება „იწყენს“ (Guber, 2012, p. 14). ეს ციკლი განსაკუთრებით კარგად ჩანს ისეთ გლობალურ პრობლემებზე, როგორიცაა კლიმატის ცვლილება, რომელიც მუდმივად იბრძვის დღის წესრიგში დასარჩენად (Guber, 2012, p. 13).

ასეთ ვითარებაში მასობრივი მედიის როლი არსებითი ხდება. დღის წესრიგის დადგენის თეორიის თანახმად, მედიას აქვს უნარი, საზოგადოების ყურადღება მიმართოს იმ საკითხებზე, რომლებსაც თავად მიიჩნევს პრიორიტეტულად და ამით საზოგადოებრივი დღის წესრიგი განსაზღვროს (Jati & Rahayu, 2020, p. 1). კვლევები ადასტურებს, რომ მედიაკამპანიებს საზოგადოების ცოდნისა და ცნობიერების ამაღლება შეუძლია ეკოლოგიურ საკითხებზე (Jati & Rahayu, 2020, p. 2). თუმცა, მედიის გავლენა ყოველთვის ცალსახა არ არის. მაგალითად, კოლუმბიაში ჩატარებულმა კვლევამ აჩვენა, რომ ჟურნალისტები ხშირად ამახვილებენ ყურადღებას პრობლემის არსებობის ფაქტზე და იშვიათად საუბრობენ მის შედეგებსა და გადაჭრის გზებზე (McCombs et al., 2023, p. 10). ასეთი ზედაპირული გაშუქება კი შესაძლოა საზოგადოებრივი გულგრილობის მიზეზი გახდეს. კოლუმბიის მოსახლეობის გამოკითხვისას დაახლოებით მესამედმა ნარჩენებისა და წყლის დაბინძურების მართვის მიმართ არც კმაყოფილება და არც უკმაყოფილება გამოხატა (McCombs et al., 2023, p. 14). ამასთან, მედია იშვიათად აკავშირებს ლოკალურ პრობლემებს ისეთ გლობალურ საკითხებთან, როგორიცაა კლიმატის ცვლილება (McCombs et al., 2023, p. 16). შესაბამისად, მედიის უნარი, შექმნას და შეინარჩუნოს საზოგადოებრივი ინტერესი, სერიოზულ გამოწვევად რჩება.

ეკოლოგიურ და სოციალურ გამოწვევებზე ბიზნესის ერთ-ერთი პასუხი მდგრადი მარკეტინგია. მდგრადი მარკეტინგი, რომელსაც კოტლერი „მარკეტინგ 3.0-ს“ უწოდებს, ტრადიციული მიდგომისგან განსხვავებით, მოკლევადიან მოგებაზე არ არის ორიენტირებული. მისი მიზანია დააკმაყოფილოს მომხმარებელთა საჭიროებები, გაზარდოს სოციალური ეფექტიანობა და, ამავდროულად, შექმნას სოციალური, ეკონომიკური და ეკოლოგიური ღირებულებები (Durmaz & Öcal, 2025, pp. 3-4). ამ მიდგომის მიზანია კომპანიის გრძელვადიანი საქმიანობის უზრუნველყოფა, ბრენდის იმიჯის გაუმჯობესება და მომგებიანობის ზრდა (Durmaz & Öcal, 2025, p. 3). მდგრადი მარკეტინგის ერთ-ერთი მთავარი მიმართულებაა „მწვანე მარკეტინგი“, რომელიც ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქტებისა და მომსახურების შექმნასა და პოპულარიზაციას გულისხმობს (Durmaz & Öcal, 2025, p. 4). სწორედ მწვანე მარკეტინგის სტრატეგიებია საკვანძო ეკოლოგიური ტექნოლოგიების ბაზარზე დასამკვიდრებლად. ამის კარგი მაგალითია ესტონური ენერგოკომპანია Eesti Energia, რომელმაც „მწვანე ენერგიის“ კამპანიით წარმატებით გაზარდა ბაზრის წილი და გაიუმჯობესა რეპუტაცია (Laasri, 2023, p. 16).

თუმცა, მწვანე მარკეტინგის განხორციელება გარკვეულ სირთულეებთანაა დაკავშირებული. ერთ-ერთი მთავარი ბარიერი ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქტების მაღალი ფასია. მომხმარებლები, მიუხედავად იმისა, რომ აცნობიერებენ ეკოლოგიურ სარგებელს, ხშირად მაინც უფრო იაფ, არაეკოლოგიურ ალტერნატივას ირჩევენ (Laasri, 2023, p. 34). ამას ემატება ეკოპროდუქტების შესახებ ინფორმაციის ნაკლებობა და მათი ხელმისაწვდომობის პრობლემა (Yadav & Ganganaboina, 2017, p. 8). ამიტომ კომპანიებისთვის აუცილებელია, დაასაბუთონ მაღალი ფასი იმ ეთიკური და გარემოსდაცვითი პრაქტიკებით, რომლებიც პროდუქტის შექმნისას გამოიყენეს (Laasri, 2023, p. 12). ეფექტური კომუნიკაცია, რომელიც მომხმარებლის ნდობას მოიპოვებს და სანდო ინფორმაციას მიაწვდის, აუცილებელია. ამ პროცესში დიდი როლი აქვს ეკომარკირებას (eco-labeling), რომელიც მომხმარებელს ყიდვის მომენტშივე აწვდის ინფორმაციას პროდუქტის ეკოლოგიური სტანდარტების შესახებ და არჩევანის გაკეთებაში ეხმარება (Yadav & Ganganaboina, 2017, p. 8).

ამრიგად, კვლევის მთავარი პრობლემა ისაა, რომ გლობალური ეკოლოგიური კრიზისის სიმწვავისა და მდგრადი ტექნოლოგიების არსებობის მიუხედავად, მათი ფართო დანერგვა და საზოგადოების მიერ მიღება კვლავაც დაბალ დონეზეა. ამის მიზეზი საზოგადოებრივი ცნობიერების ნაკლებობა, მედიის არათანმიმდევრული ყურადღება და მარკეტინგული ბარიერებია. შესაბამისად, წინამდებარე ნაშრომის მიზანია ეკოლოგიური ტექნოლოგიების მარკეტინგის მიერ, მასობრივი მედიის დღის წესრიგის განმსაზღვრელი ფუნქციის გამოყენებით, საზოგადოებრივი ცნობიერების ფორმირებისა და მდგრადი ინოვაციების დანერგვის ხელშეწყობის გზების კვლევა.

ამ მიზნის მისაღწევად, ნაშრომი პასუხს გასცემს შემდეგ საკვლევ კითხვებს:

1. რა ფუნქცია აკისრია მასობრივ მედიას ეკოლოგიურ საკითხებთან დაკავშირებით საზოგადოებრივი დღის წესრიგის ფორმირებაში და რა ფაქტორები განაპირობებს ამ პროცესის ეფექტიანობას?

2. როგორ შეუძლიათ მდგრადი მარკეტინგის სტრატეგიებს, დაძლიონ მომხმარებლის ისეთი ბარიერები, როგორიცაა ფასისადმი მგრძნობელობა და დაბალი ცნობიერება?

3. რომელი საკომუნიკაციო არხები და მესიჯებია ყველაზე ეფექტური ეკოლოგიური ტექნოლოგიების პოპულარიზაციისთვის და მომხმარებელთა ქცევაზე ზემოქმედებისთვის?

4. როგორ ურთიერთქმედებს მედიის გავლენა, მარკეტინგული კომუნიკაცია და საზოგადოებრივი ცნობიერება მდგრადი ინოვაციების მიმართ მომხმარებელთა დამოკიდებულებებისა და ქცევის ფორმირების პროცესში?

ამ კითხვებზე საპასუხოდ, ნაშრომი შემდეგ ამოცანებს ისახავს: თეორიული ლიტერატურის მიმოხილვა მდგრადი განვითარების, მედიის დღის წესრიგის დადგენის თეორიისა და მწვანე მარკეტინგის შესახებ; მასობრივი მედიის როლის ანალიზი ეკოლოგიური ცნობიერების ფორმირებაში; ეკოლოგიური ტექნოლოგიების მარკეტინგის წარმატებული და წარუმატებელი მაგალითების შესწავლა და ეფექტური საკომუნიკაციო სტრატეგიების მოდელირება.

თეორიული საფუძვლები/მიმოხილვა

ეკოლოგიური ტექნოლოგიების მარკეტინგის საკითხის სრულყოფილად გასააზრებლად იმ თეორიული ჩარჩოების განხილვაა აუცილებელი, რომლებიც ამ პროცესის საფუძველს ქმნის. წინამდებარე მიმოხილვაში ყურადღებას შევაჩერებთ მწვანე მარკეტინგის ცნებებზე, ინოვაციების დიფუზიის თეორიაზე, მასობრივი კომუნიკაციის როლსა და მომხმარებელთა ქცევის მოდელებზე. ამ თეორიების სინთეზი გვიჩვენებს, როგორ ყალიბდება საზოგადოებრივი ცნობიერება და როგორ ხდება მდგრადი ინოვაციების დანერგვა.

მწვანე მარკეტინგის, როგორც ცნების, ისტორია გასული საუკუნის 70-იანი წლებიდან იწყება, როდესაც ამერიკის მარკეტინგის ასოციაციამ (AMA) 1975 წელს „ეკოლოგიური მარკეტინგის“ შესახებ პირველი სემინარი ჩაატარა (Laasri 2023, 10; Durmaz 2025, 4). თავდაპირველად ეს ცნება ეკოლოგიური მარკეტინგის სახელით დამკვიდრდა და მისი მიზანი ისეთი პროდუქტების პოპულარიზაცია იყო, რომლებიც გარემოსთვის უსაფრთხოდ მიიჩნეოდა (Laasri 2023, 11). ამ პერიოდში ტექნოლოგიური განვითარებითა და წარმოების მეთოდებით გამოწვეულმა ეკოლოგიურმა კატასტროფებმა მომხმარებლები გარემოსდაცვითი პრობლემების მიმართ განსაკუთრებით მგრძნობიარე გახადა, ამან კი მწვანე მარკეტინგის პრინციპების გავრცელებასა და დანერგვას შეუწყო ხელი (Durmaz 2025, 4).

მწვანე მარკეტინგის განვითარება რამდენიმე ეტაპად იყოფა. საწყის ეტაპზე ყურადღება მხოლოდ ეკოლოგიური პროდუქტების შექმნაზე მახვილდებოდა, რომლებსაც მომხმარებელთა დაბალი მაჩვენებელი ჰქონდა. თუმცა, 1990-იან წლებში, როდესაც ეკოლოგიური საკითხების მიმართ ინტერესი გაიზარდა, კომპანიებმა კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის პრაქტიკების დანერგვა დაიწყეს, რაც ნედლეულის ნაკლებ მოხმარებას, ნარჩენების გადამუშავებასა და ენერგოეფექტიანობის გაზრდას გულისხმობდა. შემდგომ ეტაპზე ტექნოლოგიურმა გაუმჯობესებამ და მდგრადობის მარკეტინგის განვითარებამ კიდევ უფრო დახვეწა ეს მიდგომები, ხოლო ბოლო ეტაპზე მწვანე პროდუქტებისა და სერვისების ბაზარზე „დაბრუნება“ მოხდა, რასაც „მდგრადი მწვანე მარკეტინგის“ ცნების დამკვიდრებაც მოჰყვა (Laasri 2023, 11).

მდგრადი მარკეტინგი სამ ძირითად განზომილებას მოიცავს: მწვანე, სოციალურ და კრიტიკულ მარკეტინგს (Durmaz 2025, 4). თუ მწვანე მარკეტინგი ბიზნესზეა ორიენტირებული და ენერგოეფექტურობასა და შეფუთვის შემცირებას გულისხმობს, სოციალური მარკეტინგის მთავარი აქტორები მოქალაქეები და არასამთავრობო ორგანიზაციები არიან, რომლებიც ეკოლოგიური პროდუქტების მოთხოვნასა და შესაბამისი ცხოვრების წესის დამკვიდრებას უწყობენ ხელს. ხოლო კრიტიკული მარკეტინგი სისტემურ დონეზე მოქმედებს და ისეთ აქტორებს აერთიანებს, როგორებიცაა მთავრობა, ბაზრები და ინსტიტუტები, რომლებიც მდგრადი წარმოებისა და მოხმარების წამახალისებელ რეგულაციებს ქმნიან (Durmaz 2025, 4). ამასთან, ტრადიციული მარკეტინგული მიქსის, „4P“-ს (პროდუქტი, ფასი, ადგილი,

პოპულარიზაცია) ნაცვლად, მდგრად მარკეტინგში „4C“ ცნება ინერგება: სამომხმარებლო ღირებულება, სამომხმარებლო დანახარჯი, მომხმარებლისთვის ხელმისაწვდომობა და სამომხმარებლო კომუნიკაცია (Durmaz 2025, 3). ეს მიდგომაც ხაზს უსვამს იმას, რომ მარკეტინგული სტრატეგიები პროდუქტთან ერთად მომხმარებლის საჭიროებებსა და გარემოზე ზემოქმედებასაც უნდა ითვალისწინებდეს.

ახალი ეკოლოგიური ტექნოლოგიების წარმატებული მარკეტინგი პირდაპირ უკავშირდება საზოგადოებაში სიახლეების გავრცელებისა და დანერგვის პროცესს. ამ პროცესის ასახსნელად ერთ-ერთი ყველაზე აღიარებული თეორიული ჩარჩო ევერეტ როჯერსის ინოვაციების დიფუზიის თეორიაა. ამ თეორიის მიხედვით, დიფუზია ის პროცესია, რომლის დროსაც ინოვაცია დროთა განმავლობაში, გარკვეული საკომუნიკაციო არხების მეშვეობით, სოციალური სისტემის წევრებს შორის ვრცელდება (Sahin 2006, 2). ეს პროცესი ხუთ ძირითად ეტაპს მოიცავს: ცოდნა, დარწმუნება, გადაწყვეტილება, დანერგვა და დადასტურება. თავდაპირველად, ინდივიდი ინოვაციის არსებობის შესახებ იგებს და ინფორმაციას ეძებს, შემდეგ კი მის მიმართ დადებით ან უარყოფით დამოკიდებულებას იჩენს. ამას მოსდევს გადაწყვეტილების ეტაპი, სადაც ინოვაციის მიღება ან უარყოფა ხდება (Sahin 2006, 3).

ინოვაციების მიმღებლობის მიხედვით, საზოგადოების წევრები ხუთ კატეგორიად იყოფიან: ინოვატორები (2.5%), ადრეული მიმღებები, ადრეული უმრავლესობა, გვიანი უმრავლესობა და ჩამორჩენილები (Sahin 2006, 6). ინოვატორები ისინი არიან, ვინც პირველები ნერგავენ სიახლეს და მზად არიან, გაურკვევლობას გაუმკლავდნენ. თუმცა საზოგადოებრივი აზრის ფორმირებისთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ადრეულ მიმღებებს ენიჭებათ. ისინი ხშირად ლიდერები და „როლური მოდელები“ არიან სოციალურ სისტემაში, რომლებსაც სხვა წევრები რჩევისთვის მიმართავენ. მათი მხრიდან ინოვაციის მიღება გაურკვევლობას ამცირებს და სიახლეს „მწვანე შუქს“ უნთებს (Sahin 2006, 6). ეკოლოგიური ტექნოლოგიების შემთხვევაში, სწორედ ადრეული მიმღებების დარწმუნებაა გადამწყვეტი, რათა ინოვაცია მასობრივად გავრცელდეს.

ინოვაციის გავრცელების პროცესში, განსაკუთრებით კი საწყის, ცოდნის ეტაპზე, დიდ გავლენას ახდენს მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებები. თუმცა მედია მხოლოდ ინფორმაციის მიმწოდებელი არ არის, ის აქტიურად მონაწილეობს საზოგადოებრივი აზრის ფორმირებაში. ამ პროცესის ასახსნელად ფართოდ გამოიყენება დღის წესრიგის დადგენის (Agenda-Setting) თეორია, რომელიც მაკკომბსმა და შოუმ შეიმუშავეს (Jati 2020, 2). ამ თეორიის თანახმად, მედია საზოგადოებას კი არ ეუბნება, რა იფიქროს, არამედ რაზე იფიქროს. მედიას შეუძლია გარკვეული საკითხების წინ წამოწევით და მათზე საზოგადოების ყურადღების მიმართვით, ეს საკითხები დღის წესრიგში მთავარ თემებად აქციოს (Jati 2020, 1). მაგალითად, ნიდერლანდებში ჩატარებულმა მედიაკამპანიამ სათბურის ეფექტის საშიშროების შესახებ, საგრძნობლად გაზარდა საზოგადოების ცნობიერება და პრევენციული ღონისძიებების მნიშვნელობა (Jati 2020, 2).

თუმცა მედიის გავლენა მხოლოდ საკითხების შერჩევით არ შემოიფარგლება. გადამწყვეტია ისიც, თუ როგორ არის წარმოდგენილი ესა თუ ის საკითხი, ანუ მისი „ჩარჩოში ჩასმა“ (Framing). ადამიანები სამყაროს შესახებ წარმოდგენას „თავში არსებული სურათებით“ იქმნიან, რომლებსაც ხშირად სხვები უქმნიან (Guber 2012, 3).

გარემოსდაცვითი საკითხები საჯარო პრობლემებად მხოლოდ მაშინ იქცევა, როდესაც საზოგადოება და ლიდერები მათ არა ბედისწერად ან შემთხვევითობად, არამედ „ადამიანის ქმედებების შედეგად და ადამიანის ჩარევით გადასაჭრელად“ აღიქვამენ (Guber 2012, 4). მაგალითად, რეიჩელ კარსონის წიგნმა „მდუმარე გაზაფხული“ მცენარეთა და ცხოველთა

სახეობების დაზიანება შემთხვევითობის ნაცვლად, ქიმიური ინსექტიციდების გადაჭარბებული გამოყენების შედეგად წარმოაჩინა, რითაც პრობლემას სრულიად ახალი, ადამიანის მიერ გამოწვეული კრიზისის ჩარჩო შესძინა (Guber 2012, 4).

მედიის მიერ დღის წესრიგის ფორმირებას კრიტიკული ასპექტებიც ახლავს. კვლევები აჩვენებს, რომ გარემოსდაცვითი საკითხების გაშუქებისას მედია ხშირად უფრო მეტად პრობლემის „არსებობაზე“ ამახვილებს ყურადღებას, ვიდრე მის „შედეგებსა“ და „გადაჭრის გზებზე“ (McCombs 2023, 10-11). მაგალითად, კოლუმბიის მედიის ანალიზმა აჩვენა, რომ ნარჩენებისა და წყლის დაბინძურების შესახებ ახალი ამბები ძირითადად პრობლემის კონსტატაციით შემოიფარგლებოდა. ამასთან, გამოვლინდა, რომ გაშუქებაში დადებითი ემოციები ჭარბობდა, რაც ხშირად დაკავშირებული იყო ოფიციალური პირების განცხადებებთან, რომლებიც საკუთარ საქმიანობას დადებითად წარმოაჩენდნენ. ეს კი იმაზე მიუთითებს, რომ დღის წესრიგს ხშირად მმართველი ელიტა აყალიბებს და ჟურნალისტები დამოუკიდებელი კვლევის ნაცვლად, მათ მიერ შეთავაზებულ ჩარჩოებს ემყნობიან (McCombs 2023, 13).

საბოლოოდ, ყველა ეს თეორიული მიდგომა მომხმარებლის ქცევისა და საზოგადოებრივი ცნობიერების ფორმირების საკითხს უკავშირდება. მედიით გაზრდილი ცნობიერება ყოველთვის ქცევაში არ აისახება. კვლევები აჩვენებს, რომ სოციალური მედიით მიღებული ცნობიერება შეიძლება დროებითი აღმოჩნდეს და სხვა, უფრო აქტუალური საკითხების გამოჩენისთანავე გაქრეს (Jati 2020, 1). ამასთან, საზოგადოებაში შეიძლება არსებობდეს მაღალი უკმაყოფილება გარემოსდაცვითი მენეჯმენტის მიმართ (მაგალითად, ნარჩენების მართვით უკმაყოფილო იყო 43.9%, ხოლო წყლის მართვით - 43.1%), თუმცა ამავე დროს, მოსახლეობის დიდი ნაწილი (დაახლოებით ერთი მესამედი) ამ საკითხის მიმართ ამბივალენტური ან გულგრილი რჩებოდეს (McCombs 2023, 14).

ეს ფაქტი „გაოგნებას იწვევს საზოგადოებრივი გულგრილობის გამო“ და მწვანე მარკეტინგისთვის ერთ-ერთ მთავარ გამოწვევას წარმოადგენს.

ამ „ცნობიერება-ქცევის“ ხარვეზის ასახსნელად და იმის გასაგებად, თუ რა ფაქტორები განაპირობებს ეკოლოგიური პროდუქტების შეძენას, მკვლევრები ხშირად მიმართავენ მომხმარებელთა ქცევის მოდელებს, როგორიცაა, მაგალითად, დაგეგმილი ქცევის თეორია (Theory of Planned Behavior). ეს მოდელი, რომელიც მწვანე მარკეტინგის კვლევებშიც აქტიურად გამოიყენება (Yadav Ganganaboina 2017, 88), ამტკიცებს, რომ ქცევის განხორციელების განზრახვა სამი ძირითადი ფაქტორით განისაზღვრება: 1) დამოკიდებულება ქცევის მიმართ - ინდივიდის დადებითი ან უარყოფითი შეფასება მწვანე პროდუქტის შეძენის შესახებ; 2) სუბიექტური ნორმები - აღქმული სოციალური წნეხი, ანუ რას ფიქრობენ ინდივიდისთვის მნიშვნელოვანი ადამიანები ამ ქცევაზე; და 3) აღქმული ქცევითი კონტროლი - რამდენად მარტივად ან რთულად მიაჩნია ინდივიდს მწვანე პროდუქტის შეძენა (მაგ., ფასი, ხელმისაწვდომობა, ინფორმაციის ფლობა). შესაბამისად, მომხმარებელს შეიძლება ჰქონდეს დადებითი დამოკიდებულება ეკოლოგიური პროდუქტისადმი, მაგრამ თუ მისი ფასი მაღალია ან ის მაღაზიებში ხელმისაწვდომი არ არის (დაბალი აღქმული ქცევითი კონტროლი), შეძენის განზრახვა და, შესაბამისად, თავად ქცევაც არ განხორციელდება. ეს მოდელი გვეხმარება ავხსნათ, რატომ არ ითარგმნება გარემოსდაცვითი ცნობიერება ყოველთვის შესაბამის სამომხმარებლო ქცევაში.

ამრიგად, ეკოლოგიური ტექნოლოგიების წარმატებით დასანერგად რთული მიდგომაა საჭირო. მწვანე მარკეტინგი გვთავაზობს სტრატეგიებს პროდუქტის პოზიციონირებისთვის (Laasri 2023; Durmaz 2025). ინოვაციების დიფუზიის თეორია გვიჩვენებს, თუ როგორ ვრცელდება ეს პროდუქტები და იდეები საზოგადოების სხვადასხვა სეგმენტში, განსაკუთრებით კი აზრის

ლიდერების როლს უსვამს ხაზს (Sahin 2006). მასობრივი კომუნიკაციის თეორიები განმარტავენ მედიის გადამწყვეტ როლს საწყისი ცნობიერების შექმნასა და საზოგადოებრივი აზრის ფორმირებაში (Guber 2012; Jati 2020). ამასთან, მომხმარებელთა ქცევის მოდელები, როგორიცაა დაგეგმილი ქცევის თეორია, გვიხსნის იმ ფსიქოლოგიურ და სოციალურ მექანიზმებს, რომლებიც ცნობიერებასა და რეალურ ქმედებას შორის არსებულ ხიდს ქმნის ან არღვევს (Yadav Ganganaboina 2017).

მედიის ზედაპირული გაშუქებისა და საზოგადოების შესაძლო გულგრილობის ფონზე (McCombs 2023), აშკარაა, რომ საჭიროა ისეთი სტრატეგიების შემუშავება, რომლებიც ცნობიერების ამაღლებასთან ერთად დადებითად იმოქმედებს მომხმარებელთა დამოკიდებულებებზე, სოციალურ ნორმებსა და ქცევით კონტროლზე, რათა რეალურ ცვლილებებს მივაღწიოთ.

კვლევის მეთოდები/შერჩევის დასაბუთება

წინამდებარე ნაშრომი თეორიულ-ანალიტიკური კვლევაა, რომლის მთავარი მიზანიც ეკოლოგიური მარკეტინგის, მედიის როლისა და საზოგადოებრივი ცნობიერების ფორმირების რთული ურთიერთკავშირების შესწავლაა არსებული სამეცნიერო ლიტერატურის სინთეზის საფუძველზე. ამ მიზნის მისაღწევად კვლევის ძირითად მეთოდს სისტემური ლიტერატურული მიმოხილვა წარმოადგენს. ეს მეთოდი წყაროების აღწერის გარდა, მათ კრიტიკულ ანალიზს, იდენტიფიცირებასა და შეფასებასაც გულისხმობს, რათა გამოვლინდეს ძირითადი თეორიული ჩარჩოები, ემპირიული მონაცემები და არსებული კვლევითი „ხვრელები“. ჩვენი მიდგომა „საშუალო დონის“ ანალიზად შეიძლება დახასიათდეს, რაც გულისხმობს, რომ კვლევის მიზანი ერთიანი, უნივერსალური თეორიის შექმნა კი არ არის, არამედ არსებული ემპირიული კვლევების საფუძველზე კონკრეტული თეორიული ჰიპოთეზების შემოწმება და დაკავშირებაა (Rogers, 1983, p. 73). ასეთი მიდგომა თეორიის პრაქტიკულ კვლევებთან მყარად დაკავშირების საშუალებას იძლევა, მონაცემები კი თეორიულ ჭრილში განიხილება. პროცესი რამდენიმე ეტაპად წარიმართა: პირველ ეტაპზე შესაბამისი წყაროების იდენტიფიცირება მოხდა საკვანძო სიტყვების გამოყენებით, მეორე ეტაპზე - მათი გადარჩევა აბსტრაქტებისა და შესავლების მიხედვით და ბოლოს, სრული ანალიზისთვის მხოლოდ იმ ნაშრომების დატოვება, რომლებიც პირდაპირ პასუხობდნენ კვლევის მიზნებს.

ლიტერატურის სისტემური მიმოხილვის მეთოდის შერჩევა საკვლევი თემის რთული და მრავალასპექტიანი ბუნებითაა განპირობებული. ეკოლოგიური მარკეტინგი და მედიის როლი ეკონომიკის, სოციოლოგიის, ფსიქოლოგიისა და გარემოსდაცვითი მეცნიერებების საკითხებს მოიცავს. შესაბამისად, მხოლოდ ასეთი სინთეზური მიდგომითაა შესაძლებელი ამ დისციპლინებში დაგროვილი ცოდნის ერთიან სურათად წარმოდგენა. სამეცნიერო კვლევების უმრავლესობა, როგორც წესი, მხოლოდ ორი ცვლადის ურთიერთკავშირს იკვლევს, მაგალითად, „მწვანე“ მარკეტინგული მესიჯების გავლენას ბრენდისადმი დამოკიდებულებაზე (Yadav Ganganaboina, 2017, p. 97) ან ეკოლოგიური ცნობიერების კავშირს შესყიდვის გადაწყვეტილებასთან (Yadav Ganganaboina, 2017, p. 94).

თუმცა რეალობაში ეს ურთიერთობები გაცილებით რთულია და მრავალი ცვლადისგან შემდგარ „ქსელს“ წარმოადგენს, რომელშიც ერთდროულად მონაწილეობს სოციალური სტატუსი, განათლება, მედიაზე წვდომა და სხვა ფაქტორები (Rogers, 1983, pp. 130-131). ამ ნაშრომის ერთ-ერთი ამოცანაც სწორედ ამ „ქსელის“ რეკონსტრუქციაა - იმის ჩვენება, თუ როგორ უკავშირდება ერთმანეთს მედიის დღის წესრიგი, მომხმარებლის ცნობიერება, კომპანიის

სტრატეგია და ინოვაციის გავრცელების დინამიკა. ამრიგად, ლიტერატურის მიმოხილვა აქ კვლევის მოსამზადებელი ეტაპი კი არ არის, არამედ მისი მთავარი ანალიტიკური ინსტრუმენტია.

ლიტერატურის მიმოხილვასთან ერთად, კვლევა ეყრდნობა შინაარსის ანალიზის მეთოდოლოგიის შესწავლას, თუმცა არა როგორც პირველად კვლევას, არამედ როგორც სხვა ავტორების მიერ გამოყენებული ინსტრუმენტის ანალიზს. ვსწავლობთ, თუ როგორ იყენებენ სხვა მკვლევრები შინაარსის ანალიზს მედიაში ეკოლოგიური თემების გაშუქების შესაფასებლად. მედიას ხომ არსებითი როლი აქვს საზოგადოებაში და მისი ერთ-ერთი მთავარი ფუნქცია სწორედ დღის წესრიგის განსაზღვრაა, რაც საზოგადოების ყურადღების მიპყრობას გულისხმობს იმ საკითხებზე, რომლებსაც მედია თავად მიიჩნევს მნიშვნელოვნად (Jati & Rahayu, 2020, p. 1). ამ მეთოდის გამოყენების საუკეთესო მაგალითია კოლუმბიურ გაზეთებში წყლისა და ნარჩენების მართვის საკითხების გაშუქების კვლევა, სადაც ავტორებმა დეტალურად გააანალიზეს 358 საგაზეთო სტატია (McCombs et al., 2023, pp. 6-7). ამ კვლევაში ანალიზის ერთეულად აბზაცი იყო აღებული და თითოეული მათგანი იკოდებოდა სუბსტანციური ატრიბუტების (პრობლემის არსებობა, ეფექტები, გადაჭრის გზები) და აფექტური ატრიბუტების (დადებითი/უარყოფითი ემოციები, ბრაზი, სევდა) მიხედვით (McCombs et al., 2023, pp. 8-9). კვლევის მიზანი იყო იმის დადგენა, თუ როგორ მოქმედებს მედიის მიერ შერჩეული ატრიბუტები საზოგადოებრივ აზრზე და ხომ არ არის გაშუქება ზედმეტად შეზღუდული. მსგავსი მიდგომა, თუმცა უფრო ზოგადი ფორმით, ინდონეზიელი ახალგაზრდების კვლევაშიც ჩანს, სადაც დადგინდა, რომ სოციალური მედიის მიერ გავრცელებული საჯარო სერვისების რეკლამები უფრო მეტად ზრდიდა ეკოლოგიურ ცნობიერებას, ვიდრე საინფორმაციო გამოშვებები (Jati & Rahayu, 2020, pp. 3-4).

ასეთი კვლევების ანალიზი გვეხმარება იმის გაგებაში, თუ მედიის რა ფორმატები და შინაარსობრივი აქცენტები ახდენს ყველაზე დიდ გავლენას საზოგადოებრივ აზრზე.

თეორიული სინთეზისა და მედიაანალიზის კვლევების განხილვის პარალელურად, ნაშრომი აქტიურად იყენებს კონკრეტული შემთხვევების ანალიზის მეთოდს. ეს მეთოდი საშუალებას გვაძლევს, ზოგადი თეორიული დებულებები დავაკავშიროთ კონკრეტულ, რეალურ მაგალითებთან და დავინახოთ, როგორ მუშაობს თეორია პრაქტიკაში. ამ მეთოდის ღირებულება კარგად ჩანს ინოვაციების დიფუზიის კლასიკურ კვლევებშიც, მაგალითად, პერუს სოფელში წყლის ადუღების კამპანიის ანალიზისას, სადაც კულტურული და სოციალური ბარიერები გამოვლინდა (Rogers, 1983, pp. 1-5). თანამედროვე კონტექსტში, ამის ნათელი მაგალითია ნიდერლანდებში Urgenda-ს სასამართლო საქმე, რომელიც კლიმატის ცვლილებას ეხებოდა. ამ ერთმა, თითქოსდა ლოკალურმა სამართლებრივმა დავამ, დიდი გავლენა მოახდინა ქვეყნის პოლიტიკასა და საერთაშორისო მედიის დღის წესრიგზე და სხვა ქვეყნებში მსგავსი სასამართლო პროცესების ინსპირაციის წყაროც კი გახდა (Wonneberger & Vliegenthart, 2021, pp. 15-17). შემთხვევის ანალიზის მეთოდი ასევე წარმატებით გამოიყენება ტალინის მაცხოვრებლების მაგალითზე, სადაც იკვლევენ, თუ როგორ მოქმედებს ეკომეგობრული პროდუქტების ხელმისაწვდომობა და კონკურენტული ფასი მომხმარებლის გადაწყვეტილებაზე კონკრეტულ ქალაქში (Laasri, 2023, p. 35). ამგვარი კონკრეტული შემთხვევების ანალიზი აბსტრაქტული თეორიებიდან პრაქტიკულ, კონტექსტზე მორგებულ დასკვნებზე გადასვლაში გვეხმარება და კვლევას უფრო საფუძვლიანსა და პრაქტიკულად ღირებულს ხდის.

კვლევის მეთოდოლოგიის დასაბუთებისთვის საგულისხმოა იმის ჩვენება, თუ როგორ პასუხობს შერჩეული მიდგომების კომბინაცია ნაშრომის მთავარ მიზნებს. როგორც აღვნიშნეთ, მიზანია ეკოლოგიური ტექნოლოგიების მარკეტინგის, მედიის როლისა და საზოგადოებრივი

ცნობიერების ურთიერთკავშირის სრული ანალიზი. ამ მიზნის მიღწევა მხოლოდ ერთი მეთოდით შეუძლებელი იქნებოდა.

თითოეული შერჩეული მეთოდი კვლევის სტრუქტურაში კონკრეტულ ფუნქციას ასრულებს: სისტემური ლიტერატურული მიმოხილვა გვაძლევს თეორიულ „ხერხემალს“ და საკითხის ფართო კონტექსტში დანახვაში გვეხმარება, ანუ პასუხობს კითხვას „რა?“ - რა არის ძირითადი თეორიები, ცნებები და ცვლადები. შინაარსის ანალიზის კვლევების შესწავლა გვიჩვენებს კონკრეტულ მექანიზმებს, თუ როგორ აყალიბებს მედია საზოგადოებრივ აზრს და რა ტიპის მესიჯებია ეფექტიანი, ანუ პასუხობს კითხვას „როგორ?“ - როგორ ხდება მესიჯების კონსტრუირება და გავრცელება. დაბოლოს, კონკრეტული შემთხვევების ანალიზი გვაწვდის რეალურ მტკიცებულებებს იმისა, თუ როგორ მუშაობს ეს თეორიები და მექანიზმები პრაქტიკაში, ანუ პასუხობს კითხვას „სად და როდის?“ - სად და რა შედეგით განხორციელდა ესა თუ ის სტრატეგია. ამ სამი მეთოდის სინთეზი ქმნის ერთიან, ლოგიკურად გამართულ კვლევით სტრუქტურას, რომელიც საკითხის როგორც მაკრო (თეორიული ჩარჩოები), ისე მიკრო (კონკრეტული მაგალითები) დონეზე განხილვის საშუალებას იძლევა, რაც საბოლოოდ კვლევის დასკვნების სანდოობასა და საფუძვლიანობას უზრუნველყოფს.

კვლევის ხარისხისთვის გადამწყვეტია გამოყენებული წყაროების შერჩევის პროცესის გამჭვირვალობა და დასაბუთებულობა. წინამდებარე ნაშრომისთვის ლიტერატურის შერჩევა მკაცრად განსაზღვრული კრიტერიუმების მიხედვით მოხდა. პირველ რიგში, საძიებო პროცესი საერთაშორისო სამეცნიერო ბაზებში ისეთი საკვანძო სიტყვებით მიმდინარეობდა, როგორიცაა: „მწვანე მარკეტინგი“ (green marketing), „ეკოლოგიური ცნობიერება“ (environmental awareness), „მედიის დღის წესრიგი“ (agenda-setting), „ინოვაციების დიფუზია“ (diffusion of innovations), „მდგრადი მოხმარება“ (sustainable consumption) და „ეკო-მარკირება“ (eco-labeling). წყაროებად შეირჩა უპირატესად მაღალი იმპაქტ-ფაქტორის მქონე საერთაშორისო რეცენზირებად ჟურნალებში გამოქვეყნებული სტატიები, მონოგრაფიები და კვლევითი ანგარიშები. ამასთან, განსაკუთრებული ყურადღება კვლევების აქტუალურობას დაეთმო და უპირატესობა ბოლო 10-15 წელიწადში გამოქვეყნებულ ნაშრომებს მიენიჭა, თუმცა გამოყენებულია ისეთი ფუძემდებლური თეორიული, აქტუალობაშენარჩუნებული ნაშრომებიც.

შერჩევის პროცესის სიმკაცრის კარგი მაგალითია მაკკომბსისა და მისი კოლეგების კვლევა, სადაც გასაანალიზებელი გაზეთები ტირაჟის, ანუ ყველაზე ფართო აუდიტორიის მქონე გაზეთების მიხედვით შეირჩა (McCombs et al., 2023, p. 6). ანალოგიურად, ჩვენს კვლევაშიც წყაროების შერჩევის მთავარი კრიტერიუმი მათი აკადემიური წონა და საკვლევ თემასთან პირდაპირი შესაბამისობა იყო. კვლევიდან გამოირიცხა არარეცენზირებადი პუბლიკაციები, ბლოგ-პოსტები და ისეთი სტატიები, რომლებიც საკითხს მხოლოდ ზედაპირულად ეხებოდა.

ანალიზი

გარემოსდაცვითი პრობლემები საჯარო განხილვის საგანი მხოლოდ მას შემდეგ ხდება, რაც საზოგადოება და პოლიტიკური ლიდერები მათ ბუნებრივი მოვლენების ან უბრალო შემთხვევითობის ნაცვლად, ადამიანის ქმედებების შედეგად აღიქვამენ (Guber, 2012, p. 438). სწორედ ამ სოციალური კონსტრუქციის პროცესში ახდენს მასობრივი მედია და მარკეტინგული სტრატეგიები გადამწყვეტ გავლენას. მაგალითად, რეიჩელ კარსონმა თავის ცნობილ წიგნში „მდუმარე გაზაფხული“ მცენარეთა და ცხოველთა სახეობების დაზიანება შემთხვევითობას კი არ, არამედ ადამიანის მიერ ქიმიური ინსექტიციდების გადაჭარბებულ გამოყენებასა და დაბინძურებას დაუკავშირა (Guber, 2012, p. 438). ამგვარად, პრობლემის განსაზღვრა, მისი გამომწვევი მიზეზების იდენტიფიცირება და გადაწყვეტის გზების შეთავაზება პოლიტიკური

ცხოვრების ცენტრალური ნაწილია, სადაც ენისა და სიმბოლოების მიზანმიმართულ გამოყენებას დიდი მნიშვნელობა აქვს (Guber, 2012, p. 439).

მედიის გავლენა საზოგადოებრივ ცნობიერებაზე კარგად აიხსნება დღის წესრიგის დადგენის (Agenda-Setting) თეორიით, რომელიც მაკკომბსმა და შოუმ შემოგვთავაზეს. ამ თეორიის თანახმად, მედია საზოგადოებას პირდაპირ არ უკარნახებს, რა იფიქროს, არამედ იმას, თუ რაზე იფიქროს (Jati, 2020, p. 2). როდესაც მედია კონკრეტულ საკითხს დიდ ყურადღებას უთმობს, საზოგადოებაც მას არსებითად აღიქვამს. ამის ნათელი მაგალითია ნიდერლანდებსა და გაერთიანებულ სამეფოში ჩატარებული კამპანიები, სადაც ბეჭდური და ელექტრონული მედიის გამოყენებით წარმატებით გაიზარდა საზოგადოების ინფორმირებულობა სათბურის ეფექტის საფრთხეებისა და გარემოს დაცვის აუცილებლობის შესახებ (Jati, 2020, p. 2). თუმცა, მხოლოდ საკითხის წამოწევა არ კმარა - ასევე საყურადღებოა მისი „ჩარჩოში ჩასმა“ (framing), ანუ საკითხის წარმოდგენის ფორმა და ხაზგასმული ასპექტები.

მწვანე მარკეტინგის კომუნიკაცია ხშირად არაეფექტიანია, რაც არასწორად შერჩეული საკომუნიკაციო არხებითა და გარემოსდაცვითი განცხადებების დაბალი სანდოობითაა განპირობებული (Yadav & Ganganaboina, 2017, p. 9). კომპანიები ხშირად ბუნდოვან არგუმენტებს იყენებენ, რაც მომხმარებელში უნდობლობას იწვევს, განსაკუთრებით მაშინ, თუ ამ კომპანიებს ეკომეგობრულის იმიჯი არ აქვთ. ერთ-ერთი კვლევის თანახმად, რესპონდენტთა ნახევარზე მეტმა აღნიშნა, რომ მწვანე გზავნილებს ნაკლებ ყურადღებას სწორედ მათი დაბალი სანდოობის გამო აქცევდა (Yadav & Ganganaboina, 2017, p. 9). წყლის დაბინძურებისა და ნარჩენების მართვის შესახებ მედიის გაშუქების კოლუმბიურმა კვლევამ აჩვენა, რომ ჟურნალისტები, ძირითადად, პრობლემის არსებობის ფაქტს უსვამდნენ ხაზს და გაცილებით ნაკლებად მის შედეგებსა და გადაჭრის გზებს. სტატისტიკურად, „არსებობის“ ატრიბუტი საშუალოდ 67.8-ჯერ აღინიშნა, მაშინ როცა „შედეგები“ - 43.2-ჯერ, ხოლო „გადაჭრის გზები“ - 43.4-ჯერ (McCombs, 2023, pp. 10-11). ასეთი ზედაპირული გაშუქება პრობლემის სრულყოფილად გააზრებას აფერხებს.

ამავე კოლუმბიურ კვლევაში საინტერესო აღმოჩნდა ემოციური ჩარჩოების ანალიზიც. ახალ ამბებში დადებითი ემოციები (საშუალოდ 67.8) ოდნავ უფრო ხშირი იყო, ვიდრე უარყოფითი (საშუალოდ 65.6), ხოლო სიბრაზესთან (საშუალოდ 47.6) და სევდასთან (საშუალოდ 34.4) დაკავშირებული ემოციები გაცილებით იშვიათად გვხვდებოდა (McCombs, 2023, pp. 11-12). დადებითი ტონი, ძირითადად, ხელისუფლების მიერ განხორციელებულ სამუშაოებს უკავშირდებოდა, მაგალითად, გასუფთავებულ ტერიტორიებს ან ახალ სარეკრეაციო სივრცეებს, სადაც მთავარ წყაროებად პოლიტიკოსები და საჯარო მოხელეები სახელდებოდნენ (McCombs, 2023, p. 12). მართალია, ასეთი მიდგომა ოპტიმიზმის განცდას ქმნის, მაგრამ, ამავე დროს, შესაძლოა, პრობლემის რეალურ მასშტაბსა და სირთულეს ახშობდეს, რადგან დამოუკიდებელი კვლევა და ხმათა მრავალფეროვნება უკანა პლანზე გადადის. ეს კი პირდაპირ აისახება საზოგადოებრივ აზრზე, რომელიც პრობლემის სერიოზულობას სათანადოდ ვეღარ აფასებს.

მომხმარებელთა დამოკიდებულება და ქცევა კიდევ ერთი რთული საკითხია. მომხმარებლების სუსტი რეაქცია ეკოპროდუქტებზე ხშირად მათი სურვილის არქონით კი არ, არამედ ამ პროდუქტების რეკლამირების ხერხებით აიხსნება (Yadav & Ganganaboina, 2017, p. 9). ერთ-ერთი მთავარი ბარიერი ფასია. მომხმარებელმა შესაძლოა იცოდეს პროდუქტის ეკოლოგიური სარგებელი, მაგრამ მაღალი ფასის გამო მაინც არაეკოლოგიურ ალტერნატივას ირჩევს (Laasri, 2023, p. 34).

კოლუმბიის მაგალითი ამას ნათლად აჩვენებს: მიუხედავად მედიის გაშუქებისა, საზოგადოების უკმაყოფილება ნარჩენებისა და წყლის მართვასთან დაკავშირებით ძალიან

მაღალი იყო (შესაბამისად 43.9% და 43.1%), ხოლო კმაყოფილება - დაბალი (21.3% და 20.5%). საყურადღებოა, რომ მოსახლეობის დაახლოებით მესამედი ამბივალენტური იყო („არც კმაყოფილი, არც უკმაყოფილო“), რაც საზოგადოებრივ გულგრილობაზე მიუთითებს (McCombs, 2023, pp. 13-14). გარდა ამისა, ეკომარკირების საკითხიც პრობლემურია, რადგან მომხმარებლებს სურთ იცოდნენ, როგორ მოხდა პროდუქტის სერტიფიცირება და რამდენად სანდოა ესა თუ ის ნიშანი (Yadav & Ganganaboina, 2017, p. 90).

სხვადასხვა სტრატეგიის ანალიზი ცხადყოფს, რომ მედიის მიერ გაშუქებული მასალის შინაარსი პირდაპირ გავლენას ახდენს საზოგადოებრივ აზრზე. კოლუმბიის კვლევის რეგრესიულმა ანალიზმა აჩვენა, რომ პრობლემის არსებობაზე ყურადღების გამახვილება ზრდიდა საზოგადოების უკმაყოფილებას წყლისა ($\beta = 0.106$) და ნარჩენების ($\beta = 0.077$) მართვით. ამავდროულად, დადებით ემოციებზე აგებული ახალი ამბები, პირიქით, ამცირებდა უკმაყოფილებას (შესაბამისად, $\beta = -0.182$ და $\beta = -0.139$) (McCombs, 2023, p. 15). ეს პარადოქსული შედეგი მიუთითებს, რომ მთავრობის მიერ ინსპირირებული „კარგი ამბები“ შესაძლოა რეალურად თრგუნავდეს საზოგადოების კრიტიკულ დამოკიდებულებას და პრობლემის რეალური სიმწვავის აღქმას აქვეითებდეს. აღნიშნული სტრატეგია არსებითად განსხვავდება ისეთი შემთხვევებისგან, როგორიც იყო ნიდერლანდებში Urgenda-ს სასამართლო პროცესი, სადაც იურიდიულმა დავამ კლიმატის ცვლილების საკითხი მედიისა და პოლიტიკის დღის წესრიგის სათავეში მოაქცია (Wonneberger, 2021). ამ შემთხვევაში, კონკრეტულმა, მაღალი პროფილის მოვლენამ დიდი საინფორმაციო ტალღა შექმნა და პოლიტიკური ცვლილებები გამოიწვია, რაც აჩვენებს, რომ პრობლემის სწორი ჩარჩო და თხრობის კონტროლი გადამწყვეტია.

მწვანე მარკეტინგის, როგორც ბიზნესის დიფერენცირების სტრატეგიის, მიზანია ეკოლოგიურ ასპექტებზე ყურადღების გამახვილება და მომხმარებელთა ქცევასა და უპირატესობებზე გავლენის მოხდენა (Laasri, 2023, p. 7). თუმცა, წარმატებისთვის აუცილებელია მწვანე მარკეტინგის ჩართვა კომპანიის კორპორაციულ სტრატეგიაში (Laasri, 2023, p. 8).

ტალინში, ესტონეთში ჩატარებულმა კვლევამ აჩვენა, რომ მოსახლეობა უპირატესობას ანიჭებს კომპანიებს, რომლებიც ეკომეგობრულ პროდუქტებს სთავაზობენ. კონკურენტული უპირატესობის შესანარჩუნებლად, ასეთმა ბრენდებმა მუდმივად უნდა გააუმჯობესონ მწვანე პროდუქტების ხელმისაწვდომობა კონკურენტულ ფასად (Laasri, 2023, p. 34). ესტონეთის მაგალითი იმითაცაა საინტერესო, რომ ქვეყანა აქტიურად უჭერს მხარს „სუფთა ტექნოლოგიებს“ Cleantech Estonia-ს 2016 წელს დაარსებით, რაც გულისხმობს ნებისმიერ პროცესს, პროდუქტს ან სერვისს, რომელიც უარყოფით გარემოსდაცვით ზემოქმედებას ენერგოეფექტურობის საგრძნობი გაუმჯობესებით ამცირებს (Laasri, 2023, p. 7). ეს მდგრადობაზე ორიენტირებული მარკეტინგული მიდგომის კარგი მაგალითია, სადაც მარკეტინგის 4P (პროდუქტი, ფასი, ადგილი, პოპულარიზაცია) ტრადიციული მოდელისგან განსხვავებით, მდგრადი მარკეტინგი 4C (მომხმარებლის ღირებულება, მომხმარებლის ხარჯი, მომხმარებლისთვის ხელსაყრელობა, მომხმარებელთან კომუნიკაცია) ცნებას ეფუძნება (Durmaz, 2025, p. 4).

განხილვა/რეკომენდაციები

ჩატარებული ანალიზი ცხადყოფს, რომ ეკოლოგიური ტექნოლოგიების ბაზარზე დამკვიდრება და საზოგადოებრივი ცნობიერების ამაღლება რთული გამოწვევაა, რომელიც რამდენიმე დონეზე არსებულ ხარვეზებს უკავშირდება. არსებობს კომპანიების მიერ შექმნილი ინოვაციური „მწვანე“ პროდუქტები, თუმცა მომხმარებელს ხშირად არ აქვს სრული ინფორმაცია, სკეპტიკურადაა განწყობილი ან ფასის ბარიერის წინაშე დგას. ამ ორ პოლუსს შორის დგას მასობრივი მედია, რომელიც, როგორც კვლევები აჩვენებს, ხშირად ზედაპირულად და

ფრაგმენტულად აშუქებს გარემოსდაცვით საკითხებს, რაც საზოგადოებაში პრობლემის სრულფასოვან გააზრებას უშლის ხელს. ეს სისტემური პრობლემაა, სადაც ცალკეული რგოლის (მედია, ბიზნესი, მომხმარებელი) წარუმატებლობა მთელი ჯაჭვის ეფექტიანობას აქვეითებს. აქედან გამომდინარე, მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად აუცილებელია კოორდინირებული, რამდენიმე მიმართულებით მოქმედი მიდგომა, რომელიც პოლიტიკის შემქმნელების, მედიისა და ბიზნეს სექტორისთვის კონკრეტულ სტრატეგიებს მოიცავს.

<u>რეკომენდაციები მედიის წარმომადგენლებისთვის: ეთიკური და სიღრმისეული ჟურნალისტიკა</u>

ანალიზმა აჩვენა, რომ მედია გაშუქებისას ხშირად პრობლემის არსებობაზე ამახვილებს ყურადღებას და ნაკლებად უთმობს დროს მის შედეგებსა და გადაჭრის გზებს (McCombs et al., 2023, p. 11). ამასთან, ჟურნალისტები ხშირად ეყრდნობიან ოფიციალურ წყაროებს და დადებით ემოციურ ჩარჩოებს იყენებენ, რაც პრობლემის რეალურ მასშტაბს ნიღბავს. ამ გამოწვევების საპასუხოდ, რამდენიმე რეკომენდაციის ჩამოყალიბებაა შესაძლებელი. უპირველესად, ჟურნალისტებმა და რედაქტორებმა აქცენტი პრობლემის კონსტატაციიდან გადაწყვეტის გზების ძიებაზე უნდა გადაიტანონ. კოლუმბიის მედიის ანალიზმა ცხადყო, რომ მხოლოდ პრობლემის არსებობის ხაზგასმა საზოგადოებრივ უკმაყოფილებას ზრდის ($\beta = 0.106$ წყლისთვის), მაგრამ ქმედებისკენ არ უბიძგებს (McCombs et al., 2023, p. 15). შესაბამისად, აუცილებელია, გაშუქება მოიცავდეს პოტენციურ გადაწყვეტილებებს, ინოვაციებს, წარმატებულ საერთაშორისო მაგალითებსა და მეცნიერულ კვლევებს.

მეორე მხრივ, საჭიროა წყაროების გამრავალფეროვნება და „დადებითი ამბების“ კრიტიკული ანალიზი. პოლიტიკოსებისა და სამთავრობო უწყებების დომინირება საინფორმაციო წყაროებს შორის სერიოზულ პრობლემას წარმოადგენს, რადგან მათ მიერ მოწოდებული ინფორმაცია ხშირად საკუთარი საქმიანობის კარგად წარმოჩენას ისახავს მიზნად (McCombs et al., 2023, p. 13). მედიის ეთიკური ვალდებულებაა, მოიძიოს ალტერნატიული წყაროები: მეცნიერები, არასამთავრობო ორგანიზაციები და დამოუკიდებელი ექსპერტები. და ბოლოს, გარემოსდაცვითი ჟურნალისტიკის სპეციალიზაცია უნდა წახალისდეს. ეკოლოგიური საკითხები ხშირად რთულია და მრავალ ასპექტს მოიცავს, რაც ზოგადი პროფილის ჟურნალისტისთვის მათ სიღრმისეულად გაშუქებას ართულებს. რედაქციებმა უნდა შეუწყონ ხელი ჟურნალისტების სპეციალიზაციას, რაც მათ საშუალებას მისცემს, უკეთ გაერკვნენ სამეცნიერო კვლევებში და საზოგადოებას უფრო კვალიფიციური ინფორმაცია მიაწოდონ (McCombs et al., 2023, p. 21).

<u>რეკომენდაციები ბიზნეს სექტორისთვის: მდგრადი მარკეტინგი და კორპორაციული პასუხისმგებლობა</u>

ეკოლოგიური ტექნოლოგიების მწარმოებელი კომპანიები ხშირად მომხმარებლის სკეპტიციზმს, მაღალი ფასის ბარიერსა და „მწვანე იმიჯის“ შენარჩუნების სირთულეს აწყდებიან. ამ პრობლემების დასაძლევად საჭიროა ტრადიციული მარკეტინგული ხედვების გადააზრება. პირველ რიგში, კომპანიებმა ყურადღება უნდა გაამახვილონ გააზრებულ ფასწარმოქმნასა და ღირებულებაზე დაფუძნებულ კომუნიკაციაზე. „მწვანე“ პროდუქტების მაღალი ფასი ერთ-ერთი მთავარი დაბრკოლებაა (Laasri, 2023, p. 12). ამიტომ, მარკეტინგული კომუნიკაციისას აქცენტი უნდა გაკეთდეს „მომხმარებლის დანახარჯზე“ (Customer Cost) მდგრადი მარკეტინგის 4C მოდელის მიხედვით (Durmaz & Öcal, 2025, p. 43). ეს ნიშნავს მომხმარებლისთვის პროდუქტის სრული სასიცოცხლო ციკლის ღირებულების ახსნას. მაგალითად, ენერგოეფექტური მოწყობილობა გრძელვადიან პერსპექტივაში ელექტროენერგიის გადასახადების შემცირებით ფულს ზოგავს. აგრეთვე, კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობა (CSR) ბიზნესის

სტრატეგიის განუყოფელი ნაწილი უნდა გახდეს, რათა მომხმარებელმა დაიჯეროს კომპანიის „მწვანე“ მესიჯები.

უარყოფითი გარემოსდაცვითი იმიჯის მქონე კომპანიებს შეუძლიათ CSR აქტივობების გამოყენებით მოახდინონ რებრენდინგი და უკეთ დაუკავშირდნენ მწვანე მომხმარებელთა ბაზას (Laasri, 2023, p. 12). გარდა ამისა, კომპანიებმა როჯერსის დიფუზიის მოდელი უნდა გაითვალისწინონ. მასობრივი რეკლამის ნაცვლად, საწყის ეტაპზე რესურსები უნდა მიემართოს „ადრეული მიმღებებისკენ“ - აზრის ლიდერებისკენ, რომელთა მიერ პროდუქტის დადებითი შეფასება საუკეთესო რეკლამაა, რადგან დარწმუნების ეტაპზე ინტერპერსონალური არხები მასმედიაზე ბევრად ეფექტიანია (Rogers, 1983, p. 199). და ბოლოს, „მიზიდვის“ (Pull) მარკეტინგული სტრატეგიები უნდა გააქტიურდეს. „ბიძგის“ (Push) სტრატეგიისგან განსხვავებით, ეს გულისხმობს ისეთი ღირებული შინაარსის შექმნას, რომელიც მომხმარებელს თავად დააინტერესებს და კომპანიისკენ „მიიზიდავს“ (Laasri, 2023, p. 14). სოციალური მედია ამისთვის იდეალურ პლატფორმას ქმნის, რადგან ელექტრონული „სიტყვიერი კომუნიკაციის“ (eWOM) გზით ნდობის ჩამოყალიბებას უწყობს ხელს (Ganganaboina, 2017, p. 10).

<u>რეკომენდაციები პოლიტიკის შემქმნელებისთვის: მდგრადი განვითარების ხელშემწყობი გარემო</u>

ბიზნესისა და მედიის ძალისხმევა უშედეგო იქნება, თუ არ იარსებებს შესაბამისი პოლიტიკური და საკანონმდებლო ჩარჩო. პირველ რიგში, სახელმწიფომ უნდა შექმნას მკაფიო რეგულაციები და ებრძოლოს „გრინვოშინგს“, როდესაც კომპანია თავს ეკომეგობრულად წარმოაჩენს, სინამდვილეში კი ასეთი არ არის. საერთაშორისო სავაჭრო პალატის (ICC) მარკეტინგის კოდექსი, რომელსაც 42 ქვეყანა ეფუძნება, ამის კარგი მაგალითია (Laasri, 2023, p. 18). მკაცრი რეგულაციები გაზრდის მომხმარებლის ნდობას და დაიცავს პასუხისმგებლიან ბიზნესს. ასევე, საჭიროა ეკო-მარკირების სისტემის სტანდარტიზაცია და პოპულარიზაცია, რაც მომხმარებლისთვის სწრაფი და სანდო ინფორმაციის მიწოდების ერთ-ერთი ყველაზე ეფექტიანი ინსტრუმენტია (Ganganaboina, 2017, p. 8). სახელმწიფომ ხელი უნდა შეუწყოს ერთიანი, ადვილად ცნობადი სისტემის შექმნას, რომელიც ეფუძნება საერთაშორისო სტანდარტებს, როგორიცაა LEED სერტიფიკაცია ან EU Ecolabel (Laasri, 2023, pp. 12, 17). აგრეთვე, აუცილებელია საინფორმაციო კამპანიების ჩატარება საზოგადოების ცნობიერების ასამაღლებლად.

და ბოლოს, დასჯასთან ერთად, სახელმწიფომ მდგრადი ბიზნესის წახალისების მექანიზ-მებიც უნდა გამოიყენოს. საგადასახადო შეღავათები, გრანტები და სუბსიდიები ბიზნესისთვის სერიოზული სტიმული იქნება. ესტონეთის მაგალითი, სადაც „მდგრადი ესტონეთი 21“ და „ესტონეთი 2035“ სტრატეგიები გაეროს მიზნებს ეფუძნება, აჩვენებს, რომ მთავრობის გრძელვადიანი ხედვა კერძო სექტორს ინვესტიციებისკენ უბიძგებს (Laasri, 2023, p. 16).

დასკვნა/შემდეგი კვლევის მნიშვნელობა

კვლევამ ცხადყო, რომ ეკოლოგიური ტექნოლოგიების დანერგვის პროცესი არსებითი სირთულეების წინაშე დგას, რაც გამოწვეულია არა იმდენად ინოვაციების ნაკლებობით, არამედ საზოგადოებრივი ცნობიერების დაბალი დონით, მომხმარებელთა ქცევის ბარიერებითა და მასობრივი მედიის არაეფექტიანი როლით. კვლევის მთავარი დასკვნაა, რომ მდგრადი ინოვაციების წარმატებული გავრცელება ერთმანეთისგან იზოლირებული ძალისხმევით შეუძლებელია. ეს რთული ეკოსისტემაა, სადაც ბიზნესის მარკეტინგული სტრატეგია, მედიის მიერ დღის წესრიგის ფორმირება და მომხმარებლის ფსიქოლოგიური თუ ფინანსური მზაობა ერთმანეთზეა გადაჯაჭვული და ერთი რგოლის სისუსტე მთელი სისტემის წარუმატებლობას

განაპირობებს. შესაბამისად, პრობლემის გადაჭრა სინქრონიზებულ, სისტემურ მიდგომას მოითხოვს, რომელიც ამ სამივე მიმართულებას ერთდროულად მოიცავს.

ნაშრომის ერთ-ერთი მთავარი მიზანი მასობრივი მედიის როლის კვლევა იყო ეკოლოგიური საკითხების მიმართ საზოგადოებრივი დღის წესრიგის ფორმირებაში. ანალიზმა აჩვენა, რომ მედია მართლაც ფლობს უნარს, საზოგადოების ყურადღება გარემოსდაცვით პრობლემებზე მიმართოს, თუმცა ამ ფუნქციას ხშირად ზედაპირულად და ფრაგმენტულად ასრულებს. როგორც წესი, მედიაგაშუქება ყურადღებას ამახვილებს მხოლოდ პრობლემის არსებობის ფაქტზე და იშვიათად საუბრობს მის ძირითად მიზეზებზე, შედეგებსა თუ, რაც უმთავრესია, გადაჭრის გზებზე. ეს საინფორმაციო ვაკუუმს ქმნის და საზოგადოებას უტოვებს განცდას, რომ პრობლემა არსებობს, მაგრამ მისი გადაჭრა ან ძალიან რთულია, ან მის ძალებს აღემატება. კვლევამ ისეთი ტენდენციაც გამოავლინა, რომლის მიხედვითაც, მედია ხშირად ეყრდნობა ოფიციალურ, სამთავრობო წყაროებს და პრობლემებს „დადებით“ ემოციურ ჩარჩოში აქცევს. მართალია, ასეთი გაშუქება ოპტიმიზმის ილუზიას ქმნის, მაგრამ პრობლემის რეალურ მასშტაბს ახშობს და საზოგადოების კრიტიკულ მუხტს ამცირებს. საბოლოოდ, ასეთი მედიაგარემო პასიურ, ამბივალენტურ ან გულგრილ საზოგადოებრივ აზრს აყალიბებს, ნაცვლად აქტიური და ქმედითი განწყობების შექმნისა.

კვლევის მეორე ძირითადი კითხვა მდგრადი მარკეტინგის სტრატეგიებს ეხებოდა, რომლებსაც მომხმარებლის ბარიერების დაძლევა შეუძლია. ანალიზმა დაადასტურა, რომ ეკოლოგიური პროდუქტების მიმართ მომხმარებელთა სკეპტიციზმი რამდენიმე ფაქტორითაა განპირობებული. პირველი და ყველაზე გავრცელებული ბარიერი მაღალი ფასია. ამის დასაძლევად კომპანიებმა კომუნიკაცია უნდა ააგონ არა საწყის ფასზე, არამედ პროდუქტის სრულ, სასიცოცხლო ციკლის ღირებულებაზე, ანუ „მომხმარებლის დანახარჯზე“. მათ მომხმარებელს გრძელვადიანი ეკონომიკური სარგებელი უნდა დაანახონ, როგორიცაა ენერგიის დაზოგვა ან პროდუქტის გამძლეობა. მეორე ბარიერი ინფორმაციის ნაკლებობა და უნდობლობაა. ამის გადალახვა გამჭვირვალე და სანდო კომუნიკაციითაა შესაძლებელი. კომპანიის მხრიდან ბუნდოვანი და გადაუმოწმებელი „მწვანე“ განცხადებები, ანუ „გრინვოშინგი“, მხოლოდ სკეპტიციზმს ზრდის. სანდოობის მოსაპოვებლად არსებითია კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის რეალური დანერგვა და ისეთი ინსტრუმენტების გამოყენება, როგორიცაა სტანდარტიზებული და სანდო ეკო-მარკირება, რაც მომხმარებელს სწრაფი და მარტივი არჩევანის გაკეთების საშუალებას აძლევს.

ეფექტური საკომუნიკაციო არხებისა და მესიჯების საკითხის შესწავლისას გამოჩნდა, რომ ერთი უნივერსალური ფორმულა არ არსებობს. არხის შერჩევა ინოვაციის გავრცელების ეტაპზეა დამოკიდებული. მასობრივი მედია, როგორიცაა ტელევიზია და საინფორმაციო ვებგვერდები, ყველაზე ეფექტიანია საწყის, „ცოდნის“ ეტაპზე, როდესაც ფართო აუდიტორიისთვის სიახლის არსებობის შესახებ ინფორმაციის მიწოდებაა საჭირო. თუმცა, როდესაც საქმე მომხმარებლის „დარწმუნებასა“ და დამოკიდებულებების შეცვლაზე მიდგება, ბევრად უფრო დიდ გავლენას ინტერპერსონალური, ანუ ადამიანებს შორის პირდაპირი კომუნიკაციის არხები ახდენს. აქ განსაკუთრებულ როლს ასრულებენ „ადრეული მიმღებები“ და აზრის ლიდერები, რომელთა რეკომენდაციაც ბევრად სანდოა, ვიდრე ნებისმიერი რეკლამა. დღესდღეობით ამ ფუნქციას სულ უფრო ხშირად ითავსებს სოციალური მედია და ელექტრონული „სიტყვიერი კომუნიკაცია“ (eWOM). მესიჯების შინაარსი კი, როგორც აღინიშნა, პრობლემის კონსტატაციის ნაცვლად, გადაწყვეტაზე, ხელშესახებ სარგებელსა და ღირებულებაზე უნდა იყოს ორიენტირებული.

ნაშრომმა უპასუხა მთავარ კითხვას, თუ როგორ ურთიერთქმედებს მედიის გავლენა, მარკეტინგული კომუნიკაცია და საზოგადოებრივი ცნობიერება. ეს ურთიერთქმედება ჯაჭვურ რეაქციას წააგავს: მედია საწყის საინფორმაციო ფონს ქმნის და დღის წესრიგს აყალიბებს. ამ ფონზე ბიზნესი თავისი მარკეტინგული სტრატეგიებით ცდილობს, მიაღწიოს მომხმარებლამდე და დაარწმუნოს ის თავისი პროდუქტის უპირატესობაში. მომხმარებელი კი, თავის მხრივ, ინფორმაციას ორივე წყაროდან იღებს და ამის საფუძველზე აყალიბებს დამოკიდებულებას, რომელიც საბოლოოდ მის ქცევაში უნდა აისახოს. თუმცა, როგორც კვლევამ აჩვენა, ამ ჯაჭვის თითოეულ რგოლში სერიოზული ხარვეზებია. მედიის ზედაპირულობა და პოზიტიური ჩარჩოები არ ქმნის პრობლემის გადაჭრისთვის საჭირო საზოგადოებრივ წნეხს. ბიზნესის სტრატეგიები ხშირად ფასისა და უნდობლობის ბარიერს ეჯახება. მომხმარებლის ქცევის მოდელები კი გვიჩვენებს, რომ დადებითი დამოკიდებულებაც კი არ არის ქცევის გარანტი, თუ არ არსებობს „აღქმული ქცევითი კონტროლი“, ანუ, თუ პროდუქტი მიუწვდომელია ფასის ან ფიზიკური ხელმისაწვდომობის გამო.

წინამდებარე ნაშრომის მთავარი წვლილი არსებულ ცოდნაში სწორედ ამ რთული სისტემის ერთიან ჩარჩოში მოქცევა და ანალიზია. ეკოლოგიური ტექნოლოგიების დანერგვის პრობლემის მხოლოდ მარკეტინგის, მედიის ან მომხმარებლის კუთხით განხილვის ნაცვლად, კვლევამ სცადა, ეჩვენებინა ამ ფაქტორების ურთიერთდამოკიდებულება და სისტემური ბუნება. ამგვარი სინთეზური მიდგომა გვეხმარება დავინახოთ, რომ მდგრადობის მიღწევა არა ცალკეული, არამედ კოორდინირებული და სისტემური სტრატეგიების შემუშავებას მოითხოვს.

მიუხედავად ამისა, წინამდებარე კვლევას გარკვეული შეზღუდვებიც ახასიათებს. პირველ რიგში, ნაშრომი მთლიანად თეორიულია და არსებული სამეცნიერო ლიტერატურის მიმოხილვასა და სინთეზს ეფუძნება. მასში არ არის წარმოდგენილი პირველადი ემპირიული კვლევის შედეგები, როგორიცაა, მაგალითად, ქართველი მომხმარებლების გამოკითხვა ან ქართული მედიის კონტენტ-ანალიზი. შესაბამისად, დასკვნები ზოგად თეორიულ მოდელებსა და სხვა ქვეყნების მაგალითებს ეფუძნება და მათი საქართველოს კონტექსტზე პირდაპირი გადმოტანა სიფრთხილეს მოითხოვს.

მეორე საყურადღებო შეზღუდვა გეოგრაფიული და კულტურული კონტექსტის ნაკლებობაა. საქართველოს აქვს თავისი უნიკალური მედიალანდშაფტი, სამომხმარებლო კულტურა და სოციალურ-ეკონომიკური რეალობა, რომელთა გათვალისწინების გარეშე ზოგადი რეკომენდაციების შემუშავება რთულია.

სწორედ ამ შეზღუდვებიდან გამომდინარეობს მომავალი კვლევის პერსპექტივები. უპირველესი და უმთავრესი მიმართულება ამ ნაშრომში განხილული თეორიული მოდელებისა და ჰიპოთეზების ემპირიული შემოწმებაა საქართველოს კონტექსტში. საინტერესო იქნება ქართული ბეჭდური, ონლაინ და სატელევიზიო მედიის კონტენტ-ანალიზის ჩატარება იმის დასადგენად, თუ როგორ შუქდება გარემოსდაცვითი საკითხები, რა ჩარჩოები გამოიყენება და ვინ არიან დომინანტი საინფორმაციო წყაროები. აუცილებელია ქართველი მომხმარებლების მასშტაბური კვლევაც, რომელიც შეისწავლის მათ ეკოლოგიურ ცნობიერებას, დამოკიდებულებებს, „მწვანე“ პროდუქტების შეძენისას არსებულ ბარიერებსა და სტიმულებს. ასეთი კვლევა პასუხს გასცემდა კითხვას, თუ რამდენად მწვავეა ფასის, ინფორმაციის ნაკლებობისა და უნდობლობის პრობლემები საქართველოში.

შედარებითი ანალიზი სამომავლო კვლევის კიდევ ერთ საინტერესო მიმართულებას წარმოადგენს. მაგალითად, შესაძლებელია, ერთმანეთს შედარდეს სხვადასხვა ტიპის მედიის (ტრადიციული მედია, სოციალური მედია, ბლოგერები და ინფლუენსერები) გავლენა

მომხმარებლის ცნობიერებასა და ქცევაზე. რომელი არხია უფრო ეფექტიანი ქართველი ახალგაზრდების დასარწმუნებლად? რამდენად სანდოა მათთვის ინფლუენსერების მიერ შეთავაზებული ეკოლოგიური პროდუქტები ტრადიციულ რეკლამასთან შედარებით? საინტერესო იქნებოდა ლონგიტუდური კვლევის ჩატარებაც, რომელიც დროში დააკვირდებოდა კონკრეტული მარკეტინგული კამპანიის ან მასშტაბური გარემოსდაცვითი მოვლენის გავლენას საზოგადოებრივ აზრსა და ქცევაზე.

დაბოლოს, წინამდებარე ნაშრომი ძირითადად მოთხოვნის მხარეს, ანუ მედიასა და მომხმარებელს იკვლევდა. მომავალში საყურადღებო იქნება მიწოდების მხარის, ანუ ბიზნესისა და პოლიტიკის შემქმნელების დეტალური შესწავლა.

ქართული კომპანიების ხელმძღვანელებთან და მარკეტერებთან ინტერვიუები დაგვეხმარება გავიგოთ, რა გამოწვევების წინაშე დგანან ისინი „მწვანე“ პროდუქტების შექმნისა და პოპულარიზაციისას. რა უშლით ხელს მდგრადი პრაქტიკების დანერგვაში? რა სახის მხარდაჭერას საჭიროებენ სახელმწიფოსგან? ამ კითხვებზე პასუხის გაცემა შეავსებდა სურათს და შექმნიდა უფრო მყარ საფუძველს ისეთი პრაქტიკული და ეფექტიანი სტრატეგიების შესამუშავებლად, რომლებიც საქართველოში მდგრადი განვითარების პრინციპების ფაქტობრივ დამკვიდრებას შეუწყობს ხელს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Durmaz, Y., & Öcal, E. (2025). The mediating role of environmental awareness in the effect of sustainable marketing on customer satisfaction. *Economic Analysis Letters*, *4*(3), 41–52. https://doi.org/10.58567/eal04030005 https://www.anserpress.org/journal/eal/display/471/eal-00088.pdf (01.07.2026)

2. Gilardi, F., Gessler, T., Kubli, M., & Müller, S. (2021). Social media and political agenda setting. *Political Communication*. https://doi.org/10.7910/DVN/PS3MNB https://digdemlab.io/docs/Social_Media_and_Political_Agenda_Setting.pdf (01.07.2026)

3. Guber, D. L., & Bosso, C. J. (2012). *Issue Framing, Agenda-Setting, and Environmental Discourse*. Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199744671.001.0001 https://cssn.org/wp-content/uploads/2020/12/IssueFramingAgendaSettingandEnvironmentalDiscourseOxfordUniversityPress2012.pdf (01.07.2026)

4. Jati, P. I. P., & Rahayu, D. B. S. (2020). Media agenda setting to strengthen environmental awareness and concern among youth. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, *389*, 25–28. https://doi.org/10.24167/psiko.v13i1.274 https://www.atlantis-press.com/article/125931155.pdf (01.07.2026)

5. Laasri, G. (2023). *THE IMPACT OF GREEN MARKETING STRATEGIES ON CONSUMER PURCHASE DECISION*. ESTONIAN ENTREPRENEURSHIP UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES. https://eek.ee/download.php?t=kb&dok=p1gvcditisac01kbo1o7112t7vb7.pdf (01.07.2026)

6. McCombs, M. E., Barrios, M. M., & Garcés, M. (2023). Rethinking environmental news coverage through agenda-setting and the normative function of attributes. *Comunicación y Sociedad*, 1–26. https://doi.org/10.32870/cys.v2023.8574 https://www.scielo.org.mx/pdf/comso/v20/0188-252X-comso-20-e8574-en.pdf (01.07.2026)

7. Rogers, E. M. (1983). *Diffusion of Innovations* (3rd ed.). The Free Press, A Division of Macmillan Publishing Co., Inc. https://teddykw2.wordpress.com/wp-content/uploads/2012/07/everett-m-rogers-diffusion-of-innovations.pdf (01.07.2026)

8. Sahin, I. (2006). Detailed review of Rogers' diffusion of innovations theory and educational technology-related studies based on Rogers' theory. *The Turkish Online Journal of Educational Technology – TOJET*, *5*(2), Article 3. https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED501453.pdf (01.07.2026)

9. Wonneberger, A., & Vliegenthart, R. (2021). Agenda-setting effects of climate change litigation: Interrelations across issue levels, media, and politics in the case of Urgenda against the Dutch government. *Environmental Communication*, *15*(5), 699–714. https://doi.org/10.1080/17524032.2021.1889633 https://pure.uva.nl/ws/files/72137583/17524032.2021_2_.pdf (01.07.2026)

10. Yadav Ganganaboina, A., & Riaz, S. (2017). *Communication of Green Marketing Strategies for Creating Consumer Awareness: A study of grocery retail sector in Sweden*. Faculty of Education and Business Studies, Department of Business and Economic Studies Studies. https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1119044/FULLTEXT01.pdf (01.07.2026).

დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლები და სასამართლო კონტროლის სტანდარტები თანამედროვე ადმინისტრაციულ პროცესში

The scope of discretionary powers and standards of judicial review in the modern administrative process

მამია ჟვანია
საქართველოს უნივერტიტეტი
სამართლის ბაკალავრი
ბიზნეს ადმინისტრირების მაგისტრი მარკეტინგში
ლელა ბასილაია
ბიზნესის და ტექნოლოგიების უნივერსიტეტი, მოწვეული ლექტორი
სამართლის მაგისტრი
Mamia Zhvania
University of Georgia
Bachelor of Laws
Master of Business Administration in Marketing
Lela Basilaia
University of Business and Technology. Visiting Lecturer
Master of Laws

აბსტრაქტი. წინამდებარე ნაშრომში განხილულია ადმინისტრაციული ორგანოს დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლები და მისი სასამართლო კონტროლის სტანდარტები თანამედროვე ადმინისტრაციულ პროცესში. კვლევის მთავარ პრობლემას წარმოადგენს მზარდი დაძაბულობა ეფექტიანი მმართველობისთვის საჭირო ადმინისტრაციულ მოქნილობასა და მოქალაქის უფლებების დასაცავად სასამართლო კონტროლის ქმედითი მექანიზმების არსებობას შორის. ნაშრომი ეფუძნება სამართლებრივი დოქტრინის, საქართველოს უზენაესი და საკონსტიტუციო სასამართლოების პრაქტიკის ანალიზს, რაც შეჯერებულია გერმანულ, ამერიკულ და ევროპულ შედარებით-სამართლებრივ გამოცდილებასთან.

კვლევის მიგნებები აჩვენებს, რომ მიუხედავად ქართულ კანონმდებლობაში არსებული მყარი თეორიული საფუძვლებისა, ეროვნული სასამართლო პრაქტიკა ხშირად არათანმიმდევრულია.

სასამართლოები ხშირად შემოიფარგლებიან მხოლოდ ფორმალური (გარეგანი) კონტროლით, რაც ადმინისტრაციას თვითნებობის ფართო სივრცეს უტოვებს, თუმცა ფუნდამენტურ უფლებებთან მიმართებით იკვეთება უფრო ინტენსიური, არსებითი კონტროლის დადებითი ტენდენციებიც. საერთაშორისო გამოცდილების ანალიზი ადასტურებს, რომ გლობალური ტენდენცია პროპორციულობის პრინციპზე დაფუძნებული ინტენსიური სასამართლო კონტროლის გაძლიერებისკენ იხრება.

ნაშრომში დასაბუთებულია, რომ დისკრეციული უფლებამოსილების ბოროტად გამოყენების თავიდან ასაცილებლად აუცილებელია ქართულ მართლმსაჯულებაში ფორმალური შემოწმებიდან არსებით, შინაარსობრივ კონტროლზე გადასვლა, რაც უზრუნველყოფს ბალანსს საჯარო ინტერესსა და ადამიანის ძირითად უფლებებს შორის.

საკვანძო სიტყვები: დისკრეციული უფლებამოსილება, სასამართლო კონტროლი, პროპორციულობის პრინციპი, ადმინისტრაციული პროცესი, ფორმალური დასაბუთება.

Abstract. This paper examines the scope of administrative discretionary power and the standards of its judicial review in the modern administrative process. The central problem of the research is the growing tension between the administrative flexibility required for effective governance and the existence of viable judicial review mechanisms to protect citizens' rights. The study is based on the analysis of legal doctrine and the jurisprudence of the Supreme and Constitutional Courts of Georgia, which is balanced against German, American, and European comparative legal experiences.

The research findings reveal that despite the solid theoretical foundations present in Georgian legislation, national judicial practice is often inconsistent. Courts frequently limit themselves to purely formal (external) review, leaving a wide scope for administrative arbitrariness, although positive trends toward more intensive, substantive review emerge when fundamental rights are concerned. The analysis of international experience confirms that the global trend leans toward strengthening intensive judicial review based on the principle of proportionality.

The paper argues that to prevent the abuse of discretionary power, it is essential for the Georgian judiciary to transition from formal verification to substantive, content-based review, thereby ensuring a balance between the public interest and fundamental human rights.

Keywords: discretionary power, judicial review, principle of proportionality, administrative process, formal justification.

შესავალი.

ადმინისტრაციული სამართლის ერთ-ერთ მთავარ გამოწვევას ადმინისტრაციული ორგანოს დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლების განსაზღვრა და მის მიმართ სასამართლო კონტროლის სტანდარტების დადგენა წარმოადგენს. თანამედროვე სახელმწიფოში, სადაც აღმასრულებელი ხელისუფლება სულ უფრო მეტ ფუნქციას ითავსებს, შეუძლებელია კანონმდებელმა წინასწარ გაითვალისწინოს და დეტალურად მოაწესრიგოს ყველა ცხოვრებისეული შემთხვევა.[61] ამიტომ, კანონმდებლობა ადმინისტრაციულ ორგანოებს დისკრეციულ უფლებამოსილებას ანიჭებს, რაც მათ საშუალებას აძლევს, კონკრეტულ ვითარებას მოარგონ თავიანთი მოქმედება და მიიღონ ყველაზე ეფექტიანი და სამართლიანი გადაწყვეტილება.[62] ეს უფლებამოსილება აღმასრულებელ ხელისუფლებას აუცილებელ მოქნილობას ანიჭებს, რაც ემსახურება როგორც კანონით გათვალისწინებული სტრატეგიული მიზნების მიღწევას, ისე ადმინისტრაციული რესურსების ოპტიმალურად გამოყენებას.[63]

დისკრეცია ეფექტიანი მმართველობის აუცილებელი ინსტრუმენტია, თუმცა ის იმავდროულად თვითნებობისა და უფლებამოსილების არასამართლებრივი მოტივებით გამოყენების რისკს ქმნის.[64] ამის გამო, დისკრეციული უფლებამოსილება ადმინისტრაციული

61 ხოფერია, რევაზ. n.d. „დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებში ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების კონტროლი." ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი. https://www.tsu.ge/assets/media/files/48/disertaciebi4/Revaz_Khoferia.pdf (accessed 15.06.2026), 30.

62 იქვე., გვ. 41.

63 იქვე., გვ. 41-42.

64 იქვე., გვ. 29.

ორგანოს შეუზღუდავ თავისუფლებას არ ნიშნავს. დისკრეცია შესაძლოა სამართლებრივ სახელმწიფოში „ტროას ცხენად“ იქცეს, თუ ის სათანადო კონტროლს არ დაექვემდებარება.[65] შესაბამისად, აუცილებელია ისეთი სამართლებრივი მექანიზმების არსებობა, რომლებიც ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ დისკრეციის განხორციელებისას კანონით დადგენილი მიზნებისა და ფარგლების შესაბამისად მოქმედებას უზრუნველყოფენ.

ამ დროს ცენტრალური მნიშვნელობა სასამართლო კონტროლს ენიჭება. ხელისუფლების დანაწილებისა და სამართლებრივი სახელმწიფოს პრინციპები აღმასრულებელი ხელისუფლების მოქმედებების დამოუკიდებელი სასამართლოს ზედამხედველობას დაქვემდებარებას მოითხოვს. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს პრაქტიკაც ადასტურებს, რომ სასამართლო კონტროლი ადმინისტრაციული ორგანოს საქმიანობის სამართლებრივი ნორმებით მკაცრად რეგლამენტირებულ ჩარჩოში მოქცევასა და დარღვეული უფლების აღდგენას უზრუნველყოფს.[66] თუმცა, სასამართლო კონტროლმა არ უნდა შელახოს ადმინისტრაციული ორგანოს დამოუკიდებლობის ხარისხი და არ უნდა ჩაანაცვლოს მისი კომპეტენცია. სასამართლოს ამოცანა ადმინისტრაციული ორგანოს ნაცვლად გადაწყვეტილების მიღება კი არ არის, არამედ იმის შემოწმება, ხომ არ დაუშვა მან შეცდომები დისკრეციული უფლებამოსილების განხორციელებისას.[67]

სწორედ ამ დაძაბულობიდან - ერთი მხრივ, ადმინისტრაციული მოქნილობის საჭიროებასა და, მეორე მხრივ, კანონის უზენაესობის სასამართლო კონტროლით უზრუნველყოფას შორის - გამომდინარეობს წინამდებარე კვლევის აქტუალობა. სხვადასხვა სამართლებრივ სისტემაში ამ ბალანსის დასაცავად განსხვავებული მიდგომები და სტანდარტები გამოიყენება. მაგალითად, ევროპულ სამართალში პროპორციულობის პრინციპი დომინირებს, რომელიც ადმინისტრაციული ზომის მიზნის მისაღწევად აუცილებლობას, შესაფერისობასა და გადამეტებული ზიანის არგამოწვევას მოითხოვს.[68] ამერიკის შეერთებულ შტატებში კი, ადმინისტრაციული პროცედურების აქტის (APA) მიხედვით, სასამართლოები ამოწმებენ, ხომ არ არის სააგენტოს ქმედება „თვითნებური, კაპრიზული ან დისკრეციის ბოროტად გამოყენება“.[69] აგრეთვე, არსებობს ქმედებათა ვიწრო კატეგორია, რომელიც „კანონით მინდობილია სააგენტოს დისკრეციაზე“ და სასამართლო კონტროლს პრაქტიკულად არ ექვემდებარება.[70]

---

65 იქვე., გვ. 31.

66 ლომიძე, Liana, და მაღალაშვილი, Marika. 2019. "საქართველოს უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილებანი ადმინისტრაციულ საქმეებზე." Decisions of the Supreme Court of Georgia on Administrative Cases (2). https://old.supremecourt.ge/files/upload-file/pdf/2019w-administr-krebuli2.pdf (accessed 15.06.2026), 206.

67 ხოფერია, რევაზ. n.d. „დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებში ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების კონტროლი." ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი. https://www.tsu.ge/assets/media/files/48/disertaciebi4/Revaz_Khoferia.pdf (accessed 15.06.2026), 33.

68 Nina Herala. n.d. "On Legal Framework in Comparative Administrative Law in Europe." https://scandinavianlaw.se/pdf/61-8.pdf (accessed 15.06.2026), 16-17.; Jud Mathews. 2008. "Proportionality Review in Administrative Law." https://law.yale.edu/sites/default/files/area/conference/compadmin/compadmin16_mathews_proportionality.pdf (accessed 15.06.2026), 15.

69 Donald T. Hornstein. n.d. "Judicial Review of Agency Decisions in North Carolina – An Overview on Standards of Review." https://www.sog.unc.edu/sites/www.sog.unc.edu/files/course_materials/Judicial%20Review%20of%20Agency%20Decisions%20in%20NC%E2%80%93An%20Overview,%20Standards%20of%20Review%20(Hornstein).pdf (accessed 15.06.2026), 2.; Jonathan R. Siegel. 2021. "SOURCEBOOK OF FEDERAL JUDICIAL REVIEW STATUTES." ADMIN. CONF. OF THE U.S. https://www.acus.gov/sites/default/files/documents/revised-sourcebook-combined-copy-to-circ-may282021.pdf (accessed 15.06.2026), 3.

70 Congressional Research Service. 2024. "Judicial Review Under the Administrative Procedure Act (APA)." CRS Legal Sidebar. https://www.congress.gov/crs_external_products/LSB/PDF/LSB10558/LSB10558.3.pdf (accessed 15.06.2026), 2.

კვლევის პრობლემაა, თუ რამდენად ეფექტიანად ახერხებს ქართული ადმინისტრაციული სამართალი და სასამართლო პრაქტიკა დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლების განსაზღვრასა და მისი განხორციელების სასამართლო კონტროლს. არსებობს თუ არა მკაფიოდ ჩამოყალიბებული სტანდარტები, რომლებითაც ხელმძღვანელობენ სასამართლოები ადმინისტრაციული აქტების კანონიერების შეფასებისას და რამდენად შეესაბამება ეს პრაქტიკა საერთაშორისო, განსაკუთრებით კი ევროპულ სტანდარტებს.

აქედან გამომდინარე, ნაშრომის მიზანია დისკრეციული უფლებამოსილების შინაარსის, მისი მინიჭების სამართლებრივი საფუძვლებისა და სასამართლო კონტროლის სტანდარტების რთული ანალიზი ქართული, გერმანული და ამერიკული ადმინისტრაციული სამართლის შედარებით ჭრილში.

ამ მიზნის მისაღწევად ნაშრომი შემდეგ კვლევით ამოცანებს ისახავს:

დისკრეციული უფლებამოსილების ცნებისა და მისი ფუნქციების შესწავლა ადმინისტრაციულ სამართალში;

დისკრეციის მინიჭების კონსტიტუციურ-სამართლებრივი დასაშვებობისა და საკანონმდებლო რეგულირების პრინციპების ანალიზი;

დისკრეციული გადაწყვეტილებების სასამართლო კონტროლის სხვადასხვა სტანდარტის (თვითნებობა, გონივრულობა, პროპორციულობა) განხილვა და შედარება;

საქართველოს საკონსტიტუციო და უზენაესი სასამართლოების პრაქტიკის ანალიზი ადმინისტრაციული დისკრეციის კონტროლის საკითხებზე;

ქართულ პრაქტიკაში არსებული პრობლემური ასპექტების იდენტიფიცირება და მათი გადაჭრის შესაძლო გზების დასახვა საერთაშორისო გამოცდილების გათვალისწინებით.

ნაშრომი სტრუქტურულად რამდენიმე ნაწილისგან შედგება. პირველ თავში დისკრეციული უფლებამოსილების ზოგად თეორიულ საკითხებს, მის არსს, ფუნქციებსა და კონსტიტუციურ-სამართლებრივ ლეგიტიმაციას განვიხილავთ, უპირატესად გერმანული და ქართული დოქტრინის საფუძველზე. მეორე თავს დისკრეციული უფლებამოსილების მინიჭებისა და შეზღუდვის სამართლებრივ მექანიზმებს დავუთმობთ. ამ ნაწილში კანონისმიერი დათქმის პრინციპსა და ნორმის განჭვრეტადობის მოთხოვნას გავაანალიზებთ, როგორც დისკრეციის შეზღუდვის მთავარ გარანტიებს. მესამე თავში დეტალურად შევისწავლით სასამართლო კონტროლის სტანდარტებს. აქ ამერიკულ „გონივრულობისა“ (reasonableness) და ევროპულ „პროპორციულობის“ ტესტებს შორის შედარებით ანალიზს გავაკეთებთ. ამასთან, განვიხილავთ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიდგომებს ადმინისტრაციული გადაწყვეტილებების კონტროლის ფარგლებთან დაკავშირებით. მეოთხე თავში კი ყურადღებას საქართველოს სასამართლო პრაქტიკაზე გავამახვილებთ, სადაც კონკრეტული გადაწყვეტილებების ანალიზით ვაჩვენებთ, თუ როგორ გამოიყენება თეორიული პრინციპები პრაქტიკაში. დასკვნით ნაწილში კვლევის შედეგებს შევაჯამებთ და ქართულ სამართალში ადმინისტრაციული დისკრეციის კონტროლის მექანიზმების შემდგომი დახვეწის მიზნით რეკომენდაციებს ჩამოვაყალიბებთ.

თეორიული საფუძვლები/მიმოხილვა

ადმინისტრაციული დისკრეციის არსი და მისი სასამართლო კონტროლის მექანიზმები ადმინისტრაციული სამართლის ერთ-ერთ აქტუალურ და რთულ საკითხს წარმოადგენს. დისკუსია დისკრეციული უფლებამოსილების შესახებ ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში იწყება და პირდაპირ უკავშირდება ადმინისტრაციული სასამართლოებისა და სამართლებრივი სახელმწიფოს ჩამოყალიბების ისტორიას. გვიანი კონსტიტუციური მონარქიების პერიოდში,

განსაკუთრებით პრუსიასა და ავსტრიაში, ადმინისტრაციული მმართველობა მთლიანად მონარქის გავლენის ქვეშ იყო მოქცეული, ამიტომ ლიბერალურად განწყობილი საზოგადოება ინდივიდუალური თავისუფლებისა და საკუთრების დასაცავად მთავარ ინსტრუმენტად სასამართლოს განიხილავდა. მიიჩნეოდა, რომ ხელისუფლების თვითნებობის წინააღმდეგ მოქალაქის საყრდენი მხოლოდ სასამართლო იყო. სწორედ ამის გამო, დისკრეციის შესახებ მოძღვრება თავიდანვე მმართველობით გადაწყვეტილებებზე სრული სასამართლო კონტროლის იდეას ემხრობოდა, რითაც მოქალაქეთა პოლიტიკური უუფლებობისა და ადმინისტრაციული ორგანოების გადაჭარბებული ძალაუფლების გათანაბრება ისახებოდა მიზნად.[71]

გერმანულენოვან სამართლებრივ სივრცეში დისკრეციის თეორიის განვითარებაზე განსაკუთრებული გავლენა რამდენიმე ავტორმა მოახდინა. ფრიც ფლაინერი, კანონიერების პრინციპის ერთგული დამცველი, თავდაპირველად თვლიდა, რომ სასამართლოს შეეძლო ნებისმიერი ადმინისტრაციული აქტის კონტროლი, თუ კანონი ამას პირდაპირ არ უკრძალავდა. თუმცა, მოგვიანებით, თავის ცნობილ ნაშრომში „ინსტიტუციები“ (1928 წლის გამოცემა), მან პოზიცია შეცვალა და აღნიშნა, რომ სასამართლოს არ ჰქონდა დისკრეციის ფარგლებში მიღებული გადაწყვეტილების კონტროლის უფლება, გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც ეს მას კანონით პირდაპირ ევალებოდა. ფლაინერისთვის დისკრეცია თვითნებობას არ ნიშნავდა. ადმინისტრაციული ორგანო ვალდებული იყო, დაეცვა დისკრეციის ფარგლები და ამ ფარგლების დარღვევა კანონსაწინააღმდეგო ქმედებად უნდა განხილულიყო.[72] სწორედ მას ეკუთვნის ცნობილი გამოთქმა, რომ „პოლიციამ ბეღურებს ზარბაზნები არ უნდა ესროლოს“, რაც პროპორციულობის პრინციპის არსს მარტივად გადმოსცემს.[73] ვალტერ ელინეკი კი 1928 წელს გამოცემულ ნაშრომში „ადმინისტრაციული სამართალი“ „თავისუფალ დისკრეციას“ განიხილავდა როგორც „სავალდებულო, მბოჭავ დისკრეციას“ და არა როგორც კერძო პირის თავისუფალ ნებას. მისი აზრით, დისკრეცია კანონით განსაზღვრული „არაერთმნიშვნელოვნება“ იყო და იგი მიზნებისა და საშუალებების არჩევის დროსაც შეიძლებოდა არსებულიყო.[74]

განსაკუთრებით საინტერესოა დისკუსია „დისკრეციისა“ და „განუსაზღვრელი სამართლებრივი ცნებების“ გამიჯვნის შესახებ. ავსტრიული მოძღვრება, რომელიც ბერნატციკის იდეებს ეფუძნებოდა, დისკრეციას სწორედ „ბუნდოვანი ცნებების“ პრობლემად განიხილავდა.[75] ამ მიდგომისგან განსხვავებით, ჰერმან როისმა ეს ორი ტერმინი მკაცრად გამიჯნა. მისი აზრით, განუსაზღვრელი სამართლებრივი ცნების დაკონკრეტება ნებელობითი (ვოლიტიური) კი არა, შემეცნებითი (კოგნიტური) აქტია. როისისთვის ასეთი ცნების მნიშვნელობა წინასწარ არის განსაზღვრული და ის უნდა „შემეცნდეს“, მაშინ როცა დისკრეციის შემთხვევაში გადაწყვეტილება წინასწარ განსაზღვრული არ არის.[76] ოტო ბახოფი, ნაცისტური გერმანიის

71 ხოფერია, რევაზ. n.d. „დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებში ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების კონტროლი." ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი. https://www.tsu.ge/assets/media/files/48/disertaciebi4/Revaz_Khoferia.pdf (accessed 15.06.2026), 24.

72 იქვე., გვ. 19-20.

73 Jud Mathews. 2008. "Proportionality Review in Administrative Law." https://law.yale.edu/sites/default/files/area/conference/compadmin/compadmin16_mathews_proportionality.pdf (accessed 15.06.2026), 1.

74 ხოფერია, რევაზ. n.d. „დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებში ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების კონტროლი." ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი. https://www.tsu.ge/assets/media/files/48/disertaciebi4/Revaz_Khoferia.pdf (accessed 15.06.2026), 20-21.

75 იქვე., გვ. 25.

76 იქვე., გვ. 22-23.

„თორმეტწლიანი თვითნებური მმართველობის“ გამოცდილებიდან გამომდინარე, თავდაპირველად დისკრეციის მაქსიმალურად შეზღუდვის მომხრე იყო. მოგვიანებით მანაც გაიზიარა როისის პოზიცია, რომ დისკრეცია მხოლოდ მაშინ უნდა გამოვიყენოთ, როდესაც კანონი ადმინისტრაციულ ორგანოს მოქმედების თავისუფლებას ანიჭებს. თუმცა, ბახოფმა დამატებითი გამიჯვნა შემოიტანა „განმარტებასა“ და „გამოყენებას“ (სუბსუმირებას) შორის. თუ განმარტებას, როგორც წმინდა სამართლებრივ საკითხს, სასამართლო სრულად ამოწმებს, გამოყენების დროს ადმინისტრაციულ ორგანოს აქვს „შეფასების თავისუფლება“, რომელზეც სასამართლო კონტროლი შეუძლებელია.[77] აღსანიშნავია, რომ ევროპული სამართალი, გერმანულისგან განსხვავებით, ამ ორ ცნებას ერთმანეთისგან არ მიჯნავს.[78]

ადმინისტრაციული დისკრეციის კონტროლისას სასამართლოები სხვადასხვა პრინციპს ეყრდნობიან, რომელთაგან მთავარია კანონიერების, პროპორციულობისა და გონივრულობის პრინციპები. პროპორციულობის პრინციპი, რომელიც სათავეს XIX საუკუნის პრუსიის ადმინისტრაციული სამართლიდან იღებს, დღეს ადამიანის უფლებათა სამართლის განუყოფელი ნაწილია.[79] მისი უპირატესობა ისაა, რომ ის სასამართლო კონტროლის პროცესში სტრუქტურას ნერგავს და ყურადღებას ამახვილებს ისეთ ფაქტორებზე, როგორიცაა მიზნის მისაღწევად შერჩეული საშუალების ვარგისიანობა, აუცილებლობა და სარგებლისა და ზიანის დაბალანსება.[80] პროპორციულობის კლასიკური ტესტი, როგორც წესი, ოთხი ეტაპისგან შედგება: 1) ლეგიტიმური მიზნის არსებობა, 2) გამოსადეგობა (რამდენად ვარგისია შერჩეული საშუალება დასახული მიზნის მისაღწევად), 3) აუცილებლობა (ხომ არ არსებობს ნაკლებად მზღუდავი, მაგრამ თანაბრად ეფექტიანი ალტერნატიული საშუალება) და 4) პროპორციულობა ვიწრო გაგებით, ანუ ბალანსირება (ხომ არ აღემატება ინდივიდის უფლებაში ჩარევით გამოწვეული ზიანი მიღწეულ სიკეთეს).[81] საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკაც ამ სამკომპონენტიან შეფასებას იყენებს: „მიზნის მიღწევის გამოსადეგი საშუალება“, „შეზღუდვის აუცილებლობა“ და „კერძო და საჯარო ინტერესებს შორის პროპორციულობა“.[82] ეს პრინციპი „დასაბუთების კულტურის“ დამკვიდრებას უწყობს ხელს „ავტორიტეტის კულტურის“ ნაცვლად.[83]

---

77 იქვე., გვ. 23.

78 იქვე., გვ. 33.

79 "The principle of proportionality and the concept of margin of appreciation in human rights law". n.d. https://www.doj.gov.hk/en/publications/pdf/basiclaw/basic15_2.pdf (accessed 15.06.2026), 2.

80 Jeffrey Jowell. 2018. "Proportionality in the United Kingdom." Revue générale du droit. https://www.rev-uegeneraledudroit.eu/wp-content/uploads/coll_par2_20180208_Jeffrey%20JOWELL.pdf (accessed 15.06.2026), 11.

81 Jud Mathews. 2008. "Proportionality Review in Administrative Law." https://law.yale.edu/sites/default/files/area/conference/compadmin/compadmin16_mathews_proportionality.pdf (accessed 15.06.2026), 3-4.; ტუღუში, თეიმურაზ, გიორგი ბურჯანაძე, გიორგი მშვენიერაძე, გიორგი გოცირიძე, და ვახუშტი მენაბდე. 2013. ადამიანის უფლებები და საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს სამართალწარმოების პრაქტიკა 1996-2012 წლების სასამართლო პრაქტიკა, Edited by მაია კოპალეიშვილი. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო, საქართველოს სახალხო დამცველი, საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია. https://gyla.ge/files/news/gamocemebi2012-2013/ადამიანის%20უფლებები%20და%20საქართველოს%20საკონსტიტუციო%20სასამართლოს%20სამართალწარმოების%20პრაქტიკა.pdf (accessed 15.06.2026), 267-269.

82 ტუღუში, თეიმურაზ, გიორგი ბურჯანაძე, გიორგი მშვენიერაძე, გიორგი გოცირიძე, და ვახუშტი მენაბდე. 2013. ადამიანის უფლებები და საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს სამართალწარმოების პრაქტიკა 1996-2012 წლების სასამართლო პრაქტიკა, Edited by მაია კოპალეიშვილი. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო, საქართველოს სახალხო დამცველი, საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია. https://gyla.ge/files/news/gamocemebi2012-2013/ადამიანის%20უფლებები%20და%20საქართველოს%20საკონსტიტუციო%20სასამართლოს%20სამართალწარმოების%20პრაქტიკა.pdf (accessed 15.06.2026), 267.

83 Jeffrey Jowell. 2018. "Proportionality in the United Kingdom." Revue générale du droit. https://www.revuegeneraledudroit.eu/wp-content/uploads/coll_par2_20180208_Jeffrey%20JOWELL.pdf (accessed 15.06.2026), 11.

პროპორციულობისგან განსხვავებით, ანგლო-ამერიკული სამართლის ტრადიციული სტანდარტია გონივრულობის ტესტი (ცნობილი როგორც Wednesbury-ის არაგონივრულობა), რომელიც ნაკლებად სტრუქტურირებული და უფრო ბუნდოვანია. თუმცა, ორივე პრინციპი, გონივრულობაც და პროპორციულობაც, ინტერესების აწონ-დაწონასა და ბალანსირებას გულისხმობს, მაგრამ პროპორციულობას სტრუქტურულობის უპირატესობა გააჩნია.[84] გაერთიანებულ სამეფოში, ადამიანის უფლებათა აქტის მიღების შემდეგ, აქტიურად განიხილება პროპორციულობის, როგორც ზოგადი სასამართლო კონტროლის პრინციპის, დამკვიდრების საკითხი, თუმცა უზენაესმა სასამართლომ 2015 წლის საქმეში R (Keyu) v Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs თავი შეიკავა გონივრულობის ტესტის პროპორციულობით სრულად ჩანაცვლებისგან, რადგან ამას შესაძლოა „ღრმა კონსტიტუციური გავლენა“ ჰქონოდა.[85] მიუხედავად ამისა, ზოგიერთი მოსამართლის აზრით, გონივრულობის პრინციპი ყოველთვის შეიძლება დარჩეს როგორც „ნარჩენი კატეგორია“ ახალი და უჩვეულო შემთხვევებისთვის, რომლებსაც პროპორციულობის ტესტი ვერ მოიცავს.[86]

სხვადასხვა ქვეყნის პრაქტიკა დისკრეციის კონტროლის კუთხით საინტერესო განსხვავებებს აჩვენებს. საფრანგეთში სახელმწიფო საბჭო (Conseil d'Etat) დიდი ხანია იყენებს პროპორციულობის ერთგვარ ფორმას პოლიციის ზომების კონტროლისას, რაც ჯერ კიდევ 1933 წლის Benjamin-ის საქმეში გამოვლინდა. 1970-იანი წლებიდან კი ურბანული დაგეგმარების გადაწყვეტილებების შესაფასებლად le bilan (ბალანსის) დოქტრინა დამკვიდრდა, რაც არსებითად პროპორციულობის ანალიზია, სადაც სასამართლო გეგმის უპირატესობებსა და ნაკლოვანებებს ადარებს.[87] ამისგან განსხვავებით, ამერიკის შეერთებულ შტატებში მიდგომა სრულიად სხვაგვარია. ადმინისტრაციულ პროცედურათა აქტი (APA) სასამართლო კონტროლის ძლიერ პრეზუმფციას ადგენს, თუმცა არსებობს „ძალიან ვიწრო“ გამონაკლისი იმ შემთხვევებისთვის, როცა „ქმედება კანონით მინიჭებულია ადმინისტრაციული ორგანოს დისკრეციისთვის“ (§ 701(a)(2)). უზენაესმა სასამართლომ დაადგინა, რომ ეს გამონაკლისი გამოიყენება მხოლოდ იმ „იშვიათ შემთხვევებში, როდესაც კანონები იმდენად ფართოდაა ფორმულირებული, რომ კონკრეტულ საქმეში არ არსებობს გამოსაყენებელი სამართალი“ (no law to apply).[88] ტრადიციულად, ასეთ გადაწყვეტილებებად მიიჩნეოდა, მაგალითად, სააღსრულებო მოქმედების დაწყებაზე უარი (Heckler v. Chaney) ან ერთჯერადი ასიგნებებიდან თანხების გადანაწილება (Lincoln v. Vigil).[89]

84 Rabinder Singh. 2026. "Substantive Principles of Administrative Law: Developments since 1987." https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2026/03/11-March-2026-Lecture-Substantive-Principles-of-Administrative-Law.pdf (accessed 15.06.2026), 29-30.

85 იქვე., გვ. 31.

86 Jeffrey Jowell. 2018. "Proportionality in the United Kingdom." Revue générale du droit. https://www.revuegeneraledudroit.eu/wp-content/uploads/coll_par2_20180208_Jeffrey%20JOWELL.pdf (accessed 15.06.2026), 11.

87 Jud Mathews. 2008. "Proportionality Review in Administrative Law." https://law.yale.edu/sites/default/files/area/conference/compadmin/compadmin16_mathews_proportionality.pdf (accessed 15.06.2026), 11-12.

88 Governing for Impact, "The "Committed to Agency Discretion" Exception," Governing for Impact, 2025, 1-3. https://governingforimpact.org/wp-content/uploads/2025/09/Committed-to-Agency-Discretion-FINAL-TO-PUBLISH.pdf (accessed 15.06.2026); Jonathan R. Siegel, "SOURCEBOOK OF FEDERAL JUDICIAL REVIEW STATUTES," ADMIN. CONF. OF THE U.S., 2021, 14. https://www.acus.gov/sites/default/files/documents/revised-sourcebook-combined-copy-to-circ-may282021.pdf (accessed 15.06.2026).

89 Governing for Impact, "The "Committed to Agency Discretion" Exception," Governing for Impact, 2025, 4, 11. https://governingforimpact.org/wp-content/uploads/2025/09/Committed-to-Agency-Discretion-FINAL-TO-PUBLISH.pdf (accessed 15.06.2026).

იაპონიის უზენაესი სასამართლო საკმაოდ ფრთხილ მიდგომას იჩენს და თავს არიდებს ინტერესთა დაბალანსებისას მკაფიო პრიორიტეტული წესების დადგენას. სასამართლო იყენებს ფორმულას „ზოგადად მიღებული სოციალური იდეების“ შესახებ, რაც შეიძლება დისკრეციის „შიგნით“ მოქმედ სუსტად გამოყენებულ პროპორციულობის კონტროლად განვიხილოთ. ამასთან, სასამართლო ასევე აკონტროლებს „გადაწყვეტილების მიღების პროცესს“, ამოწმებს, გაითვალისწინა თუ არა ადმინისტრაციულმა ორგანომ ყველა გასათვალისწინებელი ფაქტორი, რაც უკვე დისკრეციის „გარეთ“ მოქმედი კონტროლია.[90] კონტროლის ინტენსივობა არ არის უნივერსალური და ის ხშირად კონტექსტზეა დამოკიდებული. ევროკავშირის სასამართლოები, მაგალითად, ნაკლები ინტენსივობით ამოწმებენ პოლიტიკურ, სოციალურ და ეკონომიკურ გადაწყვეტილებებს და აქტს მხოლოდ მაშინ აუქმებენ, თუ ის „აშკარად არაპროპორციულია“. სამაგიეროდ, კონტროლი გაცილებით მკაცრია, როდესაც საქმე ეხება ევროკავშირის მიერ გარანტირებული უფლებების დარღვევას ან ინდივიდუალური სანქციების დაკისრებას.[91]

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს (ECHR) პრაქტიკაში სასამართლო კონტროლის საკითხი მჭიდროდ უკავშირდება კონვენციის მე-6 მუხლს (სამართლიანი სასამართლოს უფლება). იმისთვის, რომ სასამართლოს გადაწყვეტილება კონვენციის მოთხოვნებს აკმაყოფილებდეს, მას უნდა ჰქონდეს „სრული იურისდიქცია“ (full jurisdiction), რაც დავისთვის შესაბამისი ყველა ფაქტობრივი და სამართლებრივი საკითხის განხილვის უფლებამოსილებას გულისხმობს. თუმცა, სასამართლომ დაადგინა, რომ ეს მოთხოვნა დაკმაყოფილებულად ჩაითვლება, თუ ეროვნული სასამართლო ახორციელებს „საკმარის იურისდიქციას“ ან „საკმარის კონტროლს“ (sufficient jurisdiction/review).[92] „საკმარისობის“ შეფასებისას კი ECHR ითვალისწინებს რამდენიმე ფაქტორს: გადაწყვეტილების საგანს (განსაკუთრებით თუ ის სპეციალიზებულ ცოდნას ან დისკრეციის გამოყენებას მოითხოვს), მისი მიღების პროცედურას და თავად დავის შინაარსს.[93] საქმეში CASE OF VERSACI v. ITALY სასამართლომ კიდევ ერთხელ დაადასტურა, რომ ადმინისტრაციული სასამართლოების იურისდიქცია, რომელიც შემოიფარგლება კანონიერების შემოწმებით (მაგალითად, ლოგიკის ნაკლებობის, თვითნებობის ან უფლებამოსილების ბოროტად გამოყენების საფუძვლებით), არ ეწინააღმდეგება „სრული იურისდიქციის“ პრინციპს, თუკი ამ ფარგლებში მოსამართლეებს შეუძლიათ სრულყოფილად შეამოწმონ საქმის ყველა შესაბამისი ასპექტი, კანონიერების, აუცილებლობისა და პროპორციულობის ჩათვლით.[94]

საქართველოს კანონმდებლობაც აღიარებს დისკრეციული უფლებამოსილების სასამართლო კონტროლის აუცილებლობას და ამ ინსტიტუტის დეფინიციასაც კი გვთავაზობს. კანონის მიხედვით, დისკრეცია არის უფლებამოსილება, რომელიც ადმინისტრაციულ ორგანოს ანიჭებს თავისუფლებას, საჯარო და კერძო ინტერესების დაცვის საფუძველზე, კანონმდებლობის

90 Narufumi Kadomatsu, "Functions of the Proportionality Principle in Japanese Administrative Law," Academia Sinica Law Journal (22), 2018, 228-229. https://publication.iias.sinica.edu.tw/80207181.pdf (accessed 15.06.2026).

91 Jud Mathews, "Proportionality Review in Administrative Law," 2008, 14. https://law.yale.edu/sites/default/files/area/conference/compadmin/compadmin16_mathews_proportionality.pdf (accessed 15.06.2026).

92 European Court of Human Rights, "JANKOVIĆ v. SLOVENIA," ECHR (HUDOC), 2025, 16. https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-245376 (accessed 15.06.2026).

93 European Court of Human Rights, "JANKOVIĆ v. SLOVENIA," ECHR (HUDOC), 2025, 17. https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-245376 (accessed 15.06.2026).

94 European Court of Human Rights, "CASE OF VERSACI v. ITALY," ECHR (HUDOC), 2025, 46-47. https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-243087 (accessed 15.06.2026).

შესაბამისი რამდენიმე გადაწყვეტილებიდან შეარჩიოს ყველაზე მისაღები.[95] ეს მიდგომა ხაზს უსვამს, რომ დისკრეცია თვითნებობა კი არა, კანონით შეზღუდული არჩევანის თავისუფლებაა. კანონმდებლობა ადმინისტრაციულ ორგანოს ავალდებულებს, გადაწყვეტილება მიიღოს საქმისთვის მნიშვნელობის მქონე ყველა გარემოების გამოკვლევის, შეფასებისა და ურთიერთშეჯერების საფუძველზე (საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსის 96-ე მუხლი). ამ პროცედურული მოთხოვნის დარღვევის შემთხვევაში, სასამართლოს შეუძლია, სადავო საკითხის გადაუწყვეტლად, ბათილად ცნოს აქტი და ორგანოს ახალი, დასაბუთებული აქტის გამოცემა დაავალოს (ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსის 32-ე მუხლის მე-4 ნაწილი). აგრეთვე, ქართული სამართლებრივი დოქტრინაც აღიარებს ისეთი ძირითადი პრინციპების დაბალანსების საჭიროებას, როგორიცაა მმართველობის კანონიერება და კანონიერი ნდობის დაცვა, რაც ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში ინტერესთა თანაზომიერ შეფასებას მოითხოვს.[96]

ამრიგად, დისკრეციული უფლებამოსილების თეორიული მიმოხილვა ცხადყოფს, რომ, მიუხედავად ტერმინოლოგიური და მეთოდოლოგიური განსხვავებებისა სხვადასხვა სამართლებრივ სისტემაში, საერთო მიზანია ისეთი მექანიზმის შექმნა, რომელიც ადმინისტრაციულ ორგანოს ეფექტიანი მმართველობისთვის მოქნილობას მისცემს, მაგრამ, ამავდროულად, უზრუნველყოფს, რომ ეს მოქნილობა თვითნებობაში არ გადაიზარდოს და მოქალაქის ფუნდამენტური უფლებები დაცული იყოს. გერმანული დისკუსიიდან დაწყებული, ანგლო-ამერიკული გონივრულობის ტესტით გაგრძელებული და ევროპული პროპორციულობის პრინციპით დამთავრებული, ყველა მიდგომა საბოლოო ჯამში ხელისუფლების კანონით ბოჭვისა და სასამართლო კონტროლის ეფექტიანობის უზრუნველყოფას ემსახურება.

კვლევის მეთოდები/შერჩევის დასაბუთება

ადმინისტრაციული ორგანოს დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებისა და სასამართლო კონტროლის სტანდარტების შესწავლა, საკითხის რთული ბუნების გამო, რამდენიმე კვლევითი მეთოდის გამოყენებას მოითხოვს. დისკრეციული უფლებამოსილება ადმინისტრაციული სამართლის ერთ-ერთი ყველაზე სადავო საკითხია, რომლის ირგვლივ დისკუსია ორ საუკუნეზე მეტია მიმდინარეობს და ჯერ კიდევ არ არის სრულად გამოკვლეული.[97] ამგვარად, წინამდებარე ნაშრომი დოქტრინალურ და შედარებით-სამართლებრივ მეთოდებს ეფუძნება, რომელთა კომბინაციაც ქართულ სამართლებრივ სივრცეში არსებული ნორმატიული ბაზისა და სასამართლო პრაქტიკის ანალიზისა და ამ რეალობის განვითარებული სამართლებრივი სისტემების გამოცდილებასთან შედარების საშუალებას იძლევა. კვლევის მიზანი, არსებული მდგომარეობის აღწერის გარდა, იმის დადგენაცაა, თუ რამდენად უზრუნველყოფს ქართული ადმინისტრაციული სამართალი ეფექტურ სამართლებრივ დაცვას დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებში მიღებული უკანონო გადაწყვეტილებებისგან.[98]

---

95 ხოფერია, რევაზ. n.d. „დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებში ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების კონტროლი." ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი. https://www.tsu.ge/assets/media/files/48/disertaciebi4/Revaz_Khoferia.pdf (accessed 15.06.2026), 30.

96 იქვე., გვ. 29.

97 რევაზ ხოფერია, „დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებში ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების კონტროლი," ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი, n.d., 10. https://www.tsu.ge/assets/media/files/48/disertaciebi4/Revaz_Khoferia.pdf (accessed 15.06.2026).

98 რევაზ ხოფერია, „დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებში ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების კონტროლი," ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის

კვლევის საფუძველს, პირველ რიგში, დოქტრინალური კვლევის მეთოდი წარმოადგენს, რომელიც სამართლის წყაროების - ნორმატიული აქტებისა და სასამართლო პრაქტიკის - სისტემურ ანალიზს გულისხმობს. ამ მეთოდის გამოყენებით შესწავლილია საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსი (სზაკ) და საქართველოს ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსი (სასკ), რომლებიც 1999 წელს მიიღეს და 2000 წელს შევიდნენ ძალაში. ეს ორი კანონი საქართველოს სამართლებრივი გარდაქმნის ერთ-ერთ მთავარ საფუძვლად მიიჩნევა და მათი ერთ-ერთი მთავარი მიზანი სწორედ დისკრეციული უფლებამოსილების უკონტროლო განხორციელების მოწესრიგება, ადმინისტრაციული ორგანოს თვითნებობისა და კორუფციის აღმოფხვრა იყო.[99] შესაბამისად, ამ აქტების ანალიზი გადამწყვეტია იმის გასაგებად, თუ რა სამართლებრივი ჩარჩო დაუწესა კანონმდებელმა ადმინისტრაციულ ორგანოებს დისკრეციული უფლებამოსილების განხორციელებისას.

დოქტრინალური კვლევისას განსაკუთრებული ყურადღება საქართველოს სასამართლოების, კერძოდ, საკონსტიტუციო და უზენაესი სასამართლოების პრაქტიკას ეთმობა. საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებები საყურადღებოა, რადგან ისინი ფუნდამენტური უფლებების შეზღუდვის კონსტიტუციურ სტანდარტებს ადგენენ, მათ შორის თანაზომიერების პრინციპის ჭრილში. სასამართლო თავის პრაქტიკაში დეტალურად განიხილავს თანაზომიერების ტესტის კომპონენტებს: ლეგიტიმურ მიზანს, გამოსადეგობას, აუცილებლობასა და პროპორციულობას (ვიწრო გაგებით), რაც დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლების განსაზღვრასთანაა პირდაპირ კავშირში.[100] მაგალითად, სასამართლო განმარტავს, რომ უფლების შემზღუდველი ღონისძიება ლეგიტიმური მიზნის მისაღწევად „ყველაზე უმტკივნეულო, აუცილებელი და სამართლებრივად ვარგისი საშუალება“ უნდა იყოს და მიზანი კი ვერ გაამართლებს ნებისმიერ საშუალებას.[101] ამ პრინციპების ანალიზი ადმინისტრაციული დისკრეციის კონსტიტუციური საზღვრების დადგენაში გვეხმარება.

ამასთან, უზენაესი სასამართლოს პრაქტიკის ანალიზი გვიჩვენებს, როგორ ხორციელდება კანონის ნორმები და კონსტიტუციური პრინციპები ყოველდღიურ სამართალწარმოებაში.[102] საკვლევად ისეთი საქმეები შეირჩა, რომლებიც ნათლად აჩვენებს სასამართლო კონტროლის ინტენსივობას, კერძოდ, იმას, თუ რამდენად საფუძვლიანად ამოწმებს სასამართლო

იურიდიული ფაკულტეტი, n.d., 13. https://www.tsu.ge/assets/media/files/48/disertaciebi4/Revaz_Khoferia.pdf (accessed 15.06.2026).

99 რევაზ ხოფერია, „დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებში ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების კონტროლი,“ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი, n.d., 12. https://www.tsu.ge/assets/media/files/48/disertaciebi4/Revaz_Khoferia.pdf (accessed 15.06.2026).

100 მაია კოპალეიშვილი (რედ.), ადამიანის უფლებები და საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს სამართალწარმოების პრაქტიკა 1996-2012 წლების სასამართლო პრაქტიკა (საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო, საქართველოს სახალხო დამცველი, საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია, 2013), 425-426. https://gyla.ge/files/news/gamocemebi2012-2013/ადამიანის%20უფლებები%20და%20საქართველოს%20საკონსტიტუციო%20სასამართლოს%20სამართალწარმოების%20პრაქტიკა.pdf (accessed 15.06.2026).

101 მაია კოპალეიშვილი (რედ.), ადამიანის უფლებები და საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს სამართალწარმოების პრაქტიკა 1996-2012 წლების სასამართლო პრაქტიკა (საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო, საქართველოს სახალხო დამცველი, საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია, 2013), 426. https://gyla.ge/files/news/gamocemebi2012-2013/ადამიანის%20უფლებები%20და%20საქართველოს%20საკონსტიტუციო%20სასამართლოს%20სამართალწარმოების%20პრაქტიკა.pdf (accessed 15.06.2026).

102 რევაზ ხოფერია, „დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებში ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების კონტროლი,“ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი, n.d., 12. https://www.tsu.ge/assets/media/files/48/disertaciebi4/Revaz_Khoferia.pdf (accessed 15.06.2026).

ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ ფაქტობრივი გარემოებების გამოკვლევას, ინტერესთა შეწონასწორებასა და გადაწყვეტილების დასაბუთებას. მაგალითად, ერთ-ერთ საქმეში უზენაესმა სასამართლომ ადმინისტრაციული აქტი ბათილად ცნო, რადგან ის საკუთრების უფლების შეზღუდვის კანონიერებისა და თანაზომიერების შესახებ დასაბუთებას არ შეიცავდა, ხოლო მისი გამოცემისას საქმისთვის არსებითი მნიშვნელობის მქონე ყველა გარემოება არ იყო გამოკვლეული,[103] 2026, 7-8). ასეთი გადაწყვეტილებების ანალიზი სასამართლო კონტროლის მექანიზმის პრაქტიკაში ეფექტურობის შეფასებაში გვეხმარება.

სასამართლო გადაწყვეტილებების შერჩევა რამდენიმე კრიტერიუმს დაეფუძნა. პირველ რიგში, შეირჩა პრეცედენტული მნიშვნელობის მქონე საქმეები, რომლებმაც დისკრეციული უფლებამოსილებისადმი სასამართლოს მიდგომა ჩამოაყალიბეს ან შეცვალეს. მეორე, ანალიზისთვის ისეთი გადაწყვეტილებები შეირჩა, რომლებიც სასამართლო პრაქტიკაში არსებულ ტენდენციებს წარმოაჩენს, მაგალითად, სასამართლო კონტროლის ინტენსივობის ზრდას ან შემცირებას დროთა განმავლობაში. მესამე, განსაკუთრებული ყურადღება პრობლემურ საქმეებს დაეთმო, სადაც სასამართლო კანონს არასწორად განმარტავს ან იყენებს, რადგან სწორედ ასეთი შემთხვევები ავლენს სისტემაში არსებულ ხარვეზებს. მაგალითად, ერთ-ერთ ადრეულ საქმეში უზენაესმა სასამართლომ „სახელმწიფოებრივი აუცილებლობის“ არსებობაზე მსჯელობაზე უარი თქვა, რადგან ეს პრეზიდენტის დისკრეციულ უფლებამოსილებად მიიჩნია, თუმცა „სახელმწიფოებრივი აუცილებლობა“ განუსაზღვრელი სამართლებრივი ცნებაა, რომლის განმარტების სისწორეც სრულად უნდა შეემოწმებინა სასამართლოს.[104]

კვლევის მეორე საკვანძო ნაწილს შედარებით-სამართლებრივი მეთოდი წარმოადგენს. ამ მეთოდის მიზანია სხვადასხვა ქვეყნის სამართლებრივი რეგულაციებისა და პრაქტიკის შედარება კონფლიქტური ინტერესების გადაჭრის საუკეთესო გზების აღმოსაჩენად და სამართლებრივი მიზნების მიღწევის ხელშესაწყობად.[105] ვინაიდან ქართული ადმინისტრაციული სამართლის რეფორმა ძირითადად გერმანული მოდელის მიხედვით განხორციელდა, კვლევაში შედარების მთავარ ობიექტად სწორედ გერმანული კანონმდებლობა, სამეცნიერო ლიტერატურა და სასამართლო პრაქტიკაა აღებული.[106] გერმანული გამოცდილების ანალიზი ისეთი ცნებების არსის უკეთ გაგებაში გვეხმარება, როგორიცაა „განუსაზღვრელი სამართლებრივი ცნება“, „შეფასების თავისუფლება“ და მათი გამიჯვნა დისკრეციული უფლებამოსილებისგან, რაც ქართულ სასამართლო პრაქტიკაში დღემდე პრობლემად რჩება.

გერმანულ სამართალში დამკვიდრებული მიდგომის თანახმად, განუსაზღვრელი სამართლებრივი ცნებების შემთხვევაში, როგორიცაა, მაგალითად, „საჭიროება“, „საფრთხე“ ან „საჯარო ინტერესი“, ადმინისტრაციულ ორგანოს არ ენიჭება შეფასების თავისუფლება ან

103 საქართველოს უზენაესი სასამართლო. 2026. „საქართველოს უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება #ბს-1164(კ-25)." საქართველოს უზენაესი სასამართლო. https://www.supremecourt.ge/ka/fullcase/35130/0 (accessed 15.06.2026).

104 რევაზ ხოფერია, „დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებში ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების კონტროლი,“ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი, n.d., 118-119. https://www.tsu.ge/assets/media/files/48/disertaciebi4/Revaz_Khoferia.pdf (accessed 15.06.2026).

105 Nina Herala, "On Legal Framework in Comparative Administrative Law in Europe," n.d., 1. https://scandinavianlaw.se/pdf/61-8.pdf (accessed 15.06.2026).

106 რევაზ ხოფერია, „დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებში ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების კონტროლი,“ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი, n.d., 13. https://www.tsu.ge/assets/media/files/48/disertaciebi4/Revaz_Khoferia.pdf (accessed 15.06.2026).

დისკრეცია, მან მხოლოდ ერთი სწორი გადაწყვეტილება შეიძლება მიიღოს.[107] შესაბამისად, ადმინისტრაციული სასამართლოები სრულად ამოწმებენ, რამდენად სწორად განმარტა და გამოიყენა ადმინისტრაციულმა ორგანომ ეს ცნებები. ასეთი მიდგომის შედარება ქართულ პრაქტიკასთან, სადაც სასამართლოები ზოგჯერ მსგავსი ცნებების შინაარსის შეფასებისგან თავს იკავებენ, ქართულ სამართალში არსებულ გამოწვევებსა და სასამართლო კონტროლის გაძლიერების პოტენციალს ცხადყოფს. ეს შედარება იმ შემთხვევებსაც მოიცავს, როდესაც კანონის ნორმა ერთდროულად შეიცავს განუსაზღვრელ სამართლებრივ ცნებას და დისკრეციულ უფლებამოსილებას ანიჭებს, რა დროსაც გერმანული პრაქტიკის მიხედვით, სასამართლო კონტროლის ინტენსივობა „შერეულია“.[108]

შედარებითი ანალიზი მხოლოდ გერმანული სამართლით არ შემოიფარგლება და ევროპულ სამართლებრივ სივრცესაც მოიცავს. ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია და ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს (ECHR) პრაქტიკა ევროპაში უფლებათა დაცვის რამდენიმედონიან სისტემას ქმნის, რომელიც ეროვნულ ადმინისტრაციულ სამართალზე პირდაპირ გავლენას ახდენს.[109] კვლევაში გაანალიზებულია ECHR-ის ისეთი გადაწყვეტილებები, რომლებიც სასამართლო კონტროლის აუცილებელ სტანდარტებს ადგენს კონვენციის მე-6 მუხლის (სამართლიანი სასამართლოს უფლება) თვალსაზრისით. ევროპული სასამართლო ადგენს, რომ ადმინისტრაციული დავების განმხილველ სასამართლოს უნდა ჰქონდეს „საკმარისი იურისდიქცია“ და უფლებამოსილება, შეამოწმოს საქმისთვის არსებითი ყველა ფაქტობრივი და სამართლებრივი საკითხი.[110] სასამართლო კონტროლის „საკმარისობის“ შეფასებისას კი მხედველობაში ისეთი ფაქტორები მიიღება, როგორიცაა გასაჩივრებული გადაწყვეტილების საგანი, მისი მიღების პროცედურა და დავის შინაარსი.[111]

ევროპული სასამართლოს პრაქტიკაში დამკვიდრებული „სრული იურისდიქციის“ ცნება განსაკუთრებით საყურადღებოა ადმინისტრაციული ორგანოების ფართო დისკრეციული უფლებამოსილების მქონე სფეროებში. მაგალითად, საქმეში VERSACI v. ITALY სასამართლომ იმსჯელა, თუ რამდენად სრულყოფილად შეამოწმეს იტალიის ადმინისტრაციულმა სასამართლოებმა პოლიციის უფროსის (questore) დისკრეციული შეფასება პირის „კეთილსაიმედოების“ შესახებ. მიუხედავად იმისა, რომ ეროვნული სასამართლოები ფორმალურად კანონიერების კონტროლით იყვნენ შეზღუდული და ადმინისტრაციული ორგანოს შეფასებას საკუთარით ვერ შეცვლიდნენ, ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა, რომ მათ მაინც ჰქონდათ სრული იურისდიქცია, რადგან ამოწმებდნენ, ხომ არ იყო გადაწყვეტილება არალოგიკურ მსჯელობაზე, ფაქტების დამახინჯებასა თუ უფლებამოსილების ბოროტად

107 რევაზ ხოფერია, „დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებში ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების კონტროლი,“ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი, n.d., 116. https://www.tsu.ge/assets/media/files/48/disertaciebi4/Revaz_Khoferia.pdf (accessed 15.06.2026).

108 რევაზ ხოფერია, „დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებში ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების კონტროლი,“ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი, n.d., 119-120. https://www.tsu.ge/assets/media/files/48/disertaciebi4/Revaz_Khoferia.pdf (accessed 15.06.2026).

109 Nina Herala, "On Legal Framework in Comparative Administrative Law in Europe," n.d., 2. https://scandinavianlaw.se/pdf/61-8.pdf (accessed 15.06.2026).

110 European Court of Human Rights, "JANKOVIĆ v. SLOVENIA," ECHR (HUDOC), 2025, 16. https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-245376 (accessed 15.06.2026).

111 European Court of Human Rights, "JANKOVIĆ v. SLOVENIA," ECHR (HUDOC), 2025, 17. https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-245376 (accessed 15.06.2026).

გამოყენებაზე დაფუძნებული.[112] ეს მიდგომა, რომელიც საფრანგეთის მოდელზე დაფუძნებული კონტინენტური სისტემებისთვისაა დამახასიათებელი, აჩვენებს, რომ სასამართლო კონტროლის ფორმალური შეზღუდვა სულაც არ ნიშნავს მის არაეფექტურობას, თუ მოსამართლეები დისკრეციული უფლებამოსილების განხორციელების პროცესს საფუძვლიანად ამოწმებენ.

შედარებითი ანალიზის კიდევ ერთი საყურადღებო ასპექტია პროპორციულობის პრინციპი, რომელიც საჯარო სამართლის ერთგვარ „მასტერ ცნებად“ იქცა და ფართოდ გამოიყენება როგორც კონსტიტუციურ, ისე ადმინისტრაციულ სამართალში მთელი მსოფლიოს მასშტაბით.[113] პროპორციულობის პრინციპის არსი იმაში მდგომარეობს, რომ საჯარო ხელისუფლების გამოყენება ლეგიტიმურია მხოლოდ საჯარო მიზნების მისაღწევად და ის ამ მიზნების მიღწევისთვის აუცილებელ ფარგლებს არ უნდა გასცდეს.[114] ეს პრინციპი ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ გამოყენებული ზომების ინტენსივობის შეფასების საშუალებას იძლევა და სასამართლო კონტროლის არსებითი ინსტრუმენტია. ინდოეთის სასამართლო პრაქტიკაში, მაგალითად, პროპორციულობის დოქტრინა მოითხოვს, რომ ადმინისტრაციული ზომები იმაზე მკაცრი არ იყოს, ვიდრე ეს სასურველი შედეგის მისაღწევადაა საჭირო.[115] ამ პრინციპის გამოყენების ანალიზი სხვადასხვა იურისდიქციაში ქართული სასამართლოების მიერ თანაზომიერების პრინციპის გამოყენების პრაქტიკის შეფასებაში გვეხმარება.

სასამართლო კონტროლის ინტენსივობა ხშირად გადაწყვეტილების ბუნებაზეა დამოკიდებული. სასამართლოები, როგორც წესი, უფრო მეტ თავშეკავებას იჩენენ იმ გადაწყვეტილებების მიმართ, რომლებიც პოლიტიკურ მოსაზრებებს, ადმინისტრაციულ ექსპერტიზას ან რისკების მართვას ეხება.[116] თუმცა, როდესაც ადმინისტრაციული აქტი ფუნდამენტურ უფლებებს ეხება, სასამართლო კონტროლი გაცილებით მკაცრი და საფუძვლიანი ხდება. მაგალითად, ბრიტანულ პრაქტიკაში, ლორდ ბრიჯმა ცნობილ საქმეში Bugdaycay განაცხადა, რომ როდესაც სადავო ადმინისტრაციული გადაწყვეტილება პირის სიცოცხლეს რისკს უქმნის, სასამართლომ ეს გადაწყვეტილება „უდიდესი დაკვირვებით“ (most anxious scrutiny) უნდა შეამოწმოს.[117] ეს მიდგომა ხაზს უსვამს, რომ დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლები და სასამართლო კონტროლის სტანდარტი უნივერსალური არ არის და ის კონკრეტულ საქმეში დაცული ინტერესის წონის შესაბამისად ცვალებადობს.

ამრიგად, წინამდებარე ნაშრომში გამოყენებული მეთოდოლოგიური მიდგომა, რომელიც დოქტრინალურ და შედარებით-სამართლებრივ ანალიზს აერთიანებს, საკვლევი საკითხის საფუძვლიანი შესწავლის საშუალებას იძლევა. დოქტრინალური კვლევა ეროვნული სამართლებრივი ჩარჩოსა და პრაქტიკის მყარ საფუძველს ქმნის, ხოლო შედარებითი ანალიზი გერმანულ და ევროპულ გამოცდილებასთან კვლევას საერთაშორისო კონტექსტით ამდიდრებს,

112 European Court of Human Rights, "CASE OF VERSACI v. ITALY," ECHR (HUDOC), 2025, 46, 47. https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-243087 (accessed 15.06.2026).

113 Jud Mathews, "Proportionality Review in Administrative Law," 2008, 23. https://law.yale.edu/sites/default/files/area/conference/compadmin/compadmin16_mathews_proportionality.pdf (accessed 15.06.2026).

114 იქვე.

115 Dhruv Goel, "ADMINISTRATION OF DOCTRINE OF PROPORTIONALITY IN ADMINISTRATIVE LAW," Indian Journal of Integrated Research in Law III (III), 2023, 6. https://ijirl.com/wp-content/uploads/2023/05/ADMINISTRATION-OF-DOCTRINE-OF-PROPORTIONALITY-IN-ADMINISTRATIVE-LAW.pdf (accessed 15.06.2026).

116 Jud Mathews, "Proportionality Review in Administrative Law," 2008, 21. https://law.yale.edu/sites/default/files/area/conference/compadmin/compadmin16_mathews_proportionality.pdf (accessed 15.06.2026).

117 Rabinder Singh, "Substantive Principles of Administrative Law: Developments since 1987," 2026, 23. https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2026/03/11-March-2026-Lecture-Substantive-Principles-of-Administrative-Law.pdf (accessed 15.06.2026).

კრიტიკულ კითხვებს აჩენს და არსებული პრობლემების იდენტიფიცირებისა და მათი გადაჭრის გზების ძიებას შესაძლებელს ხდის. წყაროების, მათ შორის კანონმდებლობის, საკონსტიტუციო და უზენაესი სასამართლოების პრაქტიკისა და ECHR-ის გადაწყვეტილებების შერჩევა მათ შესაბამისობას, პრეცედენტულ მნიშვნელობასა და პრობლემური ასპექტების წარმოჩენის უნარს ეფუძნება, რაც კვლევის შედეგების სანდოობასა და დასაბუთებულობას განაპირობებს.

ანალიზი

დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებისა და სასამართლო კონტროლის სტანდარტების ანალიზი ქართულ ადმინისტრაციულ პროცესში, ევროპულ პრაქტიკასთან შედარებით, ცხადყოფს როგორც საერთო მიდგომებს, ისე საგრძნობ განსხვავებებს. საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსი (სზაკ) დისკრეციულ უფლებამოსილებას განსაზღვრავს, როგორც ადმინისტრაციული ორგანოს თავისუფლებას, საჯარო და კერძო ინტერესების დაცვის საფუძველზე, კანონმდებლობის შესაბამისი რამდენიმე გადაწყვეტილებიდან შეარჩიოს ყველაზე მისაღები.[118] ეს დეფინიცია ინტერესთა აწონ-დაწონვის აუცილებლობას უსვამს ხაზს, თუმცა პრაქტიკაში სასამართლო კონტროლის ინტენსივობა და მისი საზღვრები მუდმივი დისკუსიის საგანია. განსაკუთრებით საინტერესოა, როგორ ახდენენ ქართული სასამართლოები ამ კონტროლს და რამდენად შეესაბამება მათი პრაქტიკა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიერ დადგენილ სტანდარტებს.

საქართველოს სასამართლო პრაქტიკის ანალიზი აჩვენებს, რომ დისკრეციული აქტების კონტროლისას სასამართლოები უმეტესად ფორმალურ-პროცედურულ ასპექტებზე ამახვილებენ ყურადღებას. ხშირია შემთხვევები, როდესაც სასამართლო სადავო აქტს აბათილებს არა მისი შინაარსობრივი მცდარობის ან არაგონივრულობის გამო, არამედ დასაბუთების ნაკლის ან საქმის გარემოებათა არასათანადო გამოკვლევის მოტივით. ამ დროს სასამართლოები აქტიურად იყენებენ საქართველოს ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსის 32-ე მუხლის მე-4 ნაწილს. ეს ნორმა სასამართლოს ანიჭებს უფლებას, თუ მიიჩნევს, რომ აქტი საქმისთვის არსებითი მნიშვნელობის გარემოების გამოკვლევის გარეშე გამოიცა, ბათილად ცნოს იგი სადავო საკითხის გადაუწყვეტლად და ადმინისტრაციულ ორგანოს ახალი, დასაბუთებული გადაწყვეტილების მიღება დაავალოს,[119] 2026, 8). ეს მიდგომა კარგად ჩანს უზენაესი სასამართლოს ერთ-ერთ გადაწყვეტილებაში, სადაც სასამართლომ გააბათილა მერიის უარი ზონის ცვლილებაზე, რადგან გასაჩივრებული აქტი არ შეიცავდა დასაბუთებას საკუთრების უფლების შეზღუდვის კანონიერებისა და თანაზომიერების შესახებ და მხოლოდ ზოგად მითითებას ემყარებოდა მიზანშეუწონლობაზე,[120] 2026, 7). სასამართლომ დაადგინა, რომ ადმინისტრაციულ ორგანოს სრულყოფილად არ ჰქონდა გამოკვლეული საქმისთვის საყურადღებო ფაქტობრივი გარემოებები და არ ჰქონდა შეფასებული საჯარო და კერძო ინტერესების პროპორციულობა,[121] 2026, 8).

მართალია, ამგვარი პრაქტიკა ადმინისტრაციულ ორგანოს აიძულებს, მეტი პასუხისმგებლობით მოეკიდოს გადაწყვეტილების დასაბუთების ვალდებულებას, რომელიც სზაკ-ის 96-ე მუხლითაა დადგენილი, მაგრამ, ამავე დროს, ის ქმნის რისკს, რომ სასამართლო კონტროლი შინაარსობრივ განხილვას მოკლებული დარჩეს. ამგვარი მიდგომისას საქმე

118 ხოფერია, რევაზ. n.d. „დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებში ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების კონტროლი." ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი. https://www.tsu.ge/assets/media/files/48/disertaciebi4/Revaz_Khoferia.pdf (accessed 15.06.2026), 198.

119 საქართველოს უზენაესი სასამართლო. 2026. „საქართველოს უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება #ბს-1164(კ-25)." საქართველოს უზენაესი სასამართლო. https://www.supremecourt.ge/ka/fullcase/35130/0 (accessed 15.06.2026).

120 იქვე.

121 იქვე.

უბრუნდება ადმინისტრაციულ ორგანოს, რომელმაც შესაძლოა კვლავ იგივე გადაწყვეტილება მიიღოს, ოღონდ ამჯერად უკეთესი ფორმალური დასაბუთებით. ამ დროს კი ყურადღების მიღმა რჩება გადაწყვეტილების რეალური მოტივი და მისი შინაარსობრივი მხარე.[122] ქართული სასამართლო პრაქტიკა აჩვენებს, რომ სასამართლოები ხშირად თავს არიდებენ გადაწყვეტილების მიზანშეწონილობის შემოწმებას და თვლიან, რომ ეს მათი უფლებამოსილების ფარგლებს სცდება.[123] ეს კი ნიშნავს, რომ თუ ადმინისტრაციულმა ორგანომ ფორმალურად დაიცვა პროცედურა და დაასაბუთა აქტი, სასამართლო მის შინაარსში ღრმად აღარ ერევა, რაც პრობლემას წარმოადგენს, განსაკუთრებით მაშინ, როცა საქმე ძირითად უფლებებს ეხება.

აღსანიშნავია უზენაესი სასამართლოს პრაქტიკა კანონიერი ნდობის პრინციპთან დაკავშირებით. ერთ-ერთ საქმეში სასამართლომ განმარტა, რომ კანონსაწინააღმდეგო აღმჭურველი აქტის ბათილად ცნობა დაუშვებელია, თუ პირს მის მიმართ კანონიერი ნდობა აქვს, გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც აქტი არსებითად არღვევს სახელმწიფო, საზოგადოებრივ ან სხვა პირის კანონიერ უფლებებს. სასამართლომ ხაზი გაუსვა, რომ ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში უნდა მოხდეს კანონიერებისა და კანონიერი ნდობის პრინციპების შეპირისპირება და თანაზომიერი გადაწყვეტილების მიღება,[124] 2026, 36). ამ საქმეში, სადაც სადავო იყო საჯარო რეესტრის მიერ საკადასტრო მონაცემების კორექტირება, სასამართლომ დაადგინა, რომ რეგისტრაცია მყარი სასაზღვრო მიჯნის (ღობის) გათვალისწინების გარეშე განხორციელდა. აქედან გამომდინარე, მიუხედავად იმისა, რომ აქტი აღმჭურველი იყო, მისი კანონსაწინააღმდეგო ხასიათის გამო კანონიერი ნდობის პრინციპზე მითითება არ გაიზიარა და საქმე ხელახალი ადმინისტრაციული წარმოებისთვის დააბრუნა,[125] 2026, 35). ეს გადაწყვეტილება აჩვენებს, რომ სასამართლო მზადაა, ჩაერიოს ადმინისტრაციული ორგანოს გადაწყვეტილებაში, როდესაც საქმე აშკარა კანონდარღვევასა და მესამე პირთა უფლებების შელახვას ეხება.

სასამართლო კონტროლის კიდევ ერთ ასპექტს წარმოადგენს საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკა, რომელიც საერთო სასამართლოებისგან განსხვავებით, არა კონკრეტულ ადმინისტრაციულ აქტებს, არამედ იმ ნორმების კონსტიტუციურობას ამოწმებს, რომლებიც ადმინისტრაციულ ორგანოებს დისკრეციულ უფლებამოსილებას ანიჭებს. დისკრეციული უფლებამოსილების არსებობა თავისთავად კონსტიტუციურ-სამართლებრივი თვალსაზრისით დასაშვებია და ხელისუფლების დანაწილების პრინციპიდან გამომდინარეობს, რადგან სასამართლომ არ უნდა ჩაანაცვლოს აღმასრულებელი ხელისუფლება მმართველობითი საქმიანობის განხორციელებისას.[126] თუმცა, სამართლებრივი სახელმწიფოს პრინციპი კანონმდებელს ავალდებულებს დისკრეციული უფლებამოსილების მიმნიჭებელი ნორმის შინაარსის, მიზნისა და მოცულობის მიხედვით საკმარისად კონკრეტულად ჩამოყალიბებას. წინააღმდეგ შემთხვევაში, როდესაც ნორმა ბუნდოვანი და განუსაზღვრელია, ის შეიძლება

122 რევაზ ხოფერია, „დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებში ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების კონტროლი,“ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი, n.d., 196. https://www.tsu.ge/assets/media/files/48/disertaciebi4/Revaz_Khoferia.pdf (accessed 15.06.2026).

123 იქვე.

124 საქართველოს უზენაესი სასამართლო, „საქართველოს უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება #ბს-876(2კ-24),“ საქართველოს უზენაესი სასამართლო, 2026. https://www.supremecourt.ge/ka/fullcase/35141/0 (accessed 15.06.2026).

125 იქვე.

126 ხოფერია, რევაზ. n.d. „დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებში ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების კონტროლი." ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი. https://www.tsu.ge/assets/media/files/48/disertaciebi4/Revaz_Khoferia.pdf (accessed 15.06.2026), 198.

არაკონსტიტუციურად იქნეს მიჩნეული.[127] შესაბამისად, საკონსტიტუციო სასამართლოს როლი დისკრეციის ფარგლებში მიღებული გადაწყვეტილების კონტროლი კი არ არის, არამედ თვითონ ამ ფარგლების დამდგენი კანონის კონსტიტუციურობის შეფასებაა, რაც ადმინისტრაციული თვითნებობის პრევენციას საკანონმდებლო დონეზე უზრუნველყოფს.

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს (ECHR) პრაქტიკა ადმინისტრაციული გადაწყვეტილებების სასამართლო კონტროლთან დაკავშირებით უფრო მაღალ სტანდარტს აწესებს, ვიდრე ქართულ პრაქტიკაში დამკვიდრებული მიდგომაა. ECHR-ის მე-6 მუხლის კონტექსტში, სასამართლოს უნდა ჰქონდეს „სრული იურისდიქცია“ (full jurisdiction), რაც დავისთვის რელევანტური ყველა ფაქტობრივი და სამართლებრივი საკითხის განხილვის უფლებამოსილებას გულისხმობს.[128] მართალია, ECHR აღიარებს, რომ ეს არ ნიშნავს ადმინისტრაციული ორგანოს შეფასების სასამართლოს საკუთარი შეფასებით სრულ ჩანაცვლებას, განსაკუთრებით სპეციალიზებულ სფეროებში, მაგრამ სასამართლო კონტროლი „საკმარისი“ (sufficient review) უნდა იყოს. იმის შესაფასებლად, თუ რამდენად საკმარისია კონტროლი, ECHR ითვალისწინებს რამდენიმე ფაქტორს: (ა) გასაჩივრებული გადაწყვეტილების საგანს, კერძოდ, მოიცავდა თუ არა ის დისკრეციის გამოყენებას; (ბ) გადაწყვეტილების მიღების პროცესს და (გ) დავის შინაარსს.[129]

საქმეში Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal ECHR-მა დაადგინა, რომ სასამართლო კონტროლის ფარგლები კონკრეტული საქმის გარემოებებზეა დამოკიდებული. სასამართლოს უნდა შეეძლოს გადაწყვეტილების გაუქმება და საქმის ხელახლა განსახილველად დაბრუნება ან ახალი გადაწყვეტილების მიღება.[130] ECHR-ის პრაქტიკა სასამართლოებს გადაწყვეტილების ფორმალური კანონიერების გარდა, მისი პროპორციულობის შემოწმებასაც ავალდებულებს. საქმეში Smith and Grady v. United Kingdom, რომელიც შეიარაღებულ ძალებში ჰომოსექსუალ პირთა სამსახურის აკრძალვას ეხებოდა, ECHR-მა დაადგინა, რომ ბრიტანული სასამართლოების მიერ გამოყენებული „არაგონივრულობის“ ტესტის ზღვარი იმდენად მაღალი იყო, რომ ფაქტობრივად გამორიცხავდა იმის შეფასებას, იყო თუ არა ჩარევა პროპორციული და პასუხობდა თუ არა ის „მწვავე სოციალურ საჭიროებას“.[131] ამით ECHR-მა დაადგინა, რომ უფლებებში ჩარევისას სასამართლო კონტროლი შინაარსობრივი უნდა იყოს და პროპორციულობის შეფასებას უნდა მოიცავდეს.

საქართველოს სასამართლო პრაქტიკასა და ECHR-ის სტანდარტებს შორის კონტრასტი განსაკუთრებით თვალსაჩინო ხდება, როდესაც საქმე განუსაზღვრელ სამართლებრივ ცნებებს ეხება. გერმანული სამართლებრივი დოქტრინა, რომელსაც ქართული კანონმდებლობაც ეფუძნება, ერთმანეთისგან მიჯნავს დისკრეციულ უფლებამოსილებას, განუსაზღვრელ სამართლებრივ ცნებებსა და შეფასების თავისუფლებას. დისკრეცია სამართლებრივ შედეგს ეხება

127 რევაზ ხოფერია, „დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებში ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების კონტროლი,“ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი, n.d., 199. https://www.tsu.ge/assets/media/files/48/disertaciebi4/Revaz_Khoferia.pdf (accessed 15.06.2026).

128 European Court of Human Rights, "JANKOVIĆ v. SLOVENIA," ECHR (HUDOC), 2025, 16. https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-245376 (accessed 15.06.2026).

129 European Court of Human Rights, "JANKOVIĆ v. SLOVENIA," ECHR (HUDOC), 2025, 17. https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-245376 (accessed 15.06.2026).

130 European Court of Human Rights, "JANKOVIĆ v. SLOVENIA," ECHR (HUDOC), 2025, 18. https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-245376 (accessed 15.06.2026).

131 Rabinder Singh, "Substantive Principles of Administrative Law: Developments since 1987," 2026, 17. https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2026/03/11-March-2026-Lecture-Substantive-Principles-of-Administrative-Law.pdf (accessed 15.06.2026).

(რა უნდა მოიმოქმედოს ორგანომ), ხოლო განუსაზღვრელი ცნებები - ფაქტობრივ შემადგენლობას (მაგალითად, „საჯარო ინტერესი“, „სანდოობა“). გერმანული მიდგომით, განუსაზღვრელი სამართლებრივი ცნების განმარტებისას, როგორც წესი, არსებობს მხოლოდ ერთი სწორი გადაწყვეტილება და სასამართლოს მისი სრულად შემოწმების უფლება აქვს.[132] ამის საპირისპიროდ, ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურასა და სასამართლო პრაქტიკაში ეს ცნებები ხშირად გამიჯნული არ არის, რაც კიდევ უფრო ასუსტებს სასამართლო კონტროლს და ადმინისტრაციული ორგანოს თვითნებობისთვის თავისუფალ სივრცეს ტოვებს.[133] ევროპული სამართალიც, გერმანულისგან განსხვავებით, ხშირად არ მიჯნავს დისკრეციულ უფლებამოსილებასა და განუსაზღვრელ სამართლებრივ ცნებებს, რაც ქართული პრაქტიკის მსგავსიცაა, თუმცა ECHR-ის მიდგომა მაინც უზრუნველყოფს შინაარსობრივ კონტროლს პროპორციულობის ტესტის მეშვეობით.[134]

საქმეში Versaci v. Italy, ECHR-მა კიდევ ერთხელ დაადასტურა იტალიის ადმინისტრაციული სასამართლოების „სრული იურისდიქცია“, მიუხედავად იმისა, რომ მათი კონტროლი შემოიფარგლებოდა ისეთი კატეგორიებით, როგორიცაა „არალოგიკურობა“, „უფლებამოსილების ბოროტად გამოყენება“ ან „თვითნებობა“.[135] სასამართლომ დაადგინა, რომ ეს პარამეტრები ხელს არ უშლის მოსამართლეებს, სრულყოფილად შეისწავლონ საქმე და შეამოწმონ კანონიერება, აუცილებლობა და პროპორციულობა.[136] ეს მაგალითი ცხადყოფს, რომ სასამართლო კონტროლის შეზღუდული ფორმალური ჩარჩოც კი შეიძლება შინაარსობრივი შემოწმებისთვის იქნეს გამოყენებული. ქართული სასამართლოების პრაქტიკა კი, რომელიც ხშირად მხოლოდ პროცედურული ხარვეზის დადგენითა და საქმის უკან დაბრუნებით შემოიფარგლება, ამ სტანდარტს სრულად ვერ პასუხობს. სასამართლოს მიერ საქმის არსებითად გადაუწყვეტლად აქტის გაბათილება დროებითი გამოსავალია, რომელიც პირის უფლების საბოლოო დაცვას ვერ უზრუნველყოფს და ხშირად სასამართლო პროცესების გაჭიანურებას იწვევს.

ქართული ადმინისტრაციული მართლმსაჯულება დისკრეციული უფლებამოსილების კონტროლისას არსებით ნაბიჯებს დგამს ადმინისტრაციული ორგანოების მიერ დასაბუთების ვალდებულების შესრულების უზრუნველყოფის კუთხით. თუმცა, სასამართლო კონტროლი უმეტესად ფორმალურ-პროცედურულ კანონიერებაზეა გამახვილებული და იშვიათად მოიცავს გადაწყვეტილების შინაარსობრივი მიზანშეწონილობის, გონივრულობისა და პროპორციულობის საფუძვლიან ანალიზს. ეს მიდგომა განსხვავდება ECHR-ის მიერ დადგენილი „საკმარისი კონტროლის“ სტანდარტისგან, რომელიც მოითხოვს, რომ სასამართლოს ჰქონდეს შესაძლებლობა, შეაფასოს ფუნდამენტურ უფლებებში ჩარევის აუცილებლობა და პროპორციულობა. ქართული სასამართლო პრაქტიკის შემდგომი განვითარებისთვის აუცილებელია, რომ სასამართლოებმა უფრო აქტიურად გამოიყენონ შინაარსობრივი

132 რევაზ ხოფერია, „დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებში ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების კონტროლი,“ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი, n.d., 199. https://www.tsu.ge/assets/media/files/48/disertaciebi4/Revaz_Khoferia.pdf (accessed 15.06.2026).

133 ხოფერია, რევაზ. n.d. „დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებში ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების კონტროლი." ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი. https://www.tsu.ge/assets/media/files/48/disertaciebi4/Revaz_Khoferia.pdf (accessed 15.06.2026), 200.

134 იქვე., გვ. 33.

135 European Court of Human Rights, "CASE OF VERSACI v. ITALY," ECHR (HUDOC), 2025, 46. https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-243087 (accessed 15.06.2026).

136 European Court of Human Rights, "CASE OF VERSACI v. ITALY," ECHR (HUDOC), 2025, 47. https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-243087 (accessed 15.06.2026).

კონტროლის მექანიზმები და არ შემოიფარგლონ მხოლოდ პროცედურული ხარვეზების გამო აქტების გაუქმებით, რათა მართლმსაჯულება უფრო ეფექტიანი გახდეს და სრულად უზრუნველყოს მოქალაქეთა უფლებების დაცვა ადმინისტრაციული თვითნებობისგან.

განხილვა/რეკომენდაციები

ჩატარებული კვლევის ანალიზმა გამოავლინა ქართულ ადმინისტრაციულ მართლმსაჯულებაში დისკრეციული უფლებამოსილების სასამართლო კონტროლის სფეროში არსებული ძირითადი გამოწვევები. მიუხედავად იმისა, რომ 1999 წელს მიღებულმა ზოგადმა ადმინისტრაციულმა და ადმინისტრაციულ-საპროცესო კოდექსებმა ადმინისტრაციული ორგანოს თვითნებობის შეზღუდვისთვის მყარი თეორიული საფუძველი შექმნა, სასამართლო პრაქტიკა დღემდე არათანმიმდევრული და ხშირად ზედმეტად თავშეკავებულია.[137] მთავარი პრობლემა სასამართლო კონტროლის ინტენსივობის დაბალი ხარისხია, რაც გადაწყვეტილების შინაარსობრივი მხარის შეფასებისგან თავის არიდებასა და, უმეტესად, ფორმალურ-პროცედურული ასპექტების შემოწმებაში გამოიხატება. ეს მიდგომა კი რამდენიმე სისტემურ ხარვეზს წარმოშობს, რომლებიც მოქალაქეთა უფლებების ეფექტიან დაცვას აფერხებს და სამართლებრივი სახელმწიფოს პრინციპის სრულყოფილ რეალიზებას ვერ უზრუნველყოფს.

კვლევამ აჩვენა, რომ მთავარი გამოწვევა ქართული სასამართლოების მიერ დისკრეციული აქტების კონტროლისას შინაარსობრივი შეფასებისგან თავის შეკავებაა. სასამართლოები ხშირად აქტის ფორმალური მხარის შემოწმებით შემოიფარგლებიან და ამოწმებენ, დაცულია თუ არა დასაბუთების ვალდებულება. დასაბუთების არსებობის შემთხვევაშიც კი სასამართლო იშვიათად აფასებს მის შინაარსობრივ სისწორეს, ლოგიკურობასა და დამაჯერებლობას. ამის მაგალითია საქართველოს ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსის 32-ე მუხლის მე-4 ნაწილის ფართო გამოყენება, რომლის საფუძველზეც სასამართლო აქტს სადავო საკითხის გადაუწყვეტლად აბათილებს და საქმეს ხელახალი ადმინისტრაციული წარმოებისთვის ადმინისტრაციულ ორგანოს უბრუნებს,[138] 2026, 8). მართალია, ეს ადმინისტრაციულ ორგანოებს უკეთესი დასაბუთებისკენ უბიძგებს, თუმცა სასამართლო კონტროლს არაეფექტიანს ხდის. შედეგად, ადმინისტრაციული ორგანო ხშირად იმავე შინაარსის გადაწყვეტილებას იღებს, ოღონდ უკეთესი ფორმალური დასაბუთებით, ხოლო მოქალაქე იძულებულია, თავიდან დაიწყოს ხანგრძლივი სასამართლო დავა, რაც დროისა და რესურსების ხარჯვასთანაა დაკავშირებული.[139] ეს მიდგომა პირდაპირ ეწინააღმდეგება ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიერ დადგენილ „საკმარისი იურისდიქციის“ სტანდარტს, რომელიც მოითხოვს, რომ ეროვნულ სასამართლოს ჰქონდეს საქმისთვის შესაბამისი ყველა ფაქტობრივი და სამართლებრივი საკითხის განხილვის უფლებამოსილება.[140]

მეორე არსებითი პრობლემა დისკრეციული უფლებამოსილებისა და განუსაზღვრელი სამართლებრივი ცნებების აღრევაა, რაც ქართულ სასამართლო პრაქტიკაში სისტემურ ხასიათს

137 რევაზ ხოფერია, „დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებში ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების კონტროლი,“ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი, n.d., 195-196. https://www.tsu.ge/assets/media/files/48/disertaciebi4/Revaz_Khoferia.pdf (accessed 15.06.2026).

138 საქართველოს უზენაესი სასამართლო. 2026. „საქართველოს უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება #ბს-1164(კ-25)." საქართველოს უზენაესი სასამართლო. https://www.supremecourt.ge/ka/fullcase/35130/0 (accessed 15.06.2026).

139 რევაზ ხოფერია, „დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებში ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების კონტროლი,“ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი, n.d., 196. https://www.tsu.ge/assets/media/files/48/disertaciebi4/Revaz_Khoferia.pdf (accessed 15.06.2026).

140 European Court of Human Rights, "JANKOVIĆ v. SLOVENIA," ECHR (HUDOC), 2025, 16. https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-245376 (accessed 15.06.2026).

ატარებს. გერმანული დოქტრინა, რომელიც ქართული ადმინისტრაციული სამართლის საფუძველია, მკაცრად მიჯნავს ამ ორ ინსტიტუტს. განუსაზღვრელი სამართლებრივი ცნების (მაგალითად, „საჯარო ინტერესი“, „საზოგადოებრივი წესრიგი“, „სანდოობა“) განმარტება სამართლებრივი საკითხია, რომლის დროსაც მხოლოდ ერთი სწორი პასუხი არსებობს და სასამართლო ვალდებულია, სრულად შეამოწმოს მისი განმარტების სისწორე. ამ დროს ადმინისტრაციულ ორგანოს შეფასების თავისუფლება არ გააჩნია. დისკრეცია კი კანონის სამართლებრივ შედეგს ეხება და ორგანოს რამდენიმე სწორ გადაწყვეტილებას შორის არჩევანის თავისუფლებას ანიჭებს.[141] ქართული სასამართლოები ხშირად განუსაზღვრელ სამართლებრივ ცნებებს დისკრეციული უფლებამოსილების ნაწილად განიხილავენ და თავს იკავებენ მათი შინაარსის საფუძვლიანი შემოწმებისგან. ეს პრაქტიკა ადმინისტრაციულ ორგანოს უკონტროლო ძალაუფლებას ანიჭებს და სასამართლო კონტროლის ეფექტიანობას ასუსტებს.[142] მაგალითად, როდესაც კანონი ადმინისტრაციულ ორგანოს ავალებს, „საჯარო ინტერესის“ შესაბამისად იმოქმედოს, სასამართლომ უნდა შეაფასოს, რა არის კონკრეტულ შემთხვევაში საჯარო ინტერესი და რამდენად სწორად განმარტა ის ადმინისტრაციულმა ორგანომ, ნაცვლად იმისა, რომ ეს საკითხი ორგანოს დისკრეციული შეფასების საგნად მიიჩნიოს.

მესამე პრობლემური საკითხი თანაზომიერების (პროპორციულობის) პრინციპის არათანმიმდევრული და ფორმალური გამოყენებაა. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკაში თანაზომიერების პრინციპი დეტალურად არის გაანალიზებული და დამკვიდრებულია მისი სამკომპონენტიანი ტესტი (გამოსადეგობა, აუცილებლობა, პროპორციულობა ვიწრო გაგებით), საერთო სასამართლოები ამ პრინციპს ხშირად მხოლოდ დეკლარაციულად იყენებენ.[143] სასამართლოები გადაწყვეტილებებში თანაზომიერების პრინციპის დაცვის აუცილებლობაზე უთითებენ, მაგრამ იშვიათად ახდენენ მის სტრუქტურულ ანალიზს. კერძოდ, ნაკლები ყურადღება ექცევა აუცილებლობის კომპონენტს (ხომ არ არსებობდა მიზნის მიღწევის ნაკლებად მზღუდავი ალტერნატიული საშუალება) და, რაც მთავარია, პროპორციულობის ვიწრო გაგებით შეფასებას, ანუ საჯარო და კერძო ინტერესების რეალურ აწონ-დაწონვას. ეს განსაკუთრებით პრობლემურია, როდესაც საქმე ფუნდამენტურ უფლებებში ჩარევას ეხება. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკა კი, პირიქით, სწორედ პროპორციულობის საფუძვლიან შემოწმებას მოითხოვს, როგორც ეს, მაგალითად, საქმეში Smith and Grady v. United Kingdom გამოჩნდა, სადაც სასამართლომ

141 რევაზ ხოფერია, „დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებში ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების კონტროლი,“ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი, n.d., 199. https://www.tsu.ge/assets/media/files/48/disertaciebi4/Revaz_Khoferia.pdf (accessed 15.06.2026).

142 ხოფერია, რევაზ. n.d. „დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებში ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების კონტროლი." ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი. https://www.tsu.ge/assets/media/files/48/disertaciebi4/Revaz_Khoferia.pdf (accessed 15.06.2026), 200.

143 ტუღუში, თეიმურაზ, გიორგი ბურჯანაძე, გიორგი მშვენიერაძე, გიორგი გოცირიძე, და ვახუშტი მენაბდე. 2013. ადამიანის უფლებები და საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს სამართალწარმოების პრაქტიკა 1996-2012 წლების სასამართლო პრაქტიკა, Edited by მაია კოპალეიშვილი. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო, საქართველოს სახალხო დამცველი, საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია. https://gyla.ge/files/news/gamocemebi2012-2013/ადამიანის%20უფლებები%20და%20საქართველოს%20საკონსტიტუციო%20სასამართლოს%20სამართალწარმოების%20პრაქტიკა.pdf (accessed 15.06.2026), 267.

დაადგინა, რომ ეროვნული სასამართლოს კონტროლი არაეფექტიანი იყო, რადგან ის ვერ აფასებდა, იყო თუ არა უფლებაში ჩარევა პროპორციული.[144]

რეკომენდაციები

ზემოთ განხილული პრობლემების გადასაჭრელად და ქართულ ადმინისტრაციულ მართლმსაჯულებაში დისკრეციული უფლებამოსილების სასამართლო კონტროლის ეფექტიანობის გასაძლიერებლად, მიზანშეწონილია შემდეგი რეკომენდაციების გათვალისწინება:

სასამართლო კონტროლის ინტენსივობის გაზრდა და შინაარსობრივ შეფასებაზე გადასვლა. აუცილებელია საერთო სასამართლოების მიერ მიდგომის შეცვლა და ფორმალური კანონიერების შემოწმებიდან დისკრეციული აქტის შინაარსობრივ კონტროლზე გადასვლა. სასამართლომ უნდა შეაფასოს არა მხოლოდ ის, თუ როგორ დაასაბუთა ადმინისტრაციულმა ორგანომ გადაწყვეტილება, არამედ რატომ მიიღო მან ეს გადაწყვეტილება და რამდენად გონივრული და თანაზომიერი იყო ის. ამისთვის სასამართლოებმა აქტიურად უნდა გამოიყენონ თანაზომიერების პრინციპის სტრუქტურული ტესტი. ECHR-ის პრაქტიკა, კერძოდ, საქმეში Versaci v. Italy დადგენილი სტანდარტი, აჩვენებს, რომ „არალოგიკურობის“ ან „თვითნებობის“ საფუძვლით შემოწმებაც კი შეიძლება საკმარისი იყოს შინაარსობრივი კონტროლისთვის, თუ სასამართლო ამ ცნებებს ფართოდ განმარტავს და გადაწყვეტილების მიღების მთლიან პროცესს ამოწმებს.[145] ქართულმა სასამართლოებმაც უნდა გაიზიარონ ეს მიდგომა და უფრო თამამად შეაფასონ ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ ინტერესთა აწონ-დაწონვის პროცესი.

დისკრეციისა და განუსაზღვრელი სამართლებრივი ცნებების მკაფიო გამიჯვნა. სასამართლოებმა პრაქტიკაში უნდა დაამკვიდრონ გერმანულ დოქტრინაზე დაფუძნებული მიდგომა და მკაცრად გამიჯნონ დისკრეციული უფლებამოსილება და განუსაზღვრელი სამართლებრივი ცნებები. როდესაც კანონი იყენებს ისეთ ტერმინს, როგორიცაა „არსებითი ზიანი“, „საზოგადოებრივი საჭიროება“ ან „სახელმწიფოებრივი აუცილებლობა“, სასამართლომ უნდა მიიჩნიოს, რომ ამ ცნების განმარტება წმინდა სამართლებრივი საკითხია და ის სრული სასამართლო კონტროლის საგანს წარმოადგენს. სასამართლომ თავად უნდა დაადგინოს ამ ცნების შინაარსი კონკრეტულ საქმეში და შეაფასოს, სწორად გამოიყენა თუ არა ის ადმინისტრაციულმა ორგანომ. ამ მიზნით, სასურველია საქართველოს უზენაესი სასამართლოს მიერ შესაბამისი განმარტების ან მეთოდური მითითებების მომზადება ქვედა ინსტანციის სასამართლოებისთვის, რაც ერთიანი პრაქტიკის ჩამოყალიბებას შეუწყობს ხელს.

საქართველოს ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსის 32-ე მუხლის მე-4 ნაწილის გამოყენების შეზღუდვა. სასამართლოებმა თავი უნდა შეიკავონ ამ ნორმის ბოროტად გამოყენებისგან, როგორც საქმის არსებითი განხილვისგან თავის არიდების საშუალებისა. საქმის ადმინისტრაციული ორგანოსთვის დაბრუნება გამართლებული უნდა იყოს მხოლოდ იმ გამონაკლის შემთხვევებში, როდესაც სასამართლოს ნამდვილად არ გააჩნია საქმის გადასაწყვეტად საკმარისი ინფორმაცია და ამ ინფორმაციის მოპოვება მხოლოდ ადმინისტრაციულ ორგანოს შეუძლია. სხვა შემთხვევებში, როდესაც საქმეში არსებული მტკიცებულებები საკმარისია, სასამართლომ თავად უნდა მიიღოს საბოლოო გადაწყვეტილება

144 Rabinder Singh, "Substantive Principles of Administrative Law: Developments since 1987," 2026, 17. https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2026/03/11-March-2026-Lecture-Substantive-Principles-of-Administrative-Law.pdf (accessed 15.06.2026).

145 European Court of Human Rights, "CASE OF VERSACI v. ITALY," ECHR (HUDOC), 2025, 47. https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-243087 (accessed 15.06.2026).

და სადავო საკითხი გადაწყვიტოს, რითაც სამართალწარმოების ეფექტიანობასა და პირის უფლების დროულ დაცვას უზრუნველყოფს.

კანონმდებლობის დაზუსტება დასაბუთების ვალდებულებასთან დაკავშირებით. მიზანშეწონილია საქართველოს ზოგად ადმინისტრაციულ კოდექსში ისეთი ცვლილების შეტანა, რომელიც ადმინისტრაციულ ორგანოებს პირდაპირ დაავალდებულებს, დისკრეციული გადაწყვეტილების დასაბუთებისას თანაზომიერების პრინციპის ანალიზის ყველა ეტაპი მკაფიოდ ასახონ. კერძოდ, აქტში ცალ-ცალკე უნდა იყოს დასაბუთებული: (ა) რა ლეგიტიმურ მიზანს ემსახურებოდა გადაწყვეტილება; (ბ) რატომ იყო შერჩეული ღონისძიება ამ მიზნის მისაღწევად გამოსადეგი და აუცილებელი; (გ) განიხილა თუ არა ადმინისტრაციულმა ორგანომ ნაკლებად მზღუდავი ალტერნატივები; და (დ) როგორ მოხდა საჯარო და კერძო ინტერესების აწონ-დაწონვა და რატომ მიენიჭა უპირატესობა ერთ-ერთ მათგანს. ასეთი საკანონმდებლო მოთხოვნა სასამართლო კონტროლს გაამარტივებს და ადმინისტრაციულ ორგანოებს უფრო ანგარიშვალდებულს გახდის.

დისკრეციისა და განუსაზღვრელი ცნებების გამიჯვნის საკანონმდებლო დონეზე განმტკიცება. შესაძლებელია კანონმდებლობით (მაგალითად, სზაკ-ით) პირდაპირ განისაზღვროს, რომ კანონში გამოყენებული განუსაზღვრელი სამართლებრივი ცნებების განმარტება სრულ სასამართლო კონტროლს ექვემდებარება. ეს სასამართლოებს დაეხმარება, უფრო თამამად შეაფასონ ამ ცნებების შინაარსი და თავიდან აიცილონ მათი დისკრეციად მიჩნევის მცდარი პრაქტიკა.

შიდა მექანიზმებისა და ტრენინგების გაძლიერება. ადმინისტრაციულმა ორგანოებმა უნდა შეიმუშაონ შიდა სახელმძღვანელო პრინციპები და რეგულარულად ჩაატარონ ტრენინგები საჯარო მოხელეებისთვის დისკრეციული უფლებამოსილების სწორად განხორციელების შესახებ. ტრენინგები უნდა მოიცავდეს თანაზომიერების პრინციპის პრაქტიკაში გამოყენებას, საქმის გარემოებათა სრულყოფილად გამოკვლევასა (როგორც ეს, მაგალითად, უზენაესი სასამართლოს საქმეში ბს-876,[146] 2026 ჩანს, სადაც სასაზღვრო მიჯნის გაუთვალისწინებლობა გახდა პრობლემა) და ინტერესთა დაბალანსების ტექნიკას. ეს პრევენციული ზომა ადმინისტრაციული აქტების ხარისხს გააუმჯობესებს, სასამართლო დავების რაოდენობას შეამცირებს და აღმასრულებელი ხელისუფლების მიმართ საზოგადოების ნდობას გაზრდის,[147] 2026).

დასკვნა/შემდეგი კვლევის მნიშვნელობა

წინამდებარე ნაშრომის მიზანი იყო ადმინისტრაციული ორგანოს დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებისა და მისი სასამართლო კონტროლის სტანდარტების ანალიზი ქართულ სამართლებრივ სივრცეში, შედარებით-სამართლებრივი კუთხით. კვლევის ცენტრალური საკითხი იყო, თუ რამდენად ეფექტიანად ახერხებს ქართული მართლმსაჯულების სისტემა ბალანსის დაცვას ადმინისტრაციისთვის ეფექტიანი მმართველობისთვის საჭირო მოქნილობის მინიჭებასა და მოქალაქის უფლებების აღმასრულებელი ხელისუფლების თვითნებობისგან დაცვას შორის. ანალიზმა აჩვენა, რომ, მიუხედავად საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული და ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსების მიერ შექმნილი მყარი თეორიული საფუძვლისა, სასამართლო პრაქტიკა ხშირად არათანმიმდევრული და ზედმეტად

146 საქართველოს უზენაესი სასამართლო. 2026. „საქართველოს უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება #ბს-876(2კ-24).“ საქართველოს უზენაესი სასამართლო.

147 საქართველოს უზენაესი სასამართლო, „საქართველოს უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება #ბს-876(2კ-24),“ საქართველოს უზენაესი სასამართლო, 2026. https://www.supremecourt.ge/ka/fullcase/35141/0 (accessed 15.06.2026).

თავშეკავებულია, რაც სრულყოფილად ვერ უზრუნველყოფს მოქალაქეთა უფლებების ქმედით დაცვას.

კვლევის შედეგად გამოიკვეთა, რომ ქართული სასამართლოები დისკრეციული აქტების კონტროლისას უპირატესად ფორმალურ-პროცედურულ ასპექტებზე ამახვილებენ ყურადღებას და თავს არიდებენ გადაწყვეტილების შინაარსობრივი მხარის დეტალურ შეფასებას. პრაქტიკაში დამკვიდრდა მიდგომა, რომლის დროსაც სასამართლო ძირითადად ამოწმებს, არსებობს თუ არა ადმინისტრაციული აქტის წერილობითი დასაბუთება. ხარვეზის აღმოჩენისას სასამართლო აქტიურად იყენებს ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსის 32-ე მუხლის მე-4 ნაწილს და საქმეს, სადავო საკითხის გადაუწყვეტლად, ხელახალი ადმინისტრაციული წარმოებისთვის უბრუნებს იმავე ადმინისტრაციულ ორგანოს. ეს პრაქტიკა, ერთი შეხედვით, ადმინისტრაციულ ორგანოებს აიძულებს, უფრო სერიოზულად მოეკიდონ დასაბუთების ვალდებულებას, თუმცა სინამდვილეში ის „მბრუნავი კარის“ ეფექტს ქმნის. ადმინისტრაციული ორგანო ხშირად იმავე შინაარსის, მაგრამ უკეთ ფორმალურად დასაბუთებულ გადაწყვეტილებას იღებს, მოქალაქე კი იძულებული ხდება, თავიდან დაიწყოს ხანგრძლივი და დამღლელი სასამართლო დავა. ასეთი მიდგომით სასამართლო კონტროლი კარგავს თავის მთავარ ფუნქციას, კერძოდ, პირის დარღვეული უფლების დროულ და საბოლოო აღდგენას, და ფორმალურ პროცედურად იქცევა, რომელიც ვერ აღწევს გადაწყვეტილების რეალურ მოტივებამდე.

კვლევამ კიდევ ერთი სერიოზული პრობლემა გამოავლინა - ქართულ სასამართლო პრაქტიკაში დისკრეციული უფლებამოსილებისა და განუსაზღვრელი სამართლებრივი ცნებების სისტემური აღრევა. გერმანული დოქტრინა, რომელიც ქართული ადმინისტრაციული სამართლის რეფორმის საფუძველია, ამ ორ ინსტიტუტს მკაცრად მიჯნავს. განუსაზღვრელი სამართლებრივი ცნება, როგორიცაა „საჯარო ინტერესი“, „საზოგადოებრივი წესრიგი“ ან „სანდოობა“, კანონის ფაქტობრივი შემადგენლობის ნაწილია, რომლის განმარტებაც წმინდა სამართლებრივი საკითხია და სასამართლომ სრულად უნდა გააკონტროლოს. ამ დროს ადმინისტრაციულ ორგანოს არჩევანის თავისუფლება არ გააჩნია. დისკრეცია კი სამართლებრივ შედეგს ეხება და ორგანოს რამდენიმე სწორ გადაწყვეტილებას შორის არჩევანის უფლებას ანიჭებს. ქართული სასამართლოები ხშირად ამ ცნებებს ერთმანეთში ურევენ და განუსაზღვრელი ცნების განმარტებას ადმინისტრაციული ორგანოს დისკრეციად მიიჩნევენ, რითაც უარს ამბობენ თავიანთი კონტროლის ფუნქციის სრულყოფილად განხორციელებაზე. ეს ადმინისტრაციულ ორგანოს უკონტროლო ძალაუფლებას ანიჭებს და საგრძნობლად ასუსტებს კანონის უზენაესობის პრინციპს.

აგრეთვე, კვლევამ აჩვენა, რომ, თუმცა თანაზომიერების პრინციპი საქართველოს კანონმდებლობისა და საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკის განუყოფელი ნაწილია, საერთო სასამართლოები მას ხშირად მხოლოდ დეკლარაციულად და ფორმალურად იყენებენ. იშვიათია შემთხვევები, როდესაც სასამართლო დეტალურად, სტრუქტურულად აანალიზებს თანაზომიერების ტესტის სამივე კომპონენტს - გამოსადეგობას, აუცილებლობასა და პროპორციულობას ვიწრო გაგებით. განსაკუთრებით პრობლემურია ინტერესთა აწონ-დაწონვის, ანუ ბალანსირების კომპონენტის ზედაპირული გამოყენება. ეს მიდგომა მკვეთრად ეწინააღმდეგება ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიერ დადგენილ სტანდარტებს, რადგან აღნიშნული სასამართლო მოითხოვს, რომ ეროვნულ სასამართლოს ჰქონდეს „საკმარისი იურისდიქცია“ იმის შესაფასებლად, იყო თუ არა ფუნდამენტურ უფლებაში ჩარევა აუცილებელი დემოკრატიულ საზოგადოებაში და რამდენად პროპორციული იყო ის. როდესაც ეროვნული სასამართლო კონტროლს მხოლოდ ფორმალური კანონიერებით

შემოფარგლავს და არ აფასებს ჩარევის შინაარსობრივ მხარეს, ის ვერ აკმაყოფილებს ამ სტანდარტს.

მიუხედავად ამ პრობლემებისა, კვლევამ დადებითი ტენდენციებიც გამოავლინა. არსებობს სასამართლო გადაწყვეტილებების მაგალითები, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც საქმე ფუნდამენტურ უფლებებს ან სახელმწიფო უსაფრთხოებასთან დაკავშირებულ საიდუმლო ინფორმაციას ეხება, სადაც სასამართლოებმა უფრო აქტიური და გაბედული პოზიცია დაიკავეს. ასეთ შემთხვევებში სასამართლოებმა თავად გამოიკვლიეს მტკიცებულებები და შეაფასეს ადმინისტრაციული ორგანოს გადაწყვეტილების შინაარსობრივი საფუძვლიანობა. ეს ცალკეული შემთხვევები ამტკიცებს, რომ ინტენსიური სასამართლო კონტროლის განხორციელება არსებული საკანონმდებლო ჩარჩოს პირობებშიც სავსებით შესაძლებელია და ის უფრო მეტად სასამართლოს ნებასა და სწორ მიდგომაზეა დამოკიდებული.

ნაშრომს თეორიული ღირებულება აქვს, რადგან ქართულ სამართლებრივ დისკურსში აქტუალურს ხდის დისკრეციისა და განუსაზღვრელი სამართლებრივი ცნებების გამიჯვნის აუცილებლობას და წარმოაჩენს იმ დოქტრინალურ ხარვეზს, რომელიც არსებობს გერმანული მოდელის თეორიასა და მის ქართულ პრაქტიკაში დანერგვას შორის. ამასთან, ნაშრომს პრაქტიკული ფასეულობაც აქვს იურისტებისთვის, მოსამართლეებისა და საჯარო მოხელეებისთვის. იგი წარმოადგენს არსებული პრაქტიკის ერთგვარ კრიტიკულ ანალიზს და სთავაზობს არგუმენტებს სასამართლო კონტროლის უფრო პროგრესული და უფლებადამცველობითი მოდელის დასამკვიდრებლად. და ბოლოს, კვლევა ფასეულია სამართლებრივი სახელმწიფოსა და ადამიანის უფლებათა დაცვის თვალსაზრისითაც, რადგან დისკრეციული უფლებამოსილების ეფექტიანი სასამართლო კონტროლი წარმოადგენს მოქალაქის დასაცავად ერთ-ერთ მთავარ გარანტიას აღმასრულებელი ხელისუფლების მხრიდან შესაძლო თვითნებობისა და უფლებების გაუმართლებელი შეზღუდვისგან.

ჩატარებული კვლევა, თავისი ბუნებით, ძირითადად, დოქტრინალური და თვისებრივი იყო, რომელიც კანონმდებლობის, სამეცნიერო ლიტერატურისა და სასამართლო პრაქტიკის ანალიზს ეფუძნებოდა.

შემდეგი კვლევის ერთ-ერთ პერსპექტიულ მიმართულებად ფართომასშტაბიანი ემპირიული კვლევის ჩატარება შეიძლება მივიჩნიოთ. ასეთი კვლევა რაოდენობრივი მონაცემებით დაადასტურებდა ან უარყოფდა ამ ნაშრომში გამოთქმულ თვისებრივ დაკვირვებებს. მაგალითად, შესაძლებელია გაანალიზდეს ადმინისტრაციულ საქმეთა დიდი მასივი რამდენიმე წლის განმავლობაში და დადგინდეს, თუ რა პროცენტში იყენებენ სასამართლოები ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსის 32-ე მუხლის მე-4 ნაწილს, რა არის ასეთი საქმეების საბოლოო შედეგი და საშუალოდ რა დრო სჭირდება მოქალაქეს საბოლოო, არსებითი გადაწყვეტილების მისაღებად. ეს მონაცემები რიცხვებში გამოხატავს „მბრუნავი კარის“ ეფექტის მასშტაბებსა და მის გავლენას მართლმსაჯულების ეფექტიანობაზე.

მეორე საინტერესო მიმართულებაა დისკრეციის კონტროლის სექტორული ანალიზი. წინამდებარე ნაშრომი ზოგადად განიხილავდა დისკრეციის პრობლემას, თუმცა სხვადასხვა სფეროში დისკრეციის ფარგლები და მისი კონტროლის სპეციფიკა განსხვავებულია. მომავალმა კვლევამ შესაძლოა ყურადღება გაამახვილოს ერთ კონკრეტულ სფეროზე, სადაც ადმინისტრაციულ ორგანოებს განსაკუთრებით ფართო დისკრეცია აქვთ, როგორიცაა ურბანული დაგეგმარება და მშენებლობის ნებართვები, გარემოსდაცვითი რეგულირება, სალიცენზიო-სანებართვო საქმიანობა ან საჯარო შესყიდვები. ასეთი ვიწრო, მაგრამ ჩაღრმავებული ანალიზი

საშუალებას მოგვცემს, უკეთ გავიგოთ, თუ როგორ მუშაობს დისკრეციის მექანიზმი კონკრეტულ პრაქტიკულ კონტექსტში და რა სპეციფიკური გამოწვევები არსებობს თითოეულ ამ სფეროში.

მესამე მიმართულებაა შედარებით-სამართლებრივი კვლევის გაღრმავება. ნაშრომში გამოყენებული იყო შედარებითი ანალიზი გერმანულ, ამერიკულ და ევროპულ სამართალთან. მომავალი კვლევა შეიძლება კონცენტრირდეს ერთ კონკრეტულ ქვეყანაზე, რომელმაც წარმატებით განახორციელა ადმინისტრაციული მართლმსაჯულების რეფორმა ან დანერგა დისკრეციის კონტროლის საინტერესო მოდელი. მაგალითად, ნიდერლანდების ბოლოდროინდელი გამოცდილება, სადაც სასამართლოები ტრადიციული თავშეკავებული მიდგომიდან პროპორციულობის პრინციპზე დაფუძნებულ უფრო ინტენსიურ კონტროლზე გადავიდნენ, შეიძლება სასარგებლო გაკვეთილი იყოს ქართული სასამართლოებისთვის.

დაბოლოს, საყურადღებოა ადმინისტრაციული და სასამართლო პერსონალის კვალიფიკაციისა და მომზადების სისტემების კვლევა. რამდენად არიან მზად საჯარო მოხელეები და მოსამართლეები, პრაქტიკაში გამოიყენონ ისეთი რთული ცნებები, როგორიცაა თანაზომიერების პრინციპი და ინტერესთა დაბალანსება? მომავალმა კვლევამ შეიძლება შეისწავლოს იუსტიციის უმაღლესი სკოლისა და სხვა სატრენინგო დაწესებულებების პროგრამები, შეაფასოს მათი ეფექტიანობა და შეიმუშაოს რეკომენდაციები სასწავლო პროცესის გასაუმჯობესებლად.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Congressional Research Service. 2024. "Judicial Review Under the Administrative Procedure Act (APA)." *CRS Legal Sidebar*. https://www.congress.gov/crs_external_products/LSB/PDF/LSB10558/LSB10558.3.pdf (ბოლო განახლება: 15.06.2026).
2. European Court of Human Rights. 2025. "JANKOVIĆ v. SLOVENIA." *ECHR (HUDOC)*. https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-245376 (ბოლო განახლება: 15.06.2026).
3. European Court of Human Rights. 2025. "CASE OF VERSACI v. ITALY." *ECHR (HUDOC)*. https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-243087 (ბოლო განახლება: 15.06.2026).
4. Goel, Dhruv. 2023. "ADMINISTRATION OF DOCTRINE OF PROPORTIONALITY IN ADMINISTRATIVE LAW." *Indian Journal of Integrated Research in Law* III (III): 1–4. https://ijirl.com/wp-content/uploads/2023/05/ADMINISTRATION-OF-DOCTRINE-OF-PROPORTIONALITY-IN-ADMINISTRATIVE-LAW.pdf (ბოლო განახლება: 15.06.2026).
5. Governing for Impact. 2025. "The "Committed to Agency Discretion" Exception." *Governing for Impact*. https://governingforimpact.org/wp-content/uploads/2025/09/Committed-to-Agency-Discretion-FINAL-TO-PUBLISH.pdf (ბოლო განახლება: 15.06.2026).
6. Herala, Nina. n.d. "On Legal Framework in Comparative Administrative Law in Europe." https://scandinavianlaw.se/pdf/61-8.pdf (ბოლო განახლება: 15.06.2026).
7. Hornstein, Donald T. n.d. "Judicial Review of Agency Decisions in North Carolina – An Overview on Standards of Review."

https://www.sog.unc.edu/sites/www.sog.unc.edu/files/course_materials/Judicial%20Review%20of%20Agency%20Decisions%20in%20NC%E2%80%93An%20Overview,%20Standards%20of%20Review%20(Hornstein).pdf (ბოლო განახლება: 15.06.2026).

8. Jowell, Jeffrey. 2018. "Proportionality in the United Kingdom." *Revue générale du droit*. https://www.revuegeneraledudroit.eu/wp-content/uploads/coll_par2_20180208_Jeffrey%20JOWELL.pdf (ბოლო განახლება: 15.06.2026).

9. Kadomatsu, Narufumi. 2018. "Functions of the Proportionality Principle in Japanese Administrative Law." *Academia Sinica Law Journal* (22): 203–242. https://publication.iias.sinica.edu.tw/80207181.pdf (ბოლო განახლება: 15.06.2026).

10. Mathews, Jud. 2008. "Proportionality Review in Administrative Law." https://law.yale.edu/sites/default/files/area/conference/compadmin/compadmin16_mathews_proportionality.pdf (ბოლო განახლება: 15.06.2026).

11. Schlössels, R. 2024. "The breakthrough of proportionality review in the Netherlands." *Paris Legal publishers*. https://cris.maastrichtuniversity.nl/ws/portalfiles/portal/219677813/The_breakthrough_of_proportionality_review_in_the_Netherlands_by_Raymond_Schlo_s.pdf (ბოლო განახლება: 15.06.2026).

12. Siegel, Jonathan R. 2021. "SOURCEBOOK OF FEDERAL JUDICIAL REVIEW STATUTES." *ADMIN. CONF. OF THE U.S.* https://www.acus.gov/sites/default/files/documents/revised-sourcebook-combined-copy-to-circ-may282021.pdf (ბოლო განახლება: 15.06.2026).

13. Singh, Rabinder. 2026. "Substantive Principles of Administrative Law: Developments since 1987." https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2026/03/11-March-2026-Lecture-Substantive-Principles-of-Administrative-Law.pdf (ბოლო განახლება: 15.06.2026).

14. აწარმოე საქართველოში. 2021. „„სახელმწიფო პროგრამის „აწარმოე საქართველოში“ მიკრო და მცირე მეწარმეობის ნაწილის 2020 წლის ეტაპის ჩატარების ვადების დამტკიცების შესახებ“ საჯარო სამართლის იურიდიული პირის – „აწარმოე საქართველოში“ დირექტორის 2020 წლის 22 სექტემბრის № ს-44 ბრძანებაში ცვლილების შეტანის თაობაზე." *აწარმოე საქართველოში*. https://matsne.gov.ge/ka/document/view/5212675 (ბოლო განახლება: 15.06.2026).

15. ბათუმის საქალაქო სასამართლო. n.d. „ბათუმის საქალაქო სასამართლო გადაწყვეტილება #010210019002840405." *ბათუმის საქალაქო სასამართლო*. https://ecd.court.ge/Decision/DecisionDocumentPdf?InstanceId=1&DecisionDocumentId=5964498 (ბოლო განახლება: 15.06.2026).

16. თბილისის სააპელაციო სასამართლო. n.d. „თბილისის სააპელაციო სასამართლო გადაწყვეტილება #330210016001231057." *თბილისის სააპელაციო სასამართლო*. https://ecd.court.ge/Decision/DecisionDocumentPdf?InstanceId=2&DecisionDocumentId=511171 (ბოლო განახლება: 15.06.2026).

17. ლომიძე, ლიანა, და მაღალაშვილი, მარიკა. 2019. "საქართველოს უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილებანი ადმინისტრაციულ საქმეებზე." *Decisions of the Supreme Court of Georgia on Administrative Cases* (2). https://old.supremecourt.ge/files/upload-file/pdf/2019w-administr-krebuli2.pdf (ბოლო განახლება: 15.06.2026).

18. საქართველოს უზენაესი სასამართლო. 2026. „საქართველოს უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება #ბს-1164(კ-25).“ *საქართველოს უზენაესი სასამართლო*. https://www.supremecourt.ge/ka/fullcase/35130/0 (ბოლო განახლება: 15.06.2026).

19. საქართველოს უზენაესი სასამართლო. 2026. „საქართველოს უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება #ბს-1074(კ-25).“ *საქართველოს უზენაესი სასამართლო.* https://www.supremecourt.ge/ka/fullcase/35502/0 (ბოლო განახლება: 15.06.2026).

20. საქართველოს უზენაესი სასამართლო. 2026. „საქართველოს უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება #ბს-876(2კ-24).“ *საქართველოს უზენაესი სასამართლო.* https://www.supremecourt.ge/ka/fullcase/35141/0 (ბოლო განახლება: 15.06.2026).

21. ტურავა, მერაბ. 2021. „პრეცედენტული გადაწყვეტილებები." *საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო.* https://www.constcourt.ge/pdf/632d985559a58.pdf/ccg-ge.pdf (ბოლო განახლება: 15.06.2026).

22. ტუღუში, თეიმურაზ, გიორგი ბურჯანაძე, გიორგი მშვენიერაძე, გიორგი გოცირიძე, და ვახუშტი მენაბდე. 2013. *ადამიანის უფლებები და საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს სამართალწარმოების პრაქტიკა 1996-2012 წლების სასამართლო პრაქტიკა.* მაია კოპალეიშვილის რედაქტირებით. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო, საქართველოს სახალხო დამცველი, საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია. https://gyla.ge/files/news/gamocemebi2012-2013/ადამიანის%20უფლებები%20და%20საქართველოს%20საკონსტიტუციო%20სასამართლოს%20სამართალწარმოების%20პრაქტიკა.pdf (ბოლო განახლება: 15.06.2026).

23. წყალტუბოს მუნიციპალიტეტის საკრებულო. 2023. „„ინფორმაციის ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფის შესახებ საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსის 49-ე მუხლის შესაბამისად, წყალტუბოს მუნიციპალიტეტის საკრებულოსა და გამგეობის ანგარიშის ფორმის დამტკიცების შესახებ“, წყალტუბოს მუნიციპალიტეტის საკრებულოს 2015 წლის 30 ოქტომბრის №67 დადგენილების ძალადაკარგულად გამოცხადების თაობაზე." *წყალტუბოს მუნიციპალიტეტის საკრებულო.* https://matsne.gov.ge/ka/document/view/5993700 (ბოლო განახლება: 15.06.2026).

24. ხოფერია, რევაზ. n.d. „დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებში ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების კონტროლი." *ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი.* https://www.tsu.ge/assets/media/files/48/disertaciebi4/Revaz_Khoferia.pdf (ბოლო განახლება: 15.06.2026).

25. "The principle of proportionality and the concept of margin of appreciation in human rights law." n.d. https://www.doj.gov.hk/en/publications/pdf/basiclaw/basic15_2.pdf (ბოლო განახლება: 15.06.2026).

საქართველოს ეკლესიის სამართლებრივი სტატუსი 1921 წლის კონსტიტუციაში და ეკლესია–სახელმწიფოს ურთიერთობის პრინციპები

The Legal Status of the Georgian Orthodox Church in the 1921 Constitution and the Principles of Church–State Relations

ნიკოლოზ წერეთელი
აღმოსავლეთ ევროპის უნივერსიტეტი სამართლის დოქტორანტი
Nikoloz Tsereteli
East European University PhD Candidate

აბსტრაქტი. სტატია იკვლევს საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის სამართლებრივ სტატუსსა და ეკლესია–სახელმწიფოს ურთიერთობის ძირითად პრინციპებს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის პერიოდში, განსაკუთრებული ყურადღებით 1921 წლის კონსტიტუციის რეგულაციებზე. კვლევა მიმოიხილავს ეკლესიის როლს ეროვნული თვითგამორკვევისა და სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის პროცესში, 1917 წელს ავტოკეფალიის აღდგენის სამართლებრივ მნიშვნელობასა და 1918 წლის დამოუკიდებლობის აქტთან მის კავშირს. ნაშრომში გაანალიზებულია 1921 წლის კონსტიტუციის XVI თავი, რომელმაც სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობის სეკულარული მოდელი დააფუძნა. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა სარწმუნოებრივი ნეიტრალიტეტის, რელიგიური თანასწორობის, ეკლესიის სახელმწიფოსგან განცალკევებისა და რელიგიური ორგანიზაციების საჯარო დაფინანსების აკრძალვის პრინციპებს. ასევე განხილულია სახელმწიფოს მიერ გატარებული რელიგიური პოლიტიკის შედეგები და მისი გავლენა ეკლესიის საზოგადოებრივ და სამართლებრივ მდგომარეობაზე. კვლევის შედეგები აჩვენებს, რომ საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში ჩამოყალიბებული მოდელი წარმოადგენდა ევროპული სეკულარიზმის ერთ-ერთ თანმიმდევრულ გამოხატულებას, რომელიც ეროვნული ტრადიციებისა და თანამედროვე კონსტიტუციური პრინციპების დაბალანსებას ისახავდა მიზნად.

საკვანძო სიტყვები: საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია, 1921 წლის კონსტიტუცია, ავტოკეფალია, ეკლესია–სახელმწიფოს ურთიერთობა, სეკულარიზმი, რელიგიური თავისუფლება, კონსტიტუციონალიზმი.

Abstract. This article examines the legal status of the Georgian Orthodox Church and the fundamental principles of church–state relations during the existence of the Democratic Republic of Georgia, with particular emphasis on the constitutional framework established by the 1921 Constitution. The study analyzes the role of the Church in the processes of national self-determination and state independence, the legal significance of the restoration of autocephaly in 1917, and its connection with the Act of Independence of 1918. Special attention is devoted to Chapter XVI of the 1921 Constitution, which established a secular model of church–state relations. The article explores the principles of religious neutrality, equality of religions, separation of church and state, and the prohibition of public funding for religious organizations. It also evaluates the consequences of the state's religious policy and its impact on the Church's legal and social position. The findings demonstrate that the constitutional model developed in the Democratic Republic of Georgia reflected a consistent approach to European secularism while seeking to balance national traditions with modern constitutional principles.

Keywords: Georgian Orthodox Church, Constitution of 1921, Autocephaly, Church–State Relations, Secularism, Freedom of Religion, Constitutionalism.

I.შესავალი

საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიისა და ქართული სახელმწიფოს ურთიერთობა ქვეყნის პოლიტიკური და სამართლებრივი განვითარების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მიმართულებას წარმოადგენს. განსაკუთრებით საინტერესოა 1918–1921 წლების პერიოდი, როდესაც საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პირობებში ერთდროულად მიმდინარეობდა თანამედროვე სახელმწიფო ინსტიტუტების ჩამოყალიბება, კონსტიტუციური სისტემის ფორმირება და ეკლესია–სახელმწიფოს ურთიერთობის სამართლებრივი მოდელის განსაზღვრა. აღნიშნული პროცესი განსაკუთრებულ კვლევით ინტერესს იწვევს, ვინაიდან სწორედ ამ პერიოდში ჩამოყალიბდა ის პრინციპები, რომლებმაც შემდგომში მნიშვნელოვანი

გავლენა მოახდინა ქართული კონსტიტუციონალიზმისა და სახელმწიფოებრივი განვითარების მიმართულებებზე.

საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია ისტორიულად არა მხოლოდ რელიგიური, არამედ ეროვნული და კულტურული იდენტობის განმსაზღვრელი ინსტიტუტი იყო. XIX საუკუნის ბოლოდან და XX საუკუნის დასაწყისში ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენისათვის ბრძოლა მჭიდროდ დაუკავშირდა ეროვნული თვითგამორკვევისა და სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის იდეებს. ამდენად, 1917 წელს ავტოკეფალიის აღდგენა და 1918 წლის 26 მაისს საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადება ერთიანი ისტორიულ-სამართლებრივი პროცესის შემადგენელ ნაწილებად უნდა იქნეს განხილული.

კვლევის მიზანია საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის სამართლებრივი სტატუსისა და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის რელიგიური პოლიტიკის ანალიზი, განსაკუთრებული ყურადღებით 1921 წლის კონსტიტუციის დებულებებზე. ნაშრომში განხილულია ეკლესიის როლი სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის განმტკიცების პროცესში, 1918 წლის დამოუკიდებლობის აქტის მნიშვნელობა ეკლესიის ავტოკეფალიის სამართლებრივი აღიარების თვალსაზრისით, სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობის კონსტიტუციური მოდელი, აგრეთვე ის პოლიტიკური და სამართლებრივი შედეგები, რომლებიც რესპუბლიკის მიერ გატარებულმა რელიგიურმა პოლიტიკამ წარმოშვა.

კვლევა ეფუძნება ისტორიულ-სამართლებრივი ანალიზის, შედარებით-სამართლებრივი კვლევისა და დოკუმენტური წყაროების შესწავლის მეთოდებს. გამოყენებულია საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ნორმატიული აქტები, საარქივო მასალები, საკონსტიტუციო კომისიის დოკუმენტები და თანამედროვე სამეცნიერო ლიტერატურა. აღნიშნული წყაროების საფუძველზე შეფასებულია ეკლესია–სახელმწიფოს ურთიერთობის ის მოდელი, რომელიც 1921 წლის კონსტიტუციამ ჩამოაყალიბა და რომელმაც ქართული კონსტიტუციონალიზმის ისტორიაში განსაკუთრებული ადგილი დაიკავა.

II. ეკლესიის სახელმწიფოებრივი ერთგულება და პოლიტიკური პროცესები

1918 წლის 25 მაისს ამიერკავკასიის სეიმის დაშლის შემდეგ, რომელიც შიდა პოლიტიკური წინააღმდეგობებით იყო განპირობებული, შეიქმნა ეროვნული საბჭოს ფორმით ორგანიზებული ხელისუფლება. აღნიშნულმა ორგანომ მალევე მიიღო ისტორიული გადაწყვეტილება და საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა ოფიციალურად გამოაცხადა. [148]

საქართველოს ეკლესიის მიერ თითქმის ნახევარი საუკუნის განმავლობაში წარმოებული ბრძოლა თვითმმართველობის — ავტოკეფალიის — აღდგენისათვის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ატარებდა ქვეყნის სახელმწიფოებრიობის ხელახალი ფორმირების პროცესში. ეკლესიამ ამ ბრძოლით მნიშვნელოვანი ისტორიული ფუნქცია შეასრულა ეროვნული თვითშეგნების ჩამოყალიბებისა და განმტკიცების საქმეში, ვინაიდან ქართული ეკლესია ისტორიულად წარმოადგენდა ქვეყნის ერთიანობისა და თავისუფლებისათვის ბრძოლის უმთავრეს იდეოლოგიურ ბურჯს და საზოგადოებრივი კონსოლიდაციის ფაქტორს.[149]

ილია ჭავჭავაძის სიტყვებით, („ქრისტიანული სარწმუნოება მთლიანად საქართველოს მიწა-წყალია, ქართველობას ნიშნავს” (21, 22)), ნათლად იკვეთება სარწმუნოების განსაკუთრებული როლი ეროვნული იდენტობის განსაზღვრაში. ამ კონტექსტში XX საუკუნის მეორე ათწლეულში

[148] პავლიაშვილი ქ., საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია 1917-1921 წლებში, თბილისი, 2000, 144;
[149] იქვე 145

აშკარად ჩანს, რომ დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრივი აზროვნება პირველად სწორედ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის მოთხოვნაში იქნა გამოხატული.[150]

საქართველოს სამღვდელოება სრულად აცნობიერებდა საკუთარ პასუხისმგებლობას ერისა და სახელმწიფოს წინაშე და ხელისუფლებას აქტიურ მხარდაჭერას სთხოვდა ამ მნიშვნელოვანი ისტორიული მისიის განხორციელებისას. ეკლესიამ საჯაროდ აიღო ვალდებულება სამშობლოსა და ერის წინაშე, რომ ისტორიული გამოცდილების გათვალისწინებით ერთგულად ემსახურებოდა დამოუკიდებელი, დემოკრატიული საქართველოს სახელმწიფოებრივი მშენებლობის პროცესს.

ამ მიზნით შედგენილ იქნა სპეციალური ფიცის ტექსტი, რომლის მიღებაც სავალდებულო გახდა ქვეყნის ყველა ეპარქიის სამღვდელოებისთვის: („მე, ამის ქვემორე მოხსენებული, აღვთქვამ და ვფიცავ წინაშე ღვთისა და მისისა წმინდისა სახარებისა, რომ მსურს და ვალდებული ვარ საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას ერთგულად და გულწრფელად ვემსახურო.") [151]

საქართველოს ეკლესია ტრადიციულად ტოლერანტულად ეკიდებოდა სხვა აღმსარებლობისა და ეთნიკური ჯგუფების წარმომადგენლებს. ეკლესია მნიშვნელოვან ფაქტორად განიხილავდა მრავალეროვანი და მრავალმორწმუნე მოსახლეობის კონსოლიდაციას ქვეყნის გადარჩენისა და დაცვის მიზნით. ამ საკითხზე კათოლიკოს-პატრიარქმა კირიონ II-მ 1917 წლის 19 ოქტომბერს მიმართა სამწყსოს სიტყვებით: („ჩვენ ვიცით, რომ ქართული სახარება, ისრაელების თორა და მაჰმადიანთა ყურანი მშვიდობიანად თავსდებოდნენ საქართველოში...") [152]

III. 1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტი, როგორც კონსტიტუციის პრეამბულა და ეკლესიის ავტოკეფალიის სამართლებრივი აღიარება

მნიშვნელოვანია საქართველოს 1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტი რომელიც წარმოადგენს ქვეყნის მიერ განვლილი პოლიტიკური და სამართლებრივი გზის მოკლე, მაგრამ შინაარსობრივად დატვირთულ მიმოხილვას. აღნიშნულ აქტში ხაზგასმით არის გამოხატული საქართველოს დამოუკიდებლობის იდეა და მისი ისტორიული საფუძვლები. კერძოდ, ნათქვამია, რომ „1917 წლის რევოლუციამ საქართველოს პოლიტიკური ცხოვრება, ისევე როგორც მთელ რუსეთში, ძირიანად შესცვალა".[153]

დამოუკიდებლობის აქტში, რომელიც კონსტიტუციის პრეამბულადაც შესაძლოა აღვიქვათ, განსაკუთრებული ადგილი ეთმობა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენას. კონსტიტუციის ტექსტის მიხედვით, უკვე 1917 წლის მარტში სამღვდელოების და მორწმუნეთა კრებულმა აღადგინა რუსეთის სინოდალურ ეკლესიასთან 1811 წლიდან ძალით შეერთებული საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია და ივერიის ეკლესიამ რუსეთის ბატონობის პერიოდში მოსპობილი კანონიკური პრეროგატივებით სარგებლობა დაიწყო. აღნიშნული დებულება კონსტიტუციურ დონეზე ადასტურებს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენას, როგორც ეროვნული თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის წინმსწრებ სამართლებრივ აქტს.[154]

აქტში ხაზგასმულია ის გარემოებაც, რომ ქართული ავტოკეფალური ეკლესია ემორჩილება მხოლოდ ხალხის მიერ არჩეულ სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქს, რაც ეკლესიის შიდა ავტონომიისა და დემოკრატიული ლეგიტიმაციის ერთგვარ სამართლებრივ აღიარებას წარმოადგენს.

IV. ეკლესია და სახელმწიფო: კონსტიტუციის XVI თავის ანალიზი

[150] იქვე 146
[151] იქვე 147
[152] იქვე, 148-149
[153] 1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტის II დამატება
[154] იქვე

საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის XVI თავი („სახელმწიფო და ეკლესია") განსაკუთრებულ ადგილს იკავებს ქართული კონსტიტუციონალიზმის ისტორიაში. იგი წარმოადგენს არა მხოლოდ ეკლესია–სახელმწიფოს ურთიერთობის მოწესრიგების მცდელობას, არამედ მკაფიო ღირებულებით არჩევანს, რომელიც იმ დროისთვის ევროპულ კონსტიტუციურ სივრცეში უკვე ჩამოყალიბებულ ერთ-ერთ ყველაზე რადიკალურ მოდელს — ფრანგულ ლაიციზმს — უახლოვდება. თანამედროვე კვლევებში ხაზგასმულია, რომ laïcité ისტორიულად ჩამოყალიბდა როგორც სახელმწიფოს მხრიდან პრინციპული უარი რელიგიურ იდენტიფიკაციაზე და როგორც რესპუბლიკური ნეიტრალიტეტის ინსტრუმენტი, რომელსაც თან სდევს მკაცრი სამართლებრივი ჩარჩოები საჯარო სივრცეში რელიგიის მიმართ.[155]

XVI თავი შედგება სამი მუხლისგან (142–144), თუმცა ამ მოკლე ტექსტში თავმოყრილია ეკლესია–სახელმწიფოს ურთიერთობის სრულფასოვანი კონსტიტუციური კონცეფცია. 142-ე მუხლი აცხადებს, რომ სახელმწიფო და ეკლესია ერთმანეთისგან განცალკევებულნი და დამოუკიდებელნი არიან. ეს ფორმულირება არ უნდა გავიგოთ მხოლოდ როგორც ორგანიზაციული გამიჯვნა. იგი გულისხმობს პრინციპულ უარს სახელმწიფოს მხრიდან რელიგიური ფუნქციების საკუთარ თავზე აღებაზე და, ამავე დროს, ეკლესიის გამიჯვნას სახელმწიფოებრივი ძალაუფლების განხორციელებისგან. პოლიტიკურ-გეოგრაფიულ ანალიზში ნაჩვენებია, რომ სწორედ ასეთი გამიჯვნა წარმოადგენს ფრანგული laïcité-ს საწყის ნორმატიულ.[156]

ამ ლოგიკას ავითარებს 143-ე მუხლი, რომელიც კრძალავს რომელიმე სარწმუნოების უპირატესობას. მნიშვნელოვანია, რომ ეს დებულება არ შემოიფარგლება მხოლოდ ფორმალური თანასწორობის დეკლარაციით. მისი შინაარსი უფრო ღრმაა: სახელმწიფო წინასწარ უარს ამბობს ნებისმიერ ნაბიჯზე, რომელიც შეიძლება ინტერპრეტირებულ იქნას როგორც კონკრეტული რელიგიის პრივილეგირება. ფრანგულ ისლამურ დისკურსზე დაფუძნებული კვლევები აჩვენებს, რომ laïcité ხშირად სწორედ თანასწორობის პრინციპით ფასდება და არა მხოლოდ ნეიტრალიტეტით; რელიგიური უმცირესობებისთვის პრივილეგირების აკრძალვა აღიქმება როგორც სამართლებრივი დაცვის მექანიზმი.[157]

XVI თავის ყველაზე მკაცრი და, შესაძლოა, ყველაზე ორიგინალური დებულება 144 მუხლი-ია, რომელიც კრძალავს სახელმწიფო და ადგილობრივი თვითმმართველობის ბიუჯეტებიდან სარწმუნოებრივი საქმეების დაფინანსებას. ამ ნორმით კონსტიტუციური გამიჯვნა გადადის ფინანსურ სფეროში. შედარებით-სამართლებრივ კვლევებში ხაზგასმულია, რომ ფინანსური მხარდაჭერა სახელმწიფოსა და რელიგიური ორგანიზაციების ურთიერთობის ყველაზე ინტენსიური ფორმაა და, შესაბამისად, მისი აკრძალვა წარმოადგენს laïcité-ს ძირითად პრინციპს.[158] სწორედ ამიტომ, ბიუჯეტური ნეიტრალიტეტი განიხილება არა როგორც ტექნიკური საკითხი, არამედ როგორც კონსტიტუციური თანასწორობის მთავარი გარანტია.[159]

ამ სამი მუხლის ერთობლიობა აშკარად გვახსენებს ფრანგულ ლაიცისტურ მოდელს. საფრანგეთში ეკლესია–სახელმწიფოს გამიჯვნის ცენტრალურ ნორმატიულ საფუძვლად მიიჩნევა 1905 წლის 9 დეკემბრის კანონი, რომლის მიხედვითაც რესპუბლიკა არც აღიარებს, არც

---

[155] Christopher Lizotte,*Laïcité as assimilation, laïcité as negotiation: Political geographies of secularism in the French public school*, **Political Geography**, Vol. 77 (2020), 102121, pp. 1–15. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S096262981830074X

[156] იქვე

[157] Abdessamad Belhaj, *Secularism as Equality: French Islamic Discourses on Laïcité*, **Religions**, 2022, 13(10), Article 927, Sections 2–5. https://www.mdpi.com/2077-1444/13/10/927

[158] T. Jeremy Gunn, *Religion and Law in France: Secularism, Separation, and State Intervention*, **Drake Law Review**, Vol. 57, 519–540. JSTOR: https://www.jstor.org/stable/26942973

[159] იქვე , 528–530

აფინანსებს და არც სუბსიდირებს რომელიმე რელიგიურ კულტს. ფრანგული მოდელის ანალიზში აღნიშნულია, რომ სწორედ ფინანსური განზომილება იქცა laïcité-ს ყველაზე მკაფიო იურიდიულ საზღვრად.[160]

ფრანგული ლაიციზმი მოგვიანებით კონსტიტუციურ დონეზე განმტკიცდა და გადაიქცა სახელმწიფოებრივი იდენტობის ნაწილად. ამ პროცესის კვლევები მიუთითებს, რომ laïcité დროთა განმავლობაში იქცა არა მხოლოდ ეკლესია–სახელმწიფოს გამიჯვნის წესად, არამედ რესპუბლიკური თანასწორობის პოლიტიკურ იდეოლოგიად.[161] ამ კონცეფციასა და საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის XVI თავის ლოგიკას შორის არსებითი წინააღმდეგობა პრაქტიკულად არ იკვეთება.

განსაკუთრებით საყურადღებოა პარალელი 1921 წლის კონსტიტუციის მუხლ 144-სა და 1905 წლის ფრანგული კანონის მეორე მუხლს შორის. განსხვავება მხოლოდ ნორმატიული იერარქიის დონეზეა: საფრანგეთში ფინანსური ნეიტრალიტეტი კანონით არის დადგენილი, ხოლო საქართველოში 1921 წელს იგი კონსტიტუციურ ნორმად იქცა. შედარებითი ანალიზი აჩვენებს, რომ ასეთი კონსტიტუციური მიდგომა laïcité-ს უფრო გამტკიცებულ მოდელად გარდაქმნის, ვიდრე თავად ფრანგული პრაქტიკა აჩვენებს ამას.[162]

ამავე დროს, კვლევები ხაზს უსვამს, რომ ფრანგული ლაიციზმი რეალურ სამართალში არ არის აბსოლუტურად ერთგვაროვანი. ისტორიული და პოლიტიკური მიზეზების გამო, ის ხშირად მოქცეულია მოლაპარაკებისა და ადაპტაციის რეჟიმში, განსაკუთრებით რელიგიური უმცირესობების მიმართ.[163] საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია ასეთ დინამიკურ გამონაკლისებს არ იცნობს და სწორედ ამით წარმოაჩენს ლაიციზმის უფრო „სუფთა", თეორიულად თანმიმდევრულ მოდელს.

შედეგად შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის XVI თავი წარმოადგენს ფრანგული ლაიცისტური მოდელის არა მხოლოდ ანალოგს, არამედ მის ნორმატიულ საფუძველსაც. იგი ქმნის ეკლესია–სახელმწიფოს ურთიერთობის ისეთ კონსტიტუციურ ჩარჩოს, რომელიც თანამედროვე laïcité-ს კვლევების მიხედვით შეესაბამება სეკულარიზმის ყველაზე მკაცრ და თანასწორობაზე ორიენტირებულ ვერსიას.[164]

V. სახელმწიფოს მიერ გატარებული რელიგიური პოლიტიკის შედეგები

1918–1921 წლებში ქვეყანაში მზარდი რევოლუციური განწყობები დაფიქსირდა, რაც მასობრივ გაფიცვებსა და ანტისამთავრობო გამოსვლებში გამოიხატა. აღნიშნული პროცესები მიზნად ისახავდა არა მხოლოდ სოციალურ-ეკონომიკური პირობების გაუმჯობესებას, არამედ არსებული პოლიტიკური ხელისუფლების შეცვლას.

ასეთ ვითარებაში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა რთული არჩევანის წინაშე აღმოჩნდა. მკაცრი რეპრესიული პოლიტიკა ზიანს მიაყენებდა დემოკრატიული სახელმწიფოს ავტორიტეტს, რის გამოც ეკლესია მთავრობის მხარდამჭერ ძალად ჩამოყალიბდა.

---

[160] Nevzat Çelik, *From Secularism to Laïcité and Analyzing Turkish Authoritarian Laiklik*, **Insight Turkey**, Vol. 20, No. 2, pp. 41–56. JSTOR: https://www.jstor.org/stable/26301074

[161] Belhaj, Section 4

[162] Nevzat Çelik, *From Secularism to Laïcité and Analyzing Turkish Authoritarian Laiklik*, **Insight Turkey**, Vol. 20, No. 2, pp. 41–56. JSTOR: https://www.jstor.org/stable/26301074 შეად. 1905 წლის ფრანგული კანონის მეორე მუხლი და საქ. კონსიტუვციის 144 მუხლი.

[163] T. Jeremy Gunn, *Religion and Law in France: Secularism, Separation, and State Intervention*, **Drake Law Review**, Vol. 57, 11–14. JSTOR: https://www.jstor.org/stable/26942973

[164] იქვე 533–535

სასულიერო პირები ამბიონიდან მოუწოდებდნენ მოსახლეობას სიმშვიდისა და ერთობისკენ. კირიონ II აღნიშნავდა: („ერთობაში არის ძალაო...")[165]

მიუხედავად მძიმე მატერიალური მდგომარეობისა, ეკლესია აქტიურად მონაწილეობდა ქვეყნის ფინანსურ მხარდაჭერაში, აგროვებდა ნებაყოფლობით შემოწირულობებს და საკუთარი შემოსავლების ნაწილს სახელმწიფო ბიუჯეტს ახმარდა.[166]

დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ ხელისუფლებაში მყოფმა სოციალისტ-მენშევიკებმა ეკლესიისადმი კრიტიკული დამოკიდებულება მკაფიოდ დააფიქსირეს.[167] მათი შეფასებით, ეკლესიის ავტოკეფალია ეროვნულ-კულტურულ მოვლენად განიხილებოდა და არა პოლიტიკურ ან სოციალისტურ გარდატეხად.

მენშევიკური მთავრობის ერთ-ერთ პირველ მნიშვნელოვან ნაბიჯს წარმოადგენდა სახელმწიფოსა და ეკლესიის გამიჯვნის კანონპროექტის შემუშავება. პროექტი ითვალისწინებდა ეკლესიის გათავისუფლებას სახელმწიფო ფუნქციებისაგან, მის ფინანსურ დამოუკიდებლობასა და შიდა საქმეებში სახელმწიფოს ჩაურევლობას.[168]

პროექტი მოიცავდა 24 მუხლს და დეტალურად არეგულირებდა ეკლესიის ქონებრივ, ფინანსურ და იურიდიულ მდგომარეობას. ეკლესიას ჩამოერთვა მიწის საკუთრება აგრარული რეფორმის ფარგლებში,[169] ხოლო სხვა ქონება მის მფლობელობაში დარჩა. შემოსავლებზე დაწესდა სახელმწიფო კონტროლი, ხოლო რელიგიური კავშირები იურიდიულ პირებად დაკანონდა. [170]

შედეგად, სახელმწიფოს მიერ გატარებულმა პოლიტიკამ ეკლესიის გავლენის შეზღუდვა და მისი სახელმწიფოებრივი პროცესებიდან იზოლაცია გამოიწვია, რაც მიზნად ისახავდა ეკლესიის ისტორიული ავტორიტეტის ნეიტრალიზაციას და მის ადმინისტრაციულ კონტროლს. კონკრეტულ შემთხვევებში სახელმწიფო უშუალოდ ერეოდა ეკლესიის შიდა მმართველობით საკითხებშიც. [171]

შუალედური შეფასებით, აღსანიშნავია რომ 1918 წლის მაისში ამიერკავკასიის სეიმის დაშლით გახსნილმა პოლიტიკურმა ვაკუუმმა დამოუკიდებლობის გამოცხადება რეალურ სახელმწიფოებრივ არჩევანად აქცია, თუმცა ამ არჩევანის შინაარსობრივი მომზადება გაცილებით ადრე დაიწყო — ეროვნული ინსტიტუტების თვითმმართველობის მოთხოვნით. ამ კონტექსტში ეკლესიის ავტოკეფალური მოძრაობა უნდა შეფასდეს არა როგორც მხოლოდ რელიგიური პრეტენზია, არამედ როგორც ეროვნული თვითორგანიზებისა და „შიდა სუვერენიტეტის" გამოცდილება, რომელმაც დამოუკიდებელი სახელმწიფოს იდეას სამართლებრივი და მორალურ-საზოგადოებრივი ლეგიტიმაცია შესძინა. სამღვდელოების მიერ ერთგულების ფიცის ინსტიტუციონალიზაციამ და მრავალმორწმუნე საზოგადოების კონსოლიდაციის ხაზმა კიდევ ერთხელ წარმოაჩინა ეკლესიის ფუნქცია როგორც საზოგადოებრივი ერთობის მექანიზმისა გარდამავალ პირობებში.

ამავე დროს, დამოუკიდებლობის აქტი და შემდგომი კონსტიტუციური ჩარჩო ერთმანეთს ავსებს: ერთი აფიქსირებს სახელმწიფოებრივი ნების ფორმირებას ისტორიული უწყვეტობისა და თავისუფლების იდეის საფუძველზე, მეორე კი ამ ნების განხორციელების წესებს ამკვიდრებს

[165] კირიონ II, მამაო წმიდაო, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ, ჯვარი ვაზისა. –1990. N3. 56–63.
[166] პავლიაშვილი ქ., საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია 1917-1921 წლებში, თბილისი, 2000, 155
[167] პავლიაშვილი ქ., საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია 1917-1921 წლებში, თბილისი, 2000, 165
[168] იქვე, 167-168
[169] მიტროპოლიტი ჯაფარიძე ა., საქართველოს საეკლესიო კანონების კრებული, თბილისი, 2010, 593.
[170] პავლიაშვილი ქ., საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია 1917-1921 წლებში, თბილისი, 2000, 168-169
[171] იქვე 170-171

სეკულარიზმის მკაფიო მოდელით. 1921 წლის კონსტიტუციის XVI თავი სახელმწიფოსა და ეკლესიის გამიჯვნას ანიჭებს არა დეკლარაციულ, არამედ ინსტიტუციურ და განსაკუთრებით ფინანსურ მნიშვნელობას, რაც ეკლესია–სახელმწიფოს ურთიერთობის ყველაზე მგრძნობიარე სფეროს — რესურსების საკითხს — კონსტიტუციურ ნეიტრალიტეტს უქვემდებარებს. შედეგად იქმნება სამართლებრივი სისტემის პარადოქსული სურათი: ეკლესია ერთდროულად ჩანს როგორც დამოუკიდებლობის იდეის წინმსწრები მხარდამჭერი და როგორც ახალი სეკულარული სახელმწიფოს მიერ საჯარო სივრციდან თანმიმდევრულად განდევნილი ინსტიტუტი.

შესაბამისად, 1918–1921 წლების რელიგიური პოლიტიკის შედეგები უნდა განიმარტოს ორმაგად: ერთი მხრივ, ის ასახავს ადმინისტრაციული მოდერნიზაციისა და თანასწორობის უზრუნველყოფის მისწრაფებას; მეორე მხრივ კი იწვევს იმ სოციალური კაპიტალის შესუსტებას, რომელიც ეკლესიას ისტორიულად ჰქონდა საზოგადოებრივი მობილიზაციისა და სტაბილურობისთვის. საბოლოო დასკვნაა, რომ დამოუკიდებლობის აქტით დაწყებული კონსტიტუციური პროექტი ეკლესიასთან მიმართებით ავითარებს მკაცრ ნეიტრალურ მიდგომას, თუმცა ამ მიდგომის განხორციელება მიმდინარეობს ისეთ გარემოში, სადაც ეკლესია უკვე ჩართულია სახელმწიფოს ლეგიტიმაციისა და ეროვნული კონსოლიდაციის პროცესში; სწორედ ამ დაძაბულობაში იკითხება ქართული კონსტიტუციონალიზმის ადრეული ეტაპის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი სამართლებრივი დილემა.

VI. დასკვნა

წინამდებარე კვლევის ფარგლებში განხორციელებულმა ანალიზმა ცხადყო, რომ საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიისა და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ურთიერთობა 1918–1921 წლებში ერთმნიშვნელოვნად ვერ შეფასდება მხოლოდ თანამშრომლობის ან დაპირისპირების კატეგორიებით. აღნიშნული ურთიერთობა ვითარდებოდა იმ ისტორიულ გარემოში, როდესაც ერთდროულად მიმდინარეობდა ეროვნული სახელმწიფოს მშენებლობა, სამართლებრივი ინსტიტუტების ფორმირება და საზოგადოებრივი იდენტობის ახალი საფუძვლების ჩამოყალიბება. ამ პროცესებში ეკლესია მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა როგორც ეროვნული მეხსიერებისა და კულტურული უწყვეტობის მატარებელი ინსტიტუტი, თუმცა დამოუკიდებელი სახელმწიფოს კონსტიტუციური განვითარების ლოგიკა თანდათან მის ფუნქციურ გამიჯვნას მოითხოვდა საჯარო ხელისუფლებისგან.

კვლევამ დაადასტურა, რომ ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა მხოლოდ საეკლესიო მნიშვნელობის მოვლენა არ ყოფილა. იგი წარმოადგენდა ეროვნული თვითგამორკვევის პროცესის მნიშვნელოვან გამოვლინებას, რომელმაც საზოგადოებაში თვითმმართველობისა და ინსტიტუციური დამოუკიდებლობის იდეის განმტკიცებას შეუწყო ხელი. ამ თვალსაზრისით, ავტოკეფალური მოძრაობა შეიძლება შეფასდეს, როგორც იმ პოლიტიკური და სამართლებრივი ტრანსფორმაციების ერთ-ერთი წინაპირობა, რომლებმაც შემდგომში საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენას დაუდო საფუძველი.

ამასთანავე, 1921 წლის კონსტიტუციამ სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობის სრულიად ახალი სამართლებრივი მოდელი ჩამოაყალიბა. კონსტიტუციური ნორმები ეფუძნებოდა სარწმუნოებრივი ნეიტრალიტეტის, რელიგიური თანასწორობისა და ინსტიტუციური დამოუკიდებლობის პრინციპებს, რაც იმ პერიოდის ევროპული კონსტიტუციონალიზმის გავლენას ნათლად ასახავდა. განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა სახელმწიფოსა და რელიგიური ორგანიზაციების ფინანსური ურთიერთობების გამიჯვნას, რაც სეკულარული სახელმწიფოს იდეის პრაქტიკულ რეალიზაციას ემსახურებოდა.

საბოლოოდ, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის გამოცდილება ცხადყოფს, რომ ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობის სამართლებრივი მოდელის ფორმირება მიმდინარეობდა ორი თანაბრად მნიშვნელოვანი მიზნის დაბალანსების პირობებში: ერთი მხრივ, ეროვნული ტრადიციისა და ისტორიული მემკვიდრეობის პატივისცემა, ხოლო მეორე მხრივ, თანამედროვე დემოკრატიული და სეკულარული სახელმწიფოს პრინციპების დამკვიდრება. სწორედ ამ წინააღმდეგობრივი, თუმცა კანონზომიერი პროცესების ანალიზი გვაძლევს შესაძლებლობას, უკეთ გავიაზროთ როგორც ქართული კონსტიტუციონალიზმის საწყისი ეტაპი, ისე ეკლესიის ადგილი ეროვნული სახელმწიფოებრიობის განვითარების ისტორიაში.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. გეგენავა, დ. (2021). *საქართველოს პირველი კონსტიტუცია: მითებსა და სინამდვილეს შორის*. საკონსტიტუციო სამართლის ჟურნალი (JCL), №1–2.
2. ვარდოსანიძე, ს. (2025). *საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ავტოკეფალური ეკლესიის ისტორია*. თბილისი–სტოქჰოლმი.
3. კირიონ II. (1990). *მამაო წმიდაო, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ*. ჯვარი ვაზისა, №3.
4. კალისტრატე ცინცაძე. (1894). *საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია*. ჟურნალი „პასტერი“.
5. მაცაბერიძე, მ. (2021). *1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტი – საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის საფუძველი*. პარლამენტარიზმის კვლევები, №1.
6. მაცაბერიძე, მ. (2021). *საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია – საქართველოს დამოუკიდებლობის სიმბოლო*. საკონსტიტუციო სამართლის ჟურნალი (JCL), №1–2.
7. მაცაბერიძე, მ. (2025). *საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტი: იდეოლოგიური კონტექსტი*. პოლიტიკა, ტ. 9, №4.
8. მიტროპოლიტი ჯაფარიძე, ა. (2010). *საქართველოს საეკლესიო კანონების კრებული*. თბილისი.
9. პავლიაშვილი, ქ. (2000). *საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია 1917–1921 წლებში*. თბილისი.
10. პაპაშვილი, თ. (2013). *საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სასამართლო სისტემა: ძირითადი სამართლებრივი ასპექტები*. კრებულში: *საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა და 1921 წლის კონსტიტუცია*. თბილისი.
11. ქანთარია, ბ. (2013). *ხელისუფლების განაწილების დოქტრინა და საქართველოს პირველი კონსტიტუცია*. კრებულში: *საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა და 1921 წლის კონსტიტუცია*. თბილისი.
12. ჭავჭავაძე, ი. *თხზულებანი*. ტომი I.

13. Baubérot, J. (2004). *Histoire de la laïcité en France*. Presses Universitaires de France.

14. Belhaj, A. (2022). *Secularism as Equality: French Islamic Discourses on Laïcité*. Religions, 13(10).

15. Cassese, A. (1995). *Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal*. Cambridge University Press.

16. Crawford, J. (2006). *The Creation of States in International Law* (2nd ed.). Oxford University Press.

17. Çelik, N. (2018). *From Secularism to Laïcité and Analyzing Turkish Authoritarian Laiklik*. Insight Turkey, 20(2).

18. Gunn, T. J. (2009). *Religion and Law in France: Secularism, Separation, and State Intervention*. Drake Law Review, 57.

სამართლებრივი აქტები

19. 1917 წლის 9–17 სექტემბრის საეკლესიო კრების შედეგად დადგენილი ეკლესიის მართვა-გამგეობის დებულება.

20. 1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტი.

21. 1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტის II დამატება.

22. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1921 წლის კონსტიტუცია.

23. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კანონები და დადგენილებები, 1918–1921.

24. საქართველოს ეროვნული საბჭოსა და საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის მიერ 1918 წლის 27 დეკემბრის დებულება აფხაზეთის სახალხო საბჭოს არჩევნების შესახებ.

25. საფრანგეთის 1905 წლის 9 დეკემბრის კანონი სახელმწიფოსა და ეკლესიის გამიჯვნის შესახებ.

Application Of the Patch-Generating Land Use Simulation Model for Land Use Change Prediction in Suriname

Tamara van Ommeren-Myslyva
Anton de Kom University of Suriname
Faculty of Technology, Associate Professor
https://orcid.org/0000-0003-1747-9452
Yurii Bilyavskyi
Zhytomyr Agricultural Technical
Professional College, Lecturer
https://orcid.org/0000-0002-7860-1979
Ilgia Hoepel
Anton de Kom University of Suriname
Faculty of Technology, MSc Student in Sustainable Resource Management

Abstract. Spatially explicit land use and land cover (LULC) prediction is critical for managing environmental pressures in Suriname, particularly unpermitted artisanal and small-scale gold mining (ASGM). This study evaluates the application of the Patch-generating Land Use Simulation (PLUS) model in the Compagniekreek area (111 km^2, Brokopondo District) to project land use transitions from 2024 to 2034. Historical dynamics (2017–2024) revealed substantial forest degradation driven by ASGM expansion. Using the land expansion analysis strategy with random forest classification, five topographic and accessibility drivers were evaluated; elevation, river distance, and settlement proximity proved most influential across seven LULC classes. Model validation demonstrated high predictive accuracy (overall accuracy = 0.98, Kappa = 0.89, Figure of Merit = 0.52). Ten-year scenario projections compared an unconstrained historical trajectory against a policy-driven restriction scenario. Results indicate that targeted spatial policy controls effectively curb illegal ASGM expansion and preserve intact tropical forest. This research confirms the suitability of patch-generating models for fine-scale, high-precision planning in Amazonian and Guiana Shield ecosystems, offering a prospective decision-support framework to balance natural resource extraction with ecosystem conservation.

Keywords: LULC modeling, PLUS model, ASGM, Suriname, spatial drivers, scenario simulation.

Introduction

Land use and land cover change (LULC) is one of the principal processes through which human activities modify terrestrial ecosystems. In Suriname, the need to anticipate such change is becoming increasingly important because land transformation is associated with several interacting pressures, such as illegal gold-mining activity, forest losses, the emerging offshore oil and gas sector, increasing pressure on coastal zones, urban expansion and associated support infrastructure. The environmental sensitivity of Suriname strengthens the need for spatially explicit prediction. The country contains extensive tropical forest ecosystems that function as carbon sinks and play a crucial role in global carbon dynamics (Myslyva et al., 2025). At the same time, systematic ground-based monitoring is limited, which constrains the availability of continuous evidence for land-use planning. Predicting land use change requires application of advanced methodologies that analyze historical data and observed trends to project future land cover patterns (van Ommeren-Myslyva et al., 2024). Several modelling approaches are commonly used, including statistical methods (Yeh & Liaw, 2021), Cellular Automata (CA) models (Muhammad et al., 2021), Markov Chain (MC) models (Mohamed & Worku, 2020), hybrid models (Asif et al., 2023) and deep-learning-based methods such as the Long Short-Term Memory (LSTM) network (Sun at al., 2025). In recent years a few researches were conducted to develop the methodology of LULC change prediction in Suriname with support vector machine-Markov chain hybrid modelling. Scenario-based simulation provides a way to move from retrospective assessment toward prospective planning. Taking into account rapid LULC changes in Suriname from the one hand and the necessity of prognosis such changes in small

scale with the high accuracy, a raster-based patch-generating land-use simulation model (PLUS model), proposed by Liang et al. (2021) can become suitable alternative which combines spatial drivers, land-use demand, transition rules and neighborhood effects. This is particularly relevant for fragmented changes such as mining and deforestation, where new patches can emerge, expand and interact with surrounding land uses. One of the most significant drivers of LULC changes in the interior of Suriname is intensification of artisanal and small-scale gold mining, particularly illegal. Research in the Amazon and Guiana Shield regions, including Suriname, highlights that ASGM activities are a major contributor to deforestation, even in countries with high forest cover and historically low deforestation rates (Dezécache et al., 2017). At the same time despite the numeral researches on PLUS model application in East Asia region, its utilizing for LULC change prediction withing Latin America and Caribbean still deficient and existing studies mostly concern the Non-Amazonia South America (Morales et al., 2025). Focusing on Suriname, this study aimed to estimate the possibility of PLUS model utilization for LULC change prediction in the Brokopondo district of Suriname, particularly in the Compagniekreek area. The main objectives of this study were to (1) examine the development probabilities of topographic, resource-access, hydrological and accessibility-related driving variables (2) to validate PLUS modelling accuracy with Kappa and Figure of Merit (FoM) and (3) simulate land use change over the period 2024–2034 across two scenarios.

Materials and Methods

Study context and modelling rationale. The study context is the north-eastern part of the Brokopondo District in Suriname, where rapid land transformation occurs due to illegal ASGM expansion. The area of interest is Compagniekreek, which covers 111 km^2 and has approximate coordinates of 5.11667° N latitude and 54.98333° W longitude, with an elevation of about 14 meters above sea level (Figure 1).

Compagniekreek is a village inhabited by tribal people who are part of the Saakiki-Ndyuka community, with a population of approximately 500–600 residents.

The climate of the study area is classified as tropical equatorial according to the Köppen-Geiger climate classification system. Soil cover in the study area is dominated by Haplic Acrisols based on the international soil classification system (Gardi et al., 2015). Artisanal and Small-Scale Gold Mining (ASGM) activities initiated prior to 2000 and remain ongoing. As no gold mining concessions have been issued within Compagniekreek, none of the active ASGM operations hold valid mining licenses. Nevertheless, local collaboration exists between the village community and entrepreneurs from Paramaribo, French Guiana, and Brazil operating in the gold mining sector. Gold extraction is primarily executed through alluvial and hydraulic mining methods utilizing mercury.

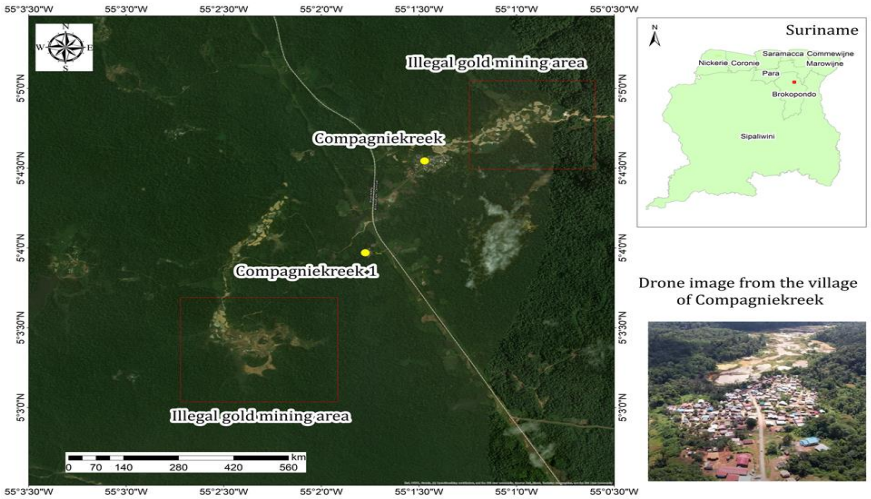

Figure 1. **Location of study area**

The PLUS model was selected for this study because its core framework models the patch-based evolution of LULC classes. In contrast to conventional approaches that focus primarily on pixel-level class transition probabilities (e.g., TerrSet Land Change Modeler), PLUS is explicitly designed to simulate the emergence, spatial growth, and structural dynamics of new land-use patches. This capability is critical for evaluating rural and resource-extraction landscapes, where new mining sites, agricultural plots, settlements, and infrastructure expand as spatially coherent and aggregated patches rather than isolated pixel conversions.

Input data. Reference LULC data for the period 2017–2024 were obtained from the Foundation for Forest Management and Production Control (SBB) via the national Gonini Geoportal (https://gonini.org). Within the study area, eight LULC classes were identified: Class 1 – Abandoned area; Class 2 – Built-up area; Class 3 – Forest covered area; Class 4 – Infrastructure; Class 5 – Gold mining area; Class 6 – Secondary vegetation; Class 7 – Shifting cultivation and Class 8 – Hydrology (further was chosen as constraint).

For the driving-factor analysis and development potential mapping, five explanatory variables were used: digital elevation model (DEM), distance from gold mining areas, distance to river, distance to roads, and distance to settlements. These variables represent topographic, resource-access, hydrological, and accessibility-related controls on land transformation.

Distance to water bodies (rivers and creeks), distance to roads, distance to gold mining areas, and distance to settlements were generated individually for 2024 at a spatial resolution of 10 m. These datasets were processed in QGIS 3.34 and ArcGIS 10.8. The Euclidean distance tool was employed to generate proximity maps from vector layers of roads, rivers, gold mining areas, and settlements (Gharaibeh et al., 2020; Kafy et al., 2021). Additionally, the DEM was processed using ArcGIS Spatial Analyst tools to derive elevation map.

Patch-Generating Land Use Simulation (PLUS) modeling framework. Land use and land cover dynamics across the study area were simulated using the PLUS model, integrating historical monitoring data, spatial expansion drivers, and cellular automata (CA) mechanisms. Using the Land Expansion Analysis Strategy (LEAS) module, land conversions between 2017 and 2024 were extracted to model driver-expansion relationships via a Random Forest (RF) algorithm, configured with 20 decision trees, a sampling rate of 0.01 (1% training sample), and feature selection (m_{try}) tuned to the explanatory variables. This step generated development-potential surfaces for each LULC class, enabling both baseline simulations and policy-guided scenarios (e.g., assessing ASGM restriction controls). Finally, the CA based on Multiple Random Seeds (CARS) component simulated patch-level spatial transformations from the 2017 baseline map to 2024. CARS integrated the LEAS-derived development probabilities, specified land demand metrics, spatial restriction layers, a conversion matrix defining allowable transitions, and class-specific neighborhood weights (derived from relative expansion proportions) to accurately replicate spatial clustering, patch expansion, and complex landscape patterns.

Accuracy assessment. To evaluate the predictive performance and spatial fidelity of the patch-generating land use simulation model, a comprehensive validation framework combining the Figure of Merit (FoM), Overall Accuracy (OA), and the Kappa coefficient was implemented. While traditional metrics like Overall Accuracy and Kappa measure overall map similarity, the Figure of Merit (FoM) specifically evaluates the model's capacity to simulate actual spatial land-use transitions rather than land persistence. The FoM metric is calculated as follows:

$$FoM = B / (A+B+C+D) \quad (1),$$

where B represents hits (observed change correctly predicted as change), A represents misses (observed change predicted as persistence), C represents false alarms (observed persistence predicted as change), and D represents wrong category changes (observed change predicted as a different change category).

Model performance based on FoM values is classified using standard evaluation intervals: 0–10% indicates very poor performance, 10–25% poor, 25–40% fair, 40–55% good, 55–70% very good, and 70–100% excellent agreement. Complementing the FoM, Overall Accuracy (OA) and the Kappa coefficient were derived from the confusion matrix to quantify the global spatial agreement between the observed LULC map and the simulated outcome for the validation year (2024). Together, these metrics establish a robust quantitative foundation to verify whether the model's predictive accuracy is sufficient for subsequent scenario simulations and land-use planning analyses.

Results and Discussion

Analyzing historical land use and land cover transition dynamics constitutes the foundational first stage of patch-generating land-use simulation modeling, such as the PLUS framework. Quantifying these empirical transition dynamics between the 2017 baseline and the 2024 landscape state provides the required baseline transition matrix and class-specific land demands needed to parameterize subsequent spatial allocation modules. As illustrated in the Sankey diagram (Figure 2), the study area experienced pronounced land-use transformations over the seven-year observation period, defined predominantly by the sharp expansion of gold mining activities and ongoing forest conversion.

Mining emerged as the primary driver of landscape fragmentation, expanding from 0.15 km² in 2017 to become the dominant target category in 2024 at 2.76 km². This rapid growth was fueled primarily by the clearing of intact primary forest (1.33 km²) and active shifting cultivation plots (1.31 km²). Concurrently, intact forest cover registered a steep decline from its initial 1.81km², retaining only a minor footprint by 2024 after further transitions into shifting cultivation (0.33 km²) and linear infrastructure (0.09 km²). Additional landscape reconfigurations involved the consolidation of built-up areas (0.79 km² in 2024) through the development of former infrastructure (0.63 km²) and abandoned land (0.11 km²).

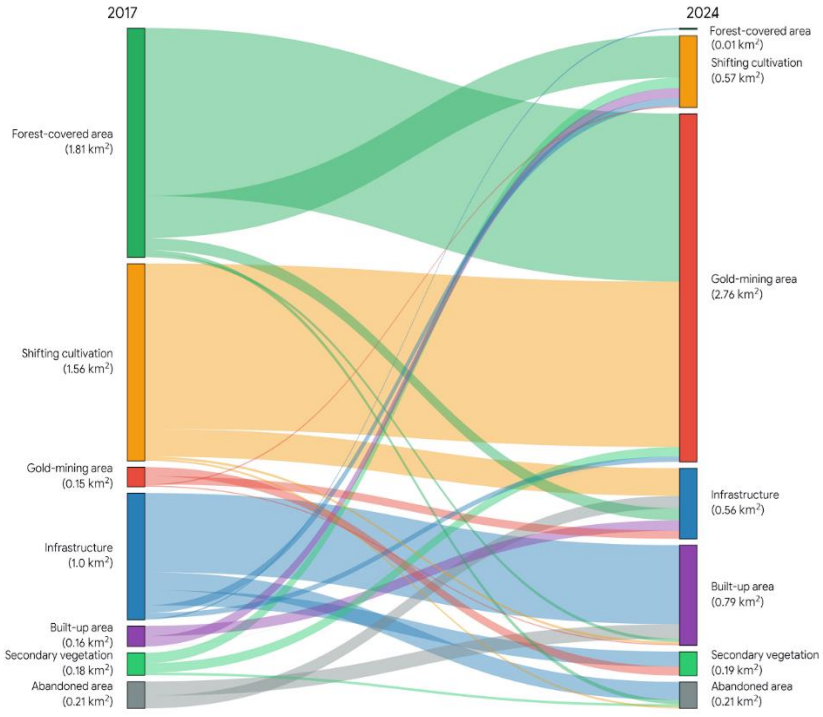

Figure 2. **LULC transition dynamics**

Driving factors analysis and development probability estimation for LULC classes are the second step in patch-generating modelling process. The driver-contribution analysis demonstrates that the importance of explanatory variables varies substantially among LULC classes. This result is central to the rationale for using LEAS: different land-use processes respond to different combinations of environmental and accessibility variables (Figure 3).

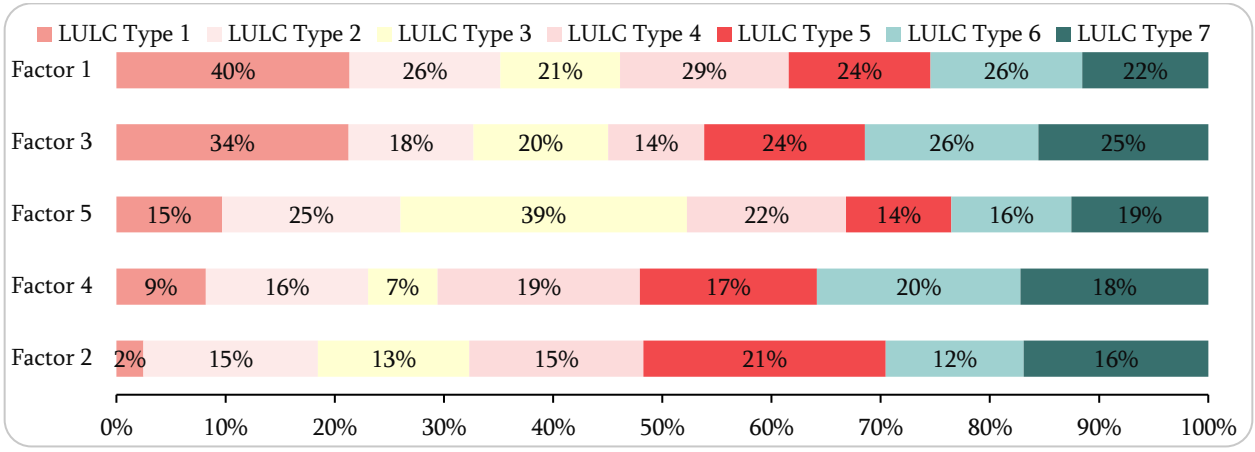

LULC Change Driving Factors:

Factor 1 – DEM

Factor 2 – Distance from gold mining area

Factor 3 - Distance to river

Factor 4 – Distance to roads

Factor 5 – Distance to settlements

LULC Types:

1 – Abandoned area

2 – Built-up area

3 – Forest covered area

4 – Infrastructure

5 – Gold mining area

6 – Secondary vegetation

7 – Shifting cultivation

Figure 3. **Driving-factor contribution (%) by LULC class**

The driver-contribution results indicate that environmental and accessibility variables play complementary roles. Elevation is consistently important across the seven LULC classes, but its contribution varies from 21% to 40%. Distance to rivers ranges from 14% to 34%, indicating that hydrological accessibility or proximity to river networks may be strongly associated with several forms of land expansion. Settlement proximity is especially influential for forest-covered areas and built-up land, whereas road distance contributes relatively strongly to secondary vegetation, infrastructure and shifting cultivation. The distance from gold-mining areas has a more variable contribution and reaches its maximum value for the gold-mining class. This pattern is consistent with the logic of spatial diffusion around existing mining activity. Taken together, the results show that no single variable dominates all land-use transitions. The spatial drivers are class-dependent. This supports the use of a multi-driver machine-learning strategy rather than applying a single distance-based rule to all LULC categories.

Using a land expansion analysis strategy, this study evaluated how planning policies can be directly integrated into land-use change prediction. A comparative assessment of LULC development, specifically focusing on the expansion potential of artisanal and small-scale gold mining (ASGM) in Compagniekreek, was conducted under two distinct scenarios: (1) a baseline scenario reflecting unconstrained historical trends (without policy intervention), and (2) a policy-driven scenario designed to curtail illegal mining expansion. Following the training process, eight Random Forest classifiers were generated, corresponding to the eight land-use types. These classifiers were applied to predict the development potential of each

land-use type for every grid cell. Ultimately, the PLUS model produced eight development potential maps. An example of these maps, showing the gold-mining area development potential under both scenarios, is presented in Figure 4.

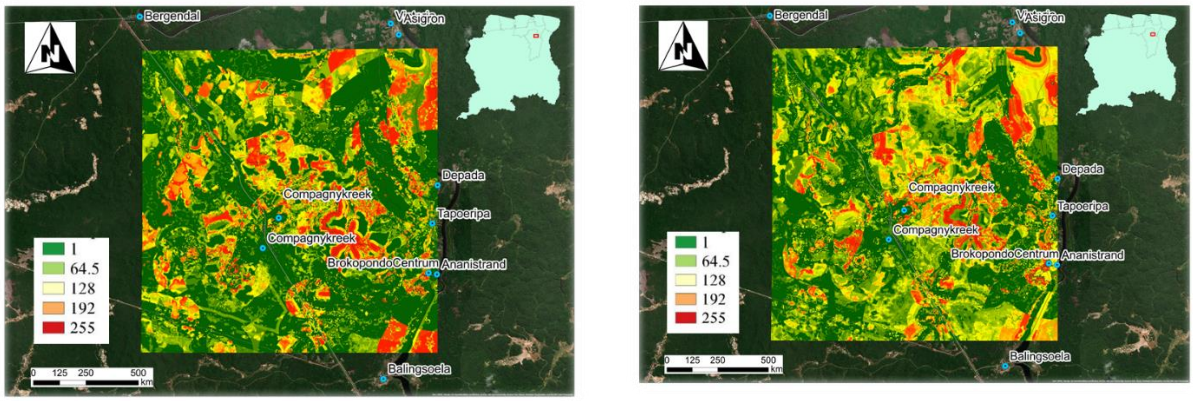

Figure 4. **Spatial distribution of ASGM development potential in Compagniekreek under (a) baseline conditions without policy influence, and (b) a policy-constrained scenario aimed at prohibiting illegal mining**

Probability development maps further were used to train simulation model in CARS module for baseline scenario. Simulation parameters include the land use demand, transition matrix, and neighborhood weights. Land-use demand for the testing phase (model training) is set equal to the observed LULC distribution in the final year of the simulation period (2024) while for future LULC demand prediction, the Markov chain approach implemented in PLUS was applied. Neighborhood weights (0–1) were derived as the ratio of a land-use type's expansion area to total expansion from the land expansion map. Among other simulation parameters patch generating threshold was set as 0.2, expansion coefficient was set as 0.1 and percentage of seeds was set as 0.1.

The validation metrics for the land-use simulation model demonstrate high spatial agreement and strong predictive accuracy (Table 1).

Table 1. **Simulation model validation results**

Validation statistic: Kappa coefficient	Validation statistic: FoM metric
Kappa coefficient value: 0.899	FoM metric value: 0.520
Overall Accuracy: 0.98	Producers' Accuracy: 0.636
	User's Accuracy: 0.719

The overall accuracy reached 0.98, accompanied by a Kappa coefficient of 0.899, indicating near-perfect general agreement between the simulated and observed land-use maps. Because traditional metrics like Kappa can be inflated by high landscape persistence, the model's ability to simulate actual spatial transitions was evaluated using the FoM metric alongside class-specific metrics. The model achieved an FoM of 0.520, which is notably high for cellular automata-based spatial simulations (where values above 0.30 generally reflect acceptable performance). Furthermore, the User's Accuracy (0.719) exceeded the Producer's Accuracy (0.636), indicating that while the model slightly under-predicted total expansion area (omission error of 36.4%), the spatial locations where change was allocated possessed high precision and low commission error (28.1%). Overall, these validation statistics confirm that the model is robust and suitable for projecting future scenario simulations.

Trained model was further used to simulate LULC changes under the both scenarios during next 10 years (Figure 5).

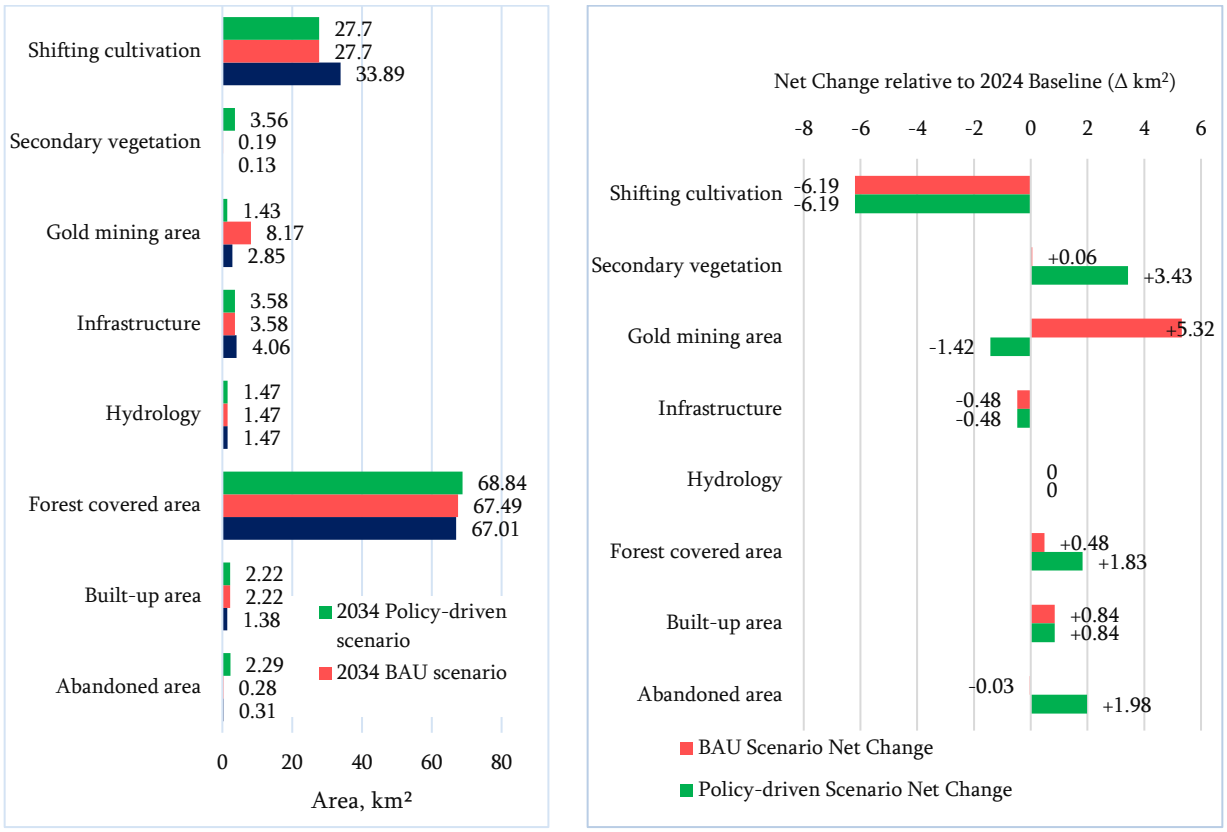

a) Total land area by class b) 10-year net land use dynamic (2024–2034)

Figure 5. **LULC scenario comparison (2024–2034)**

Under the BAU scenario, gold mining continues to expand, increasing by 5.32 km² and reaching 8.17 km² by 2034. In contrast, under the policy-driven scenario, mining expansion is controlled, resulting in a reduction of 1.42 km², with the mining area decreasing to 1.43 km². This restriction creates more opportunity for natural recovery. As a result, secondary vegetation increases by 3.43 km², reaching 3.56 km², while abandoned land increases by 1.98 km², reaching 2.29 km². Under the BAU scenario, these classes show almost no change, with increases of only 0.06 km² for secondary vegetation and a decrease of 0.03 km² for abandoned land. Forest cover also shows a stronger improvement under the policy-driven scenario, increasing by 1.83 km² to 68.84 km², compared with an increase of only 0.48 km² to 67.49 km² under BAU. At the same time, both scenarios show the same changes in shifting cultivation (–6.19 km²), built-up areas (+0.84 km²), and infrastructure (–0.48 km²). This indicates that the policy restrictions mainly affect gold mining, while the general trends in settlement development and other land-use changes remain similar in both scenarios.

Conclusions

The findings show that the PLUS model can be useful for understanding possible future land-use changes and for comparing different land management options in Suriname. The comparison of the two scenarios clearly shows that control of illegal gold mining can reduce pressure on forest areas and create better conditions for natural recovery of the landscape. In this way, scenario-based LULC modelling can be considered a useful tool for environmental planning, monitoring, and land management in Brokopondo and other similar areas of the Guiana Shield. In future studies, it would be useful to include more socio-economic and environmental factors and to apply the model in other parts of Suriname. This can help to improve the model and make it more useful for land-use planning at the national level.

References

1. Asif, M., Kazmi, J., Tariq, A., Zhao, N., Guluzade, R., Soufan, W., Almutairi, Kh., El Sabagh, A., & Aslam, M., (2023), Modelling of land use and land cover changes and prediction using CA-Markov and Random Forest, Geocarto International, 38(1).

2. Dezécache, C., Salles, J. M., Vieilledent, G., & Hérault, B. (2017). Moving forward, looking back: historical determinants and future scenarios of deforestation in the Guiana Shield. Regional Environmental Change, 17(8), 2329–2340.

3. Gardi, C., Angelini, M., Barceló, S., Comerma, J., Cruz Gaistardo, C. and all (2015). Soil Atlas of Latin America and the Caribbean. European Commission, Luxembourg, 176.

4. Gharaibeh, A., Shaamala, A., Obeidat, R., Al-Kofahi, S. (2020). Improving land-use change modelling by integrating ANN with cellular automata-Markov chain model. Heliyon, 6.

5. Kafy, A.-A., Naim, M. d. N. H., Subramanyam, G., Faisal, A.-A., Ahmed, N. U., al Rakib, A., Kona, M. A., Sattar, G. S. (2021). Cellular Automata approach in dynamic modelling of land cover changes using RapidEye images in Dhaka, Bangladesh. Environmental Challenges, 4, 100084.

6. Liang, X.; Guan, Q.; Clarke, K.C.; Liu, S.; Wang, B.; Yao, Y. (2021). Understanding the Drivers of Sustainable Land Expansion Using a Patch-Generating Land Use Simulation (PLUS) Model: A Case Study in Wuhan, China. Computers, Environment and Urban Systems, 85, 101569.

7. Mohamed, A., Worku, H. (2020). Simulating urban land use and cover dynamics using cellular automata and Markov chain approach in Addis Ababa and the surroundings. Urban Climate, 31, 100545.

8. Morales, M., Maturana, F., Escolano, S., & Peña-Cortés, F. (2025). Formulation of Urban Growth Scenarios for Middle-Sized Cities Towards Metropolization: The Case of Puerto Montt, Los Lagos Region. Urban Science, 9(5), 165.

9. Muhammad, R., Zhang, W., Abbas, Z., Guo, F., Gwiazdzinski L. (2021). Spatiotemporal change analysis and prediction of future land use and land cover changes using QGIS MOLUSCE plugin and remote sensing big data: A case study of Linyi, China. Land, 11(3), 419.

10. Myslyva, T., Huisden, C. M., Mroz, M., Tsuman, N., Bilyavskyi, Y. (2025). Hybrid modelling approaches for land use/land cover change prediction and carbon dynamics in Marowijne, Suriname. Scientific Papers. Series E. Land Reclamation, Earth Observation and Surveying, Environmental Engineering, XIV, 620–642.

11. Stichting voor Bosbeheer en Bostoezicht (SBB). (2023). Gonini: National Land Monitoring System Geoportal. Foundation for Forest Management and Production Control. https://gonini.org

12. Sun Q, Huang L, Meng H, Chi L, Wu J and Zhou X (2025) Review of simulations on land use change: a methodology based on bibliometric analysis. Frontiers in Sustainable Food Systems, 9:1548565.

13. van Ommeren-Myslyva, T., Satnarain, U., Wesenhagen, F. (2024). Hybrid modelling approach for land use change prediction and land management in the Coronie district of Suriname. South Asian Journal of Management Research, 14(4), 388–406.

14. Yeh, C.-K., Liaw, S.-C. (2021). Applying spatial autocorrelation and logistic regression to analyze land cover change trajectory in a forested watershed. Terrestrial, Atmospheric and Oceanic Sciences, 32, 35–52.

საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიასა და საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას (1918–1921) შორის ინსტიტუციური ურთიერთობები და სამართლებრივი ანალიზი
Institutional Relations and Legal Analysis Between the Georgian Orthodox Church and the Democratic Republic of Georgia (1918–1921)

ნიკოლოზ წერეთელი
აღმოსავლეთ ევროპის უნივერსიტეტი სამართლის დოქტორანტი
Nikoloz Tsereteli
East European University PhD Candidate

აბსტრაქტი. ნაშრომი იკვლევს საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიასა და საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას შორის ინსტიტუციურ და სამართლებრივ ურთიერთობებს 1918–1921 წლებში. კვლევა მიმოიხილავს 1918 წლის დამოუკიდებლობის აქტის ისტორიულ-სამართლებრივ მნიშვნელობას, ეკლესიის ავტოკეფალური მოძრაობის როლს ეროვნული თვითგამორკვევის პროცესში, საკონსტიტუციო კომისიის საქმიანობასა და სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობის კონსტიტუციურ საფუძვლებს. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა სარწმუნოებრივი ნეიტრალიტეტის, რელიგიის თავისუფლებისა და ეკლესიის სახელმწიფოსგან განცალკევების პრინციპებს. კვლევა ასკვნის, რომ აღნიშნულმა პროცესებმა მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა ქართული კონსტიტუციონალიზმისა და თანამედროვე სახელმწიფოებრივი განვითარების ფორმირებაზე.

საკვანძო სიტყვები: საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა; საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია; ავტოკეფალია; დამოუკიდებლობის აქტი; ეროვნული თვითგამორკვევა; საკონსტიტუციო კომისია; კონსტიტუციონალიზმი; სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობა; სარწმუნოებრივი ნეიტრალიტეტი; რელიგიის თავისუფლება; სეკულარული სახელმწიფო; სამართლებრივი სახელმწიფო.

Abstract: This paper examines the institutional and legal relations between the Georgian Orthodox Church and the Democratic Republic of Georgia during 1918–1921. The study analyzes the historical and legal significance of the Act of Independence of May 26, 1918, the role of the Church's autocephalous movement in the process of national self-determination, the activities of the Constitutional Commission, and the constitutional foundations of church-state relations. Particular attention is paid to the principles of religious neutrality, freedom of religion, and the separation of church and state. The research concludes that these processes significantly contributed to the development of Georgian constitutionalism and the formation of modern Georgian statehood.

Keywords: Democratic Republic of Georgia; Georgian Orthodox Church; Autocephaly; Act of Independence; National Self-Determination; Constitutional Commission; Constitutionalism; Church–State Relations; Religious Neutrality; Freedom of Religion; Secular State; Rule of Law.

I. შესავალი

1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტს თანამედროვე საქართველოს ისტორიულ და სამართლებრივ განვითარებაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება, ვინაიდან მან დააგვირგვინა XIX საუკუნის ბოლოდან დაწყებული ეროვნული თვითშეგნების, სახელმწიფოებრივი აზროვნებისა და პოლიტიკური ბრძოლის პროცესი.[172]

ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენას წინ უძღოდა რამდენიმე ფუნდამენტური მნიშვნელობის მოვლენა, რომელთა შორის გამორჩეული ადგილი უკავია საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენასა და პირველი ქართული უნივერსიტეტის დაარსებას.[173] აღნიშნული მოვლენები ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად ვერ განიხილება, ვინაიდან ისინი ერთიან ეროვნულ-პოლიტიკურ და კულტურულ პროცესს

[172] „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ. 13 თებერვალი ; ვრცლად იხ: „ერთადერთი ნამდვილი და მაღალი ფორმა ხალხური მმართველობის, შეთანხმებული ხალხის ინტერესებთან და მის ცხოველმყოფელ სახელმწიფოებრივ ნებისყოფასთან“.

[173] პავლიაშვილი ქ., საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია 1917-1921 წლებში, თბილისი, 2000, 145.

წარმოადგენდა, რომელიც მიზნად ისახავდა ქართველი ერის სულიერი, ინტელექტუალური და სახელმწიფოებრივი საფუძვლების განმტკიცებას.[174]

ხაზგასასმელია, რომ ქართული ეკლესიის ავტოკეფალური მოძრაობის ლიდერები, ნებით თუ უნებლიეთ, საქართველოს პოლიტიკური დამოუკიდებლობისთვის ბრძოლაშიც მონაწილეობდნენ, რადგან ეკლესიის ავტოკეფალია აღიქმებოდა როგორც ეროვნული თვითმყოფადობისა და პოლიტიკური ემანსიპაციის აუცილებელი წინაპირობა.[175]

შემთხვევითი არ არის, რომ ილია ჭავჭავაძემ ქრისტიანობის განსაკუთრებულ როლში არა მხოლოდ სარწმუნოებრივი, არამედ ეროვნული და პოლიტიკური საფუძველიც დაინახა, რადგან მისთვის ეკლესია წარმოადგენდა იმ ინსტიტუციას, რომელიც ისტორიულად იცავდა ქართველი ერის სახელმწიფოებრივ იდენტობასა და საზოგადოებრივ ერთიანობას.[176]

ხაზგასასმელია, რომ 1918 წლის 26 მაისს მიღებული საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტი წარმოადგენს არა მხოლოდ ეროვნული სახელმწიფოებრიობის აღდგენის სიმბოლურ გამოხატულებას, არამედ მნიშვნელოვან სამართლებრივ დოკუმენტს, რომელმაც საფუძველი ჩაუყარა თანამედროვე ქართული კონსტიტუციონალიზმის განვითარებას.[177] აღნიშნული აქტი უნდა განიხილებოდეს როგორც ისტორიულ-პოლიტიკური კონტექსტის პროდუქტი და, ამავდროულად, როგორც სამართლებრივი ნების ფორმალიზებული გამოვლინება, რომელიც ეფუძნებოდა ხალხის სუვერენიტეტის იდეას და თვითგამორკვევის პრინციპს.[178]

დამოუკიდებლობის აქტის სამართლებრივი მნიშვნელობა სცილდება მის დეკლარაციულ ხასიათს და მოიცავს სახელმწიფო ხელისუფლების ლეგიტიმაციის, სამართლებრივი უწყვეტობისა და საერთაშორისო სამართალში სუბიექტობის საკითხებს.[179] სწორედ ამ ასპექტების გაანალიზება იძლევა შესაძლებლობას, შეფასდეს აქტის ადგილი საქართველოს სამართლებრივი ისტორიის სისტემაში.

დამოუკიდებლობის აქტის მიღება უკავშირდება რუსეთის იმპერიის დაშლის პროცესს და 1917 წლის რევოლუციური მოვლენების შედეგად შექმნილ ძალაუფლების ვაკუუმს. ამ პირობებში კავკასიაში ჩამოყალიბებული დროებითი მმართველობითი სტრუქტურები ვერ უზრუნველყოფდნენ სტაბილურ სამართლებრივ წესრიგს. ტრანსკავკასიის სეიმის დაშლის შემდეგ საქართველოს პოლიტიკურმა ელიტამ აირჩია დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრივი განვითარების გზა.[180]

---

[174] ბენდიანიშვილი, ა. – საქართველოს ,,ავტოკეფალისტთა საზოგადოების...“ მიზნები და საქმიანობა, წგ–ში: რუსული კოლონიალიზმი საქართველოში. – თბილისი, 2008. – 351–353.

[175] ბერიძე, ნ., ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის ისტორიიდან, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია (მასალები), ხულო–დიდაჭარა, 2010, 30–35.

[176] ი. ჭავჭავაძე, თხზულებანი, ტ. I, 213. “საქართველოს ეკლესია ყოველთვის თავდადებით პატრონობდა ჩვენს ერს და დიდებას ჩვენის ერისას დავიწყებას არ აძლევდა” ვრცლად იხ: ბადრიძე, შ., ილია ჭავჭავაძე და ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი; ჯვარი ვაზისა, 1987, N1, 45–47.

[177] მაცაბერიძე მ., 1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტი, საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის საფუძველი, *პარლამენტარიზმის კვლევები*, № 1 (თბილისი: ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2021), 44–46;

[178] სცსსა, ფ.1833, აღწ.1, საქ. 859, ფურც.139. როგორც გიორგი გვაზავა მიიჩნევდა, *„დამოუკიდებლობის აქტი არის დაბადება ჩვენი სახელმწიფოსი, იგი უნდა მი-ვიღოთ, როგორც შესავალი კონსტიტუციისა, რადგან ეს არის ფაქ-ტი, რომლის შემდეგაც მომდინარეობს, მოსჩქეფს ჩვენი უფლებანი, რასაკვირველია ეს უნდა ედგას სათავეში ჩვენს კონსტიტუციას“.*

[179] საქართველოს რესპუბლიკა, 1920, 1 თებერვალი.

[180] „მოქალაქენო, აქ თქვენ დღეს მოწმენი იყავით ერთ ისტორიულ ამბისა: დღეს თქვენ აქ მოწამე იყავით ერთი ისტორიულისა და ამავე დროს ტრაგიკული აქტის. ამ დარბაზში მოკვდა ერთი სახელმწიფო და აი ახლა ამავე დარბაზში ეყრება საფუძველი მეორე სახელმწიფოს“- ნოე ჟორდანიას სიტყვა გაზეთი ,,საქართველო“, 1918 წლის 28 მაისს.

დამოუკიდებლობის აქტის ანალიზისას მნიშვნელოვანია სამართლებრივი უწყვეტობის საკითხი. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველო XIX საუკუნის დასაწყისში დაკარგა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა, 1918 წლის აქტი არ განიხილავს სახელმწიფოს შექმნას „ნულიდან". იგი მეტწილად ეფუძნება ისტორიული სახელმწიფოებრიობის აღდგენის კონცეფციას.[181]

ეს მიდგომა მნიშვნელოვან როლს ასრულებს სამართლებრივი მემკვიდრეობის დოქტრინის თვალსაზრისით და შემდგომში აისახა როგორც 1991 წლის დამოუკიდებლობის აღდგენაზე, ისე საქართველოს თანამედროვე კონსტიტუციურ თვითშეგნებაზე.[182]

1918 წლის დამოუკიდებლობის აქტმა საფუძველი ჩაუყარა 1921 წლის კონსტიტუციის მიღებას, რომელიც ერთ-ერთ ყველაზე პროგრესულ დოკუმენტად ითვლება იმდროინდელ ევროპულ კონსტიტუციურ სივრცეში. დამოუკიდებლობის აქტში დეკლარირებული პრინციპები — დემოკრატია, უფლებათა დაცვა, სამართლის უზენაესობა — განვითარდა და დაკონკრეტდა კონსტიტუციურ ნორმებში.[183]

ამგვარად, დამოუკიდებლობის აქტი უნდა განიხილებოდეს როგორც კონსტიტუციური განვითარების საწყისი ეტაპი და არა მხოლოდ პოლიტიკური ბრძოლის ლოგიკური შედეგი.[184]

II. საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალური მოძრაობა როგორც ეროვნული თვითგამორკვევის სამართლებრივი წინაპირობა

ქართული ეკლესიის ავტოკეფალური მოძრაობა ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში დაიწყო, რომლის სათავეშიც ილია ჭავჭავაძე იდგა. ამ მოძრაობაში აქტიურად იყვნენ ჩართული აკაკი წერეთელი,[185] იაკობ გოგებაშვილი, ნიკო მარი, ივანე ჯავახიშვილი და ზურაბ ავალიშვილი.[186] ქართული ეროვნული-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მთავარმა ლიდერმა, ილია ჭავჭავაძემ, 1905 წელს მონაწილეობა მიიღო სამღვდელოების კრებაში, რომელიც საქართველოს ეკლესიის ავტონომიის საკითხს ეძღვნებოდა. აღნიშნულ კრებას თავად ილია ჭავჭავაძე ხელმძღვანელობდა და სწორედ ამ შეხვედრაზე იქნა საჯაროდ და მკაფიოდ დაყენებული საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის საკითხი.[187] ავტოკეფალურ მოძრაობაში ილიამ აქტიურად ჩართო ახალგაზრდა და განათლებული სასულიერო პირები, მათ შორის ლეონიდე ოქროპირიძე, ამბროსი ხელაია, კირიონ საძაგლიშვილი და კალისტრატე ცინცაძე. აღნიშნულმა ჯგუფმა ჯერ ქართულ, ხოლო შემდეგ რუსულ პრესაში დაიწყო პოლემიკური შინაარსის სტატიების გამოქვეყნება, რომლებიც საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის პრობლემატიკას ეხებოდა. განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს კალისტრატე ცინცაძის მიერ 1894 წელს ჟურნალ „პატერში" გამოქვეყნებული სტატია „საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია", სადაც მკაფიოდ იყო ნაჩვენები ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის ისტორიული საფუძვლები და რუსეთის

[181] მაცაბერიძე მ., საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტი: იდეოლოგიური კონტექსტი, პოლიტიკა 2025, ტომი 9, N 4, გვ. 3-4.

[182] გეგენავა დ., საქართველოს პირველი კონსტიტუცია: მითებსა და სინამდვილეს შორის, ჟურნალი „საკონსტიტუციო სამართლის ჟურნალი" (JCL), № 1-2, 2021, გვ. 106

[183] ხეცურიანი ჯ., სახელმწიფო მმართველობის ფორმები და მონარქიის აღდგენის პერსპექტივები საქართველოში, წიგნში: ძიებანი ქართულ სამართალმცოდნეობაში, თბილისი, 2011, 35.

[184] მაცაბერიძე მ., 1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტი, 49.

[185] ვრცლად იხ. ბუბულაშვილი, ე., აკაკი წერეთელი და საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის ზოგიერთი საკითხი, რელიგია. – 2011. – N2. – გვ.29–37.

[186] ჯვარი ვაზისა, 1987, #1, გვ. 47;

[187] ვარდოსანიძე ს., საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ავტოკეფალური ეკლესიის ისტორია, თბილისი-სტოქჰოლმი, 2025, 169

ხელისუფლების უკანონო ქმედებები, მათ შორის ავტოკეფალიის გაუქმება საეკლესიო კანონიკის დარღვევით.[188]

აღნიშნულ პუბლიკაციას ფართო საზოგადოებრივი გამოხმაურება მოჰყვა.[189] წერილმა იმდენად დიდი რეზონანსი გამოიწვია, რომ იმდროინდელმა ეგზარქოსმა მოითხოვა ახალი სტატიის გამოქვეყნება, რომელშიც აღნიშნული იქნებოდა, თითქოს საქართველოს ეკლესიას არასოდეს ჰქონია ავტოკეფალია. დეკანოზმა კალისტრატე ცინცაძემ აღნიშნული მოთხოვნის შესრულებაზე უარი განაცხადა.[190]

1917 წლის მარტში ავტოკეფალიის აღდგენა გარდა საეკლესიო ისტორიაში განვითარებული მოვლენისა, წარმოადგენდა ეროვნულ თვითგამორკვევასთან მჭიდროდ დაკავშირებული სამართლებრივ-ინსტიტუციურ პროცესს.[191] ეკლესია ამ პერიოდამდე და ამ პერიოდის განმავლობაში იყო ერთ-ერთი ყველაზე მყარად ორგანიზებული საზოგადოებრივი ინსტიტუტი, რომელსაც საკუთარი ნორმატიული წესრიგი, იერარქიული მმართველობა და წარმომადგენლობითი ფორმები გააჩნდა;[192] ამიტომ ავტოკეფალიის მოთხოვნა რეალურად გულისხმობდა გადაწყვეტილების მიღების ცენტრის „გარედან" „შიგნით" გადმოტანას, რაც თვითმმართველობის სამართლებრივ პრაქტიკას ამკვიდრებდა.

ამავე დროს, თუ ავტოკეფალიის აღდგენას თვითგამორკვევის უფრო ფართო კონცეფციის ფონზე განვიხილავთ, ვხედავთ, რომ თვითგამორკვევა საერთაშორისო სამართალში მხოლოდ დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შექმნას არ ნიშნავს: დოქტრინა ხაზს უსვამს, რომ თვითგამორკვევის სუბიექტი (ხალხი) უფლებამოსილია, განსაზღვროს პოლიტიკური სტატუსი და განავითაროს კულტურული-სოციალური ყოფა; ამ ჩარჩოში კი „შიდა თვითგამორკვევა" შეიძლება გამოიხატოს ინსტიტუციური ავტონომიით, თვითმმართველობითი მოწყობითა და წარმომადგენლობითი პროცესებითაც.[193] ასეთ შემთხვევაში ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა შეიძლება შეფასდეს როგორც შიდა თვითგამორკვევის ისტორიული ფორმა, რომელმაც ეროვნული ერთობის იდეას სამართლებრივ-ორგანიზაციული სახე მისცა და პოლიტიკური დამოუკიდებლობის ლეგიტიმაციისთვის ნიადაგი მოამზადა.[194]

ამ მხრივ საინტერესოა საერთაშორისო გამოცდილებაც. მაგალითად, ფინეთში, დამოუკიდებლობის შემდეგ, ახალი პოლიტიკური ელიტა სახელმწიფოებრივი იდენტობის კონსტრუქციაში ლუთერანული ეკლესიის და მემკვიდრეობითი ინსტიტუტების როლს მნიშვნელოვნად იყენებდა; კვლევა აღწერს, როგორ განიხილებოდა ეკლესია და კონსტიტუციური ტრადიცია „ეროვნული პროექტის" გამამტკიცებელ საფუძვლად.[195] ამავე ქვეყანაში მართლმადიდებელმა ინსტიტუტმა 1918 წლიდან რუსული ეკლესიისგან გამოყოფის პროცესი დაიწყო და საბოლოოდ ავტონომიური სტატუსი მიიღო, რაც სამართლებრივად გამყარებულ განსაკუთრებულ პოზიციას უკავშირდებოდა.[196] პოლონეთის მაგალითზე კი კვლევა მიუთითებს,

---

[188] კალისტრატე ცინცაძის მიერ 1894 წელს ჟურნალ „პატერში" გამოქვეყნებული სტატია საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია

[189] ვარდოსანიძე ს., საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ავტოკეფალური ეკლესიის ისტორია, თბილისი-სტოქჰოლმი, 2025, 198

[190] ვარდოსანიძე ს., საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ავტოკეფალური ეკლესიის ისტორია, თბილისი-სტოქჰოლმი, 2025, 199

[191] პავლიაშვილი ქ., საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია 1917-1921 წლებში, თბილისი, 2000, 145

[192] 1917 წლის 9–17 სექტემბრის საეკლესიო კრების შედეგად დადგენილი ეკლესიის მართვა-გამგეობის დებულება

[193] International IDEA, *Self-determination* (Constitution Brief, September 2018), 2–3.

[194] არაბიძე, ი. – ,,განახლების მოძრაობა" და საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია. // კლიო. – 2005. –N28. – გვ.132–144.

[195] Pasi Ihalainen, "The Lutheran National Community in 18th- and 19th-Century Finland," *Redescriptions* 9 (2005): 90–91.

[196] Tuomas Martikainen, "New Orthodox Immigration in Finland," *Nordic Journal of Religion and Society* 18, no. 2 (2005): 121.

რომ დაყოფების (1795–1918) პერიოდში ეროვნული იდენტობა ძლიერად შეერწყა კათოლიკურ იდენტობას, და დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ ეკლესიის დომინანტური სოციალური ადგილი კვლავ აშკარა გახდა.[197] ეს პარალელები ცხად ყოფს, რომ როდესაც ეროვნული თვითგამორკვევა პოლიტიკურ კრიზისთან ერთად მიმდინარეობს, ძლიერ ინსტიტუტებს (მათ შორის ეკლესიას) შეუძლია იქცეს სამართლებრივი ავტონომიისა და ლეგიტიმაციის „სავარჯიშო სივრცედ".

III.საკონსტიტუციო კომისიის შექმნა და მისი სამართლებრივი მანდატი

საკონსტიტუციო კომისიის საქმიანობა თავიდანვე ატარებდა სამართლებრივად კონცეპტუალურ ხასიათს. კომისიის პირველი სხდომა გაიმართა 1918 წლის 7 ივნისს, რომელზეც ჩამოყალიბდა მისი ორგანიზაციული სტრუქტურა და განისაზღვრა კონსტიტუციის პროექტზე მუშაობის ზოგადი სამართლებრივი ჩარჩო. კომისიის შემადგენლობა აერთიანებდა სხვადასხვა პოლიტიკური და იდეოლოგიური მიმდინარეობის წარმომადგენლებს, რაც უზრუნველყოფდა კონსტიტუციური ნორმების პლურალისტურ და კომპრომისულ დამუშავებას.[198]

1918 წლის 6 ივლისის სხდომაზე მიღებული იქნა პრინციპული გადაწყვეტილება კომისიის საქმიანობაში სამართლის დარგის სპეციალისტთა ჩართვის შესახებ. ამ ნაბიჯს ჰქონდა მკაფიო სამართლებრივი ლოგიკა — კონსტიტუციის პროექტის შემუშავება საჭიროებდა არა მხოლოდ პოლიტიკური ნებას, არამედ დოქტრინულად გამართულ იურიდიულ ანალიზს.[199] ამ მიზნით სხდომებზე მიიწვიეს გიორგი ნანეიშვილი, ლაზარე შურღაია, ივანე ზურაბიშვილი და იური ფაღავა.[200] განსაკუთრებით აღსანიშნავია გიორგი ნანეიშვილის როლი, რომელმაც კონსტიტუციის პროექტში მნიშვნელოვანი სამართლებრივი ინსტიტუტების ჩამოყალიბებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღო.[201]

საკონსტიტუციო კომისიის თავდაპირველი შემადგენლობა ასახავდა იმდროინდელ წარმომადგენლობით პრინციპს და მოიცავდა როგორც პარტიულ, ისე უპარტიო წევრებს. კომისიის შემადგენლობის შესახებ ინფორმაციის გამოქვეყნება პრესაში ადასტურებს პროცესის საჯაროობასა და სამართლებრივ ლეგიტიმაციას.[202]

კომისიის მუშაობის მიმდინარეობისას გამოიკვეთა მისი პერსონალური შემადგენლობის კორექტირების აუცილებლობა, რაც განპირობებული იყო ცალკეული წევრების მიერ სხვა სახელმწიფოებრივი ფუნქციების შესრულებით ან საზღვარგარეთ ყოფნით. აღნიშნულ ვითარებაში განხორციელებული ცვლილებები მიზნად ისახავდა კომისიის უწყვეტი ფუნქციონირების უზრუნველყოფას და მისთვის დაკისრებული კონსტიტუციური ამოცანის შესრულებას.[203]

1919 წლის დასაწყისისთვის ჩამოყალიბდა საკონსტიტუციო კომისიის საბოლოო სამუშაო შემადგენლობა, რომელიც აერთიანებდა როგორც გადაწყვეტილების მიმღებ წევრებს, ისე

[197] Dariusz Wadowski, "Religion and Religiosity in Contemporary Poland," *Central European Journal of Contemporary Religion* 1 (2019): 37.

[198] საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფ. 1833, ანაწ. 1, ს1 აქ. 191.

[199] პაპაშვილი თ., საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სასამართლო სისტემა, ძირითადი სამართლებრივი ასპექტები, კრებულში: საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა და 1921 წლის კონსტიტუცია, თბილისი, 2013, 99.

[200] სცსსა, ფ. 1833, ანაწ. 1, საქ. 191, ფურც. 145.

[201] გეგენავა დ., „საქართველოს პირველი კონსტიტუცია: მითებსა და სინამდვილეს შორის", საკონსტიტუციო სამართლის ჟურნალი (JCL), № 1-2, 2021, გვ. 106.

[202] „სახალხო საქმე", 11 ივნისი, 1918.

[203] სცსსა, ფ. 1833, ანაწ. 1, საქ. 191, ფურც. 145.

დამხმარე იურიდიულ პერსონალს.[204] ეს სტრუქტურა უზრუნველყოფდა კონსტიტუციის პროექტის როგორც ნორმატიულ-ტექნიკურ, ისე კონცეპტუალურ დამუშავებას.

კომისიის საქმიანობის ერთ-ერთ არსებით მიმართულებას წარმოადგენდა კონსტიტუციური სამართლისა და სახელმწიფო თეორიის შესაბამისი ლიტერატურის მოძიება და გამოყენება.[205] ამ პროცესს ჰქონდა მკაფიოდ გამოხატული სამართლებრივი მიზანი — კონსტიტუციის პროექტის შედგენა უნდა ეფუძნებოდა შედარებით-სამართლებრივ ანალიზს და საერთაშორისო გამოცდილების გათვალისწინებას.[206]

გამოყენებული ლიტერატურა მოიცავდა მოქმედი კონსტიტუციების ტექსტებს, კონსტიტუციური სამართლის კლასიკურ ნაშრომებსა და პარლამენტარიზმის თეორიულ კვლევებს, რაც მიუთითებს სამართლებრივი არგუმენტაციის მაღალი დონისკენ სწრაფვაზე.[207]

საკონსტიტუციო კომისიის შიდა დისკუსიებში მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა მისი საქმიანობის სამართლებრივი ბუნების განსაზღვრას. გამოიკვეთა პოზიცია, რომლის მიხედვითაც კომისიას უნდა ემუშავა აკადემიური ავტონომიის პირობებში და შეემუშავებინა სრულყოფილი კონსტიტუციური პროექტი, რომელიც დამოუკიდებლად წარმოადგენდა ნორმატიულ მოდელს, განურჩევლად მისი შემდგომი საკანონმდებლო ბედისა.[208] აღნიშნული მიდგომა სრულად შეესაბამებოდა კონტინენტური სამართლის ტრადიციაში კონსტიტუციის, როგორც უმაღლესი იურიდიული აქტის აღქმას.

კომისიის კომპეტენციის საკითხი განსაკუთრებული სიმწვავით დადგა აღმასრულებელ ხელისუფლებასთან ურთიერთობის კონტექსტში. 1918 წლის ოქტომბერში მიღებული იქნა პრინციპული დადგენილება, რომლის თანახმადაც საკონსტიტუციო კომისია კანონპროექტებს ამზადებდა მხოლოდ ეროვნული საბჭოს მიერ მინიჭებული მანდატის ფარგლებში და არ ექვემდებარებოდა მთავრობის უშუალო დავალებებს.[209] ეს პოზიცია არსებითად ასახავდა ხელისუფლების განაწილების პრინციპის კონსტიტუციურ გაგებას და კომისიის ინსტიტუციურ დამოუკიდებლობას.

სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობის რეგულირება წარმოადგენდა საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის პროექტის ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან და სენსიტიურ სამართლებრივ საკითხს. აღნიშნული პრობლემა უშუალოდ უკავშირდებოდა როგორც სეკულარული სახელმწიფოს კონცეფციის დანერგვას, ისე საქართველოს ისტორიულ რეალობას, რომელშიც ეკლესია საუკუნეების განმავლობაში წარმოადგენდა არა მხოლოდ სარწმუნოებრივ, არამედ ეროვნულ-საზოგადოებრივ ინსტიტუტს.

საკონსტიტუციო კომისიაში საკითხის განხილვისას გამოიკვეთა განსხვავებული მიდგომები კონსტიტუციური ნორმების დეტალიზაციის დასაშვებ ფარგლებთან დაკავშირებით.[210] დისკუსიის შედეგად უპირატესობა მიენიჭა ისეთ სამართლებრივ მოდელს, რომელიც კონსტიტუციის დონეზე ამყარებდა ზოგად პრინციპებს და თავიდან იცილებდა ზედმეტ კაზუისტიკას, რაც მომავალში შესაძლო სამართლებრივ წინააღმდეგობებს წარმოშობდა.

---

[204] მაცაბერიძე მ., საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია, საქართველოს დამოუკიდებლობის სიმბოლო, საკონსტიტუციო სამართლის ჟურნალი (JCL), № 1-2, 2021, 82.

[205] ინასარიძე კ., პატარა „ოქროს ხანა“, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა 1918-1921, რადიო-დოკუმენტაცია (მიუწხენი), 1984, გვ. 254-255. (ციტირებულია: მალხაზ მაცაბერიძე, „საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია – საქართველოს დამოუკიდებლობის სიმბოლო“, 2021, გვ. 83).

[206] სცსსა, ფ. 1833, ანაწ. 1, საქ. 191, ფურც. 147.

[207] ქანთარია ბ., ხელისუფლების განაწილების დოქტრინა და საქართველოს პირველი კონსტიტუცია, კრებულში: საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა და 1921 წლის კონსტიტუცია, თბილისი, 2013, 8-9.

[208] სცსსა, ფ. 1833, ანაწ. 1, საქ. 191, ფურც. 145–146.

[209] სცსსა, ფ. 1836, ანაწ. 1, საქ. 201, ფურც. 77; ფურც. 34.

[210] სცსსა, ფ. 1833, ანაწ. 1, საქ. 191, ფურც. 155.

IV.სარწმუნოებრივი ნეიტრალიტეტი და ეკლესიის სახელმწიფოსგან განცალკევების პრინციპი

საბოლოოდ მიღებული დებულებები ეფუძნებოდა სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთდამოუკიდებლობის, სარწმუნოებრივი ნეიტრალიტეტისა და რელიგიური ნიშნით დისკრიმინაციის დაუშვებლობის პრინციპებს. კონსტიტუციური რეგულირების მიზანს წარმოადგენდა ისეთი სამართლებრივი ჩარჩოს შექმნა, რომელიც უზრუნველყოფდა მოქალაქეთა სინდისისა და რელიგიის თავისუფლებას და ამავე დროს გამორიცხავდა სახელმწიფოს მხრიდან რომელიმე სარწმუნოების პრივილეგირებულ მდგომარეობაში ჩაყენებას.[211]

ეკლესიის დაფინანსების საკითხთან დაკავშირებით საკონსტიტუციო კომისიამ დაადგინა, რომ სახელმწიფო და ადგილობრივი თვითმმართველობები მოკლებული უნდა ყოფილიყვნენ რელიგიური ორგანიზაციების სუბსიდირების უფლებას. აღნიშნული მიდგომა სამართლებრივად გამომდინარეობდა სეკულარული სახელმწიფოს კონსტიტუციური კონცეფციიდან[212] და ემყარებოდა საჯარო ფინანსების ნეიტრალური გამოყენების პრინციპს.

ყურადღებას იპყრობს დებულება აფხაზეთის სახალხო საბჭოს არჩევნების შესახებ, რომელიც მიღებულ იქნა საქართველოს ეროვნული საბჭოსა და საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის მიერ 1918 წლის 27 დეკემბერს. აღნიშნული დოკუმენტის მე-80 პუნქტის თანახმად, ეკლესიებსა და ღვთისმსახურების შესასრულებელ სხვა ადგილებში საარჩევნო აგიტაცია, როგორც ქადაგების, ისე სიტყვიერი ან წერილობითი მოწოდების ფორმით, აკრძალულია ყველასათვის. აღნიშნული აკრძალვის დარღვევა ითვალისწინებდა სანქციას — სატუსაღოში დამწყვდევას არა უმეტეს ექვსი თვის ვადით.[213]

აღნიშნული რეგულაცია ასახავს სახელმწიფოს მცდელობას, მკაფიოდ გაემიჯნა რელიგიური სივრცე პოლიტიკური პროცესებისაგან და უზრუნველეყო არჩევნების თავისუფალი და მიუკერძოებელი ხასიათი.

1919 წლის 24 თებერვალს გამართულ საქართველოს საკონსტიტუციო კომისიის სხდომას ესწრებოდნენ ს. ჯაფარიძე, პ. საყვარელიძე, ნ. ჩხეიძე, კ. მაყაშვილი, ნ. ნათაძე, ს. კედია და რ. არსენიძე. სხდომის მუშაობაში მონაწილეობდნენ აგრეთვე დამხმარე პირები: მ. ნანეიშვილი, კ. მიქელაძე და დ. ჩიქოვანი. სხდომას თავმჯდომარეობდა ს. ჯაფარიძე, მდივნის ფუნქციას ასრულებდა ქ. მ. ჩხეიძე.[214] სხდომის მთავარ საკითხად განიხილებოდა მ. ნანეიშვილის მიერ მომზადებული დებულების პროექტი, რომელიც ეხებოდა სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობას. თავმჯდომარემ სხდომის დასაწყისში მიმოიხილა სხვა ქვეყნების გამოცდილება აღნიშნულ სფეროში. განსაკუთრებით იქნა განხილული ამერიკის შეერთებული შტატებისა და საფრანგეთის მოდელები. აღინიშნა, რომ ამერიკული მიდგომა სახელმწიფო და ეკლესიის ურთიერთობის საკითხს ზოგადი პრინციპების დონეზე აწესრიგებს, კერძოდ: სახელმწიფოს ეკრძალება რომელიმე სარწმუნოების აღიარება ან დაკანონება, ხოლო მოქალაქის რელიგიური კუთვნილება ვერ იქნება სახელმწიფო სამსახურში დაშვების შემზღუდავი საფუძველი. საფრანგეთის მაგალითზე კი ხაზი გაესვა ეკლესიის სახელმწიფო დაფინანსების სრული უარყოფის პრინციპს, თუმცა პრაქტიკაში დაშვებულია სახელმწიფოს მხრიდან კონკრეტული სერვისების დაფინანსება (მაგალითად, სასჯელაღსრულებით დაწესებულებებში სასულიერო პირების მომსახურება).

---

[211] საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1921 წლის კონსტიტუციის 31-ე მუხლის მეორე აბზაცი

[212] სცსსა, ფ. 1836, ანაწ. 1, საქ. 201, ფურც. 95.

[213] საქართველოს ეროვნული საბჭოსა და საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის მიერ 1918 წლის 27 დეკემბერის დებულება აფხაზეთის სახალხო საბჭოს არჩევნების შესახებ

[214] საკონსტიტუციო კომისიის 1919 წლის 24 თებერვლის სხდომის შინაარსობრივი რედაქცია

შემდგომში კომისიამ განიხილა როგორც ნანეიშვილის, ისე თავად ჯაფარიძის მიერ მომზადებული ტექსტები, რის საფუძველზეც დაიწყო დისკუსია დებულების შინაარსისა და მოცულობის შესახებ.

საბოლოოდ, დებულებაში ჩამოყალიბდა ძირითადი პრინციპები: სინდისისა და რელიგიის თავისუფლება; სახელმწიფოსა და ეკლესიის სრული განცალკევება; რელიგიური ნეიტრალიტეტი; საჯარო ფინანსების გამოყენების აკრძალვა რელიგიური მიზნებისთვის.

ყოველივე ამის გათვალისწინებით, შეიძლება ითქვას, რომ 1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტი და 1917 წლის 12 მარტის ავტოკეფალიის აღდგენის აქტი ერთიან სამართლებრივ-ისტორიულ სისტემაში იკითხება: ორივე დოკუმენტი „რესტიტუციის" გზით მოქმედებს. ავტოკეფალიის აღდგენა ამ სისტემაში აყალიბებს შიდა თვითმმართველობისა და ნორმატიული წესრიგის რეალურ პრაქტიკას იმ ეპოქაში, როდესაც იმპერიული იურისდიქცია იშლება და ლეგიტიმაციის ახალი წყარო — ხალხი — პოლიტიკურ-სამართლებრივ სივრცეში ცენტრალურ ადგილს იკავებს. ამ მხრივ ეკლესიის ავტოკეფალური მოძრაობა არ შემოიფარგლება კონფესიური მოთხოვნით: იგი იქცევა ეროვნული თვითგამორკვევის „ინსტიტუციურ წინასწარმომზადებად", რომელმაც სამართლებრივ ენაზე გამოთქვა დამოუკიდებლობის მოთხოვნა და საზოგადოებრივ ცნობიერებაში გაამყარა თვითმმართველობის იდეა.

პარლამენტში გამართული კენჭისყრის შედეგად უპირატესობა მიენიჭა ჯავახიშვილის კონცეფციას და 1918 წლის 20 სექტემბერს კანონით განისაზღვრა სახელმწიფო გერბად „თეთრი გიორგი შვიდი მნათობით"[3]. აღნიშნული გადაწყვეტილების საფუძველზე გამოცხადდა ესკიზების კონკურსი, რომლის გამარჯვებული გახდა იოსებ შარლემანი[4]. მოგვიანებით, 1918 წლის 27 დეკემბრის კანონში დეტალურად იქნა ჩამოყალიბებული გერბის ჰერალდიკური აღწერილობა.[215]

გერბის მხატვრულ გადაწყვეტაზე აშკარად აისახა სოციალ-დემოკრატიული იდეოლოგიის გავლენა, რის გამოც დაირღვა კლასიკური ჰერალდიკის რიგი ნორმები. ამ გარემოებამ საფუძველი მისცა კრიტიკულ შეფასებებს, რომლებიც დავით კაკაბაძემ, ივანე ჯავახიშვილმა და დიმიტრი შევარდნაძემ პარლამენტსა და მთავრობას ოფიციალური საპროტესტო წერილებით დაუპირისპირეს.

V. დასკვნა

წინამდებარე თავში განხილულმა საკითხებმა ცხადყო, რომ საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიასა და საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას შორის ურთიერთობა 1918–1921 წლებში მხოლოდ რელიგიური ან პოლიტიკური ხასიათის არ ყოფილა; იგი, უპირველეს ყოვლისა, სამართლებრივ-ინსტიტუციურ განზომილებაში ვითარდებოდა. აღნიშნული პერიოდი წარმოადგენს ქართული სახელმწიფოებრიობისა და ეროვნული თვითშეგნების აღორძინების უმნიშვნელოვანეს ეტაპს, რომლის ფარგლებშიც ერთმანეთთან მჭიდროდ გადაიკვეთა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის, ეროვნული იდენტობისა და ეკლესიური თვითმმართველობის იდეები.

1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტმა არა მხოლოდ პოლიტიკური სუვერენიტეტის აღდგენა დააფიქსირა, არამედ შექმნა სამართლებრივი საფუძველი თანამედროვე ქართული კონსტიტუციონალიზმის განვითარებისათვის. ამ აქტმა სახელმწიფო ხელისუფლების ლეგიტიმაციის წყაროდ ხალხის სუვერენიტეტის პრინციპი აღიარა და ისტორიული სახელმწიფოებრიობის აღდგენის იდეას სამართლებრივი ფორმა მისცა. ამდენად,

[215] საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კანონები და დადგენილებები, 1918–1921

დამოუკიდებლობის აქტი უნდა შეფასდეს როგორც საქართველოს სამართლებრივი უწყვეტობისა და კონსტიტუციური განვითარების საწყისი დოკუმენტი.

კვლევამ ასევე დაადასტურა, რომ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა 1917 წელს მნიშვნელოვნად გასცდა წმინდა საეკლესიო საკითხების ფარგლებს. იგი იქცა ეროვნული თვითგამორკვევის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს გამოვლინებად და შექმნა თვითმმართველობის პრაქტიკული გამოცდილება იმ ისტორიულ მომენტში, როდესაც ქართველი ერი სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისთვის ემზადებოდა. ავტოკეფალური მოძრაობა ამ თვალსაზრისით შეიძლება განვიხილოთ როგორც პოლიტიკური დამოუკიდებლობის წინმსწრები სამართლებრივი და ინსტიტუციური პროცესი, რომელმაც ეროვნული ერთიანობისა და თვითორგანიზების იდეას მყარი საფუძველი შეუქმნა.

საკონსტიტუციო კომისიის საქმიანობის ანალიზმა აჩვენა, რომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებლები განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ სამართლებრივი სახელმწიფოს პრინციპებს. კომისიის მუშაობა ეფუძნებოდა როგორც ევროპული კონსტიტუციონალიზმის გამოცდილების შესწავლას, ისე ხელისუფლების დანაწილებისა და ინსტიტუციური დამოუკიდებლობის იდეას. ამ პროცესში სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობის საკითხი განიხილებოდა არა ისტორიული ტრადიციის, არამედ თანამედროვე დემოკრატიული სახელმწიფოს მოთხოვნათა შესაბამისად.

შედეგად ჩამოყალიბებული კონსტიტუციური მიდგომა ეფუძნებოდა სარწმუნოებრივი ნეიტრალიტეტის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების, სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთგანცალკევებისა და საჯარო ხელისუფლების მიუკერძოებლობის პრინციპებს. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია ეროვნულ ცხოვრებაში განსაკუთრებულ როლს ასრულებდა, სახელმწიფო უარს აცხადებდა რომელიმე კონფესიისთვის პრივილეგირებული სტატუსის მინიჭებაზე და სამართლებრივად თანასწორ პირობებს ქმნიდა ყველა რელიგიური გაერთიანებისათვის.

ამრიგად, 1918–1921 წლების გამოცდილება ადასტურებს, რომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა ცდილობდა დაემყარებინა ისეთი სამართლებრივი მოდელი, რომელიც ერთდროულად უზრუნველყოფდა როგორც ეროვნული ტრადიციების პატივისცემას, ისე თანამედროვე დემოკრატიული და სეკულარული სახელმწიფოს პრინციპების რეალიზებას. სწორედ ამ ისტორიულმა გამოცდილებამ ჩამოაყალიბა ის სამართლებრივი და ინსტიტუციური საფუძვლები, რომლებმაც შემდგომში მნიშვნელოვანი გავლენა იქონია საქართველოს სახელმწიფოებრივი და კონსტიტუციური განვითარების პროცესზე

გამოყენებული ლიტერატურა

1. არაბიძე, ი. *„განახლების მოძრაობა“ და საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია.*
2. ბადრიძე, შ. *ილია ჭავჭავაძე და ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი.*
3. ბენდიანიშვილი, ა. *საქართველოს „ავტოკეფალისტთა საზოგადოების“ მიზნები და საქმიანობა.* კრებულში: *რუსული კოლონიალიზმი საქართველოში.*
4. ბერიძე, ნ. *ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის ისტორიიდან.*
5. ბუბულაშვილი, ე. *აკაკი წერეთელი და საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის ზოგიერთი საკითხი.*

6. გეგენავა, დ. *საქართველოს პირველი კონსტიტუცია: მითებსა და სინამდვილეს შორის.*

7. ვარდოსანიძე, ს. *საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ავტოკეფალური ეკლესიის ისტორია.*

8. ინასარიძე, კ. *პატარა „ოქროს ხანა“: საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა 1918–1921.*

9. კალისტრატე ცინცაძე. *საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია.*

10. მაცაბერიძე, მ. *1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტი – საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის საფუძველი.*

11. მაცაბერიძე, მ. *საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტი: იდეოლოგიური კონტექსტი.*

12. მაცაბერიძე, მ. *საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია – საქართველოს დამოუკიდებლობის სიმბოლო.*

13. პავლიაშვილი, ქ. *საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია 1917–1921 წლებში.*

14. პაპაშვილი, თ. *საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სასამართლო სისტემა: ძირითადი სამართლებრივი ასპექტები.*

15. ქანთარია, ბ. *ხელისუფლების განაწილების დოქტრინა და საქართველოს პირველი კონსტიტუცია.*

16. ხეცურიანი, ჯ. *სახელმწიფო მმართველობის ფორმები და მონარქიის აღდგენის პერსპექტივები საქართველოში.*

17. ჭავჭავაძე, ი. *თხზულებანი*, ტომი I.

18. International IDEA. *Self-Determination.*

19. Ihalainen, P. *The Lutheran National Community in 18th- and 19th-Century Finland.*

20. Martikainen, T. *New Orthodox Immigration in Finland.*

21. Wadowski, D. *Religion and Religiosity in Contemporary Poland.*

სამართლებრივი აქტები

22. დამოუკიდებლობის აქტი. 26 მაისი, 1918.

23. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1921 წლის კონსტიტუცია.

24. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კანონები და დადგენილებები, 1918–1921.

25. საქართველოს ეროვნული საბჭოსა და საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის მიერ 1918 წლის 27 დეკემბრის დებულება აფხაზეთის სახალხო საბჭოს არჩევნების შესახებ.

26. 1917 წლის 9–17 სექტემბრის საეკლესიო კრების შედეგად დადგენილი ეკლესიის მართვა-გამგეობის დებულება.

საარქივო მასალები

27. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფ. 1833, ანაწ. 1, საქ. 191.

28. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფ. 1833, ანაწ. 1, საქ. 859.

29. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფ. 1836, ანაწ. 1, საქ. 201.

30. საკონსტიტუციო კომისიის 1919 წლის 24 თებერვლის სხდომის შინაარსობრივი რედაქცია.

პერიოდული გამოცემები

31. გაზეთი „საქართველო“, 28 მაისი, 1918.

32. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1 თებერვალი, 1920.

33. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 13 თებერვალი, 1920.

34. გაზეთი „სახალხო საქმე“, 11 ივნისი, 1918.

35. ჟურნალი „ჯვარი ვაზისა“, №1, 1987.

36. ჟურნალი „პასტერი“, 1894.

განათლება აფხაზეთში: ისტორიული ტრანსფორმაცია, ენობრივი პოლიტიკა და თანამედროვე მდგომარეობა

Education in Abkhazia: Historical Transformation, Language Policy and Contemporary Developments

ნანა კვარაცხელია
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ისტორიის სადოქტორო პროგრამის დოქტორანტი
Nana Kvaratskhelia
Sokhumi State University
Doctoral Student in History

აბსტრაქტი. ნაშრომში განხილულია აფხაზეთში განათლების სისტემის ისტორიული ტრანსფორმაცია XIX საუკუნიდან XXI საუკუნემდე. კვლევა ეფუძნება ისტორიულ-დოკუმენტურ მასალებს, სამეცნიერო ლიტერატურას და წარმოაჩენს განათლების როლს ენობრივი, კულტურული და პოლიტიკური იდენტობის ფორმირების პროცესში. გაანალიზებულია ქართული ენის მნიშვნელოვანი კულტურულ-საგანმანათლებლო ფუნქცია, რუსეთის იმპერიის პერიოდში მისი შეზღუდვისა და რუსულენოვანი განათლების გაძლიერების პოლიტიკა XIX საუკუნის პირველ ნახევარში. ხაზგასმულია სასულიერო პირების როლი ქართულენოვანი საგანმანათლებლო სივრცის ჩამოყალიბების პროცესში. წარმოდგენილია საბჭოთა პერიოდში განათლების მიმართულებით მიმდინარე პროცესების გაგრძელება და ინსტიტუციური გარდაქმნა. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა 1992–1993 წლების შეიარაღებული კონფლიქტის შემდეგ გალის რაიონში ქართულენოვანი განათლების ეტაპობრივ შეზღუდვას და 2015–2016 სასწავლო წლიდან რუსულენოვანი სწავლების სისტემურ დამკვიდრებას. ნაშრომში ასევე განხილულია რუსეთისა და აფხაზეთის დე ფაქტო ხელისუფლების მიერ განათლებისა და კვალიფიკაციების ურთიერთაღიარების შესახებ გაფორმებული შეთანხმებების მნიშვნელობა. კვლევა აჩვენებს, რომ განათლების სფეროში ენობრივი ცვლილებები მხოლოდ საგანმანათლებლო პოლიტიკის საკითხს არ წარმოადგენს და უშუალოდ უკავშირდება ისტორიული მეხსიერებისა და კულტურული იდენტობის შენარჩუნებას.

საკვანძო სიტყვები: აფხაზეთი, განათლება, ქართული ენა, ენობრივი პოლიტიკა, რუსიფიკაცია, გალის რაიონი, კულტურული იდენტობა.

Abstract: This paper examines the historical transformation of the education system in Abkhazia from the nineteenth century to the twenty-first century. The study is based on historical and documentary materials as well as scholarly literature and highlights the role of education in the formation of linguistic, cultural, and political identity. It analyzes the significant cultural and educational function of the Georgian language, as well as the policy of restricting its use and strengthening Russian-language education during the first half of the nineteenth century under the Russian Empire.

Particular attention is paid to the role of the clergy in the development of a Georgian-language educational environment. The paper also examines the continuation and institutional transformation of educational processes during the Soviet period. Special emphasis is placed on the gradual restriction of Georgian-language education in the Gali district following the armed conflict of 1992–1993 and the systematic introduction of Russian-language instruction from the 2015–2016 academic year. The study further discusses the significance of agreements concluded between Russia and the de facto authorities of Abkhazia concerning the mutual recognition of education and qualifications. The research demonstrates that linguistic changes in the field of education are not merely a matter of educational policy but are directly linked to the preservation of historical memory and cultural identity.

Keywords: Abkhazia, education, Georgian language, language policy, Russification, Gali district, cultural identity.

აფხაზეთში განათლების ისტორია დატვირთულია ისტორიული და პოლიტიკური პროცესებით, რომელსაც ადგილი ჰქონდა XIX საუკუნიდან დაწყებული XXI საუკუნის დასაწყისის ჩათვლით.

აფხაზეთში განათლების ისტორიის შესწავლა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას XIX–XX საუკუნეებში რეგიონის კულტურული და საგანმანათლებლო სივრცის ტრანსფორმაციისას იძენს. განათლების სისტემა მხოლოდ ცოდნის გადაცემის მექანიზმი არ არის. იგი მნიშვნელოვან

როლს ასრულებს პიროვნული და კოლექტიური იდენტობის ჩამოყალიბებაში. ამდენად, აფხაზეთის განათლების ისტორიის კვლევა უშუალოდ უკავშირდება ენის, კულტურისა და ისტორიული მეხსიერების საკითხებს.[216]

აფხაზეთში განათლების ისტორიის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი საკითხი დაკავშირებულია სწავლების ენასთან. XIX საუკუნის პირველ ნახევარში ქართული ენა აფხაზეთის სამთავროს კულტურულ-საგანმანათლებლო სივრცეში მნიშვნელოვან ადგილს იკავებდა. მას სრულყოფილად ფლობდნენ აფხაზეთის მთავრები და სამთავროს წარჩინებული საზოგადოების მნიშვნელოვანი ნაწილი. ამ გარემოებას ადასტურებს XIX საუკუნის პირველ ნახევარში აფხაზეთში მყოფი რუსი მოგზაურებისა და მკვლევრების ცნობებიც. კერძოდ, მიხეილ სელეზნევი 1841 წელს აფხაზეთში ყოფნისას აღნიშნავდა მაღალი წრის წარმომადგენელთა მიერ ქართული ენის ცოდნას.[217]

ქართული ენის კულტურულ-საგანმანათლებლო ფუნქცია განსაკუთრებით თვალსაჩინოა აფხაზეთის სამთავრო სახლის დოკუმენტურ მემკვიდრეობაში. მიხეილ შარვაშიძის არაერთი წერილი და ოფიციალური დოკუმენტი ქართულ ენაზეა შედგენილი. სიმონ ჯანაშიას შეფასებით, ამ წერილებში დაცული ქართული ენის გამართული ფორმა მიუთითებს მის მნიშვნელოვან კულტურულ ფუნქციაზე აფხაზეთში. შესაბამისად, ქართული ენის გამოყენება მხოლოდ ადმინისტრაციული საჭიროებით არ უნდა აიხსნას. იგი იმდროინდელი კულტურული და საგანმანათლებლო გარემოს მნიშვნელოვანი კომპონენტი იყო.[218]

რუსეთის იმპერიის მიერ აფხაზეთში ახალი საგანმანათლებლო სისტემის ჩამოყალიბება განათლების ორგანიზებასთან ერთად გარკვეულ იდეოლოგიურ ფუნქციასაც იძენს. განათლების სისტემის ცვლილება უკავშირდება ისტორიულ მეხსიერებას და კულტურული იდენტობის ცვლილების პროცესს. ამ კონტექსტში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სოხუმის „მთიელთა სკოლა“, რომელიც მოგვიანებით აფხაზური სკოლის ისტორიის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ეტაპია. აღნიშნული სკოლა რეალურად რუსულენოვანი იყო და რუსეთის იმპერიის საგანმანათლებლო პოლიტიკის ერთ-ერთ ინსტიტუციურ საყრდენს წარმოადგენდა.[219]

აფხაზეთში ქართული ენის საგანმანათლებლო ფუნქციის შეზღუდვის პროცესის ერთ-ერთი ადრეული თვალსაჩინო მაგალითია XIX საუკუნის მეორე ნახევარი, როდესაც იგი ცალკეულ მნიშვნელოვან საგანმანათლებლო დაწესებულებებში მნიშვნელოვნად შეიზღუდა, კერძოდ კი 1884 წელს, მიუხედავად ქართველი მოსწავლეების მნიშვნელოვანი რაოდენობისა სოხუმის „მთიელთა სკოლა“-ში ქართული ენა საერთოდ არ ისწავლებოდა. აღნიშნული სასწავლებელი იმპერიის მიერ აფხაზეთში შექმნილ მნიშვნელოვან საგანმანათლებლო დაწესებულებას წარმოადგენდა. თავდაპირველად სკოლა აფხაზი და რუსი ბავშვებისთვის იყო განკუთვნილი, თუმცა მოგვიანებით ქართველ ბავშვებსაც, რომელთა შორის იყვნენ მოსწავლეები იმერეთიდან და სამეგრელოდან, მიეცათ იქ სწავლის შესაძლებლობა. გამომდინარე აქედან წყაროზე დაყრდნობით ფიქსირდება არა მხოლოდ ქართული ენის სწავლების არარსებობა, არამედ მიუთითებს აშკარა შეუსაბამობაზე მოსწავლეთა ეთნიკურ შემადგენლობასა და მათთვის საგანმანათლებლო ენის ხელმისაწვდომობას შორის. ამ ფაქტებს განსაკუთრებული მნიშვნელობა

---

[216] . ლია ახალაძე. *საქართველოს განათლებისა და კულტურის ისტორიის ნარკვევები – აფხაზეთი (XIX–XX სს.).* თბილისი, 2021. გვ. 7–11.

[217] . ლია ახალაძე. *საქართველოს განათლებისა და კულტურის ისტორიის ნარკვევები – აფხაზეთი (XIX–XX სს.).* თბილისი, 2021. გვ. 53.

[218]. ლია ახალაძე. *საქართველოს განათლებისა და კულტურის ისტორიის ნარკვევები – აფხაზეთი (XIX–XX სს.).* თბილისი, 2021. გვ. 54.

[219]. ლია ახალაძე. *საქართველოს განათლებისა და კულტურის ისტორიის ნარკვევები – აფხაზეთი (XIX–XX სს.).* თბილისი, 2021. გვ. 22-23.

აქვს, რადგან ისინი აჩვენებენ, რომ XIX საუკუნის განმავლობაში აფხაზეთის საგანმანათლებლო სივრცეში ერთმანეთს უპირისპირდებოდა ორი განსხვავებული მიდგომა: ერთის მხრივ, ადგილობრივი მოსახლეობისა და ქართული საზოგადოებრივი წრეების მცდელობა, განათლება ქართულ ენასთან და ადგილობრივ კულტურულ გარემოსთან დაეკავშირებინათ, ხოლო მეორეს მხრივ, იმპერიული ხელისუფლების მიერ შექმნილი სასწავლო დაწესებულებები, რომლებშიც რუსულ ენას პრიორიტეტი ენიჭებოდა. [220]

აღნიშნული მდგომარეობა შეუძლებელია განხილულ იქნეს როგორც ცალკეული, ერთი სკოლის პრაქტიკად. ეს იყო იმპერიული საგანმანათლებლო პოლიტიკის ნაწილი, რომლის მიხედვითაც ქართული ენის სასწავლო სივრციდან განდევნით იმპერია ცდილობდა აფხაზი და საქართველოს სხვა კუთხეების ახალგაზრდების ქართული კულტურული გარემოსგან მოწყვეტას. აღნიშნული კი არა მხოლოდ საგანმანათლებლო ფუნქციას ატარებდა, არამედ ეს იყო ინსტრუმენტი კულტურული და იდენტობის შეცვლის პოლიტიკის.[221]

ამავე ისტორიულ კონტექსტში მნიშვნელოვანია 1846 წლის მოვლენაც, როდესაც აფხაზეთის სამთავრო სახლისა და ქართველი სასულიერო მოღვაწეების მცდელობის მიუხედავად, ბიჭვინთაში აფხაზი ბავშვებისთვის სასულიერო სკოლის დაარსება და იქ ქართულ ენაზე სწავლების ორგანიზება, რუსეთის უმაღლესი ხელისუფლების თანხმობის გარეშე დარჩა. ქართულ ენაზე სწავლების ხელშეწყობა ნამდვილად არ შეესაბამებოდა რუსეთის იმპერიის ზრახვებს. მიუხედავად წინააღმდეგობისა ქართველებმა პირველი ოფიციალური სკოლის გახსნა მაინც შეძლეს არა აფხაზურ, არამედ ქართულ თემში, კერძოდ კი ოქუმში.[222]

განათლების ხელმისაწვდომობისა და მისი უწყვეტობის იდეას აფხაზეთში მნიშვნელოვანი ისტორიული საფუძველი აქვს. წმინდა მღვდელმთავარ ალექსანდრე ოქროპირიძის საგანმანათლებლო საქმიანობა ამის ერთ-ერთი გამორჩეული მაგალითია. 1851 წელს, როდესაც აფხაზეთის სასულიერო სასწავლებლის გახსნა შეფერხდა, მან ილორში აფხაზი ბავშვებისთვის, საკუთარი სახსრებით, დროებითი სკოლა დააარსა. ეს იყო აფხაზი ბავშვებისთვის სპეციალურად შექმნილი პირველი არაოფიციალური დროებითი სასწავლო დაწესებულება, რომლის კურსდამთავრებულებს შემდგომში აფხაზეთის სასულიერო სასწავლებელში სწავლის გაგრძელება შეეძლოთ. ამ გამოცდილებაში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია განათლების უწყვეტობის პრინციპი — შექმნილი დაბრკოლებების მიუხედავად, ბავშვებისთვის სწავლის შესაძლებლობა არ უნდა შეწყვეტილიყო.[223]

არქიმანდრიტი ალექსანდრე აფხაზეთში წარმატებული საქმიანობის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან წინაპირობად აფხაზური და ქართული ენების ცოდნას მიიჩნევდა, თუმცა იგი განსაკუთრებულ ყურადღებას ქართულ ენას უთმობდა. აღნიშნავდა, რომ ქართული ისტორიულად წარმოადგენდა აფხაზეთში ღვთისმსახურების ენას, ფართოდ იყო გავრცელებული და მას აფხაზური საზოგადოების მნიშვნელოვანი ნაწილი, განსაკუთრებით თავადაზნაურობა, ფლობდა. ამდენად, ქართული ენა მისთვის მხოლოდ კომუნიკაციის

---

[220]. ლია ახალაძე. *საქართველოს განათლებისა და კულტურის ისტორიის ნარკვევები – აფხაზეთი (XIX–XX სს.).* თბილისი, 2021. გვ. 75-76.

[221]. ლია ახალაძე. *საქართველოს განათლებისა და კულტურის ისტორიის ნარკვევები – აფხაზეთი (XIX–XX სს.).* თბილისი, 2021. გვ. 68.

[222]. ლია ახალაძე. *საქართველოს განათლებისა და კულტურის ისტორიის ნარკვევები – აფხაზეთი (XIX–XX სს.).* თბილისი, 2021. გვ. 68.

[223]. ჯემალ გამახარია. წმინდა მღვდელმთავარ ალექსანდრეს (ოქროპირიძე) მისიონერული და პედაგოგიური მოღვაწეობა აფხაზეთში (1851-1869). თბილისი, 2024. გვ. 114-124.

საშუალება არ იყო — იგი განათლების, კულტურული ურთიერთობისა და საზოგადოებასთან ეფექტური თანამშრომლობის მნიშვნელოვან საფუძველს წარმოადგენდა.[224]

აფხაზი ახალგაზრდების განათლების ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფა ალექსანდრე ოქროპირიძის საგანმანათლებლო საქმიანობის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მიმართულებას წარმოადგენდა. იგი არა მხოლოდ ზრუნავდა სასულიერო სასწავლებლის აღდგენაზე, მის მოსწავლეებითა და პედაგოგებით დაკომპლექტებაზე, დაფინანსებასა და სახელმძღვანელოებით უზრუნველყოფაზე, არამედ საკუთარი სახსრებითაც ზრდიდა და ასწავლიდა აფხაზ ბავშვებს. მისი პირადი მოსწავლეები საფუძვლიანად ეუფლებოდნენ ქართულ ენას, ქართულ საღვთისმსახურო წიგნებს, გალობასა და სხვა ცოდნას, რაც მათ შემდგომი განათლების გასაგრძელებლად ამზადებდა. ამასთან, ალექსანდრე განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა სასწავლებელში ქართული და აფხაზური ენების სწავლებას და ცდილობდა შესაბამისი მასწავლებლების მოწვევას. მისი საქმიანობა ცხადყოფს, რომ განათლების მიღება მისთვის მხოლოდ სასწავლო პროცესის ორგანიზებას არ ნიშნავდა — იგი ცდილობდა შეექმნა საფუძველი აფხაზი ახალგაზრდების გონებრივი, ზნეობრივი და შემდგომი მაღალი განათლებისთვის.[225]

ქართველი სასულიერო პირების მოღვაწეობამ აფხაზეთში, ქართულენოვანი განათლებისთვის, უდიდესი როლი შეასრულა. 1868 წლის 7 ივლისს გაბრიელ ეპისკოპოსმა მართლმადიდებელი ქრისტიანობის აღმდგენ საზოგადოების საბჭოს ვრცელი ბარათი წარუდგინა, სადაც ცალკე თავი ეძღვნებოდა **„აფხაზეთის სამრევლო სკოლებს“**. ეპისკოპოსი გაბრიელი აღნიშნავდა, რომ აფხაზეთში ეკლესიებთან სკოლები იმ პერიოდისათვის თითქმის არ არსებობდა და აუცილებლობად მიიჩნევდა განათლების გავრცელებას მომავალ თაობებში, რომლისთვისაც საჭირო იყო სკოლების გახსნა თითოეულ სამრევლოში.[226]

საგანმანათლებლო სფეროში არსებული მდგომარეობის შესწავლა აქტუალურ საკითხს წარმოადგენდა ეპისკოპოსი გაბრიელის ეპარქიის მმართველად დანიშვნამდეც. 1865 წლის 5 მარტს საქართველოს ეგზარქოსი ევსევი აღნიშნავდა, რომ აფხაზეთის ეპარქიის მდგომარეობის შესწავლისას აუცილებელი იყო განათლების სფეროს მდგომარეობის შეფასებაც და კონკრეტულად კითხულობდა: „ამჟამად რა მდგომარეობაში არიან სკოლები აფხაზეთში. თუ მდგომარეობა არადამაკმაყოფილებელია, რა არის საჭირო მათ გასაუმჯობესებლად”.[227] ეს დოკუმენტი მნიშვნელოვანია იმითაც, რომ განათლების მდგომარეობის შეფასება ოფიციალური საეკლესიო ადმინისტრაციის დღის წესრიგშიც იყო მოქცეული.

დოკუმენტური მასალა აჩვენებს, რომ **სამურზაყანოში განათლების ქსელი უკვე არსებობდა.** 1868 წლისთვის სკოლები ფუნქციონირებდა ოქუმში, დიხაზურგაში, ბედიაში, გუდავაში, თაგილონში, I და II საბერიოში, ბარღებში, ნაბაკევში, ფახულანსა და ჭუბურხინჯში. 1867 წლის მონაცემებით, სამურზაყანოს სკოლებში 307 ბიჭი და 43 გოგონა სწავლობდა. აღსანიშნავია, რომ მოსწავლეთა შორის მხოლოდ შვიდი იყო ეთნიკურად აფხაზი და სწორედ მათთვის არსებობდა აფხაზური ანბანის სწავლების საჭიროება.[228]

---

[224]. ჯემალ გამახარია. წმინდა მღვდელმთავარ ალექსანდრეს (ოქროპირიძე) მისიონერული და პედაგოგიური მოღვაწეობა აფხაზეთში (1851-1869). თბილისი, 2024. გვ. 133-135.

[225]. ჯემალ გამახარია. წმინდა მღვდელმთავარ ალექსანდრეს (ოქროპირიძე) მისიონერული და პედაგოგიური მოღვაწეობა აფხაზეთში (1851-1869). თბილისი, 2024. გვ. 160-164.

[226]. ჯემალ გამახარია. *წმინდა მღვდელმთავარი გაბრიელი (ქიქოძე) – აფხაზეთის ეპარქიის მმართველი (1869–1886) (გამოკვლევა, დოკუმენტები, კომენტარები, საძიებლები).* თბილისი, 2025. გვ. 165-166.

[227]. ჯემალ გამახარია. *წმინდა მღვდელმთავარი გაბრიელი (ქიქოძე) – აფხაზეთის ეპარქიის მმართველი (1869–1886) (გამოკვლევა, დოკუმენტები, კომენტარები, საძიებლები).* თბილისი, 2025. გვ. 165.

[228]. ჯემალ გამახარია. *წმინდა მღვდელმთავარი გაბრიელი (ქიქოძე) – აფხაზეთის ეპარქიის მმართველი (1869–1886) (გამოკვლევა, დოკუმენტები, კომენტარები, საძიებლები).* თბილისი, 2025. გვ. 165-166.

საგანმანათლებლო სივრცის ენობრივი მიმართულების თვალსაზრისით განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია გენერლის ვ. გეიმანის პოზიციაც. 1867 წლის 14 ნოემბერს მეფისნაცვლისთვის წარდგენილ მოხსენებაში იგი უკმაყოფილებას გამოთქვამდა იმის გამო, რომ აფხაზ ბავშვებს ქართულ ენაზე ასწავლიდნენ და ამტკიცებდა, რომ ქართულს რუსულთან შედარებით უპირატესობა არ უნდა ჰქონოდა. ამავე დროს, 1868 წლის დოკუმენტებში იკვეთება წინააღმდეგობა გეიმანის განცხადებებსა და რეალურ მდგომარეობას შორის, როდესაც გეიმანი სამურზაყანოს ქართულ მოსახლეობას აფხაზებად მიიჩნევს და ამ გზით რუსულ სწავლებაზე გადასვლის საჭიროების დასაბუთებას ცდილობს.[229]

განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს **1868 წლის 15 ივლისს შედგენილ ვ. გეიმანის სასკოლო განათლების გეგმას.** დოკუმენტის მიხედვით, დაწყებით ეტაპზე სწავლება ადგილობრივ ენაზე უნდა განხორციელებულიყო, მათ შორის აფხაზური წერა-კითხვის გამოყენებით, მაგრამ ეს მხოლოდ პირველი საფეხური უნდა ყოფილიყო, რის შემდეგაც მოსწავლე განათლებას უკვე **რუსულ ენაზე** გააგრძელებდა. გენერლის გეგმის მიხედვით, სამრევლო სკოლების წარმატებული მოსწავლეები სოხუმის „მთიელთა სკოლა“-ში უნდა გადასულიყვნენ, სადაც სწავლება მხოლოდ რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა. შემდგომ ეტაპზე კი მათ განათლების გაგრძელება რუსეთის იმპერიის სხვა სასწავლებლებში უნდა შეძლებოდათ.[230]

აღნიშნული დოკუმენტის ანალიზი, ქართული ენის ისტორიისთვის მნიშვნელოვანია იმ თვალსაზრისით, რომ გეიმანის გეგმა არ ითვალისწინებდა ქართულ ენას აფხაზეთის საგანმანათლებლო სისტემის განვითარების საფუძვლად. პირიქით, მის მიზანს წარმოადგენდა მოსწავლეების თანდათანობითი გადაყვანა რუსულენოვან განათლებაზე. გამომდინარე აქედან, დოკუმენტი თვალნათლივ გვაჩვენებს, რომ ეს არ იყო საგანმანათლებლო სკოლების შექმნის სურვილი, არამედ იყო ენის შეცვლის მიზანმიმართული სტრატეგია.[231]

კიდევ უფრო მკაფიო გამოხატულება აღნიშნული პოლიტიკის გახლავთ პ. კრავჩენკოს 1873 წლის 4 დეკემბრის მოხსენება **„სოხუმის განყოფილებაში რუსული წერა-კითხვის გავრცელების შესახებ“.** კრავჩენკო გენერალ გეიმენის შემცვლელი გახლდათ. იგი უკმაყოფილებას გამოთქვამდა იმის გამო, რომ 1872 წლის ანგარიშის მიხედვით აფხაზებსა და სამურზაყანოელებში ქართული წერა-კითხვა წარმატებით ვრცელდებოდა, მაშინ როდესაც რუსული ენა მოსახლეობაში უფრო ნელა იკიდებდა ფეხს. მოხსენებაში იგი პირდაპირ აცხადებდა, რომ აფხაზეთსა და სამურზაყანოში ქართული ენა არ უნდა ისწავლებოდეს.[232]

კრავჩენკოს მოხსენება კიდევ ერთ მნიშვნელოვან გარემოებას ავლენს და წერს, რომ მას არა აქვს ზუსტი მონაცემი, თუ რამდენი მოსწავლე სწავლობს ქართულ ენას, „რადგანაც ამ საქმეს აკეთებენ ძალიან ფრთხილად, განსაკუთრებით სკოლაში, სადაც ვერასოდეს ნახავ ქართულ სახელმძღვანელოებს, თუმცა ყველა ბიჭმა იცის ქართულად წერა და კითხვა. ზოგიერთ მასწავლებელთან კერძო საუბრებიდან კი მათგან ვიღებთ პასუხს: „რომ ისინი ქართულს არავის

---

[229]. ჯემალ გამახარია. *წმინდა მღვდელმთავარი გაბრიელი (ქიქოძე) – აფხაზეთის ეპარქიის მმართველი (1869–1886) (გამოკვლევა, დოკუმენტები, კომენტარები, საძიებლები).* თბილისი, 2025. გვ. 165.

[230]. ჯემალ გამახარია. *წმინდა მღვდელმთავარი გაბრიელი (ქიქოძე) – აფხაზეთის ეპარქიის მმართველი (1869–1886) (გამოკვლევა, დოკუმენტები, კომენტარები, საძიებლები).* თბილისი, 2025. გვ. 165-166.

[231]. ჯემალ გამახარია, *წმინდა მღვდელმთავარი გაბრიელი (ქიქოძე) – აფხაზეთის ეპარქიის მმართველი (1869–1886) (გამოკვლევა, დოკუმენტები, კომენტარები, საძიებლები).* თბილისი, 2025. გვ. 165-166.

[232]. ჯემალ გამახარია, *წმინდა მღვდელმთავარი გაბრიელი (ქიქოძე) – აფხაზეთის ეპარქიის მმართველი (1869–1886) (გამოკვლევა, დოკუმენტები, კომენტარები, საძიებლები).* თბილისი, 2025. გვ. 167-168.

არ ასწავლიან და ბიჭებს ვინ ასწავლის ამ ენას, მათ არ იციან, მაგრამ ფიქრობენ, რომ რუსული კარგად მიდის და უკვირთ, საიდან ჩნდება საპირისპირო რწმენა".[233]

მიუხედავად რთული პრეცესისა საგანმანათლებლო დაწესებულებების ქსელი თანდათან ფართოვდება. ეპისკოპოს გაბრიელის ძალისხმევით მართლმადიდებელი ქრისტიანობის აღმდგენი საზოგადოების სკოლები გაიხსნა ლიხნში 1870 წელს, ოჩამჩირეში — 1872 წელს, გუფში — 1875 წელს, ჭლოუში — 1876 წელს, გუდაუთაში — 1884 წელს და ოტობაიაში — 1886 წელს. თუმცა სკოლები ზოგჯერ იხსნებოდა და შემდეგ იხურებოდა, რის გამოც კონკრეტული წლისთვის მათი ზუსტი რაოდენობის დადგენა რთულია. მაგალითად, 1877–1878 წლების ომის წინ სოხუმის განყოფილებაში ათი სკოლა ფუნქციონირებდა.[234]

ამრიგად, XIX საუკუნის მეორე ნახევრის დოკუმენტური მასალა გვიჩვენებს, რომ აფხაზეთში განათლების განვითარება ერთდროულად რამდენიმე პროცესს მოიცავდა: **სკოლების ქსელის გაფართოებას, მოსახლეობის განათლებისადმი ჩართვას, მისიონერულ საქმიანობას და, პარალელურად, სწავლების ენის საკითხზე პოლიტიკური ბრძოლის გაძლიერებას.** განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა ქართული და რუსული ენების ფუნქციის დაპირისპირება. აღნიშნული დოკუმენტები გვაძლევს საფუძველს ვიმსჯელოთ იმაზე, რომ განათლების სფერო თანდათან იქცა არა მხოლოდ ცოდნის გავრცელების, არამედ ენობრივი და კულტურული პოლიტიკის განხორციელების ერთ-ერთ მთავარ ინსტრუმენტად.(1)

1921 წელს საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ აფხაზეთის საგანმანათლებლო სისტემა ახალი პოლიტიკური და იდეოლოგიური პრინციპების საფუძველზე გარდაიქმნა. საბჭოთა პერიოდში განათლება თანდათან იქცა რუსული ენისა და კულტურის გავრცელების მნიშვნელოვან ინსტრუმენტად. მანამდე ჩამოყალიბებული რუსულენოვანი სასკოლო მოდელი საბჭოთა პერიოდში ახალი ფორმით გაგრძელდა და ენობრივი პოლიტიკის შედეგად ადგილობრივი ეროვნული ენების, მათ შორის ქართული ენის, საგანმანათლებლო ფუნქცია შეიზღუდა. ამ მხრივ განსაკუთრებით საყურადღებოა სოხუმის მთიელთა სკოლის გამოცდილება. მიუხედავად იმისა, რომ სასწავლებელში ქართველ ბავშვებსაც ჰქონდათ სწავლის შესაძლებლობა, ქართული ენა იქ არ ისწავლებოდა. ამ ისტორიულ მემკვიდრეობაზე დაყრდნობით, XX საუკუნის პირველ ნახევარში ჩამოყალიბებული საგანმანათლებლო პოლიტიკა თანდათან რუსულენოვანი სივრცის გაძლიერებისკენ განვითარდა.[235]

გაჩნდა ვალდებულება, რომ სასკოლო პროგრამები, სახელმძღვანელოები და ლიტერატურა მარქსისტულ-ლენინურ იდეოლოგიასთან მოსულიყო შესაბამისობაში. ეს არ იყო განათლების სისტემის რეორგანიზაცია მხოლოდ ადმინისტრაციული თვალთახედვით, არამედ ეს იყო ახალი საბჭოთა საზოგადოების ფორმირებისთვის მიმდინარე პროცესი.[236]

თუმცა აღნიშვნის ღირსია 1921–1928 წლების საგანმანათლებლო პოლიტიკის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი თავისებურება, რომელიც გამოიხატებოდა მრავალენოვანი საგანმანათლებლო რესურსების გამოყენებაში. წერა-კითხვის სალიკვიდაციო სკოლებისთვის წიგნები თბილისიდან, ბათუმიდან და ერევნიდან იგზავნებოდა **ქართულ, რუსულ, სომხურ და ბერძნულ ენებზე.** 1927-

---

[233]. ჯემალ გამახარია, *წმინდა მღვდელმთავარი გაბრიელი (ქიქოძე) – აფხაზეთის ეპარქიის მმართველი (1869–1886) (გამოკვლევა, დოკუმენტები, კომენტარები, საძიებლები).* თბილისი, 2025. გვ. 167.

[234]. ჯემალ გამახარია, *წმინდა მღვდელმთავარი გაბრიელი (ქიქოძე) – აფხაზეთის ეპარქიის მმართველი (1869–1886) (გამოკვლევა, დოკუმენტები, კომენტარები, საძიებლები).* თბილისი, 2025. გვ. 169.

[235]. ლია ახალაძე. *საქართველოს განათლებისა და კულტურის ისტორიის ნარკვევები – აფხაზეთი (XIX–XX სს.).* თბილისი, 2021. გვ. 122-128

[236]. ლია ახალაძე. *საქართველოს განათლებისა და კულტურის ისტორიის ნარკვევები – აფხაზეთი (XIX–XX სს.).* თბილისი, 2021. გვ. 122-128.

1928 სასწავლო წლისთვის აფხაზეთში უკვე 314 სასწავლო დაწესებულება არსებობდა, სადაც 24 758 მოსწავლე სწავლობდა.[237]

თუმცა შემდგომ რუსული ენის როლი თანდათან გაძლიერდა და XX საუკუნის 20–30-იანი წლების საბჭოთა საგანმანათლებლო პოლიტიკის ერთ-ერთ მთავარ მიმართულებად სწორედ სასწავლო პროცესის რუსულ ენაზე წარმართვა გახდა.

1921–1935 წლებში, ე.წ. „კორენიზაციის“ პერიოდში, აფხაზეთში განათლების სფეროში ფორმალურად ფართოვდებოდა ადგილობრივი ენების გამოყენების შესაძლებლობები, თუმცა პრაქტიკაში აფხაზი მოსწავლეების მნიშვნელოვანი ნაწილი განათლებას რუსულ ენაზე იღებდა. 1934 წლის მონაცემებით, აფხაზი სტუდენტების აბსოლუტური უმრავლესობა სწორედ რუსულენოვან უმაღლეს და პროფესიულ სასწავლებლებში სწავლობდა. ამგვარად, რუსული ენა ადრეული ასაკიდანვე მკვიდრდებოდა აფხაზებისთვის განათლებისა და კულტურის ძირითად ენად, რაც თანდათან აფართოებდა მის სოციალურ და ფუნქციურ სფეროს.[238]

აღნიშნულ პროცესს მნიშვნელოვანი შედეგი ჰქონდა აფხაზური და ქართული ენების ფუნქციონირებისთვის. სკოლაში რუსულენოვანი განათლების გაგრძელების პირობებში აფხაზური ენა ძირითადად საოჯახო და სასოფლო-სამეურნეო ურთიერთობის სფეროში რჩებოდა, რის გამოც მისი გამოყენების სოციალური და გეოგრაფიული არეალი იზღუდებოდა. ამავე დროს, ქართული ენა, მიუხედავად იმისა, რომ სახელმწიფო ენის სტატუსს ინარჩუნებდა, აფხაზი მოსწავლეების საგანმანათლებლო პროცესში ფაქტობრივად იგნორირებული იყო და, იშვიათი გამონაკლისების გარდა, მათ განათლების არც ერთ საფეხურზე ქართულ ენაზე სრულფასოვანი სწავლა არ ჰქონდათ.[239]

1936 წლიდან მდგომარეობა კიდევ უფრო მკვეთრად შეიცვალა და განათლების სფეროში რუსიფიკაციის ეტაპი დაიწყო. ავტორთა კვლევის მიხედვით, ამ პერიოდში უმცირესობათა ენებზე მოქმედი სკოლებისა და ეროვნული განყოფილებების ნაწილი დაიხურა, ხოლო რიგ შემთხვევებში სწავლება რუსულ ან შესაბამისი მოკავშირე რესპუბლიკის სატიტულო ენის საფუძველზე გადაიყვანეს. ამგვარად, განათლების ენა თანდათან იქცა არა მხოლოდ ცოდნის მიღების საშუალებად, არამედ ენობრივი პოლიტიკის განხორციელების ერთ-ერთ მთავარ მექანიზმად. სწორედ განათლების სისტემის მეშვეობით იქმნებოდა გარემო, რომელშიც რუსული ენა იძენდა დომინანტურ სოციალურ ფუნქციას, ხოლო ადგილობრივი ენების, მათ შორის ქართული ენის, საგანმანათლებლო ფუნქცია იზღუდებოდა.[240]

1953 წელს ი. სტალინის გარდაცვალებისა და ლ. ბერიას პოლიტიკური გავლენის დასრულების შემდეგ საბჭოთა კავშირში ეროვნულ პოლიტიკასთან დაკავშირებით გარკვეული ცვლილებები დაიწყო, რომელმაც აფხაზეთის საგანმანათლებლო სისტემაზეც იმოქმედა. 1954 წელს აფხაზური დამწერლობა ქართულ ანბანზე დაფუძნებული სისტემიდან კირილიცაზე გადაიყვანეს, ხოლო ე.წ. „აფხაზური სკოლების“ აღდგენა გამოიხატა იმგვარ მოდელში, რომლის მიხედვითაც აფხაზურ ენაზე სწავლება მხოლოდ დაწყებით კლასებში მიმდინარეობდა, V–X კლასებში კი სწავლების ენად რუსული განისაზღვრა. ამგვარი საგანმანათლებლო მოდელი, როგორც ზურაბ პაპასქირი აღნიშნავს, ქმნიდა პირობებს აფხაზური მოსახლეობის

---

[237]. ლია ახალაძე. *საქართველოს განათლებისა და კულტურის ისტორიის ნარკვევები – აფხაზეთი (XIX–XX სს.).* თბილისი, 2021. გვ. 124-125.

[238]. გვანცა გვანცელაძე, თეიმურაზ გვანცელაძე, სოფიკო ჭაავა, მონიკა ხობელია. ენათა შერწყმის ბოლშევიკური კონცეფცია და ენობრივი პოლიტიკა 30-იანი წლების აფხაზეთში. თბილისი, 2024. გვ. 181-183.

[239]. გვანცა გვანცელაძე, თეიმურაზ გვანცელაძე, სოფიკო ჭაავა, მონიკა ხობელია. ენათა შერწყმის ბოლშევიკური კონცეფცია და ენობრივი პოლიტიკა 30-იანი წლების აფხაზეთში. თბილისი, 2024. გვ. 181-183.

[240]. გვანცა გვანცელაძე, თეიმურაზ გვანცელაძე, სოფიკო ჭაავა, მონიკა ხობელია. ენათა შერწყმის ბოლშევიკური კონცეფცია და ენობრივი პოლიტიკა 30-იანი წლების აფხაზეთში. თბილისი, 2024. გვ. 181-183.

რუსიფიკაციისა და ქართული საგანმანათლებლო-კულტურული გავლენის შეზღუდვისთვის.[241] ამდენად, 1950-იანი წლების შუა პერიოდში განხორციელებული ცვლილებები მხოლოდ ანბანის შეცვლით არ შემოიფარგლა და სასკოლო განათლების ენობრივი სტრუქტურის გარდაქმნასაც შეეხო.

1956 წლის მოვლენების შემდეგ აფხაზეთში ეროვნულ-ენობრივი საკითხები კიდევ უფრო გამწვავდა. 1957 წელს სოხუმის სახელმწიფო პედაგოგიურ ინსტიტუტსა და პედაგოგიურ სასწავლებელში აფხაზი სტუდენტების მიერ მეცადინეობების შეწყვეტა და შემდგომი პოლიტიკური გამოსვლები განათლებისა და სამეცნიერო სივრცის პოლიტიზების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან გამოვლინებად იქცა. განსაკუთრებით საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ 1967 წლის მოვლენების დროს სეპარატისტული ძალების მოთხოვნებს შორის პირდაპირ იყო აფხაზეთის ყველა სკოლაში აფხაზური ენის სავალდებულო სწავლების შემოღება. ამ მოთხოვნებთან ერთად კვლავ დადგა აფხაზეთის საქართველოს სსრ-ის შემადგენლობიდან გამოყოფის საკითხიც.[242]

ამავე პროცესში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა უმაღლეს საგანმანათლებლო და სამეცნიერო დაწესებულებებს. 1957 წლის მოვლენების დროს სოხუმის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტი უშუალოდ აღმოჩნდა პოლიტიკური დაპირისპირების სივრცეში, ხოლო 1967 წლის მოვლენებში აქტიურად მონაწილეობდნენ როგორც პედაგოგიური ინსტიტუტის სტუდენტები და აკადემიური პერსონალი, ისე აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტის თანამშრომლები. ამდენად, 1950–1960-იან წლებში განათლება აფხაზეთში თანდათან გადაიქცა არა მხოლოდ ცოდნის გადაცემის, არამედ ენის, ისტორიული მეხსიერებისა და პოლიტიკური იდენტობის ფორმირების მნიშვნელოვან სივრცედ.[243]

ქართული ენის საგანმანათლებლო ფუნქციის შეზღუდვის თვალსაზრისით განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ეტაპი 1958 წლის შემდეგ იწყება. ამ პერიოდში ე.წ. „აფხაზური სკოლის“ აღდგენა რეალურად რუსულენოვანი სასკოლო განათლების მოდელის ჩამოყალიბებას ნიშნავდა. I–IV კლასებში აფხაზურ ენაზე ისწავლებოდა მხოლოდ აფხაზური ენა და ლიტერატურა, ხოლო სხვა საგნების სწავლება ფაქტობრივად რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა. მდგომარეობა მოგვიანებით ნაწილობრივ შეიცვალა, როდესაც XX საუკუნის 70–80-იან წლებში დაწყებითი კლასებისთვის აფხაზურ ენაზე სახელმძღვანელოების შექმნა დაიწყო და „აფხაზური ენა და ლიტერატურა“ მაღალი კლასების სასწავლო გეგმებშიც შევიდა, თუმცა სხვა საგნების სწავლების ენად კვლავ რუსული რჩებოდა. აღნიშნული მოდელი აფხაზეთის მოსახლეობის რუსიფიკაციის პოლიტიკის კონტექსტში მიმდინარეობდა და რუსული ენის გაძლიერებასთან ერთად განათლების სისტემაში ეროვნული კულტურული ფესვებისგან დაშორების პროცესს ახორციელებდა.[244] ამდენად, XX საუკუნის მეორე ნახევარში ენობრივი დისკრიმინაციის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფორმა სწორედ ის იყო, რომ **ეროვნული ენა სასწავლო პროცესში ძირითადად ცალკეული ენობრივი საგნის ფუნქციით შემოიფარგლებოდა, ხოლო სხვა ცოდნის მიღების ძირითადი საშუალებად რუსული ენა რჩებოდა.**

---

241. ზურაბ პაპასქირი, „სეპარატისტული გამოსვლები აფხაზეთში XX საუკუნის 50–60-იან წლებში“, *საისტორიო ძიებანი*, №7, თბილისი, 2004. ავტორის ტექსტში მითითებულია გ. ლეჟავას შეფასება 1954 წლის საგანმანათლებლო და ანბანური ცვლილებების შესახებ. https://iberiana.wordpress.com/afxazeti/afxazuri-separatizmi/

242. ზურაბ პაპასქირი, „სეპარატისტული გამოსვლები აფხაზეთში XX საუკუნის 50–60-იან წლებში“. https://iberiana.wordpress.com/afxazeti/afxazuri-separatizmi/

243. ზურაბ პაპასქირი, „სეპარატისტული გამოსვლები აფხაზეთში XX საუკუნის 50–60-იან წლებში“. https://iberiana.wordpress.com/afxazeti/afxazuri-separatizmi/

244. ლია ახალაძე. *საქართველოს განათლებისა და კულტურის ისტორიის ნარკვევები – აფხაზეთი (XIX–XX სს.). თბილისი.* 2021. გვ. 24-25.

1978 წლის 14 აპრილს თბილისში ქართული ენის სახელმწიფო სტატუსის დასაცავად მასობრივი გამოსვლა მიმდინარეობდა, მაგრამ აფხაზეთში ამ პერიოდში ქართული მოსახლეობისა და ქართული სკოლების მდგომარეობა მწვავე პრობლემად იდგა. აფხაზეთში ენის საკითხი უკვე სხვა, გაცილებით უფრო რთულ კონტექსტში ვითარდებოდა.

1978 წლის 24 მაისს საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა მიიღო სპეციალური გადაწყვეტილება აფხაზეთის ასსრ-ის ეკონომიკური და კულტურული განვითარების შესახებ. ამ გადაწყვეტილების შემდგომ აფხაზეთში შეიქმნა აფხაზური ტელევიზია და სოხუმის ა. მ. გორკის სახელობის პედაგოგიური ინსტიტუტი გარდაიქმნა აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტად.[245]

1978 წლის სასწავლო წლის დასაწყისში კი, კერძოდ 1 სექტემბერს, მოვლენები შემდეგნაირად განვითარდა: სოფელ ბზიფის ქართულ სკოლაში მოსწავლეებს მერხებზე დახვდათ ქართველების წინააღმდეგ მიმართული შეურაცხმყოფელი წარწერები, ხოლო სკოლის ეზოში „დედა ენის“ წიგნების დაწვის ფაქტია აღწერილი. წყაროს მიხედვით, უსაფრთხოების მიზნით სკოლას გარკვეული პერიოდის განმავლობაში მუშაობა შეუჩერებია. აღნიშნული ფაქტი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ქართული ენის დისკრიმინაციის ისტორიისთვის, რადგან ამ შემთხვევაში საკითხი აღარ ეხებოდა მხოლოდ სახელმწიფო ენის სტატუსს ან სასწავლო პროგრამაში ქართული ენის ადგილს. ქართული ენის სახელმძღვანელოს განადგურება უშუალოდ შეეხო ბავშვთა უფლებას, მიეღო განათლება მშობლიურ ენაზე. რამდენიმე დღეში, 3 სექტემბერს, გაგრაში გაიმართა ქართველთა მანიფესტაცია, რომლის მონაწილეებიც აფხაზეთში შექმნილი მდგომარეობის მოგვარებას მოითხოვდნენ. ამ მოვლენების განხილვა 14 აპრილის კონტექსტში გვიჩვენებს 1978 წლის ქართული ენის დაცვის მოძრაობის ორ განსხვავებულ, მაგრამ ურთიერთდაკავშირებულ განზომილებას. თბილისში ქართული ენის კონსტიტუციური სტატუსის დაცვას, ხოლო აფხაზეთში — ქართული სკოლის, ქართული სასწავლო რესურსისა და ქართული მოსახლეობის საგანმანათლებლო უფლებების დაცვას. ამ თვალსაზრისით, 1978 წელი შეიძლება განვიხილოთ როგორც პერიოდი, როდესაც ქართული ენის დაცვის პრობლემა საქართველოს სხვადასხვა ნაწილში განსხვავებული ფორმით გამოვლინდა, მაგრამ საერთო საფუძვლად ქართული ენისა და კულტურული იდენტობის შენარჩუნების საკითხი ედო.[246](2)

1992–1993 წლების შეიარაღებულმა კონფლიქტმა აფხაზეთის საგანმანათლებლო სისტემაზე მძიმე გავლენა იქონია. ომამდე გალის რაიონში 58 ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულება მოქმედებდა, სადაც 13 180 მოსწავლე და 1 638 მასწავლებელი იყო. არსებული სკოლების უმრავლესობა ქართულენოვანი იყო. ომის შედეგად სასკოლო ინფრასტრუქტურის მნიშვნელოვანი ნაწილი განადგურდა და სეპარატისტებმა გალის რაიონში 19 სკოლა დაიწვეს.[247] კონფლიქტის დასრულების შემდეგ აფხაზეთიდან ქართული მოსახლეობის მასობრივმა იძულებითმა გადაადგილებამ კიდევ სრულიად მოშალა განათლების უწყვეტობა.

ომის შემდგომ პერიოდში ქართული საგანმანათლებლო სივრცის პრობლემა ახალი ფორმით გაგრძელდა. გალის რაიონში, სადაც მოსახლეობის აბსოლუტურ უმრავლესობას ეთნიკურად ქართველები შეადგენდნენ, ეტაპობრივად დაიწყო ქართულენოვანი სკოლების რუსულენოვან

---

[245]. ცისკარა ფაჩულია. ნაწყვეტი წიგნიდან „ქართულ-აფხაზური ურთიერთობების პრობლემები და კონფლიქტის მოგვარების პერსპექტივები“. ლიტერატურული ჟურნალი „აფინაჟი“. 2019. https://apinazhi.ge/article/132

[246]. ელექტრონული ჟურნალი „მატიანე“ https://matiane.wordpress.com/2009/10/08/inteligentsia-brezhnevs/

[247]. სოსო წირღვავა. „ადამიანის უფლებების მდგომარეობა საქართველოს კონფლიქტურ ზონებში“, საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკის ციფრული კოლექცია. https://www.nplg.gov.ge/greenstone3/library/collection/civil2/document/HASH01153523b03fac8af9214590%3Bjsessionid%3DE1207573859B46E9CA4C2F55D97B6179?ed=1&utm_source=chatgpt.com

სწავლებაზე გადაყვანა. არსებული ქართული კლასები გარკვეული დროით ინარჩუნებდნენ ქართულ ენაზე სწავლებას, მაგრამ ყოველი ახალი პირველი კლასი რუსულენოვანი უნდა ყოფილიყო. შედეგად, ქართულ ენაზე სწავლების შესაძლებლობა თანდათან მცირდებოდა და ქართული ენა სასწავლო პროცესში ძირითადად ცალკე საგნის სახით რჩებოდა.[4] ეს პროცესი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ქართული ენის დისკრიმინაციის ისტორიისთვის, რადგან ომის შემდგომ პერიოდში ქართული სკოლის წინააღმდეგ მიმართული პოლიტიკა უკვე არა მხოლოდ სკოლების რაოდენობის შემცირებაში, არამედ სწავლების ენის სისტემურ შეცვლაში გამოიხატა. მოგვიანებით გალის სკოლებში ყველა საგნის სწავლება რუსულ ენაზე გადავიდა, მაშინ როდესაც ქართული ენა საგნის სახითაც კი სულ უფრო შეზღუდული ფორმით ისწავლებოდა.[5](3)

გალის რაიონის ქართულ სკოლებში ქართული ენის, როგორც სწავლების ენის, შეზღუდვის პროცესი 1990-იანი წლების შუა პერიოდიდან დაიწყო, თუმცა მისი ყველაზე მკაფიო და სისტემური ეტაპი 2015–2016 სასწავლო წლიდან გამოიკვეთა. დე ფაქტო ადმინისტრაციის გეგმით, ყოველ მომდევნო წელს ახალი პირველი კლასი რუსულენოვან სწავლებაზე უნდა გადასულიყო, ხოლო უკვე არსებული კლასები თანდათან უნდა გაგრძელებულიყო რუსულ ენაზე. ამგვარად, 2015 წელს დაწყებული რეფორმა მიზნად ისახავდა გალის სკოლების ეტაპობრივ სრულ რუსიფიკაციას. სახალხო დამცველის შეფასებით, აღნიშნული გეგმის განხორციელების შემთხვევაში დაახლოებით ექვს წელიწადში ქართული ენა გალის სასკოლო განათლების პროცესიდან სრულად განიდევნებოდა.[248]

2024–2025 წლებში არსებული მდგომარეობა ამ პროცესის დასრულებულ ფაზას ასახავს. საქართველოს სახალხო დამცველის 2024 წლის ანგარიშში აღნიშნულია, რომ ოკუპირებულ გალსა და მის სოფლებში ყველა საგანი რუსულ ენაზე ისწავლება და გამოიყენება რუსეთის ფედერაციის სკოლებისთვის გამოცემული სახელმძღვანელოები. ქართულ ენას კი რიგითი საგნის სტატუსი აქვს.[249]

ამ პროცესის შემდგომი ეტაპის გასაანალიზებლად განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია 2017 წლის 18 დეკემბერს მოსკოვში ხელმოწერილი შეთანხმება რუსეთის ფედერაციასა და აფხაზეთის დე ფაქტო ხელისუფლებას შორის განათლებისა და კვალიფიკაციების ურთიერთაღიარების შესახებ. შეთანხმება მოიცავს განათლების ძირითადი და საშუალო ზოგადი განათლების საფეხურებს, საშუალო პროფესიულ და უმაღლეს განათლებას — ბაკალავრიატსა და სპეციალისტის პროგრამებს, ასევე მაგისტრატურას და შემდგომ საგანმანათლებლო საფეხურებს. შეთანხმების მე-2–მე-6 მუხლები პირდაპირ ადგენს რუსეთისა და აფხაზეთის შესაბამისი განათლების დოკუმენტების ურთიერთაღიარების შესაძლებლობას და მიღებული განათლების საფუძველზე სწავლის გაგრძელებისა და პროფესიული საქმიანობის უფლებას. **თუ 2015 წლიდან ცვლილება უშუალოდ ბავშვის სასკოლო განათლების ენას შეეხო, 2017 წლის შეთანხმება ამ ცვლილებას განათლების სისტემის უფრო მაღალ საფეხურებზე ავრცელებს.** დოკუმენტის პირველი გვერდი თავად მიუთითებს, რომ შეთანხმება ეფუძნება 2014 წლის 24 ნოემბრის რუსეთ–აფხაზეთის „მოკავშირეობისა და სტრატეგიული პარტნიორობის შესახებ“ ხელშეკრულებას და მიზნად ისახავს რუსეთისა და აფხაზეთის ტერიტორიებზე მიღებული განათლებისა და კვალიფიკაციების ურთიერთაღიარებას.(4)

---

[248]. საქართველოს სახალხო დამცველი. *განათლების უფლება გალის რაიონში.* https://ombudsman.ge/res/docs/2019041112553481810.pdf?utm_source=chatgpt.com

[249]. საქართველოს სახალხო დამცველი. *საქართველოში ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვის მდგომარეობის შესახებ 2024 წლის ანგარიში.,* თბილისი, 2025. https://ombudsman.ge/res/docs/2025040121291438156.pdf?utm_source=chatgpt.com

განსაკუთრებით საყურადღებოა შეთანხმების **მე-8 მუხლი,** რომლის თანახმადაც ერთ-ერთი მხარის ტერიტორიაზე მიღებული განათლებისა და კვალიფიკაციის დამადასტურებელი დოკუმენტები მეორე მხარის ტერიტორიაზე მიიღება დამატებითი ლეგალიზაციისა და სპეციალური დადასტურების გარეშე. ამავე შეთანხმებით გათვალისწინებულია განათლების სფეროში მოქმედი ორგანოების თანამშრომლობა და ექსპერტთა კომიტეტის შექმნა.[250]

გამომდინარე აქედან, საქმე გვაქვს არა მხოლოდ ცალკეული დიპლომების აღიარებასთან, არამედ დოკუმენტი ქმნის **ორ საგანმანათლებლო სისტემას შორის ადმინისტრაციული და ინსტიტუციური კავშირის მექანიზმს.**

რუსეთის ფედერაციის მთავრობის მიერ მომზადებულ 2025 წლის შეთანხმების განმარტებით ბარათში ურთიერთაღიარების მიზანი მხოლოდ ტექნიკურ პროცედურად არ არის წარმოდგენილი. დოკუმენტში პირდაპირ არის აღნიშნული, რომ შეთანხმება დაკავშირებულია რუსეთის **„ჰუმანიტარული გავლენის გაფართოებასთან“** და აფხაზეთთან რუსეთის ინტეგრაციის გაღრმავების პოლიტიკასთან.[251]

ზემოთ განხილული საკითხების საფუძველზე შესაძლებელია შემდეგი **დასკვნების** გამოტანა:

1. განხილული ისტორიული და დოკუმენტური მასალები ცხადყოფს, რომ აფხაზეთში განათლების ტრანსფორმაცია მხოლოდ საგანმანათლებლო სისტემის ორგანიზაციულ ცვლილებებს არ უკავშირდებოდა. სხვადასხვა ისტორიულ პერიოდში განათლება თანდათან იქცა ენის, კულტურის, ისტორიული მეხსიერებისა და პოლიტიკური იდენტობის ფორმირების მნიშვნელოვან სივრცედ. ამ პროცესში განსაკუთრებული ადგილი ეკავა სწავლების ენას: ქართული ენის საგანმანათლებლო ფუნქციის თანდათანობითი შეზღუდვა და რუსული ენის პოზიციების გაძლიერება საბოლოოდ თანამედროვე საგანმანათლებლო სისტემაში აისახა.

აფხაზეთში განათლების ისტორიის XIX–XXI საუკუნეების ჭრილში განხილვა აჩვენებს, რომ განათლების სისტემა რეგიონის პოლიტიკური, სოციალური და კულტურული ცვლილებების უმნიშვნელოვანესი გამოხატულება იყო. განათლების ისტორიული ტრანსფორმაცია განსაკუთრებით მკაფიოდ ვლინდება სწავლების ენის ცვლილების, საგანმანათლებლო დაწესებულებების ორგანიზებისა და განათლების შინაარსის გარდაქმნის პროცესში.

XIX საუკუნის პირველ ნახევარში აფხაზეთის კულტურულ-საგანმანათლებლო სივრცეში ქართულ ენას მნიშვნელოვანი ფუნქცია ჰქონდა. ისტორიული და დოკუმენტური მასალა ადასტურებს როგორც ქართული ენის ცოდნის ფართო გავრცელებას, ისე მის გამოყენებას ადმინისტრაციულ, კულტურულ და საგანმანათლებლო სფეროებში. ამავე პერიოდში ქართული ენის საგანმანათლებლო ფუნქციის შეზღუდვის მცდელობები თანდათან რუსეთის იმპერიის საგანმანათლებლო პოლიტიკის ნაწილად იქცა. განსაკუთრებით თვალსაჩინოა XIX საუკუნის მეორე ნახევრის დოკუმენტები, რომლებიც მიუთითებს რუსული ენის პრიორიტეტიზაციისა და ქართული ენის სასწავლო სივრციდან ეტაპობრივი განდევნის მიზანმიმართულ პოლიტიკაზე.

2. საბჭოთა პერიოდში აღნიშნული ტენდენციები ახალი პოლიტიკური და იდეოლოგიური ფორმით გაგრძელდა. განათლების სისტემის რეორგანიზაცია, სასწავლო პროგრამებისა და

---

[250]. Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Абхазия о взаимном признании образования и (или) квалификаций от 18 декабря 2017 года (ратифицировано Федеральным законом от 27 декабря 2018 года № 500-ФЗ, вступило в силу 11 января 2019 года)
http://publication.pravo.gov.ru/document/0001201901240006

[251]. ПРАВИТЕЛЬСТВО РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ. 09.07.2026. О внесении проекта федерального закона "О ратификации Соглашения между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Абхазия о взаимном признании ученых степеней".
https://drive.google.com/file/d/1EsQ4JK3Gqs0Z9o912OXdyLH3MGLiEvvn/view?usp=sharing

სახელმძღვანელოების იდეოლოგიზაცია და რუსული ენის როლის თანდათანობითი გაძლიერება საბოლოოდ ეროვნული ენების, მათ შორის ქართული ენის, საგანმანათლებლო ფუნქციის შეზღუდვას უკავშირდებოდა. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა 1958 წლის შემდეგ ჩამოყალიბებული მოდელი, როდესაც აფხაზურ ენას ძირითადად ენობრივი საგნის ფუნქცია ჰქონდა, ხოლო სხვა საგნების სწავლების ძირითად ენად რუსული რჩებოდა.

3. 1992–1993 წლების შეიარაღებულმა კონფლიქტმა აფხაზეთის საგანმანათლებლო სივრცეს დამატებითი მძიმე გამოწვევები შეუქმნა. განადგურდა სკოლები და საგანმანათლებლო ინფრასტრუქტურა, ხოლო ქართული მოსახლეობის განდევნამ განათლების უწყვეტობა დაარღვია. ომის შემდგომ პერიოდში გალის რაიონში ქართული საგანმანათლებლო სივრცის შეზღუდვამ ახალი, უფრო სისტემური ხასიათი მიიღო.

4. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ეტაპი 2015–2016 სასწავლო წლიდან დაიწყო, რომელმაც 2024 წლის მდგომარეობით, გალის სკოლებში ყველა საგნის სწავლება რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა, ხოლო ქართული ენა მხოლოდ ცალკე საგნის სტატუსით იყო წარმოდგენილი. ამგვარად, ქართული ენის შეზღუდვა განათლების სფეროში აღარ წარმოადგენდა მხოლოდ ცალკეული საგნის ან სასწავლო რესურსის პრობლემას და გადაიქცა სწავლების ენის სისტემური ცვლილების პროცესად.

ამ პროცესის შემდგომ ეტაპია 2017 წლის 18 დეკემბერს გაფორმებული შეთანხმება რუსეთის ფედერაციასა და აფხაზეთის დე ფაქტო ხელისუფლებას შორის განათლებისა და კვალიფიკაციების ურთიერთაღიარების შესახებ, რომელიც მოიცავდა განათლების სხვადასხვა საფეხურების: ზოგად, პროფესიულ და უმაღლეს განათლებას და ქმნიდა მიღებული განათლებისა და კვალიფიკაციების ურთიერთაღიარების ინსტიტუციურ მექანიზმს.

განსაკუთრებით საყურადღებოა 2025 წლის 18 დეკემბერს ხელმოწერილი შეთანხმება სამეცნიერო ხარისხების ურთიერთაღიარების შესახებ. ამ დოკუმენტით პროცესი უკვე განათლების სისტემის უმაღლეს — სამეცნიერო — საფეხურზე გადადის. რუსეთის ფედერაციის მთავრობის მიერ მომზადებულ განმარტებით ბარათში კი აღნიშნულია, რომ მიმდინარე პოლიტიკა დაკავშირებულია რუსეთის ჰუმანიტარული გავლენის გაფართოებასთან და აფხაზეთის რუსეთთან ინტეგრაციასთან.

ამრიგად, კვლევის შედეგად შეიძლება დავასკვნათ, რომ აფხაზეთში განათლების ტრანსფორმაცია სხვადასხვა ისტორიულ პერიოდში მხოლოდ საგანმანათლებლო სისტემის ორგანიზაციულ ცვლილებას არ წარმოადგენდა. განათლება თანდათან იქცა ენობრივი, კულტურული და პოლიტიკური პოლიტიკის მნიშვნელოვან ინსტრუმენტად. განსაკუთრებით თვალსაჩინოა ქართული ენის საგანმანათლებლო ფუნქციის ეტაპობრივი შეზღუდვისა და რუსული ენის პოზიციების გაძლიერების ისტორიული დინამიკა.

შესაბამისად, XIX საუკუნიდან XXI საუკუნემდე არსებული პროცესების ერთიან კონტექსტში განხილვა გვიჩვენებს, რომ განათლების სფეროში განხორციელებულ ცვლილებებს ჰქონდა არა მხოლოდ საგანმანათლებლო, არამედ ენობრივი და კულტურულ-იდენტობითი მნიშვნელობაც. თანამედროვე მდგომარეობა ამ ისტორიული პროცესის გაგრძელებას წარმოადგენს, რომლის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს შედეგად შეიძლება განვიხილოთ ქართული ენის, როგორც განათლების მიღების ენის, ფუნქციის მკვეთრი შემცირება და განათლების სისტემის რუსეთის საგანმანათლებლო სივრცესთან ინსტიტუციური დაახლოება.

შედარებისთვის თუ მოვიყვანთ ალექსანდრე ოქროპირიძის მიერ ორგანიზებულ სასწავლო პროცესს, აღნიშნულ ისტორიულ გამოცდილებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს თანამედროვე რეალობისთვისაც. როდესაც პოლიტიკური, სოციალური თუ

ინფრასტრუქტურული დაბრკოლებები ბავშვებს განათლების მიღების შესაძლებლობას უზღუდავს, განათლების ალტერნატიული ფორმების შექმნა მხოლოდ ტექნოლოგიური სიახლე კი არა, განათლების ფუნდამენტური უფლების დაცვის საშუალებაა. სწორედ ამ თვალსაზრისით, ალექსანდრე ოქროპირიძის მაგალითი გვიჩვენებს, რომ განათლების უწყვეტობისთვის აუცილებელია მასწავლებლის ინიციატივა, პასუხისმგებლობა და მზადყოფნა, არსებული პირობების მიუხედავად, მოსწავლემდე მიიტანოს ცოდნა. მისი საქმიანობის დროსაც კი, როდესაც ომმა სასწავლებლის ფუნქციონირება შეაფერხა, განათლების აღდგენის მცდელობა გაგრძელდა და სასწავლებლის მუშაობა სხვა სივრცეში განახლდა.

თანამედროვე ეტაპზე პრობლემას კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი განზომილება ემატება. **განათლების ენის ცვლილებასთან ერთად იცვლება განათლების შინაარსიც.** როდესაც მოსწავლე ძირითადად რუსულენოვანი სასწავლო რესურსებით იღებს განათლებას, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რა შინაარსით არის წარმოდგენილი საქართველოსა და აფხაზეთის ისტორია, კულტურული მემკვიდრეობა და ქართული საზოგადოების ისტორიული გამოცდილება. ამდენად, ქართული ენის სასწავლო პროცესიდან თანდათანობით განდევნა მხოლოდ ენობრივი პრობლემა აღარ არის — იგი ქმნის რისკს, რომ მომავალ თაობებს საქართველოსა და აფხაზეთის ისტორია მიეწოდოთ ცალმხრივად, შეცვლილი ინტერპრეტაციებითა და განსხვავებული პოლიტიკური ნარატივის საფუძველზე. არსებული მდგომარეობის გათვალისწინებით, ისტორიული ცოდნისა და ეროვნული იდენტობის შენარჩუნება განათლების სფეროში ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს გამოწვევად უნდა განიხილებოდეს.

ოკუპირებული აფხაზეთის ტერიტორიაზე დღეს არსებული მდგომარეობის გათვალისწინებით, განსაკუთრებულ გამოწვევად რჩება ქართულ ენაზე საგანმანათლებლო და კულტურული რესურსების ხელმისაწვდომობა. გალისა და მისი სოფლების სკოლებში სწავლების რუსულ ენაზე გადასვლისა და ქართული ენის მხოლოდ ცალკე საგნის სტატუსამდე დაყვანის პირობებში, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ქართულ ენაზე შექმნილი სასწავლო, ისტორიული და კულტურული ლიტერატურის ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფა. შესაბამისად, მიზანშეწონილია შეიქმნას სპეციალური ქართული ციფრული საგანმანათლებლო რესურსების ფონდი, რომელიც გააერთიანებს ელექტრონულ სახელმძღვანელოებს, საქართველოსა და აფხაზეთის ისტორიის აკადემიურად დამოწმებულ მასალებს, დოკუმენტებს, რუკებს, ლიტერატურულ ნაწარმოებებს, ვიდეოლექციებსა და ინტერაქტიულ სასწავლო რესურსებს.

ზემოთ ჩამოთვლილი რესურსების შექმნა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია იმ პირობებში, როდესაც ქართულენოვანი წიგნებისა და სასწავლო მასალების ფიზიკური ხელმისაწვდომობა შეზღუდულია. ციფრული ფორმატი შესაძლებლობას იძლევა, საგანმანათლებლო მასალები დაცულად და უწყვეტად იყოს ხელმისაწვდომი მოსწავლეებისა და მასწავლებლებისთვის. ამასთან, ელექტრონული ციფრული რესურსები უნდა ეფუძნებოდეს სანდო ისტორიულ წყაროებს, აკადემიურ კვლევებსა და პირველწყაროებს და მიზნად ისახავდეს არა მხოლოდ ქართული ენისა და ისტორიის სწავლების შენარჩუნებას, არამედ მოსწავლეებში კრიტიკული აზროვნების, ისტორიული მეხსიერებისა და კულტურული იდენტობის გაძლიერებას.

ამგვარი საგანმანათლებლო რესურსის შექმნა მხოლოდ ტექნოლოგიური პროექტი არ იქნება — იგი შეიძლება განვიხილოთ როგორც განათლების, ისტორიული მეხსიერებისა და კულტურული იდენტობის შენარჩუნების თანამედროვე მექანიზმად.

ბიბლიოგრაფია

1. ლია ახალაძე. საქართველოს განათლებისა და კულტურის ისტორიის ნარკვევები – აფხაზეთი (XIX–XX სს.). თბილისი, 2021;

2. ჯემალ გამახარია. წმინდა მღვდელმთავარი გაბრიელ ქიქოძე – აფხაზეთის ეპარქიის მმართველი (1869–1886) (გამოკვლევა, დოკუმენტები, კომენტარები, საძიებლები). თბილისი, 2025;

3. ჯემალ გამახარია. წმინდა მღვდელმთავარ ალექსანდრეს (ოქროპირიძე) მისიონერული და პედაგოგიური მოღვაწეობა აფხაზეთში (1851-1869). თბილისი, 2024;

4. გვანცა გვანცელაძე, თეიმურაზ გვანცელაძე, სოფიკო ჭაავა, მონიკა ხობელია. ენათა შერწყმის ბოლშევიკური კონცეფცია და ენობრივი პოლიტიკა 30-იანი წლების აფხაზეთში. თბილისი, 2024. გვ. 181-183.

5. ზურაბ პაპასკირი. „სეპარატისტული გამოსვლები აფხაზეთში XX საუკუნის 50–60-იან წლებში“. საისტორიო ძიებანი. 2004;

6. საქართველოს სახალხო დამცველი. განათლების უფლება გალის რაიონში. თბილისი, 2019;

7. საქართველოს სახალხო დამცველი. საქართველოში ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვის მდგომარეობის შესახებ 2024 წლის ანგარიში. თბილისი, 2025.

8. სოსო წირღვავა. ადამიანის უფლებების მდგომარეობა საქართველოს კონფლიქტურ ზონებში. საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკის ციფრული კოლექცია;

9. ცისკარა ფაჩულია. „ქართულ-აფხაზური ურთიერთობების პრობლემები და კონფლიქტის მოგვარების პერსპექტივები“. ელექტრონული ჟურნალი „აფინაჟი“, 2019;

10. Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Абхазия о взаимном признании образования и (или) квалификаций. Москва, 18 декабря 2017 г.;

11. Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Абхазия о взаимном признании ученых степеней. Москва, 18 декабря 2025 г.

ინსტიტუციური ხარისხის სიმწიფის მოდელი (IQMM): ხარისხის კულტურის განვითარების კონცეპტუალური ჩარჩო

Institutional Quality Maturity Model (IQMM): A Conceptual Framework for Quality Culture Development

სოფიო ტაველურიშვილი
საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტი სეუ
განათლების ადმინისტრირების მაგისტრი
Sophio Tavelurishvili
Georgian National University
Master of Educational Administration

აბსტრაქტი. წინამდებარე სტატია სვამს კითხვას, თუ რატომ ვერ უზრუნველყოფს მხოლოდ შესაბამისობაზე ორიენტირებული ხარისხის უზრუნველყოფის სისტემა განათლების ხარისხის მდგრად გაუმჯობესებას. ნაშრომის მთავარი სამეცნიერო წვლილი არის ავტორისეული კონცეპტუალური მოდელის, ინსტიტუციური ხარისხის სიმწიფის მოდელის (Institutional Quality Maturity Model, IQMM), ჩამოყალიბება, რომელიც აღწერს ოთხსაფეხურიან ტრაექტორიას შესაბამისობიდან (Compliance) ხარისხის კულტურამდე (Quality Culture) შედეგიანობისა (Performance) და გაუმჯობესების (Improvement) შუალედური საფეხურების გავლით. მოდელი აერთიანებს ხარისხის კულტურის ლიტერატურას (Harvey & Stensaker, 2008), ორგანიზაციული სწავლების თეორიას (Argyris & Schön, 1978; Senge, 1990) და აუდიტის საზოგადოების კრიტიკულ პერსპექტივას (Power, 1997; Ball, 2003) ერთიან, ოთხდონიან ჩარჩოდ, რასაც ცალკეული არსებული მიდგომები დამოუკიდებლად არ სთავაზობენ. მოდელის გადამწყვეტი თეორიული დამატება არის ის აღიარება, რომ დონეებს შორის გადასვლა შეიძლება იყოს წმინდა ფორმალური, სუბსტანციური ცვლილების გარეშე. ამ ფენომენს ნაშრომი მეიერისა და როუანის (Meyer & Rowan, 1977) ინსტიტუციური დეკაპლინგის თეორიაზე დაყრდნობით განიხილავს, როგორც „ფორმალური დეკაპლინგის ხაფანგს“. ნაშრომი ასაბუთებს, რატომ არის სწორედ ოთხი საფეხური თეორიულად აუცილებელი მინიმუმი და აჩვენებს, რომ IQMM დამოუკიდებელია ცალკეული ქვეყნის საკანონმდებლო სკალისგან.

საკვანძო სიტყვები: ხარისხის კულტურა, შესაბამისობის კულტურა, ინსტიტუციური სიმწიფის მოდელი, ორგანიზაციული სწავლება, ინსტიტუციური დეკაპლინგი, უწყვეტი გაუმჯობესება, აუდიტის საზოგადოება.

Abstract. This article asks why a compliance-oriented quality assurance system alone cannot secure sustainable improvement in the quality of education. The paper's principal scholarly contribution is an original conceptual model, the Institutional Quality Maturity Model (IQMM), which describes a four-stage trajectory from Compliance to Quality Culture, passing through the intermediate stages of Performance and Improvement. The model integrates the quality culture literature (Harvey & Stensaker, 2008), organizational learning theory (Argyris & Schön, 1978; Senge, 1990), and the critical perspective of audit society scholarship (Power, 1997; Ball, 2003) into a single, four-level framework, a synthesis that none of these traditions offers on its own. The model's decisive theoretical addition is the recognition that movement between levels can be purely formal, without substantive change. Drawing on Meyer and Rowan's (1977) theory of institutional decoupling, the article conceptualizes this phenomenon as the "formal decoupling trap." The paper justifies why four stages, specifically, constitute the theoretically necessary minimum, and demonstrates that IQMM is independent of any single country's legislative scale, illustrating its application through Georgia's 2022 school-authorization reform (Ministerial Order No. 99/ნ, as amended by Order No. 145/ნ).

Keywords: quality culture, compliance culture, institutional maturity model, organizational learning, institutional decoupling, continuous improvement, audit society.

შესავალი

ბოლო ორი ათწლეულის განმავლობაში განათლების ხარისხის უზრუნველყოფის სისტემები მსოფლიოს მასშტაბით განვითარდა საზოგადოებრივი ანგარიშვალდებულების მზარდ მოთხოვნაზე პასუხად. ამ პროცესის ცენტრში დგას ავტორიზაცია და აკრედიტაცია, მექანიზმები, რომლებიც ადასტურებენ დაწესებულების შესაბამისობას სახელმწიფოს მიერ დადგენილ მინიმალურ სტანდარტებთან. საერთაშორისო ლიტერატურაში სულ უფრო თანმიმდევრულად

ისმის კითხვა: არის თუ არა შესაბამისობის დადასტურება საკმარისი პირობა ხარისხის მდგრადი გაუმჯობესებისთვის, თუ მხოლოდ აუცილებელი, მაგრამ არასაკმარისი წინაპირობაა (Harvey & Stensaker, 2008)?

საქართველოს განათლების ხარისხის უზრუნველყოფის სისტემა აშენებულია ავტორიზაციისა და აკრედიტაციის მექანიზმებზე (საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების მინისტრის 2010 წლის №99/ნ ბრძანება, არსებითად გარდაქმნილი 2022 წლის №145/ნ ბრძანებით), რომელიც ადგენს სტანდარტებს სამივე საფეხურისთვის და ითვალისწინებს წლიურ თვითშეფასებას. ჩნდება საკითხი: რამდენად უწყობს ეს არქიტექტურა ხელს არა მხოლოდ მინიმალური სტანდარტის დაცვას, არამედ ორგანიზაციულ სწავლებას და უწყვეტ გაუმჯობესებას?

ნაშრომის მიზანია, განავითაროს ორიგინალური თეორიული ჩარჩო, ინსტიტუციური ხარისხის სიმწიფის მოდელი (IQMM), რომელიც შემოგვთავაზებს ანალიტიკურ ინსტრუმენტს ზემოთ დასმულ კითხვაზე პასუხის გასაცემად. კვლევითი კითხვებია: (ა) რა თეორიულად დასაბუთებული საფეხურები განასხვავებს შესაბამისობაზე ორიენტირებულ და ხარისხის კულტურაზე ორიენტირებულ ორგანიზაციებს? (ბ) რატომ არის საჭირო ცალკე, ახალი მოდელი, როდესაც უკვე არსებობს ორგანიზაციული სიმწიფისა და ხარისხის კულტურის ლიტერატურა? (გ) რა კონკრეტული, გადამოწმებადი ინდიკატორები განასხვავებს ფორმალურ და სუბსტანციურ პროგრესს თითოეულ საფეხურზე?

ნაშრომის სამეცნიერო სიახლე მდგომარეობს არა არსებული თეორიების მიმოხილვაში, არამედ ორიგინალური, ოთხსაფეხურიანი მოდელის ჩამოყალიბებაში, რომელიც სინთეზირებს ხარისხის კულტურის, ორგანიზაციული სწავლებისა და აუდიტის საზოგადოების ლიტერატურულ ტრადიციებს ერთიან ანალიტიკურ ჩარჩოდ და აყალიბებს კონკრეტულ, გადამოწმებად ინდიკატორებს თითოეული საფეხურისთვის.

ღირებულების თვალსაზრისით, მოდელი შეიძლება გამოყენებულ იქნეს თვითშეფასების, სტრატეგიული დაგეგმვისა და ინსტიტუტის უწყვეტი გაუმჯობესების თვალსაზრისით. იგი საგანმანათლებლო დაწესებულებებს აძლევს შესაძლებლობას განსაზღვრონ საკუთარი განვითარების ეტაპი, გამოავლინონ ძლიერი და გასაუმჯობესებელი მიმართულებები.

ლიტერატურის მიმოხილვა

ხარისხის უზრუნველყოფის ევროპული ჩარჩო (ESG) მოითხოვს, რომ გარე და შიდა ხარისხის უზრუნველყოფამ ერთნაირად ემსახუროს ანგარიშვალდებულებასაც და გაუმჯობესებასაც (ENQA, 2015), თუმცა ეს ორმაგი ფუნქცია ხშირად დაძაბულობას წარმოშობს: ანგარიშვალდებულების ლოგიკა ორგანიზაციას საუკეთესო სურათის ჩვენებისკენ უბიძგებს, გაუმჯობესება კი გულწრფელ თვითკრიტიკას მოითხოვს. სწორედ ეს არის შესაბამისობისი კულტურის უკიდურესობა. პაუერის (Power, 1997) „აუდიტის საზოგადოების“ კონცეფცია აღწერს, თუ როგორ იქცევა ავტორიზაცია/აკრედიტაცია დამოუკიდებელ, თვითრიტუალიზებულ პრაქტიკად. დროთა განმავლობაში ეს პრაქტიკა სცილდება (decouple) სწორედ იმ არსობრივ საქმიანობას, რომლის შეფასებაც თავდაპირველად ჰქონდა მიზნად დასახული.

ხარისხის კულტურის საპირისპირო პოლუსი ორ ურთიერთდაკავშირებულ განზომილებას აერთიანებს (Harvey & Stensaker, 2008): სტრუქტურულ/მართვის და ფსიქოლოგიურ/ღირებულებით ელემენტებს; EUA-ს (2006) „ქვემოდან ზემოთ“ მიდგომის კვლევამ დაადასტურა, რომ ეს კულტურა ვერ ინერგება მხოლოდ ზემოდან დაწესებული სტანდარტებით. ბენდერმახერისა და თანაავტორების (Bendermacher et al., 2017) მიმოხილვამ

ლიდერობა და კომუნიკაცია მთავარ მაკავშირებელ მექანიზმებად განსაზღვრა, ხოლო ელერსი (Ehlers, 2009) ხარისხის კულტურას მრავალგანზომილებიან, არასტადიურ კონსტრუქტად განიხილავს, თუმცა არც ერთი მათგანი არ გვთავაზობს საფეხურეობრივ, გადამოწმებად ტრაექტორიას შესაბამისობასა და ხარისხის კულტურას შორის.

სწავლების სიღრმის განზომილება მოდის ორგანიზაციული სწავლების თეორიიდან: არგირისისა და შონის (Argyris & Schön, 1978) განსხვავება ერთმაგი მარყუჟის (შეცდომის გამოსწორება არსებული ჩარჩოს ფარგლებში) და ორმაგი მარყუჟის სწავლებას (ჩარჩოს, დაშვებებისა და მიზნების გადახედვა) შორის ცენტრალურია ხარისხის კულტურის გასაგებად: შესაბამისობის კულტურა ჩვეულებრივ ერთმაგი მარყუჟის სწავლებით შემოიფარგლება, ხოლო ხარისხის კულტურა ორმაგი მარყუჟის რეფლექსიის შესაძლებლობას მოითხოვს. სენგემ (Senge, 1990) ეს იდეა „სწავლადი ორგანიზაციის“ ცნებით განავითარა, ხოლო დემინგის (Deming, 1986) დაგეგმე-განახორციელე-შეამოწმე-იმოქმედე ციკლი მას უწყვეტი გაუმჯობესების მოდელად აქცევს, რომელიც გაზომვა-უკუკავშირის ციკლურ ხასიათს უსვამს ხაზს, შესაბამისობის ერთჯერადი, ბინარული შემოწმებისგან განსხვავებით.

ამ ღერძს ემატება პერფორმატიულობის კრიტიკული პერსპექტივა: ბოლის (Ball, 2003) გაფრთხილებით, როცა OECD/UNESCO ტიპის მონაცემებზე დაფუძნებული მართვის მაჩვენებელი თავად ხდება მიზანი და არა საშუალება, ორგანიზაციები „თამაშს რიცხვებთან“ იწყებენ ნამდვილი გაუმჯობესების ნაცვლად (გუდჰარტის კანონი).ეს არის დინამიკა, რომელიც ინსტიტუციურად ამზადებს იმ ნიადაგს, საიდანაც შესაბამისობის კულტურა და მისი ფორმალურ-სუბსტანციური დაძაბულობა შემდგომ ვითარდება.

თეორიული საფუძველი

ლიტერატურის მიმოხილვიდან იკვეთება სამი ღერძი, რომლებიც შესაბამისობასა და ხარისხის კულტურას განასხვავებს: მიმართულება (რეაქტიული/გარეგანი წინააღმდეგ პროაქტიული/შინაგანისა), დროითი ჰორიზონტი (წერტილოვანი წინააღმდეგ უწყვეტისა) და სწავლების სიღრმე (ერთმაგი წინააღმდეგ ორმაგი მარყუჟის სწავლებისა).

საორგანიზაციო სიმწიფის მოდელების ტრადიცია სათავეს იღებს პროგრამული ინჟინერიის სფეროდან, კერძოდ, შესაძლებლობათა სიმწიფის მოდელიდან (CMM), რომელიც აღწერს ორგანიზაციის პროცესების განვითარებას არაორგანიზებული დონიდან ოპტიმიზებულ დონემდე (Paulk et al., 1993), თუმცა მისი პირდაპირი გადატანა განათლების ხარისხის უზრუნველყოფის სფეროში სამი მიზეზით არის პრობლემური: ტექნიკური წარმოშობის გამო უგულებელყოფს ხარისხის კულტურის ფსიქოლოგიურ განზომილებას (Harvey & Stensaker, 2008); გულისხმობს წრფივ, შეუქცევად პროგრესს, მაშინ როცა საგანმანათლებლო ორგანიზაციები ხშირად ავლენენ ფორმალურ, მაგრამ არასუბსტანციურ განვითარებას (Meyer & Rowan, 1977); და არ ითვალისწინებს პერფორმატიულობის რისკს, ანუ შესაძლებლობას, რომ ორგანიზაციამ ფორმალურად აჩვენოს მაღალი დონის ინდიკატორები სუბსტანციური ცვლილების გარეშე (Ball, 2003). ხარისხის კულტურის სპეციფიკურ ლიტერატურაშიც, ელერსის (Ehlers, 2009), ბენდერმახერისა და თანაავტორების (Bendermacher et al., 2017, 2019) და ვერშუერენისა და თანაავტორების (Verschueren et al., 2023) ბოლოდროინდელი მატრიცული მოდელის მიხედვით, კარგადაა ახსნილი, რა ხდის ხარისხის კულტურას შესაძლებელს (ლიდერობა, კომუნიკაცია, ღირებულებათა გაზიარება), მაგრამ არც ერთი მათგანი არ გვთავაზობს გადამოწმებად, საფეხურეობრივ ტრაექტორიას შესაბამისობიდან ხარისხის კულტურამდე გადასასვლელად და არც აყალიბებს იმ შესაძლებლობას, რომ ეს გადასვლა დარჩეს წმინდა ფორმალურ დონეზე. სწორედ ამ ორმაგ ხარვეზს პასუხობს ქვემოთ წარმოდგენილი IQMM მოდელი, რომელიც

არსებული ლიტერატურის საფუძველზე ერთადერთი მოდელია, რომელიც გვთავაზობს საფეხურეობრივ, ოთხდონიან, არაწრფივობის დაშვებაზე აგებულ ტრაექტორიას, ფორმალურ-სუბსტანციური დეკაპლინგის ცენტრალურ თეორიულ კომპონენტად ინტეგრირებით (იხ. ქვემოთ).

ავტორისეული IQMM მოდელი

ინსტიტუციური ხარისხის სიმწიფის მოდელი (IQMM) აღწერს ოთხ საფეხურს, რომელთა გავლაც სჭირდება საგანმანათლებლო დაწესებულებას (ან სისტემას) წმინდა შესაბამისობიდან ხარისხის კულტურამდე მისასვლელად. დონეების რაოდენობა, ოთხი, არ არის თვითნებური არჩევანი, არამედ გამომდინარეობს ორი დამოუკიდებლად თეორიზებული, გადაკვეთილი განზომილებიდან: ორგანიზაციული ყურადღების ობიექტი (სტრუქტურა/რესურსი, რა არსებობს ფორმალურად, წინააღმდეგ პრაქტიკა/რეფლექსიისა, რას აკეთებენ ამ რესურსით რეალურად) და მოტივაციის ლოკუსი (გარეგანი, რეგულატორის მიერ მართული ქცევა წინააღმდეგ შინაგანი, ორგანიზაციის მიერ ინიცირებული ქცევისა). ამ ორი ბინარული განზომილების გადაკვეთა ლოგიკურად წარმოშობს ოთხ, არა სამ ან ხუთ, კატეგორიას (იხ. ცხრილი 1).

	ფოკუსი: სტრუქტურა/რესურსი (რა არსებობს)	**ფოკუსი: პრაქტიკა/რეფლექსია (რა კეთდება)**
მოტივაცია: გარეგანი (რეგულატორი)	I — შესაბამისობა	II — შედეგიანობა
მოტივაცია: შინაგანი (ორგანიზაცია)	[ცარიელი უჯრედი — კონცეპტუალურად წინააღმდეგობრივი, იხ. ტექსტი]	III/IV — გაუმჯობესება / ხარისხის კულტურა

ცხრილი 1. IQMM-ის ოთხი დონის თეორიული წარმოშობა: მოტივაციისა და ყურადღების ობიექტის გადაკვეთა

ცხრილში ჩანს, თუ რატომ არ არსებობს „მეხუთე“ დონე: მეოთხე უჯრა, შინაგანი მოტივაცია და სტრუქტურული ფოკუსი, ცარიელია არა შემთხვევით, არამედ კონცეპტუალური წინააღმდეგობის გამო. თვითგამორკვევის თეორიის მიხედვით (self-determination theory; Ryan & Deci, 2000), შინაგანი, ავტონომიური მოტივაცია განისაზღვრება არა როგორც სტატიკური განწყობა, არამედ როგორც ნებაყოფლობითი, ქცევითი ჩართულობა კონკრეტულ საქმიანობაში, ანუ ორგანიზაციის ჭეშმარიტად შინაგანი მოტივაცია განსაზღვრებით გულისხმობს პრაქტიკულ ჩართულობას და არა მხოლოდ სტრუქტურული რესურსების არსებობას. შინაგანი მოტივაციის სტრუქტურულ ფოკუსთან „გაყინვა“ ემპირიულად იშვიათი კი არ არის, არამედ თავად ეწინააღმდეგება იმ განსაზღვრებას, რომლითაც მოდელი „შინაგან მოტივაციას“ აყალიბებს და განმარტავს, რატომ რჩება უჯრა ცარიელი თეორიული აუცილებლობით. III და IV დონეები ორივე ხვდება ცხრილის ერთსა და იმავე უჯრაში, მაგრამ თეორიულად განსხვავდება არგირისისეული (Argyris & Schön, 1978) ერთმაგი და ორმაგი მარყუჟის სწავლების საზღვრის მიხედვით: III დონეზე რეფლექსია შემოიფარგლება არსებული ჩარჩოს ფარგლებში მოქმედებების კორექტირებით, ხოლო IV დონეზე მოწმდება და საჭიროებისამებრ იცვლება თავად ჩარჩო, დაშვებები და ორგანიზაციული იდენტობა. ამავე მიზეზით სამდონიანი ვერსიაც არასაკმარისი იქნებოდა: II და III დონეების გაერთიანება წაშლიდა იმ განსხვავებას განვითარებულ საზომ ინფრასტრუქტურასა (II) და მის რეფლექსურ, ფორმატულ გამოყენებას (III) შორის, რომელიც მოდელის ერთ-ერთ მთავარ დიაგნოსტიკურ ღირებულებას წარმოადგენს.

მეხუთე საფეხურის დამატება თეორიულად შესაძლებელია, მაგრამ არ ეყრდნობა დამოუკიდებელ თეორიულ საზღვარს, რაც პარსიმონიის პრინციპის მიხედვით საკმარისი საფუძველია ოთხდონიან სტრუქტურაზე დარჩენისთვის.

დიაგრამა 1. ინსტიტუციური ხარისხის სიმწიფის მოდელი (IQMM)

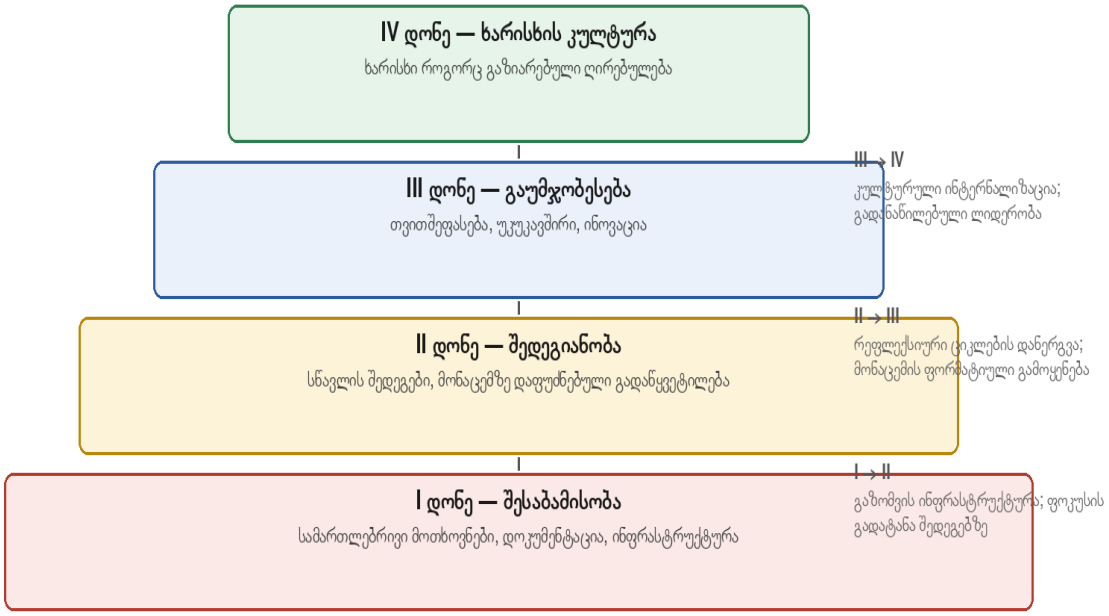

დიაგრამა 1. ინსტიტუციური ხარისხის სიმწიფის მოდელი (IQMM) და დონეთაშორისი გადასვლის მექანიზმები

I დონე — შესაბამისობა (Compliance). ორგანიზაციის ძალისხმევა კონცენტრირებულია სამართლებრივი მოთხოვნების ფორმალურ დაკმაყოფილებაზე: საჭირო დოკუმენტაციის არსებობა, ინფრასტრუქტურული ნორმების დაცვა, უსაფრთხოების მინიმალური სტანდარტების უზრუნველყოფა. შეფასება ბინარულია და გარეგნულად მართული. **II დონე — შედეგიანობა (Performance).** ყურადღების ცენტრში ექცევა არა მხოლოდ რესურსების არსებობა, არამედ მათი გამოყენების შედეგები: სასწავლო შედეგები, შეფასების ხარისხი, მონაცემების პირველადი გამოყენება ანგარიშგებისთვის. დონე კვლავ დიდწილად გარეგნულად მართულია, მაგრამ ქმნის შემდეგი დონისთვის აუცილებელ ინფრასტრუქტურასა და ჩვევას. **III დონე — გაუმჯობესება (Improvement).** ორგანიზაცია იწყებს მონაცემების ფორმატულ, არა მხოლოდ სუმატურ, გამოყენებას: თვითშეფასების ციკლები ხდება რეგულარული და გულწრფელი, ყალიბდება უკუკავშირის სისტემები სხვადასხვა დაინტერესებული მხარისგან, ხდება გაუმჯობესების გეგმების ფაქტობრივი შესრულება. ეს დონე მოითხოვს ორმაგი მარყუჟის სწავლების შესაძლებლობას, მზადყოფნას, გადაისინჯოს არა მხოლოდ ქმედებები, არამედ თავად დაშვებები. **IV დონე — ხარისხის კულტურა (Quality Culture).** ხარისხი ხდება ორგანიზაციული იდენტობის ნაწილი, არა ცალკეული განყოფილების პასუხისმგებლობა, არამედ ყველა დონეზე გაზიარებული ღირებულება. გადაწყვეტილებები პროაქტიულად ეყრდნობა მტკიცებულებებს, სისტემა კი მდგრადობას ინარჩუნებს ხელმძღვანელობის ცვლილების პირობებშიც კი, რაც ერთ-ერთი ყველაზე დამაჯერებელი, თუმცა არა ერთადერთი, ინდიკატორია იმისა, რომ კულტურა ინტერნალიზებულია და არა მხოლოდ ერთი ლიდერის პირადი ინიციატივა. ტერმინები „ორგანიზაციული იდენტობა“ და „ინტერნალიზაცია“ ამ ეტაპზე კონცეპტუალური

კონსტრუქტებია და საჭიროებენ შემდგომ ოპერაციონალიზაციას გადამოწმებად ინდიკატორებად, რასაც ცხრილი 2 იწყებს და §6 დეტალურად განიხილავს.

კრიტიკული გაფრთხილება: ფორმალური დეკაპლინგის ხაფანგი

IQMM-ის გადამწყვეტი თეორიული დამატება, რაც განასხვავებს მას ხაზოვანი სიმწიფის მოდელებისგან, არის აღიარება, რომ დონეებს შორის გადასვლა შეიძლება იყოს ფორმალური, სუბსტანციური ცვლილების გარეშე. დიაგრამა 2 ასახავს ორ განსხვავებულ ტრაექტორიას: ავთენტურ განვითარებას, სადაც ფორმალური ინდიკატორები და სუბსტანციური პრაქტიკა იზრდება პარალელურად, და ფორმალური დეკაპლინგის ხაფანგს, სადაც ორგანიზაცია აგროვებს „მოწინავე“ დონის დოკუმენტაციას, მაგრამ სუბსტანციური პრაქტიკა რჩება დაბალ დონეზე. ეს არის მეიერისა და როუანის (Meyer & Rowan, 1977) კლასიკური ინსტიტუციური დეკაპლინგის ფენომენი, გამოყენებული სპეციფიკურად ხარისხის სიმწიფის კონტექსტში. ეს არ არის მხოლოდ თეორიული აბსტრაქცია: მსგავსი „სიმბოლური შესაბამისობა“ საუნივერსიტეტო ხარისხის სისტემებში ცოტა ხნის წინ ემპირიულადაც დაფიქსირდა (Imbulgoda, 2020).

დიაგრამა 2. ორგანიზაციული ტრაექტორიები: ავთენტური განვითარება vs ფორმალური დეკაპლინგის ხაფანგი

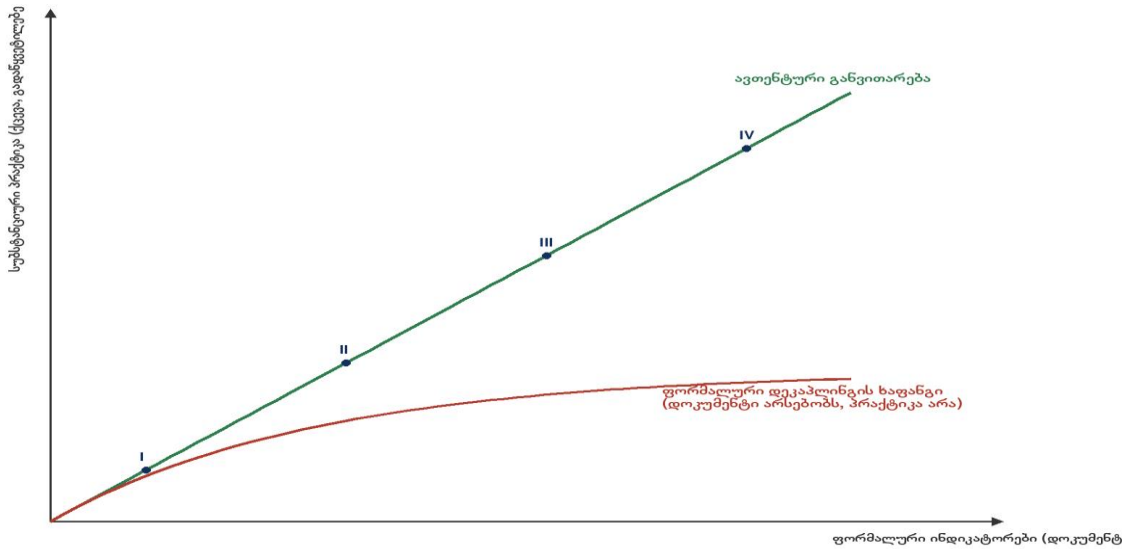

დიაგრამა 2. ორგანიზაციული ტრაექტორიები: ავთენტური განვითარება vs ფორმალური დეკაპლინგის ხაფანგი

დონე	ფორმალური ინდიკატორები	სუბსტანციური ინდიკატორები
I — შესაბამისობა	ავტორიზაციის სერტიფიკატი; დოკუმენტირებული წესდება	ინფრასტრუქტურა ფაქტობრივად აკმაყოფილებს მოსწავლის საჭიროებას
II — შედეგიანობა	სასწავლო შედეგების ანგარიშები	მონაცემები რეალურად გამოიყენება პროგრამის კორექციისთვის
III — გაუმჯობესება	წლიური თვითშეფასების ანგარიში	ანგარიშის დასკვნები რეალურად ცვლის პრაქტიკას შემდეგ წელს
IV — ხარისხის კულტურა	ხარისხის სტრატეგიის დოკუმენტი	პერსონალის უმრავლესობა ხარისხს საკუთარ პასუხისმგებლობად აღიქვამს, არა მხოლოდ ხარისხის სამსახურის ფუნქციად

ცხრილი 2. IQMM დონეების ფორმალური და სუბსტანციური ინდიკატორები

დონეებს შორის გადასვლა თანმიმდევრულ ინსტიტუციურ ძალისხმევას მოითხოვს: I-დან II დონემდე გადასვლა მოითხოვს გაზომვის ინფრასტრუქტურის განვითარებას; II-დან III დონემდე, რეფლექსიური ციკლების ინსტიტუციონალიზებას და მონაცემის ფორმატულ გამოყენებას; ხოლო III-დან IV დონემდე გადასვლა ყველაზე რთული და ნელია, რადგან მოითხოვს კულტურულ ინტერნალიზაციას, გადანაწილებულ ლიდერობას და საკმარის დროსა და ნდობას, რომ თავიდან იქნას აცილებული ფორმალური დეკაპლინგის ხაფანგი.

მაგალითად, წარმოვიდგინოთ ჰიპოთეტური შემთხვევა: დაწესებულებას აქვს ავტორიზაციის სერტიფიკატი, წლიური ანგარიშები და ხარისხის სტრატეგიის დოკუმენტი, ანუ ფორმალურად უკვე აღწევს IV დონეს. IQMM-ის ღირებულება სწორედ აქ ვლინდება: მოდელი მოითხოვს, პარალელურად შემოწმდეს სუბსტანციური სვეტიც, კერძოდ, რეალურად აღიქვამს თუ არა პერსონალის უმრავლესობა ხარისხს საკუთარ პასუხისმგებლობად, თუ ეს რჩება ხარისხის სამსახურის ფუნქციად. ამ ორი სვეტის დაშორება იქნებოდა ფორმალური დეკაპლინგის ხაფანგის ნიშანი. მაგალითი წმინდა ილუსტრაციულია, არ ეყრდნობა რეალურ მონაცემებს და არ წარმოადგენს ვალიდაციას.

ორი მოსალოდნელი მეთოდოლოგიური შენიშვნაც მოკლედ საჭიროებს პასუხს. ცირკულარობის ეჭვს, რომ IQMM მხოლოდ ეროვნული, მრავალდონიანი სკალის რაციონალიზაციაა, პასუხობს ის ფაქტი, რომ ცხრილი 1-ის მატრიცა გამომდინარეობს კანონმდებლობასთან არარელევანტური წყაროებიდან (Argyris & Schön, 1978) და სტრუქტურულადაც განსხვავდება ერთგანზომილებიანი სკალებისგან, ფორმალურ-სუბსტანციური განცალკევებით (ცხრილი 2), რასაც კანონმდებლობა ჩვეულებრივ არ აკეთებს. აღსანიშნავია, რომ საქართველოს 2022 წლის №145/ნ ბრძანებამ სისტემა ბინარულიდან ოთხდონიან სკალაზე გადაიყვანა, თუმცა ეს დამთხვევა არ ცვლის არგუმენტს, ვინაიდან IQMM-ის დონეები ორი დამოუკიდებელი განზომილების გადაკვეთიდან მოდის (§4) და არა საქართველოს სკალიდან; რეფორმა აქ ილუსტრაციული მაგალითია, არა გამომყვანი წყარო. დისციპლინური გადატანადობის საკითხს პასუხობს ის, რომ მოდელის ორი საყრდენი, ინსტიტუციური დეკაპლინგი (Meyer & Rowan, 1977) და პერფორმატიულობის კრიტიკა (Ball, 2003), თავად არ არის შეზღუდული რომელიმე კონკრეტული საგანმანათლებლო საფეხურით, არამედ ორგანიზაციული თეორიის ზოგად პრინციპებს ეფუძნება. სწორედ ეს ამყარებს მოდელის გამოყენების შესაძლებლობას განათლების ყველა საფეხურზე, სკოლიდან უნივერსიტეტამდე.

თეორიული მნიშვნელობა

IQMM-ის თეორიული წვლილი მდგომარეობს არა უბრალოდ ოთხსაფეხურიანი ტაქსონომიის შემოთავაზებაში, არამედ ფორმალურ-სუბსტანციური განზომილების ექსპლიციტური ინტეგრირების სიმწიფის მოდელში. ეს უშუალოდ პასუხობს პაუერისა (Power, 1997) და ბოლის (Ball, 2003) კრიტიკულ დაკვირვებებს ისე, რომ ისინი აღარ რჩება მხოლოდ საწინააღმდეგო არგუმენტად, არამედ თავად მოდელის სტრუქტურულ ნაწილად იქცევა (დიაგრამა 2). IQMM ასევე აკავშირებს ხარისხის უზრუნველყოფის ლიტერატურას ინსტიტუციური იზომორფიზმის უფრო ფართო თეორიასთან (DiMaggio & Powell, 1983) და აყალიბებს გადამოწმებად ჰიპოთეზას: რაც უფრო მაღალია გარეგანი ანგარიშვალდებულების ინტენსივობა, მით უფრო მაღალია დეკაპლინგის რისკი, თუ არ ვითარდება პარალელური, შინაგანი მოტივაცია. პრაქტიკულად IQMM გამოსადეგია ავტორიზაციის სააგენტოებში, თვითშეფასების სისტემებში და შედარებით კვლევებში.

დასკვნა

წინამდებარე ნაშრომმა შემოგვთავაზა ინსტიტუციური ხარისხის სიმწიფის მოდელი (IQMM). მისი მთავარი თეორიული წვლილი ორია: პირველი, ის აერთიანებს ხარისხის კულტურის, ორგანიზაციული სწავლებისა და აუდიტის საზოგადოების ლიტერატურულ ტრადიციებს ერთიან, თეორიულად დასაბუთებულ, ოთხდონიან ტრაექტორიაში, რასაც არცერთი არსებული ცალკეული მიდგომა დამოუკიდებლად არ სთავაზობს. მეორე და გადამწყვეტი, ის მკაფიოდ აღიარებს და თეორიულად ითვალისწინებს ფორმალურ-სუბსტანციური დეკაპლინგის რისკს, ანუ შესაძლებლობას, რომ ორგანიზაციამ დონეებს შორის ფორმალურად გადაინაცვლოს სუბსტანციური, პრაქტიკული ცვლილების გარეშე. სწორედ ეს ორი ელემენტი განასხვავებს IQMM-ს არსებული სიმწიფის მოდელებისგან და წარმოადგენს ნაშრომის ორიგინალურ სამეცნიერო წვლილს.

მოდელის მთავარი ღირებულება ის არის, რომ იგი ეხმარება საგანმანათლებლო დაწესებულებებს უკეთ გააცნობიერონ საკუთარი განვითარების დონე, ხელი შეუწყონ, დაგეგმონ შემდგომი ნაბიჯები და შექმნან გარემო, სადაც ხარისხზე ზრუნვა თითოეული თანამშრომლისა და მთელი ინსტიტუციის საერთო პასუხისმგებლობა გახდება. შესაბამისად, ასეთი მიდგომა ქმნის ხარისხის მდგრადი განვითარების საფუძველს.

ნაშრომის ძირითადი შეზღუდვა მისსავე კონცეპტუალურ ხასიათშია: მოდელი ეყრდნობა დედუქციურ სინთეზს, არა ემპირიულ მონაცემებს, ამდენად ცხრილი 1-ისა და 2-ის ინდიკატორები თეორიულია და არა გადამოწმებული საზომი. სამომავლო კვლევა სამ ეტაპად წარიმართება: ინდიკატორების ოპერაციონალიზაცია და საიმედოობის ტესტირება; პილოტური ვალიდაცია შეზღუდულ ნიმუშზე და ქვეყანათაშორისი შედარებითი კვლევა ჰიპოთეზის გადასამოწმებლად.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Argyris, C., & Schön, D. A. (1978). Organizational learning: A theory of action perspective. Addison-Wesley.
2. Ball, S. J. (2003). The teacher's soul and the terrors of performativity. Journal of Education Policy, 18(2), 215–228.
3. Bendermacher, G. W. G., Oude Egbrink, M. G. A., Wolfhagen, I. H. A. P., & Dolmans, D. H. J. M. (2017). Unravelling quality culture in higher education: A realist review. Higher Education, 73(1), 39–60. https://doi.org/10.1007/s10734-015-9979-2
4. Bendermacher, G. W. G., Oude Egbrink, M. G. A., Wolfhagen, I. H. A. P., Leppink, J., & Dolmans, D. H. J. M. (2019). Reinforcing pillars for quality culture development: A path analytic model. Studies in Higher Education, 44(4), 643–662. https://doi.org/10.1080/03075079.2017.1393060
5. Deming, W. E. (1986). Out of the crisis. MIT Center for Advanced Engineering Study.
6. DiMaggio, P. J., & Powell, W. W. (1983). The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. American Sociological Review, 48(2), 147–160.
7. Ehlers, U. D. (2009). Understanding quality culture. Quality Assurance in Education, 17(4), 343–363. https://doi.org/10.1108/09684880910992322

8. European Association for Quality Assurance in Higher Education (ENQA). (2015). Standards and guidelines for quality assurance in the European Higher Education Area (ESG). ENQA.

9. European University Association (EUA). (2006). Quality culture in European universities: A bottom-up approach. EUA Publications.

10. Harvey, L., & Stensaker, B. (2008). Quality culture: Understandings, boundaries and linkages. European Journal of Education, 43(4), 427–442.

11. Imbulgoda, C. (2020). Unearthing symbolic compliance: A study of quality assurance implementation in universities. Paper presented at the 36th IBIMA Conference, Granada, Spain.

12. Meyer, J. W., & Rowan, B. (1977). Institutionalized organizations: Formal structure as myth and ceremony. American Journal of Sociology, 83(2), 340–363.

13. Paulk, M. C., Curtis, B., Chrissis, M. B., & Weber, C. V. (1993). Capability maturity model, version 1.1. IEEE Software, 10(4), 18–27.

14. Power, M. (1997). The audit society: Rituals of verification. Oxford University Press.

15. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. American Psychologist, 55(1), 68–78.

16. Senge, P. M. (1990). The fifth discipline: The art and practice of the learning organization. Doubleday.

17. Verschueren, N., Van Dessel, J., Verslyppe, A., Schoensetters, Y., & Baelmans, M. (2023). A maturity matrix model to strengthen the quality cultures in higher education. Education Sciences, 13(2), 123.

18. საგანმანათლებლო დაწესებულებების ავტორიზაციის დებულებისა და საფასურის დამტკიცების შესახებ. საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების მინისტრის 2010 წლის 1 ოქტომბრის №99/ნ ბრძანება (კონსოლიდირებული რედაქცია). https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1031755

19. *წყაროების შესახებ შენიშვნა: ეს ვერსია ეყრდნობა №99/ნ ბრძანების 2022 წლის №145/ნ რედაქციას, გადამოწმებული eqe.ge-ზე 2026 წლის ივლისში.*